

Univerzita Karlova

Právnická fakulta

Mgr. Bc. Václav Kočka-Amort

Instituty in favorem defensionis

Rigorózní práce

Pověřený akademický pracovník: doc. JUDr. Bc. Tomáš Gřivna, Ph.D.

Tematický okruh: Trestní právo

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 30. dubna 2021

Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracoval samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 442 461 znaků včetně mezer.

V Praze dne 30. dubna 2021

.....

Mgr. Bc. Václav Kočka-Amort

Na tomto místě bych rád poděkoval doc. JUDr. Bc. Tomáši Gřivnovi, Ph.D., pověřenému akademickému pracovníkovi, za vstřícnost a cenné rady, zejména při prvotním rozvržení práce.

Obsah

Úvod	1
1. Pojem „favor defensionis“	3
1.1 Favores defensionis v české literatuře	3
1.2 Favores defensionis v judikatuře českých vrcholných soudů	9
1.3 Analýza přístupu k institutům in favorem defensionis	11
1.3.1 Pojetí absolutní a relativní	11
1.3.2 Repíkovo pojetí	13
1.4 Dílčí závěr – obsah a účel favorum defensionis	16
2. Jednotlivé vybrané instituty in favorem defensionis	17
2.1 Zákaz reformationis in peius	17
2.1.1 Obecně k institutu	17
2.1.2 Uplatnění u konkrétních opravných prostředků	19
2.1.2.1 Stížnost	19
2.1.2.2 Odvolání	20
2.1.2.3 Dovolání	21
2.1.2.4 Obnova řízení	22
2.1.2.5 Stížnost pro porušení zákona	22
2.1.2.6 Řízení po návrhu dle ustanovení § 306a odst. 2 TŘ	23
2.1.2.7 Řízení po zrušení rozhodnutí nálezem Ústavního soudu	24
2.1.2.8 Řízení po trvání obviněného na pokračování trestního stíhání	24
2.1.3 Historický exkurs	25
2.1.4 Stručné seznámení s německou úpravou	27
2.2 Beneficium cohaesionis	28
2.2.1 K institutu obecně	28
2.2.2 Uplatnění u konkrétních opravných prostředků	30
2.2.2.1 Stížnost	30

2.2.2.2 Odvolání, dovolání a stížnost pro porušení zákona.....	30
2.2.2.3 Obnova řízení.....	31
2.2.2.4 Řízení o ústavní stížnosti před Ústavním soudem.....	31
2.2.3 Historický exkurs a stručné představení německé úpravy	31
2.3 Nemo tenetur se ipsum accusare.....	33
2.4 Presumpce nevinny	36
2.5 Formální obhajoba	37
2.6 Oprávnění jiných osob ve prospěch obhajoby	38
2.6.1 Zúčastněná osoba.....	39
2.6.2 Práva zákonných zástupců.....	40
2.6.3 Samostatná a další práva.....	40
2.6.3.1 Práva osob se samostatnými obhajovacími právy	41
2.6.3.2 Právo odepřít výpověď	41
2.6.3.3 Právo odepřít souhlas s trestním stíháním (§ 163 TŘ)	42
2.6.3.4 Práva OSPODu	45
2.6.4 Historický exkurs k právům osob se samostatnými obhajovacími právy a zmínka o německé úpravě.....	45
2.7 Institut navrácení lhůty	48
2.7.1 K institutu obecně	48
2.7.2 Stručný historický exkurs a srovnání s německou úpravou	51
2.8 Právo obžalovaného vyjádřit se ke každému provedenému důkazu	52
2.9 Pořadí závěrečných řečí (pořadí konečných návrhů) a poslední slovo.....	53
2.9.1 K institutu obecně	53
2.9.2 Historický exkurs a německá úprava	55
2.10 Odklony a aplikace ustanovení § 172 odst. 2 TŘ soudem	57
2.11 Ústavní stížnost (stížnost k Evropskému soudu pro lidská práva).....	59
2.12 Použití milosti a amnestie	60

2.13 Trvání na projednání věci po zastavení trestního stíhání.....	61
3. Instituty in favorem defensionis a některé základní zásady trestního řízení	63
3.1 Zásada zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností (materiální pravdy)	63
3.1.1 K zásadě obecně	63
3.1.2 Vztah zásady materiální pravdy k jednotlivým institutům	65
3.1.3 Shrnutí	67
3.2 Zásada zajištění práva na obhajobu	67
3.3 Zásada obžalovací.....	68
3.3.1 K zásadě obecně	68
3.3.2 Zásada obžalovací a jednotlivé instituty.....	69
3.3.3 Shrnutí	71
3.4 Dílčí Závěr	71
4. Ústavněprávní ochrana a favores defensionis	73
4.1 Ústavně zakotvené instituty	73
4.2 Zákaz reformationis in peius	74
4.3 Beneficium cohaesionis.....	78
4.4 Navrácení lhůty.....	80
4.5 Práva třetích osob ve prospěch obviněného.....	83
4.6 Oprávnění dle § 214 TŘ	85
4.7 Závěrečné řeči, konečné návrhy a poslední slovo	85
4.7.1 Právo posledního slova.....	86
4.7.2 Konečné návrhy ve veřejném zasedání.....	86
4.7.3 Pořadí závěrečných řečí.....	87
4.8 Oportunní oprávnění soudu	88
4.9 Trvání na projednání věci (§ 11 odst. 4 a § 172 odst. 4 TŘ)	90
4.10 Závěrečné shrnutí a dílčí závěr	91
5. Paragrafované znění konceptu nového trestního řádu.....	93

5.1	Koncepce nového trestního řádu	93
5.2	Kontradiktornost a oprávnění stran	95
5.2.1	Státní zástupce	95
5.2.2	Obviněný.....	96
5.2.3	Zúčastněná osoba.....	97
5.2.4	Poškozený.....	97
5.2.5	Shrnutí	98
5.3	Konkrétní instituty.....	99
5.3.1	Presumpce nevinny	99
5.3.2	Některé výrazné prvky a tendence formální obhajoby	100
5.3.3	Nemo tenetur	104
5.3.4	Zákaz reformationis in peius	105
5.3.5	Beneficium cohaesionis.....	107
5.3.6	Navrácení lhůty.....	108
5.3.7	Práva třetích osob ve prospěch obviněného.....	109
5.3.8	Oportunní oprávnění soudu	111
5.3.9	Trvání na projednání věci	114
5.3.10	Právo obviněného vyjádřit se ke každému důkazu po jeho provedení.....	115
5.3.11	Závěrečná vyjádření	115
5.3.12	Milost a amnestie	117
5.4	Závěrečné shrnutí.....	117
6.	Úvahy de lege ferenda pro případ zavedení formálního důkazního břemene státního zástupce ..	119
6.1	Posílení kontradiktornosti, adversární proces, formální důkazní břemeno.....	119
6.1.1	Kontradiktornost a adversární proces.....	119
6.1.2	Formální důkazní břemeno	120
6.1.2.1	Inspirace v civilním soudnictví.....	120
6.1.2.2	Úprava ve Východiscích.....	123

6.1.2.3 Formální důkazní břemeno u Anežky Pudilové	125
6.1.2.4 Formální důkazní břemeno a důsledky pro favores defensionis.....	126
6.2 Změna postavení státního zástupce s formálním důkazním břemenem	129
6.2.1 Posílení autonomie státního zástupce	129
6.2.2 Přezkum rozhodnutí o ukončení trestního stíhání	131
6.2.2.1 Dozorčí oprávnění	131
6.2.2.2 Stížnost poškozeného.....	133
6.2.3 Jiné změny a ústavní zakotvení státního zastupitelství.....	134
6.3 Formální důkazní břemeno a instituty in favorem defensionis.....	136
6.3.1 Zákaz reformationis in peius	136
6.3.1.1 Řízení o opravném prostředku	136
6.3.1.1.1 Zákaz zhoršení postavení obviněného	136
6.3.1.1.2 Zákaz reformace k lepšímu?	137
6.3.1.1.3 Další opravné prostředky	143
6.3.1.2 Rozhodnutí v novém řízení.....	144
6.3.1.3 Dočasný zákaz reformationis in peius	147
6.3.2 Beneficium cohaesionis	149
6.3.3 Navrácení lhůty.....	151
6.3.4 Práva třetích osob ve prospěch obviněného.....	152
6.3.5 Prosazení oportunních prvků soudem proti vůli státního zástupce.....	153
6.3.6 Trvání na projednání věci	154
6.3.7 Vyjádření se k jednotlivým důkazním prostředkům	155
6.3.8 Závěrečná vyjádření	155
6.4 Shrnutí a dílčí závěr	156
7. Favores defensionis a poškozený při zavedení formálního důkazního břemene pro státního zástupce.....	158
7.1 Obecně k právům poškozeného	158

7.2 Konkrétní instituty a poškozený	162
7.2.1 Posílení poškozeného ve prospěch obviněného	162
7.2.1.1 Narovnání	162
7.2.1.2 Odepření souhlasu s trestním stíháním	162
7.2.1.3 Shrnutí	163
7.2.2 Ústavně zakotvená „favores defensionis“ ve prospěch poškozeného.....	164
7.2.2.1 Poškozený a „formální obhajoba“	164
7.2.2.2 Právo na přístup k zmocněnci	164
7.2.2.3 Obligatorní zastoupení zmocněncem.....	165
7.2.2.4 Právo odepřít výpověď	165
7.2.2.5 Shrnutí	167
7.2.3 Favores defensionis na podústavní úrovni a poškozený.....	167
7.2.3.1 Osoby se samostatnými právy.....	167
7.2.3.2 Beneficium cohaesionis.....	169
7.2.3.3 Shrnutí	171
7.3 Dílčí závěr	172
Závěr	173
Seznam používaných zkratk.....	I
Seznam použitých zdrojů.....	III
Název práce v českém jazyce, abstrakt, klíčová slova	XVIII
Název práce v anglickém jazyce, abstract, key words.....	XX

Úvod

Favores defensionis, práva zvýhodňující stranu obhajoby, tvoří integrální součást českého trestního procesu. Při současných snahách o rekodifikaci trestního řízení je proto nutné promyslet a pojmout i tyto instituty.

Přitom v dosavadní české literatuře ani judikatuře není problematika *favorum defensionis*¹ komplexně zpracována. Buď se v textu objevuje, že nějaký institut je *favor defensionis* nebo se v několikasetstránkových knihách o trestním procesu vyskytuje několik řádků, kdy je lakonicky zmíněno, co *favores defensionis* jsou a následuje příkladný výčet těch institutů, jež dle dotyčného autora mezi ně zejména patří. Ani jednotlivé instituty nejsou dle našeho názoru v české literatuře zpracovány nijak komplexně, přesto existuje tu větší, tu menší množství časopiseckých článků, jež se jim věnují. Rovněž v učebnicích a monografiích o trestním procesu nalezneme výrazně větší propracování jednotlivých institutů, než je tomu u *favorum defensionis* obecně; zde však převládá charakteristika soudobé právní úpravy, hlubší a abstraktnější teoretické uchopení ale chybí. Z institutů, na nichž se dosavadní teorie shoduje, že jde o *favorem defensionis*, jsou výše zmíněným způsobem podrobněji pojaty *beneficium cohaesionis* a zejména *zákaz reformationis in peius*; podřadíme-li mezi ně i formální obhajobu vůbec, pak nacházíme institut, jenž je relativně zevrubně prozkoumán. Literatura a zkoumání jednotlivých institutů nám pomůže poznat netoliko tyto instituty samotné, nýbrž při dosavadním nedostatku pohledů na *favores defensionis* jako celek může poskytnout řadu poznatků obecných. Zde budeme postupovat indukci, kdy z konkrétního budeme usuzovat na obecné, a následně budeme tyto před-poznatky verifikovat testováním na dalších institutech, u nichž máme za to, že pod *favorem defensionis* spadají.

Cílem práce je popsat, co *favores defensionis* jsou, jakou mají podobu dle současné české právní úpravy a jak by měly být pojaty v novém českém trestním procesu. Kardinální otázkou, na niž má tato práce poskytnout odpověď, je, zda instituty *in favorem defensionis* potřebují rekodifikaci. Cílem práce naopak není popsat taxativně všechny jednotlivé instituty, neboť jejich rozsah je příliš velký; pozornost je věnována těm z nich, které autor shledal

¹ Substantivum „*favor*“ se v latině skloňuje dle třetího skloňovacího typu, tj. „*favorum*“ v genitivu plurálu (Heslo: „*favor*“. In Wiktionary The free dictionary [online]. [cit. 2021-04-28]. Dostupné z: <https://en.wiktionary.org/wiki/favor#Latin.>)

nejdůležitějšími nebo nějakým způsobem nejzajímavějšími, zcela rezignováno bylo na *favores defensionis* ve výkonávacím řízení, ačkoliv i v něm mají nepopíratelně své místo.

Práce je členěna do sedmi kapitol (první čtyři se zabývají úpravou *de lege lata* a poslední tři úvahami *de lege ferenda*), jež se dále člení do vícera podkapitol.

První kapitola odpovídá na otázku, co jsou *favores defensionis* obecně, a za tím účelem je analyzována česká literatura a judikatura. Ve druhé kapitole jsou představeny jednotlivé instituty považované autorem za nejzásadnější, případně nejzajímavější, ve sporných případech je obsaženo odůvodnění, proč lze konkrétní institut jako *favorem defensionis* označit; na závěr některých vybraných atributů je zařazen stručný historický exkurs a lakonické srovnání se současnou německou právní úpravou. Třetí kapitola se zabývá třemi základními zásadami trestního procesu, jejichž úzká návaznost na *favores defensionis* byla konstatována v odborné literatuře. Ve čtvrté kapitole je na základě judikatury českého Ústavního soudu analyzováno, zda a nakolik mají jednotlivé instituty ústavněprávní zakotvení, což představuje nezbytnou přípravu na úvahy *de lege ferenda* stran možné rekodifikace prostřednictvím podústavní normy.

Pátá kapitola konfrontuje aktuální koncept nového trestního procesu se současnou úpravou a obsahuje zamyšlení nad nejrůznějšími vhodnými změnami, jakož i potřebou zachování některých prvků. V šesté kapitole je představen náčrt pojetí *favorum defensionis* v případě přijetí možné alternativní koncepce českého trestního procesu zahrnující formální důkazní břemeno státního zástupce. Jednotlivé instituty jsou promýšleny po stručném představení pojmu formálního důkazního břemene a po navržení změn v postavení státního zástupce. Poslední, sedmá, kapitola se zabývá postavením poškozeného, zakotvením obdoby *favorum defensionis* v jeho prospěch a tím, zda jeho status může významně modifikovat potřebu revize *favorum defensionis* při zavedení formálního důkazního břemene pro státního zástupce.

V závěru je po shrnutí poznatků zodpovězena kardinální otázka celé práce, zda instituty *in favorem defensionis* potřebují rekodifikaci.

1. Pojem „favor defensionis“

1.1 Favores defensionis v české literatuře

Nejprve bude věnována pozornost odrazu *favorum defensionis* v české literatuře. Zpravidla půjde o snahu autorů pojem nějak definovat nebo uvést konkrétní instituty, které pod něj spadají. V první řadě jsou uváděni autoři, kteří se pokusili o obecnou charakteristiku pojmu, následují ti, již vlastnímu pojmu podřadili některé prvky trestního řízení, aniž se jej snažili vymezit.

Podle Augusta Miříčky² není zásada rovnosti, jež vychází ze zásady obžalovací, provedena důsledně. Důvodem je to, jak se trestní procesní právo dívá na obviněného. Jde o ambivalentní dualismus subjekt vs. objekt. Na obviněného se totiž dívá nejen jako na stranu, ale též jako na „důležitý prostředek průvodní“ a „předmět budoucího výkonu rozsudku“, a proto mu mohou být ukládána různá omezení např. povinnost dostavit se k výslechu či vazba. Z toho však pro obviněného vyplývá faktické znevýhodnění proti straně obžaloby, proto zákon obviněnému někdy přiznává *favorem defensionis*. Tím jsou dle Miříčky zejména: a) obviněný si může zřídit obhájce a v některých případech zmocněnce, již za něj mohou jednat, b) některé osoby obviněnému blízké požívají samostatných obhajovacích práv, c) při rovnosti hlasů je třeba rozhodnout obviněnému co nejpříznivěji. V některých věcech porotních je k odsouzení obviněného dále třeba kvalifikované většiny, ba jednomyslnosti.

Jaroslav Kallab³ sice *favores defensionis* teoreticky nepojímá, u dvou institutů ale dvakrát výslovně zdůrazňuje, že se mezi ně řadí. Jde o *beneficium cohaesionis* a zákaz *reformationis in peius*. Pojem „*beneficium cohaesionis*“ ovšem nepoužívá a tento institut označuje citací ze zákona.

Vladimír Solnař⁴ zastává názor, že státní žalobce je v mnoha ohledech privilegován, jak vůči žalobci soukromému, tak i vůči obviněnému (v přípravném řízení, účast na neveřejném zasedání soudním). V jiných ohledech má lepší postavení obviněný než žalobce (*favor defensionis*), čímž se má vyrovnat nevýhoda, již má obviněný z jiných procesních funkcí a

² MIŘIČKA, August. *Trestní právo procesní*. Praha: Všehrad, 1932, s. 79.

³ KALLAB, Jaroslav. *Učebnice trestního řízení*. Brno: Právnický, 1930, s. 202 a 205.

⁴ SOLNAŘ, Vladimír. *Učebnice trestního řízení*. Praha: Melantrich, 1946, s. 72.

jejich hlavních psychologických účinků. Tím, co je při nedostatku příslušné literatury cenné, je u Solnaře relativně rozsáhlý výčet institutů, jež pod *favores defensionis* spadají: obviněný či obhájce mají poslední slovo při závěrečných řečech, při rovnosti hlasů platí mínění obviněnému příznivější, ve skutkových otázkách se aplikuje zásada *in dubio pro reo*. V porotním řízení musí být k odsouzení kvalifikovaná většina a suspenze může být jen ve prospěch obviněného. Některým osobám náleží samostatná práva obhajovací. „Zvláště výrazně se projevuje tato stránka v řízení opravném, v úpravě zmatků relativních, v zákazu *reformationis in peius*, v možnosti přezkoumati rozsudek ve prospěch odsouzeného i mimo dosah opravného prostředku, v podmínkách obnovy, v instituci mimořádné obnovy trestního řízení i zmateční stížnosti pro zachování zákona.“⁵

Dle Dagmar Císařové⁶ je v řízení před soudem obviněný procesní stranou, jež je zásadně rovnoprávná s žalobcem. Existují ovšem různé skutečnosti (např. faktická omezení), jež přesto činí postavení obviněného rozdílné od prokurátorova. Z těchto důvodů jsou dány obviněnému oprávnění, jichž se nemůže prokurátor dovolávat (tzv. *favores defensionis*), aby byly vyrovnány faktické nevýhody. *Favores defensionis* jsou např. „pořadí závěrečných řečí, kde obžalovanému náleží vždy poslední slovo“⁷, obhajovací práva jiných osob ve prospěch obviněného či zákaz *reformationis in peius*.

V článku, který se týká *beneficia cohaesionis*, ale může mít význam pro *favores defensionis* vůbec, Císařová tvrdí⁸, že objektivní pravdu zajišťuje v opravném řízení revizní princip, tam, kam už revizní princip nedosahuje, nastupuje *beneficium cohaesionis*. *Beneficium cohaesionis* tedy doplňuje revizní princip. Smyslem ustanovení *beneficia cohaesionis* je odrážet objektivní pravdu a šetřit zákonem chráněné zájmy a práva občanů.

⁵ Ibid.

⁶ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Hlava VII, Obviněný a obhájce. In: RŮŽEK, Antonín. *Československé trestní řízení*. Praha: Panorama, 1982, s. 92n.

⁷ Ibid.

⁸ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. K některým otázkám použití *beneficia cohaesionis* v československém trestním řízení. In: *Socialistická zákonnost*, č. 2/1960, s. 103n.

Konečně podle Císařové⁹ není činnost osob se samostatnými obhajovacími právy součástí práva na obhajobu. Jelikož výše obhajovací práva jiných osob Císařová mezi *favores defensionis* řadí, ne každé *favor defensionis* je dle ní součástí práva na obhajobu.

Fenyk a kol. definuje *favores defensionis* jako práva, která svědčí výlučně obviněnému, potažmo jeho obhájci: „V úvodu kapitoly bylo zmíněno, že obviněný je stranou trestního řízení. Jeho postavení by proto mělo být zásadně rovnocenné s druhou stranou trestního řízení - státním zástupcem, který zastupuje veřejnou obžalobu. Postavení obou stran však nemůže být z povahy věci ve všech směrech rovnocenné. Obviněnému může být v průběhu trestního řízení uložena celá řada omezení, která narušují rovnovážné postavení obou stran. Trestní řád proto přiznává obviněnému některá práva, kterými se snaží zmíněnou nerovnost zmírnit. Tato oprávnění, která svědčí výlučně obviněnému (jeho obhájci), jsou označována jako tzv. *favor defensionis*. Sem řadíme zejména institut navrácení lhůty (§ 61), obhajovací práva jiných osob ve prospěch obviněného (§ 34, § 37 odst. 1, § 142 odst. 2, § 247 odst. 2, § 280 odst. 3, § 44 odst. 2 z. s. m., § 72 odst. 2 z. s. m.), pořadí závěrečných řečí (§ 216 odst. 2, 3, § 235 odst. 3), právo posledního slova (§ 217), zásadu zákazu *reformationis in peius* [§ 150 odst. 1, § 259 odst. 4, § 264 odst. 2, § 265m, § 265p, § 265s odst. 2, § 273, § 289 písm. b)].“¹⁰

V souvislosti se závěrečnou řečí obžalovaného stručně zodpověděl otázku, co je *favor defensionis*, i Šámal a kol.: „Tím, že obžalovaný vystupuje se svou závěrečnou řečí nakonec, uplatňuje jedno z tzv. *favor defensionis*, tedy jedno z práv, která nemá žádná další strana.“¹¹

Anežka Pudilová pojímá *favores defensionis* jako oprávnění, kterými TŘ kompenzuje faktickou nerovnost hlavních procesních stran, tzn. státního zástupce a obviněného, a konstatuje, že zájmy zúčastněné osoby se blíží zájmům obžalovaného.¹² Ve své disertační

⁹ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. K aktuálním problémům obhajoby. In: *AUC Iuridica*, č. 1/1969, s. 54.

¹⁰ FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar; GŘIVNA, Tomáš a kol. *Trestní právo procesní, 7. aktualizované vydání*. Praha: Wolters Kluwer, 2019, Hlava IX Obviněný a obhájce, § 1 Obviněný, C. Práva obviněného – právo na obhajobu. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: MN364CZ)].

¹¹ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní odpovědnost právnických osob: komentář, 2. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2018. Beckova edice komentované zákony, § 37 Výslech a závěrečná řeč v hlavním líčení a ve veřejném zasedání, 8. Závěrečné řeči. Dostupné v Beck-online.cz (obj. číslo: EKZ185).

¹² PUDILOVÁ, Anežka. Neutrannost soudce při dokazování v trestním řízení. In: *Trestní právo*, č. 3/2019, 7. Návrhy *de lege ferenda*. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: LIT266527CZ)].

práci též zdůrazňuje, že *favores defensionis* kompenzují procesní omezení, jež mohou být vůči obviněnému uplatněna ze strany státu.¹³

Jiří Mulák¹⁴ vnímá *favores defensionis* coby kompenzující oprávnění obviněného, která snižují rozdíl mezi nerovností stran v trestním procesu a napomáhají uplatnění zásady rovnosti zbraní.

Podle Vladimíra Kratochvíla¹⁵ existuje rovnost účastníků i v trestním řízení, v rozporu s tím nejsou *favores defensionis*, jimiž je naopak vyrovnáváno reálně nerovné postavení obviněného.

Jan Chmelík¹⁶ si všímá, že obviněný je v trestním řízení v mnoha ohledech omezen, což mají vyvažovat *favores defensionis*, tzn. oprávnění, která jiná strana včetně státního zástupce nemá.

Jindřich Fastner¹⁷ v souvislosti s navrácením lhůty (§ 61 odst. 1 TŘ) definuje *favores defensionis* jako prvky poskytované pouze straně obhajoby, nikoliv dalším stranám, tedy ani zmocněnci poškozeného.

Bohumil Repík¹⁸ se k obsahu pojmu „*favor defensionis*“ staví velice originálně. Výslovně totiž uvádí důkazní břemeno na straně obžaloby a překvapivě minimální práva obviněného v čl. 6 odst. 3 Úmluvy.

¹³ PUDILOVÁ, Anežka. *Formální důkazní břemeno státního zástupce v trestním řízení. Disertační práce*. Právnická fakulta Univerzity Karlovy. Obhájena 2020, s. 132.

¹⁴ MULÁK, Jiří. Zásada kontradiktornosti v trestním řízení – evropské souvislosti a česká reflexe. In: *Bulletin advokacie*, č. 3/2019, s. 36.

¹⁵ KRATOCHVÍL, Vladimír. *České trestní právo hmotné a procesní v evropském právním prostředí (vybrané problémy)*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, 3. Vybrané evropské legislativní projekty z aspektu funkcí, základních zásad a institutů českého trestního práva hmotného a procesního, 3.4 Listina. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: MN18651CZ)].

¹⁶ CHMELÍK, Jan. *Rukověť trestního práva: učební pomůcka ke studiu trestního práva, 3. vydání*. Praha: Linde, 2012, Obviněný. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: MN6392CZ)].

¹⁷ FASTNER, Jindřich. K odmítnutí odvolání, které nesplňuje obsahové náležitosti. In: *Trestněprávní revue*, č. 4/2003. Dostupné v Beck-online.cz (TR 4/2003).

¹⁸ REPÍK, Bohumil. *Evropská úmluva o lidských právech a základních svobodách a trestní právo*. Praha: Orac, 2002, s. 145.

Jan Tomeš¹⁹ za *favorem defensionis* označuje sdělení podezření dle § 179b odst. 3 TŘ, není však zřejmé, zda míní *favorem defensionis* ve smyslu institutu nebo jako pouhé opatření, které je ve prospěch („*in favorem*“) obviněného, ale definičním znakům *favorem defensionis* jako institutu se vymyká. Tomeš doslova uvádí: „*Institut sdělení podezření tak lze chápat jako úkon tzv. favorem defensionis, který zabraňuje situaci, aby byla osoba podezřelá zbavena procesních garancí až do okamžiku zahájení trestního stíhání, které nastává doručením návrhu na potrestání soudu dle § 314b odst. 1 TrŘ.*“²⁰ Za předpokladu, že Tomeš hodlal zařadit sdělení podezření do množiny institutů *in favorem defensionis*, je jeho pojetí ze všech ostatních nejbližší právě Repíkovi²¹. Ostatně Tomeš²² spojuje sdělení podezření s procesními garancemi čl. 6 odst. 3 Úmluvy, podobně jako Repík²³ minimální práva obviněného dle téhož ustanovení označuje přímo za *favorem defensionis*.

Radek Visinger považuje za *favorem defensionis* ustanovení § 306a odst. 2 TŘ, podle něž má odsouzený poté, co odpadly důvody pro konání řízení proti uprchlému, nárok na zrušení odsuzujícího rozsudku, podá-li včasný návrh; toto oprávnění posiluje záruky spravedlivého procesu.²⁴ Jako prostředek *in favorem defensionis* vnímá i podání stížnosti pro porušení zákona ve prospěch obviněného.²⁵

Vladimír Mathern²⁶ řadí k institutům *in favorem defensionis* navrácení lhůty jehož účelem je, aby netrpěla věcná správnost rozhodnutí pouhým zmeškáním lhůty.

¹⁹ TOMEŠ, Jan. *Zahájení trestního stíhání a úkony prováděné před zahájením trestního stíhání. Diplomová práce.* Právnická fakulta Univerzity Karlovy. Obhájena 2016, s. 81.

²⁰ Ibid.

²¹ REPÍK, Bohumil. *Evropská úmluva o lidských právech a základních svobodách a trestní právo.*, s. 145.

²² TOMEŠ, Jan. *Zahájení trestního stíhání a úkony prováděné před zahájením trestního stíhání*, s. 80 – 81.

²³ REPÍK, Bohumil. *Evropská úmluva o lidských právech a základních svobodách a trestní právo.*, s. 145.

²⁴ VISINGER, Radek. *Stížnost pro porušení zákona ve věcech trestních.* Praha: Wolters Kluwer, 2015, 1.1.2 Mimořádné přezkumné systémy a jiné průlomky do závaznosti rozhodnutí. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: MN5475CZ)].

²⁵ VISINGER, Radek. Stížnost pro porušení zákona – aktuální praxe a perspektivy. In: *Trestněprávní revue*, č. 10/2010, V. Budoucnost stížnosti pro porušení zákona. Dostupné v Beck-online.cz (TR 10/2010).

²⁶ MATHERN, Vladimír. Hlava X, Obecné výklady o procesních úkonech. In: RŮŽEK, Antonín. *Československé trestní řízení.* Praha: Panorama, 1982, s. 121.

Jan Hurych²⁷ zmiňuje právo posledního slova coby oprávnění, které má sloužit jako *favor defensionis*.

Podle Jana Vychyty²⁸ patří mezi *favores defensionis* oprávnění obviněného dle § 214 TŘ (povinnost dotázat se po provedení každého důkazu obžalovaného, zda se k němu chce vyjádřit), které nesvědčí jiným osobám včetně obhájce.

Jana Tomaščínová²⁹ označuje za *favorem defensionis* nerovný přístup k možnému uložení povinnosti provést důkaz; zatímco ustanovení § 180 odst. 3 TŘ umožňuje předsedovi senátu vyzvat státního zástupce k provedení důkazu podporujícího obžalobu, nedává TŘ předsedovi senátu takovou možnost vzhledem ke straně obhajoby, tj. vyzvat ji, aby provedla důkaz, který sama navrhla.

Jan Zůbek³⁰ *de lege ferenda* navrhuje, coby *favorem defensionis*, zvláštní opravný prostředek, který by měl k dispozici toliko obviněný, příp. další osoby, jež by jej mohly podat v jeho prospěch.

Podle jiného autora³¹ byl *favor defensionis* dvoutřetinový poměr hlasů (8:4) potřebný pro odsouzení před porotou.

Při stručném porovnání děl prvorepublikových a starších s díly z let 1948 – 1989 předběžně vidíme různě kladený důraz na zásady, z nichž *favores defensionis* vychází. V obou obdobích jde o zásadu zajištění práva na obhajobu. Starší díla však dále kladou důraz na zásadu

²⁷ HURYCH, Jan. Heuristika kotvy v právním rozhodování: čas pro psychologickou intervenci? In: *Jurisprudence*, č. 5/2019, Délka trestu. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: LIT271172CZ)].

²⁸ VYCHYTA, Jan. K některým aspektům obžaloby a postavení státního zástupce v hlavním líčení podle paragrafovaného znění návrhu nového trestního řádu. In: *Státní zastupitelství*, č. 3/2019, 3. Hlavní líčení. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: LIT263529CZ)].

²⁹ TOMAŠČÍNOVÁ, Jana. *Zásada kontradiktornosti a její uplatnění v trestním řízení. Diplomová práce*. Právnická fakulta Univerzity Karlovy. Obhájena 2016, s. 52.

³⁰ ZŮBEK, Jan. *Odklony v trestním řízení*. Praha: Wolters Kluwer, 2019, 2.2.3.5 Připravované legislativní změny a úvahy k výše pojednané části tématu trestního příkazu. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: MN383CZ)].

³¹ Vyšší úředník soudní (nejmenován). Processuální úvahy o rozhodnutí c. k. nejvyššího soudu jako soudu kasačního ze dne 30. 11. 1895 č. 11644. In: *Právník*, ročník 35 (1896), s. 341.

obžalovací a z ní vyplývající rovnost stran, zatímco literatura z období mezi lety 1948 - 1989 více zdůrazňuje zásadu objektivní (materiální) pravdy. Literatura po roce 1989 *favores defensionis* znovu spojuje převážně s rovností stran.

1.2 Favores defensionis v judikatuře českých vrcholných soudů

Kromě odborné literatury se k *favori defensionis* vyjadřovala i judikatura, např. již v době tzv. první republiky Nejvyšší soud Československa zmínil, že jako *favorem defensionis* lze označit různé druhy zákazu *reformationis in peius*, právo posledního slova při ústních jednáních, úpravu poměru hlasů u soudců i porotců nutných k odsouzení, suspenzi výroku porotců soudem jen pro vadu v neprospěch obžalovaného, výhodnější postavení proti žalobci v řízení o zmateční stížnosti i o přípustnosti obnovy apod.³²

Pozornost však bude věnována současné judikatuře, konkrétně tomu, jaký koncept *favorum defensionis* se objevuje v rozhodování Ústavního a Nejvyššího soudu.

Ústavní soud užívá tento pojem v několika svých rozhodnutích. V některých judikátech s odkazem na Repíka³³ konstatuje, že rovnost stran v soudním procesu nemůže být absolutní, nerovné postavení však může být kompenzováno určitými zárukami pro slabší stranu nazývaných *favor defensionis*, jde např. o úpravu důkazního břemene.³⁴ V jiném rozhodnutí soud vnímá zákaz *reformationis in peius* jako jedno z vícera ustanovení trestního procesu poskytující „záruky ochrany práv a výhod obviněného“, které nazývá *favor defensionis*.³⁵ Podle Ústavního soudu nejsou *favores defensionis* zvýhodněním bezdůvodným, nýbrž mají kompenzovat faktickou nerovnost v možnosti ovlivnit průběh trestního řízení mezi OČTŘ a obhajobou; povaha *favorum defensionis* ovšem nevylučuje, aby byla totožná práva přiznána i jiným subjektům, některá lze skutečně využít jen ve prospěch obviněného, neboť se týkají výlučně jeho vztahu k obžalobě (uplatnění principu *nemo tenetur* či nutné obhajoby), některé

³² Plenární rozhodnutí Nejvyššího soudu Československa ze dne 29. 10. 1928, Pres. 1490/26. Dostupné in: *Právník*, ročník 68 (1929), s. 57 n.

³³ Např. REPÍK, Bohumil. *Evropská úmluva o lidských právech a základních svobodách a trestní právo*, s. 144 an.

³⁴ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 26. 4. 2006, sp. zn.: Pl. ÚS 37/04, dále citován v usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 6. 6. 2006, sp. zn.: IV. ÚS 193/06 a v nálezu Ústavního soudu ČR ze dne 28. 1. 2014, sp. zn.: Pl. ÚS 49/10.

³⁵ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 8. 11. 2016, sp. zn.: III. ÚS 525/15.

tyto instituty však jiným osobám přiznat lze (např. navrácení lhůty).³⁶ Mezi *favores defensionis* ale nepatří zásada dvojinstančnosti řízení, přezkum nalézacího rozsudku je garantován všem subjektům, jež mohou podat odvolání, neexistuje základní právo na to, aby zprošťující rozsudek nemohl být v neprospěch obviněného zrušen.³⁷ Naproti tomu oslabení práva na obhajobu má *in favorem defensionis* kompenzovat mj. institut neodkladných a neopakovatelných úkonů.³⁸

Ústavní soud ve své nerozsáhlé judikatuře tudíž vnímá *favores defensionis* coby kompenzační záruky pro slabší stranu (obhajobu), které zajišťují rovnost stran, ale také ochranu dalších práv obviněného. Z povahy některých *favorum defensionis* je zřejmé, že mohou sloužit toliko obviněnému, jiné ale mohou být zakotveny i ve prospěch jiných subjektů.

Nejvyšší soud užívá pojem *favor defensionis*, avšak pouze zřídka. *Favores defensionis* vnímá jako zvláštní výhody, které jsou poskytnuty obviněnému, a pouze jemu, neboť státní zástupce je osoba práva znalá a ve vztahu k obviněnému je zvýhodněn už touto znalostí.³⁹ V jiném rozhodnutí ale soud nezdůrazňuje, že *favor defensionis* musí svědčit pouze obviněnému, nýbrž jde o oprávnění, která zákon poskytuje obviněnému, nikoliv však státnímu zástupci coby protistraně.⁴⁰ *Favores defensionis* soud charakterizoval též jako ustanovení trestního práva procesního, která poskytují „záruky ochrany práv a výhod“ obviněného; mezi takové instituty zařadil zákaz *reformationis in peius*.⁴¹ Dále sem začlenil žádost o navrácení lhůty a konstatoval dnes již překonaný závěr (vizte výše nález Pl. ÚS 32/16), že svědčí pouze obviněnému, resp. jeho obhájci ve prospěch obviněného; *favores defensionis* pojal coby instituty neposkytované jinému subjektu než obviněnému a jeho obhájci.⁴² Jako *favor*

³⁶ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 8. 8. 2017, sp. zn.: Pl. ÚS 32/16; totožně v nálezu Ústavního soudu ČR ze dne 14. 9. 2017, sp. zn.: III. ÚS 222/16.

³⁷ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 22. 5. 2018, sp. zn.: III. ÚS 825/18.

³⁸ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 7. 5. 2014, sp. zn.: Pl. ÚS 47/13.

³⁹ Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 1. 2013, sp. zn.: Tpjn 303/2012, publikované pod č. 21/2013 Sb. rozh. tr.

⁴⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 3. 10. 2018, sp. zn.: 7 Tdo 1121/2018.

⁴¹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 13. 5. 2020, sp. zn.: 4 Tdo 300/2020.

⁴² Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 19. 9. 2012, sp. zn.: 5 Tdo 946/2012, a usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 7. 2011, sp. zn.: 6 Tdo 854/2011.

defensionis bylo označeno též oprávnění obviněného měnit rozsah a důvody odvolání i po uplynutí odvolací lhůty, které státnímu zástupci nesvědčí, zejm. by bylo nepřijatelné, aby odvolání podané ve prospěch obviněného by po uplynutí lhůty bylo změněno na podané v jeho neprospěch.⁴³ Podle názoru Nejvyššího soudu svědčí obviněnému jako slabší procesní straně, ale nikoliv státnímu zástupci při jeho intervenci v neprospěch obviněného možnost namítat prostřednictvím dovolání vadu spočívající v extrémním nesouladu skutkových zjištění s výsledky provedeného dokazování.⁴⁴

Nejvyšší soud považuje *favores defensionis* za zvláštní výhody, příp. oprávnění, které jsou poskytnuty obviněnému a jeho obhájci, nikoliv však státnímu zástupci při jeho vystupování v neprospěch obviněného. Uvedené instituty jsou zárukou ochrany práv obviněného a pramení z postavení státního zástupce jako právního profesionála znalého práva, přičemž již touto znalostí je státní zástupce zvýhodněn. Na rozdíl od Ústavního soudu označuje Nejvyšší soud v některých rozhodnutích *favores defensionis* za práva svědčící výlučně obviněnému, resp. straně obhajoby, nikoliv dalším osobám.

1.3 Analýza přístupu k institutům in favorem defensionis

1.3.1 Pojetí absolutní a relativní

Pomineme-li Repíkovo nezvyklé pojetí, o němž je pojednáno níže, vyskytují se v literatuře dva základní koncepty institutů *in favorem defensionis*, jakkoliv mohou být obě pojetí vcelku blízká a jakkoliv si někteří autoři, jak se zdá, nemuseli být takového rozdílu zcela vědomi. První koncept nazýváme absolutní (působící erga omnes), tzn. *favores defensionis* jsou oprávnění, která svědčí výlučně obhajobě (obviněnému a obhájci). Druhý koncept nazveme relativní (působící vůči státnímu zástupci), tzn. *favores defensionis* jsou oprávnění, která svědčí obviněnému, příp. obhájci, avšak nesvědčí státnímu zástupci, to ovšem nevylučuje, aby byla zakotvena i ve prospěch dalších stran trestního řízení. Absolutní koncept se vyskytuje v judikatuře Nejvyššího soudu, která je ovšem velmi sporadická, relativní pojetí zaujímá ve své rozhodovací činnosti Ústavní soud.

⁴³ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn.: 7 Tdo 1121/2018.

⁴⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 17. 4. 2019, sp. zn.: 15 Tdo 1443/2018, publikované pod č. 31/2019, Sb. rozh. tr., a usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 31. 10. 2018, sp. zn.: 3 Tdo 1155/2018.

Absolutní pojetí získává při bližším pohledu vážné trhliny. Předně je třeba počítat se zúčastněnou osobou, neboť některé instituty *in favorem defensionis* jsou ustanoveny i v její prospěch. Např. princip *beneficium cohaesionis* zakotvený v § 261 TŘ. Dalo by se ovšem argumentovat, že zúčastněná osoba svým zájmem a svými oprávněními stojí na straně obhajoby a její neuvedení ve výčtu osob, jimž *favores defensionis* svědčí, je pouze nedůsledností autorů, příp. že příslušná oprávnění zúčastněné osoby prakticky v konečném důsledku svědčí právě obviněnému. Absolutní pojetí institutů *in favorem defensionis* lze tudíž tvářit v tvář oprávněním zúčastněné osoby udržet pomocí výkladu.

Zásadní námitkou proti absolutnímu pojetí *favorum defensionis* je však ustanovení § 150 odst. 1 TŘ i rozhodovací činnost Ústavního soudu, především jeden jeho náleze. Ustanovení § 150 odst. 1 TŘ zakotvuje zákaz *reformationis in peius* v řízení o stížnosti proti usnesení, avšak činí tak ve vztahu ke všem osobám, které stížnost podaly, příp. v jejichž prospěch byla stížnost podána. V některých případech může být takovou osobou i poškozený, např. v řízení o stížnosti proti usnesení o osvědčení se odsouzeného ve zkušební době dle § 308 odst. 4 TŘ.⁴⁵ Zmíněný náleze Ústavního soudu pak interpretuje ustanovení § 61 TŘ o navrácení lhůty tak, že v případech, kdy se poškozený nemůže domáhat svých práv jinak než podáním opravného prostředku v trestním řízení, svědčí i jemu, neboť jde o součást práva na jeho přístup k soudu dle čl. 36 odst. 1 LZPS a práva na účinný opravný prostředek dle čl. 13 Úmluvy, a proto je třeba aplikovat analogii legis.⁴⁶

S ohledem na výše formulované námitky konstatujeme, že vhodné pojetí *favorum defensionis* je pojetí relativní, zvláště když poškozený má v českém trestním procesu i přes rostoucí význam stále spíše okrajové postavení a jakkoliv mu svědčí právo na účinné vyšetřování, jeho hlavním zájmem je *de lege lata* náhrada újmy v rámci adhezního řízení. Při zaujetí absolutního pojetí, by se z okruhu institutů *in favorem defensionis* musely vyloučit zákaz *reformationis in peius* (v řízení o stížnosti proti usnesení) i možnost žádat o navrácení lhůty (zcela), přitom ustanovení § 150 odst. 1 i § 61 TŘ bývají mezi *favores defensionis* dlouhodobě standardně řazena. Dokonce i někteří autoři, jejichž odpověď na otázku, co je *favor*

⁴⁵ DRAŠTÍK, Antonín; FENYK, Jaroslav a kol. *Trestní řád: komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2017, § 150. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: KO141_1961CZ)].

⁴⁶ Náleze Ústavního soudu ČR, sp. zn.: Pl. ÚS 32/16.

defensionis, je souladná s absolutním pojetím, uvádí jako příklady právě ustanovení § 150 odst. 1 a § 61 TR.⁴⁷

V rámci širšího, relativního pojetí lze samozřejmě *favores defensionis* třídit dle obdobného klíče na relativní a absolutní s tou výhradou, že *favores defensionis* zakotvené jen ve prospěch obviněného a zároveň zúčastněné osoby (nikoliv již poškozeného apod.) by se řadily mezi absolutní, jelikož zúčastněná osoba vystupuje ve prospěch obhajoby, a to za předpokladu, že nechceme stanovit třetí kategorii mezi absolutními a relativními instituty *in favorem defensionis*⁴⁸.

1.3.2 Repíkovo pojetí

Zcela originálně oproti veškeré dosavadní české literatuře vykládá instituty *in favorem defensionis* Repík⁴⁹. Důkazní břemeno na straně obžaloby je sice *favor defensionis* i dle obvyklého pojetí, avšak minimální práva obviněného ve smyslu ustanovení čl. 6 odst. 3 Úmluvy ze značné části nikoliv. Podíváme-li se na jednotlivá písmena čl. 6 odst. 3 Úmluvy, zjistíme, že jen některá z nich lze charakterizovat jako instituty *in favorem defensionis* v tradičním (obvyklém) slova smyslu, tedy jako určité zvýhodnění strany obhajoby oproti obžalobě.

Hned písmeno a) zakotvuje právo být neprodleně a v jazyce, kterému rozumí, podrobně seznámen s povahou a důvodem obvinění proti němu. Toto je klíčové právo obviněného, neboť bez informace, proč je proti němu vůbec vedeno trestní řízení, není takřka možné začít formulovat aktivní obhajobu (lze nanejvýš spoléhat na presumpci neviny v kombinaci s právem odepřít výpověď, tzn. obhajobu pasivní, byť i ta může být mnohdy úspěšná). Na druhou stranu není zřejmé, jak může uvedené právo spadat mezi instituty, které má k dispozici obviněný, avšak státní zástupce nikoliv. Oprávnění vědět, co je mu kladeno za vinu, spíše dorovnává konkrétní vědění státního zástupce, jenž může v mezích zákona ovlivnit, jakým způsobem bude trestní řízení probíhat a jaká bude konkrétní povaha obvinění.

⁴⁷ Např. FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar; GŘIVNA, Tomáš a kol. *Trestní právo procesní*, Hlava IX Obviněný a obhájce, § 1 Obviněný, C. Práva obviněného – právo na obhajobu.

⁴⁸ V pojetí tří kategorií by absolutní *favores defensionis* svědčily jen obviněnému, příp. obhájci, „mezikategorijní“ by byly zakotveny ve prospěch obviněného i zúčastněné osoby a relativní by právní úprava stanovovala také ve prospěch poškozeného.

⁴⁹ REPÍK, Bohumil. *Evropská úmluva o lidských právech a základních svobodách a trestní právo*, s. 145.

Bude-li v písm. a) zahrnuto též právo na poučení o právech na obhajobu, o obvykle pojaté *favorem defensionis* v této části půjde, neboť státní zástupce musí sám znát svá oprávnění a nikdo jej o nich neinformuje.

Písmeno b) stanoví přiměřený čas a možnost k přípravě obhajoby. Státní zástupce ovšem má k formulaci obžaloby dostatek času, ba je z velké části (k některým úkonům je třeba i v přípravném řízení rozhodnutí soudu) pánem přípravného řízení. Opět zde nejde o právo, které by měla obhajoba na úkor obžaloby.

V případě obvyklého pojetí institutů *in favorem defensionis* je třeba odlišit dvojí. Právo obhajoby částečně (dílčím způsobem) dorovnávací, které představuje kontrapunkt k danému konkrétnímu oprávnění státního zástupce, leč nikterak jej nepřevyšuje, maximálně jej dorovnává; a právo obhajoby celkově dorovnávací, jež v konkrétní (dílčí) rovině právo státního zástupce převyšuje, aby vyrovnalo převahu státního zástupce v jiných konkrétních oblastech a vedlo ohledně postavení stran k jejich celkové rovnosti včetně „rovnosti zbraní“. Příkladem práva částečně dorovnávacího může být právo obhajoby navrhnout při hlavním líčení provedení důkazu, čímž je dorovnáváno totéž právo státního zástupce. Jako právo obhajoby celkově dorovnávací lze uvést zákaz *reformationis in peius*, který svědčí jen straně obhajoby, ve prospěch státního zástupce zakotven není. Pouze právo obhajoby celkově dorovnávací lze hodnotit jako *favorem defensionis* v obvyklém smyslu.

Pod písmenem c) nalezneme obecně formulované právo na obhajobu. Především možnost hájit se sám (materiální aspekt) nebo prostřednictvím obhájce (formální obhajoba) s případnou možností ustanovení obhájce bezplatně. Právo hájit se sám odpovídá právu státního zástupce sám žalovat a vést stranu obžaloby. Naproti tomu formální obhajoba *favorem defensionis* v obvyklém pojetí představuje, jelikož státní zástupce nemá k dispozici žádného právního odborníka, jímž by se nechal v řízení komplexně zastupovat, ale musí si poradit sám.

Zaměříme-li se na písmeno d), seznáme velmi zřetelně a na první pohled, že o *favorem defensionis* v obvyklém smyslu nejde, neboť ustanovení hovoří výslovně o stejných podmínkách jako má obžaloba. Jde o právo vyslyšet nebo dát vyslyšet svědky proti sobě a dosáhnout předvolání a výslechu svědků ve svůj prospěch za stejných podmínek, jako svědků proti sobě.

Konečně, písmeno e) stanoví právo na bezplatnou pomoc tlumočnicka, nerozumí-li obviněný jazyku používanému před soudem nebo tímto jazykem nemluví. Ve vztahu k institutům *in favorem defensionis* v obvyklém smyslu se jeví sporné, zda pod ně právo na tlumočnicka spadá. Jde nepochybně o právo, jímž státní zástupce nedisponuje, na druhou stranu státní zástupce hovoří zpravidla ve své mateřštině a právo na tlumočnicka vyrovnává nedostatečné jazykové kompetence. Právo na tlumočnicka také nenáleží všem, nýbrž pouze těm obviněným, kteří jazyk, jímž se vede jednání, dostatečně neovládají. Nicméně, na základě analogického vztahu s formální obhajobou lze konstatovat, že právo na tlumočnicka je institutem *in favorem defensionis* v obvyklém smyslu. Zatímco u práva na tlumočnicka je účelem posílení nedostatečných jazykových kompetencí, u formální obhajoby je účelem posílení nedostatečné právní erudice a vyvážení nedostatku reálné možnosti se hájit (zvláště je-li obviněný omezen na svobodě nebo nějakým způsobem oslabený, např. omezen ve svéprávnosti). Jakkoliv má státní zástupce dostatečnou právní erudici, formální obhajoba institut *in favorem defensionis* představuje. Stejně tak bude *favor defensionis* právo na tlumočnicka, přestože jazyková kompetence státního zástupce plně dostačuje.

Měl-li Repík na mysli, že některá minimální práva obviněného jsou instituty *in favorem defensionis*, neodchyluje se jeho pojetí nikterak od pojetí obvyklého. Pokud však shledává všechna práva obhajoby v čl. 6 odst. 3 Úmluvy jako *favores defensionis*, je jeho pojetí zcela originální a odlišné. Není jím totiž zdůrazňován aspekt nějaké výhody oproti státnímu zástupci, ale toliko právo obhajoby bez ohledu na to, zda obdobným oprávněním disponuje i státní zástupce. *Favor defensionis* v tomto pojetí spíše než právo upřednostňující (favorizující) stranu obhajoby znamená právo, které může využít obhajoba vůbec.

Jelikož práva *in favorem defensionis* nalézá Repík v čl. 6 odst. 2 a 3 Úmluvy a čl. 6 odst. 1 Úmluvy se týká spravedlivého procesu obecně, tzn. i civilního procesu, lze u něj položit rovnítko mezi *favores defensionis* a Úmluvou zaručenou dimenzi práva na spravedlivý proces, jež se týká specificky trestního řízení.

V dalších částech práce budeme instituty *in favorem defensionis* pojímat v obvyklém slova smyslu, avšak k jejich specifikaci a určení jejich místa při možných změnách *de lege ferenda* se bude nutně zabývat i ostatními právy obhajoby v trestním řízení; ostatně bude třeba též popsat, jakými oprávněními bude potřebné obdařit stranu obžaloby (včetně poškozeného) tak, aby bylo postavení obou stran vyvážené, tj. zajišťující rovnost zbraní.

1.4 Dílčí závěr – obsah a účel *favorum defensionis*

Favores defensionis budeme chápat jako ty trestněprocesní instituty svědčící obviněnému a jeho obhájci, které nemá k dispozici státní zástupce. Ztotožňujeme se tudíž s relativním pojetím, jež z okruhu *favorum defensionis* nevylučuje ty právní instituty, které svědčí též poškozenému, jakkoliv poškozený svým procesním postavením tenduje k podpoře obžaloby. Jako účel institutů *in favorem defensionis* pak identifikujeme především kompenzaci fakticky silnějšího postavení strany obžaloby (včetně kompenzace konkrétních institutů, které nejsou ve prospěch obhajoby zavedeny) tak, aby byl zajištěn požadavek na rovnost stran.

2. Jednotlivé vybrané instituty in favorem defensionis

V následující části jsou popsány vybrané instituty *in favorem defensionis*, které lze nalézt v současném TŘ, příp. v ústavním pořádku či mezinárodních smlouvách o lidských právech, jimiž je ČR vázána (zejm. jde o Úmluvu). Vybrány byly jak instituty sem typicky řazené (zákaz *reformationis in peius*, *beneficium cohaesionis* či princip *in dubio pro reo*), tak některé méně typické či v literatuře neprobírané. Rozhodně se však nejedná o jejich úplný výčet, který by bylo obtížné vůbec pořídit a jenž by přesahoval možnosti této práce.

2.1 Zákaz reformationis in peius

2.1.1 Obecně k institutu

Zákaz změny k horšímu patří k nejtypičtějším institutům *in favorem defensionis*, jakkoliv nemá přímé ústavněprávní zakotvení. V rámci TŘ jej nalezneme u opravných prostředků. Jedná se o stížnost, odvolání, dovolání, obnovu řízení, stížnost pro porušení zákona i řízení po zrušení rozhodnutí OČTŘ nálezem Ústavního soudu. Naopak ho nenalezneme u specifického opravného prostředku, jímž je odpor; nicméně ani po podání odporu nesmí být zhoršení postavení obviněného svévolné, nýbrž musí mít svůj podklad ve skutkových zjištěních⁵⁰. Co do trestu jej nalezneme i ve specifické podobě v případech, v nichž obviněný trval na pokračování trestního stíhání dle ustanovení § 11 odst. 4 TŘ nebo § 172 odst. 4 TŘ. Zákaz *reformationis in peius* se též uplatní dle ustanovení § 306a odst. 4 TŘ pro nové řízení, pokud odsouzený, proti němuž bylo vedeno řízení proti uprchlému, podá návrh na zrušení pravomocného odsuzujícího rozsudku (§ 306a odst. 2 TŘ).

V literatuře bývá zákaz *reformationis in peius* spojován s řízením o opravných prostředcích (stížnost, odvolání i všechny mimořádné opravné prostředky), a to jak pro řízení o opravném prostředku, tak i pro následné nové řízení před prvoinstančním orgánem, pokud bylo původní rozhodnutí přezkumným orgánem zrušeno toliko v důsledku opravného prostředku podaného ve prospěch obviněného.⁵¹

⁵⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 21. 9. 2016, sp. zn.: 5 Tdo 1207/2016, publikované pod č. 46/2017 Sb. rozh. tr.

⁵¹ FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar; GŘIVNA, Tomáš a kol. *Trestní právo procesní*, Hlava XXII Obecné výklady o přezkoumávání rozhodnutí, § 3 Principy opravného řízení, B. Specifické principy opravného řízení.

Podstatou zákazu *reformationis in peius*, jak jej upravuje TŘ, je nemožnost zhoršit postavení obviněného, není-li podán opravný prostředek v jeho neprospěch (typicky státním zástupcem, příp. též poškozeným stran výroku o náhradě újmy). Z toho je patrné, že zákaz reformace k horšímu není absolutní. Je-li podán opravný prostředek v neprospěch obviněného, může se jeho výsledné postavení zhoršit, avšak i zlepšit⁵². Osoba, která chce podat opravný prostředek v neprospěch obviněného, proto musí zvážit jaká je pravděpodobnost, že bude úspěšná, a naopak že kvůli své iniciativě postavení obviněnéholepší. Obviněný se naopak nemusí strachovat podat opravný prostředek, jelikož jeho postavení zůstane minimálně neměnné, rozhodně se však nezhorší⁵³; uvedené zpravidla platí i pro adhezní řízení⁵⁴. Nemožnost zhoršit postavení obviněného se netýká samotného řízení (dokazování lze provádět i v neprospěch obviněného), ale toliko rozhodnutí (výsledku řízení)⁵⁵; nejde pouze o skutkové otázky, soud může zvažovat i přísnější právní kvalifikaci, avšak nesmí ji vtělit do výroku o vině.⁵⁶

V souvislosti s odvolacím řízením vyslovil Nejvyšší soud stran zákazu *reformationis in peius* další závěry, jež lze dle našeho mínění aplikovat na zákaz *reformationis in peius* obecně.⁵⁷ Změnou k horšímu je i uznání vinným z většího rozsahu spáchané činnosti, příp. ze spáchání dalších dílčích útoků pokračujícího trestného činu, ač změna nemá vliv na právní kvalifikaci ani výši uloženého trestu⁵⁸, precizace popisu skutku ve výroku o vině je však přípustná, pokud

⁵² K tomu srov. stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 1. 2013, sp. zn.: Tpjn 303/2012, publikované pod č. 21/2013 Sb. rozh. tr.

⁵³ Shodně FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar; GŘIVNA, Tomáš a kol. *Trestní právo procesní*, Hlava XXII Obecné výklady o přezkoumávání rozhodnutí, § 3 Principy opravného řízení, B. Specifické principy opravného řízení.

⁵⁴ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 14. 8. 2013, sp. zn.: 5 Tdo 741/2013, publikované pod č. 44/2014 Sb. rozh. tr., které se výslovně týká odvolání.

⁵⁵ FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar; GŘIVNA, Tomáš a kol. *Trestní právo procesní*, Hlava XXII Obecné výklady o přezkoumávání rozhodnutí, § 3 Principy opravného řízení, B. Specifické principy opravného řízení.

⁵⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 27. 7. 2005, sp. zn.: 5 Tdo 892/2005 – I., publikované pod č. 41/2007 Sb. rozh. tr. Jak je uvedeno níže, v řízení po povolení obnovy a v rozhodnutí dle § 227 TŘ lze v neprospěch obviněného změnit i výrok o vině.

⁵⁷ Kde se však zákaz *reformationis in peius* uplatní toliko co do trestu, není samozřejmě podstatné, že zjištění většího rozsahu spáchané činnosti ve výroku o vině je v neprospěch obviněného.

⁵⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 1. 7. 1998, sp. zn.: 5 Tz 57/98, publikované pod č. 22/1999 Sb. rozh. tr.

se tím postavení obviněného nezhorší⁵⁹. Výrok o trestu je ve vztahu k provedeným změnám třeba hodnotit jako jeden celek, uložení vedlejšího trestu (např. vyhoštění nebo propadnutí věci), který napadeným rozsudkem uložen nebyl, není samo o sobě porušením zákazu *reformationis in peius*, pokud je kompenzováno podstatným zmírněním (nepodmíněného) trestu odnětí svobody.⁶⁰ Posuzuje-li soud odvolání podané jen obviněným a dojde-li k závěru, že existují důvody pro zrušení rozsudku, avšak další řízení by mohlo vést jen ke zhoršení postavení obviněného, nemůže rozsudek zrušit, jelikož by tím porušil zákaz *reformationis in peius*.⁶¹

2.1.2 Uplatnění u konkrétních opravných prostředků

Zásada má u různých opravných prostředků různé varianty.

2.1.2.1 Stížnost

Zákaz *reformationis in peius* najdeme v § 150 odst. 1 TŘ: „*Orgán rozhodující o stížnosti nemůže z jejího podnětu změnit usnesení v neprospěch osoby, která stížnost podala nebo v jejíž prospěch byla stížnost podána.*“ U stížnosti je zajímavé, že nehovoří o konkrétní osobě, jejíž postavení se z jejího podnětu nemůže zhoršit. Zákaz reformace *in peius* se týká všech osob, nemusí se jednat jen o obviněného, poškozeného a zúčastněnou osobu, ale např. i o obhájce, který svým jménem podal stížnost proti usnesení o výši odměny a náhradě hotových výdajů.⁶² Za osobu dle ustanovení § 150 odst. 1 TŘ je třeba považovat i státního zástupce, který podal stížnost ve prospěch obviněného.⁶³ Podle jazykového výkladu by se nemělo zhoršit ani postavení státního zástupce, který stížnost podal. Na druhou stranu státní zástupce není ten, o kom se ve stížnosti rozhoduje, a jeho zájmem (prospěchem) navíc není, aby byl výsledek řízení pro obviněného co nejhorší, nýbrž aby byl maximálně v souladu s právem, byť ve prospěch obviněného. Není proto v rozporu se zákazem *reformationis in peius*, pokud

⁵⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 18. 1. 2006, sp. zn.: 11 Tdo 1158/2005, publikované pod č. 38/2006 Sb. rozh. tr.

⁶⁰ Rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 22. 4. 1994, sp. zn.: 7 To 59/94, publikovaný pod č. 42/1994 Sb. rozh. tr. a rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 29. 6. 1977, sp. zn.: 2 Tzf 2/77, publikované pod č. 1/1978 Sb. rozh. tr.

⁶¹ Rozhodnutí Vrchního soudu v Praze ze dne 12. 1. 1994, sp. zn.: 6 To 35/93, publikované pod č. 59/1994 Sb. rozh. tr. a usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn.: 5 Tz 57/98, publikované pod č. 22/1999 Sb. rozh. tr.

⁶² Např. rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 12. 8. 2010, sp. zn.: 8 Tz 47/2010.

⁶³ DRAŠTÍK, Antonín; FENYK, Jaroslav a kol. *Trestní řád: komentář*, § 150.

na základě stížnosti podané státním zástupcem pouze v neprospěch obviněného, orgán rozhodující o stížnosti změny napadené usnesení ve prospěch obviněného. Zákaz změny k horšímu musí respektovat i prvoinstanční orgán v případě, že na základě stížnosti podané ve prospěch dotyčné osoby orgán rozhodující o stížnosti usnesení zruší a vrátí věc k novému projednání a rozhodnutí (§ 150 odst. 3 TŘ).

2.1.2.2 Odvolání

Zákaz *reformationis in peius* v řízení o odvolání se týká pouze obviněného⁶⁴. V rámci hlavy šestnácté TŘ, která odvolací řízení upravuje, nalezneme zákaz *reformationis in peius* ve dvou různých situacích, k tomu je nutno přidat i určitý „dočasný“ zákaz změny k horšímu. První situaci stanovuje ustanovení § 259 odst. 4 TŘ a týká se výslovně odvolacího řízení, v němž může dojít k rozhodnutí v neprospěch obviněného pouze na základě odvolání podaného v jeho neprospěch státním zástupcem, resp. poškozeným ohledně výroku o náhradě újmy. Hned v následujícím odstavci (§ 259 odst. 5 TŘ) je upraven „dočasný“ zákaz změny k horšímu, který se uplatní při odvolání podaném v neprospěch obviněného. Odvolací soud nemůže sám uznat obviněného vinným skutkem, pro nějž byl napadeným rozsudkem zproštěn obžaloby (§ 259 odst. 5 písm. a) TŘ), ani vinným těžším trestným činem, než jakým jej mohl v napadeném rozsudku uznat vinným soud prvního stupně (§ 259 odst. 5 písm. b) TŘ). Odvolací soud v těchto případech musí nalézací rozsudek zrušit a vrátit věc soudu prvního stupně, teprve nalézací soud může v novém řízení rozhodnout v neprospěch obviněného. Funkce „dočasného“ zákazu *reformationis in peius* spočívá v důsledném zachování dvojinstančnosti řízení; v opačném případě by se obviněný nemohl bránit řádným opravným prostředkem proti rozsudku, který nemusel po vydání rozsudku nalézacího soudu očekávat. Druhá situace pro uplatnění zákazu *reformationis in peius* nastane, byl-li napadený rozsudek zrušen jen v důsledku odvolání podaného ve prospěch obviněného; nalézací soud za takových okolností nemůže v novém rozsudku zhoršit postavení obviněného oproti rozsudku dříve zrušenému (§ 264 odst. 2 TŘ). Zákaz *reformationis in peius* v řízení o odvolání platí i poté, co bylo odvolací rozhodnutí zrušeno, a proto: „*Pokud proti rozhodnutí odvolacího soudu, který rozhodoval pouze na podkladě odvolání obviněného, podá v neprospěch obviněného nejvyšší státní zástupce dovolání, které Nejvyšší soud shledá důvodným, pak ani v dalším řízení následujícím po zrušení rozhodnutí odvolacího soudu Nejvyšším soudem nemůže dojít k*

⁶⁴ Výslovně k tomu, že zákaz *reformationis in peius* v řízení o odvolání nesvědčí poškozenému, vizte rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 11. 9. 2013, sp. zn.: 7 Tz 43/2013, publikovaný pod č. 38/2014 Sb. rozh. tr.

vydání rozhodnutí, jímž by došlo ke zhoršení postavení obviněného oproti stavu vyplývajícímu z rozsudku soudu prvního stupně.“⁶⁵

Institut, který označujeme za „dočasný“ zákaz *reformationis in peius* (§ 259 odst. 5 TŘ), není úplně typický, přesto jej hodnotíme jako zvláštní případ zákazu změny k horšímu. Zásadní odlišností od „běžného“ pojetí je, že se uplatní po odvolání státního zástupce podaného v neprospěch obviněného a uplatní se jen pro odvolací řízení, nalézací soud jím po vrácení věci omezen není. Na druhou stranu je díky němu bráněno alespoň v dočasném zhoršení postavení obviněného. Společné „běžnému“ a „dočasnému“ pojetí je i funkce zajištění práva na odvolání v trestních věcech, byť každé pojetí tak činí odlišným způsobem.⁶⁶ Zatímco „běžný“ zákaz změny k horšímu zbavuje obviněného obav z podání odvolání, „dočasná“ nemožnost reformace *in peius* obviněnému vůbec umožňuje reagovat odvoláním na některá rozhodnutí, jež jsou mu výrazně nepříznivá.

Ať už bude tento institut podřazen zákazu *reformationis in peius*⁶⁷, k čemuž se přikláníme, nebo ne, jde jednoznačně o *favorem defensionis*, neboť při rozhodování ve prospěch obviněného odvolací soud omezení obdobná ustanovení § 259 odst. 5 TŘ nemá.

2.1.2.3 Dovolání

S určitými výhradami je úprava zákazu *reformationis in peius* u dovolání (hlava sedmnáctá TŘ) obdobná jako u odvolání včetně skutečnosti, že se týká pouze postavení obviněného. Napadené rozhodnutí může dovolací soud změnit v neprospěch obviněného toliko na základě dovolání nejvyššího státního zástupce, jež bylo podáno v jeho neprospěch (§ 265p odst. 1 TŘ).⁶⁸ „Dočasný“ zákaz *reformationis in peius* nalezneme v § 265m odst. 1 TŘ: obviněný nesmí být uznán vinným skutkem, pro nějž byl obžaloby zproštěn nebo pro nějž bylo trestní stíhání zastaveno (písm. a), obviněný nesmí být uznán vinným těžším trestným činem, než

⁶⁵ Usnesení Vrchního soudu v Olomouci ze dne 30. 7. 2003, sp. zn.: 5 To 66/2003, publikované pod č. 35/2004 Sb. rozh. tr.

⁶⁶ Ostatně Ústavní soud chápe zákaz *reformationis in peius* právě jako garanci svobody odvolacího práva (vizte nález Ústavního soudu ČR ze dne 24. 4. 2006, sp. zn.: I. ÚS 670/05).

⁶⁷ Zjevně nemůže být sporné, že odvolací soud je díky tomuto institutu omezen v rozhodování v neprospěch obviněného, otázkou ale může být, zda ustanovení § 259 odst. 5 TŘ spadá do definičního oboru právního pojmu „zákaz *reformationis in peius*“.

⁶⁸ Nově též na podkladě dovolání příslušného orgánu Úřadu evropského veřejného žalobce.

jakým mohl být uznán vinným napadeným rozsudkem (písm. b) a obviněnému nelze uložit trest odnětí svobody nad dvacet do třiceti let ani trest odnětí svobody na doživotí, pokud mu nebyl uložen přezkoumávaným rozhodnutím, příp. ve spojení s rozsudkem prvního stupně (písm. c). Důvody „dočasného“ zákazu změny k horšímu jsou širší než v odvolacím řízení, což je u písm. a) způsobeno širším přezkumem, neboť v odvolacím řízení se přezkoumávají jen rozsudky, v dovolacím řízení i některá usnesení (např. právě usnesení o zastavení trestního stíhání); písm. c) je oproti odvolacímu řízení upraveno navíc a umožňuje obviněnému, aby proti rozsudku, jímž byl poprvé vysloven výjimečný trest odnětí svobody, mohl vždy podat minimálně mimořádný opravný prostředek (uložení trestu odnětí svobody na doživotí ostatně tvoří zvláštní dovolací důvod, vizte § 265b odst. 2 TŘ). Konečně ustanovení § 265s odst. 2 TŘ stanoví nemožnost zhoršení postavení obviněného po zrušujícím rozhodnutí dovolacího soudu, bylo-li dovolání podáno jen v jeho prospěch.

2.1.2.4 Obnova řízení

Zde právní podklad najdeme v ustanovení § 289 písm. b) TŘ. Při povolení obnovy řízení pouze ve prospěch obviněného mu nesmí být novým rozsudkem uložen přísnější trest, než mu byl uložen původním rozsudkem. Zákaz *reformationis in peius* je v tomto případě omezen na výrok o trestu a na osobu obviněného, výrok o vině může být v novém rozsudku přísnější než v rozsudku původním. Přísnější může být i výrok, jímž se poškozenému přiznává náhrada újmy nebo se obviněnému přikazuje, aby poškozenému vydal bezdůvodné obohacení.⁶⁹

2.1.2.5 Stížnost pro porušení zákona

Právní úprava zákazu *reformationis in peius* je u tohoto opravného prostředku specifická, neboť v případě, že byl zákon porušen ve prospěch obviněného, vysloví se pouze porušení zákona (§ 268 odst. 2 TŘ), které se nedotkne právní moci rozhodnutí, o něž jde. Napadené rozhodnutí se zruší pouze při vyslovení porušení zákona v neprospěch obviněného (§ 269 odst. 2 TŘ). V případě zrušení rozhodnutí pro porušení zákona v neprospěch obviněného, nesmí v novém rozhodnutí dojít ke změně v neprospěch obviněného, a to jak za situace, kdy Nejvyšší soud rozhodne rozsudkem sám, tak i za situace, kdy se věc vrátí k novému rozhodnutí orgánu nižší instance. Rozhoduje-li Nejvyšší soud sám, pak je omezen pojetím zákazu *reformationis in peius*, jež je obdobou „dočasného“ zákazu *reformationis in peius*

⁶⁹ FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar; GŘIVNA, Tomáš a kol. *Trestní právo procesní*, Hlava XXVII Obnova řízení, § 5 Řízení po povolení obnovy.

upraveného v dovolacím řízení. Nejvyšší soud podle ustanovení § 271 odst. 1 TŘ nemůže po zrušení napadeného rozhodnutí sám: „a) uznat obviněného vinným skutkem, pro nějž byl obžaloby zproštěn nebo pro nějž bylo trestní stíhání zastaveno, b) uznat obviněného vinným těžším trestným činem, než jakým mohl být uznán vinným napadeným rozsudkem, c) uložit obviněnému trest odnětí svobody nad dvacet až do třiceti let nebo trest odnětí svobody na doživotí.“ Zákon sice výslovně nezakazuje, aby Nejvyšší soud ve svém samostatném rozhodnutí obviněnému zpřísnil trest, ale to nemůže prakticky nastat, neboť by nemohlo být předtím konstatováno porušení zákona v neprospěch obviněného a rozhodnutí, které porušilo zákon ve prospěch obviněného, se nezrušuje. Oproti úpravě dovolacího řízení je Nejvyšší soud omezen tím, že sám nemůže uložit výjimečný trest za žádných okolností (např. ani uložit trest nad dvacet až do třiceti let, když byl původním rozhodnutím uložen trest odnětí svobody na doživotí).⁷⁰ Jelikož rozhodnutí, v nichž došlo k porušení zákona ve prospěch obviněného, se neruší, jsou ustanovení § 271 odst. 1 písm. a) a b) obsolentní.⁷¹ Nerozhodne-li Nejvyšší soud po zrušení rozhodnutí sám, nemůže v novém řízení dojít ke změně rozhodnutí v neprospěch obviněného (§ 273 TŘ). Podle druhé věty § 273 TŘ by se mohlo zdát, že zákaz *reformationis in peius* je u stížnosti pro porušení zákona upraven stejně jako u stížnosti (§ 150 TŘ), avšak zrušení rozhodnutí na základě stížnosti pro porušení zákona je vázáno výlučně na porušení zákona v neprospěch obviněného, praktické uplatnění druhé věty se tudíž omezuje na případy, kdy se znovu rozhoduje (také) o obviněném.⁷²

2.1.2.6 Řízení po návrhu dle ustanovení § 306a odst. 2 TŘ

Další příklad zákazu *reformationis in peius* se vyskytuje v právní úpravě řízení proti uprchlému, konkrétně v ustanovení § 306a odst. 4 TŘ. Navrhne-li odsouzený zrušení pravomocného rozsudku, který byl vydán v rámci řízení proti uprchlému, rozsudek se zruší a znovu se provede hlavní líčení (§ 306a odst. 2 TŘ). Reformace *in peius* je nepřípustná v rámci nového rozhodnutí, zákaz změny k horšímu se týká veškerých změn výsledku řízení a logicky svědčí toliko obviněnému, tedy osobě, která návrh na zrušení původního rozsudku podala.

⁷⁰ DRAŠTÍK, Antonín; FENYK, Jaroslav a kol. *Trestní řád: komentář*, § 271.

⁷¹ Ibid.

⁷² ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád: komentář*, 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013. Edice velké komentáře, § 273 Zákaz *reformationis in peius*, 3. Přiměřené použití § 150. Dostupné v Beck-online.cz (obj. číslo: EVK16).

2.1.2.7 Řízení po zrušení rozhodnutí nálezem Ústavního soudu

Zákaz *reformationis in peius* je upraven i v ustanovení § 314i písm. b) TŘ. Po zrušení rozhodnutí orgánu činného v trestním řízení nálezem Ústavního soudu pouze ve prospěch obviněného, nemůže v novém řízení dojít k rozhodnutí v jeho neprospěch. Jde-li o jiné rozhodnutí, tj. nezrušené pouze ve prospěch obviněného, uplatní se přiměřeně úprava zákazu *reformationis in peius* pro řízení o stížnosti (§ 150 TŘ). Význam přiměřené aplikace úpravy řízení o stížnosti může postupem času stoupat souběžně s růstem oprávnění poškozeného, a tím i rozšířením případů, kdy Ústavní soud rozhodnutí OČTŘ zruší toliko ve prospěch poškozeného.

2.1.2.8 Řízení po trvání obviněného na pokračování trestního stíhání

Trval-li obviněný na pokračování trestního stíhání z důvodů uvedených v ustanovení § 11 odst. 4 TŘ či 172 odst. 4 TŘ, v řízení se pokračuje⁷³. V tomto případě se zákaz *reformationis in peius* uplatní ve vztahu k původnímu rozhodnutí, jímž bylo zastaveno trestní stíhání, avšak pouze stran výroku o trestu, který v rámci usnesení o zastavení trestního stíhání nebyl logicky žádný, tj. v pokračujícím řízení by jakýkoliv trest byl změnou k horšímu. Zhoršit postavení obviněného lze naopak v ostatních aspektech, tedy nejen uplatněním přísnější právní kvalifikace, ale rozhodnout je možno i výroky o uložení ochranného opatření a o povinnosti nahradit újmu způsobenou trestným činem.⁷⁴ Tento specifický případ zákazu *reformationis in peius* je upraven v § 227 TŘ. Také v tomto případě může být sporné, zda se jedná o zákaz reformace *in peius*. Návrh na pokračování totiž není opravný prostředek, alespoň ne v typickém slova smyslu, ale jde maximálně o jakýsi opravný prostředek *sui generis*; řízení dále pokračuje v rámci jedné instance a oproti řízení po podání odporu nebylo ani vydáno žádné rozhodnutí v meritě věci. Na druhou stranu, stejně jako u opravných prostředků se obviněný podáním návrhu po určitém skončení věci snaží docílit příznivějšího výsledku, materiálně tudíž o opravný prostředek půjde. K tomu, aby se obviněný nebál podat tento specifický prostředek nápravy, slouží zákaz změny k horšímu stran trestu (§ 227 TŘ),

⁷³ Tato možnost sama o sobě představuje dle nás *favorem defensionis* (o tom více vizte kap. 2.13).

⁷⁴ Usnesení Krajského soudu v Plzni ze dne 21. 3. 1999, sp. zn.: 8 To 814/98, publikované pod č. 35/2000 Sb. rozh. tr. Na druhou stranu se lze obratným procesním postupem negativním následkům do určité míry vyhnout, neboť prohlášení, jímž obviněný na projednání věci trval, lze vzít zpět až do chvíle, kdy se odvolací soud odebere k závěrečné poradě; po zpětvzetí prohlášení odvolací soud zruší (odsuzující) rozsudek soudu nalézacího, který byl vydán v souladu s § 227 TŘ (vizte usnesení Městského soudu v Praze ze dne 28. 3. 2000, sp. zn.: 8 To 948/99, publikované pod č. 8/2001 Sb. rozh. tr.).

v konečném praktickém důsledku jde tudíž o totožnou funkci, jakou má zákaz změny k horšímu u standardních opravných prostředků a není důvod uvedený institut vyčleňovat mimo definiční rámec zákazu *reformationis in peius*. Totožné závěry platí i pro odstoupení od trestního stíhání mladistvého, neboť úprava v ustanovení § 70 odst. 5 a 6 ZSVM je obdobou ustanovení § 11 odst. 4 TŘ (příp. § 172 odst. 4 TŘ) a § 227 TŘ.

2.1.3 Historický exkurs

Zákaz *reformationis in peius* patří v českém prostředí tradičně k hojně uplatňovaným institutům. Již v TŘ 1873⁷⁵ měl zákaz změny k horšímu u opravných prostředků podaných toliko ve prospěch obviněného široké uplatnění, takřka vždy byl ale omezen pouze na trest. Aplikován byl v řízení o obou řádných opravných prostředcích proti rozsudku sborových soudů, tj. o zmateční stížnosti (§ 290 odst. 2 TŘ 1873) a o odvolání (§ 295 odst. 3 TŘ 1873), rozhodování o zmateční stížnosti bylo z výrazné části založeno na kasačním principu (§ 288 odst. 2 TŘ 1873), proto byl zákaz reformace *in peius* výslovně zakotven též pro nové řízení po zrušujícím rozhodnutí (§ 293 odst. 3 TŘ 1873); uvedené platilo i pro přezkum porotních rozsudků (§ 346 odst. 1 TŘ 1873). Proti rozsudku ve věcech přestupků bylo jediným řádným opravným prostředkem odvolání (§ 463 TŘ 1873), ani v tomto odvolacím řízení nebylo možné zpřísnit obviněnému trest, bylo-li odvolání podáno pouze v jeho prospěch (§ 477 věta třetí TŘ 1873). Zpřísnění trestu bylo zakázáno i pro řízení po povolení obnovy pouze ve prospěch obviněného, a to jak po povolení řádném (§ 359 odst. 4 TŘ 1873), tak rovněž mimořádném (§ 362 odst. 4 TŘ 1873). Specificky byl zákaz *reformationis in peius* upraven pro řízení o stížnosti proti rozhodnutí poradní komory v přípravném řízení, sborový soud totiž nemohl sám změnit ke škodě obviněného ta opatření a usnesení, na něž nebyla vedena stížnost (§ 114 odst. 3 TŘ 1873), jedná se o výjimku, kdy nebyl zákaz zhoršení omezen na trest.

Podle TŘ 1950⁷⁶ bylo v odvolacím řízení možné změnit rozsudek v neprospěch obviněného pouze na podkladě odvolání prokurátora, příp. poškozeného ve výroku o jeho nárocích (§ 196 odst. 1 TŘ 1950), v řízení po povolení obnovy pouze ve prospěch obviněného nebylo možné zpřísnit trest (§ 225 odst. 2 TŘ 1950). Přestože úprava zákazu *reformationis in peius* je v TŘ 1950 oproti TŘ 1873 výrazně lakoničtější, v odvolacím řízení se uplatní širěji, neboť oproti starší úpravě není zákaz zhoršení omezen na trest.

⁷⁵ Zákon č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního.

⁷⁶ Zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

Úprava zákazu *reformationis in peius* v TŘ 1956⁷⁷ již značně připomínala úpravu současnou. Tak v řízení o stížnosti nebylo možné změnit usnesení v neprospěch osoby, která stížnost podala nebo v jejíž prospěch byla stížnost podána (§ 161 odst. 1 TŘ 1956), tedy už nejen obviněného. Dočasný absolutní zákaz *reformationis in peius* v odvolacím řízení byl upraven dokonce širěji, neboť ke dvěma důvodům upraveným i v současnosti nemohl odvolací soud sám uložit obviněnému trest smrti⁷⁸ (§ 282 odst. 2 TŘ 1956). Zákon upravoval zákaz změny k horšímu jak přímo pro odvolací řízení, tak i pro nové řízení po zrušení rozsudku, v obou případech byl omezen na trest (§ 286 a § 290 TŘ 1956). V novém řízení poté, co bylo rozhodnutí na základě stížnosti pro porušení zákona zrušeno pouze ve prospěch obviněného, nemohlo dojít ke změně v jeho neprospěch (§ 298 odst. 1 TŘ 1956). Rozhodnutí, která nemohl učinit nejvyšší soud sám, byl-li v řízení o stížnosti pro porušení zákona zrušen rozsudek, odpovídala § 271 odst. 1 TŘ, byť v současnosti jde převážně o obsolentní ustanovení, pouze trest, který nemohl nejvyšší soud uložit sám, byl trest smrti (296 odst. 5 TŘ 1956). V řízení po povolení obnovy pouze ve prospěch obviněného, nemohlo dojít k zpřísnění trestu, celkové zpřísnění trestu bylo výslovně nepřipustné i tehdy, bylo-li v původním řízení uloženo více trestů či trest úhrnný a obnova ve prospěch obviněného byla povolena pouze zčásti (§ 308 písm. b) TŘ 1956).

Platný TŘ v původním znění (TŘ 1961⁷⁹) obsahoval ve srovnání se současností totožnou úpravu zákazu změny k horšímu v řízení o stížnosti (§ 150 odst. 1 a 3 TŘ) a v řízení po povolení obnovy (§ 289 písm. b) TŘ), obdobně tomu bylo i pro řízení poté, co obviněný na projednání věci trval, s tím rozdílem, že typových případů, kdy bylo možno na projednání trvat, bylo méně (§ 227 TŘ). Výrazně odlišná však byla úprava odvolání. V odvolacím řízení byl zákaz *reformationis in peius* omezen na trest (§ 259 odst. 4 TŘ 1961), dočasný zákaz změny k horšímu kromě dvou současných důvodů znemožňoval odvolacímu soudu i samostatné uložení trestu smrti (§ 259 odst. 3 TŘ 1961), omezení pro nové řízení po zrušení rozsudku se vztahovalo pouze na trest, avšak pokud vyšly najevo nové skutečnosti, na jejichž základě byl obviněný uznán vinným těžším trestným činem, mohl nalézací soud uložit i přísnější trest (§ 264 odst. 2 TŘ 1961). Novelami zákona č. 178/1990 Sb. a č. 292/1993 Sb.

⁷⁷ Zákon č. 64/1956 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

⁷⁸ Tedy nejpřísnější trest, jehož ekvivalentem je v současnosti trest odnětí svobody na doživotí (§ 54 TZ).

⁷⁹ Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění účinném do dne 31. 7. 1965.

byl zákaz změny k horšímu v rámci odvolání změněn na současný stav.⁸⁰ Na základě stížnosti pro porušení zákona bylo možno zrušit rozhodnutí i pro porušení zákona ve prospěch obviněného (§ 272 TŘ 1961), velký význam tak měl dočasný zákaz reformace *in peius*, který se ve své dikci lišil jen v trestu, nejvyšší soud nemohl sám uložit obviněnému trest smrti (§ 271 odst. 1 TŘ 1961); pokud byl porušen zákon pouze v neprospěch obviněného, vztahovalo se omezení pro nové řízení toliko na zpřísnění trestu (§ 273 TŘ 1961). Novelami 178/1990 Sb. a č. 41/2009 Sb.⁸¹ bylo ustanovení § 271 odst. 1 TŘ změněno na současnou dikci, s nálezem č. 424/2001 Sb.⁸² vypadla z právní úpravy možnost zrušit na základě stížnosti pro porušení zákona rozhodnutí, jímž byl zákon porušen jen ve prospěch obviněného, a novelou č. 292/1993 Sb. byl zákaz změny k horšímu pro nové řízení rozšířen, takže již nezahrnoval pouze trest. Úprava dovolání se do TŘ dostala novelou č. 265/2001 Sb., zakotvení zákazu *reformationis in peius* se až na drobné změny, jež se netýkaly podstaty institutu, zachovalo v totožné podobě.⁸³ Stejnou novelou (265/2001 Sb.) byl do zákona zařazen zákaz změny k horšímu pro řízení o návrhu dle § 306a odst. 2 TŘ a pro řízení po zrušení rozhodnutí nálezem Ústavního soudu.

2.1.4 Stručné seznámení s německou úpravou

Nyní bude stručně uvedena německá úprava dle současného StPO⁸⁴. V obecných ustanoveních týkajících se všech opravných prostředků je nejprve zmíněno, že na základě opravného prostředku podaného státním zastupitelstvím může být rozhodnuto i ve prospěch obviněného (§ 301 StPO). Samotný zákaz *reformationis in peius* je upraven pro opravné prostředky proti rozsudku, jimiž jsou odvolání (Berufung) a revize (Revision), a pro řízení po povolení obnovy (§ 331, § 358 odst. 2 a § 373 odst. 2 StPO). Zatímco v řízení o odvolání je po zrušení rozsudku zpravidla nově rozhodnuto přímo odvolacím soudem (§ 328 odst. 1

⁸⁰ Zákon č. 178/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní řád; zákon č. 292/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), zákon č. 21/1992 Sb., o bankách, a zákon č. 335/1991 Sb., o soudech a soudcích.

⁸¹ Zákon č. 41/2009 Sb., o změně některých zákonů v souvislosti s přijetím trestního zákoníku.

⁸² Nález Ústavního soudu ČR ze dne 31. 10. 2001, sp. zn.: Pl. ÚS 15/01.

⁸³ Zákon č. 265/2001 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

⁸⁴ Strafprozessordnung. Německý trestní řád.

StPO), tudíž se zákaz změny k horšímu uplatní přímo v opravném řízení, soud v revizním řízení a v řízení o povolení obnovy zpravidla vrací věc soudu první instance (§ 353 a § 370 odst. 2 StPO) a zákaz reformace *in peius* se aplikuje v novém nalézacím řízení.

Zákaz *reformationis in peius* se uplatní pouze, byl-li podán opravný prostředek jen ve prospěch obviněného, na rozdíl od českého práva se vztahuje výhradně na sankce (Rechtsfolgen⁸⁵), avšak neplatí pro nařízení o umístění obviněného do psychiatrické nemocnice nebo do ústavu pro výkon ochranné léčby. Úprava revize obsahuje další omezení, podle něž je přípustné, aby po zrušení nařízení o umístění do psychiatrické nemocnice byl v novém řízení místo toho uložen trest (§ 358 odst. 2 věta druhá StPO).

Na řízení po podání odporu (Einspruch) proti trestnímu příkazu (Strafbefehl) se zákaz změny k horšímu nevztahuje (§ 411 odst. 4 StPO). Výjimkou je specifická situace, pokud obviněný brojil odporem pouze proti výši denních sazeb peněžitého trestu a soud následně se souhlasem obviněného, obhájce a státního zástupce rozhodne usnesením mimo hlavní líčení, nemůže oproti trestnímu příkazu dojít ke změně v neprospěch obviněného (§ 411 odst. 1 věta třetí StPO).

2.2 Beneficium cohaesionis

2.2.1 K institutu obecně

Spolu se zákazem *reformationis in peius* patří zásada *beneficium cohaesionis* (dobrodiní spočívající v souvislosti) k institutům, jež jsou jako *favores defensionis* označovány nejtypičtěji. V rámci TŘ jej nalezneme u opravných prostředků. Jedná se o stížnost, odvolání, dovolání, stížnost pro porušení zákona a obnovu řízení. Naopak ho nenalezneme u specifického opravného prostředku, jímž je odpor. V úpravě řízení po zrušení rozhodnutí orgánu činného v trestním řízení nálezem Ústavního soudu jej také nenalezneme, ale Ústavní soud, jsou-li k tomu splněny podmínky, *beneficium cohaesionis* uplatňuje přímo (vizte kapitolu 4.3).

Podstatou *beneficia cohaesionis*, jak jej upravuje TŘ, je, že orgán rozhodující o opravném prostředku ve prospěch některé osoby (zpravidla obviněného), rozhodne z moci úřední i ve

⁸⁵ Doslova „právní následky“. V kontextu trestního práva odpovídá termín pojmu „sankce“, jelikož zahrnuje instituty nazývané v TZ „tresty“ a „ochranná opatření“. Co vše patří pod „Rechtsfolgen“, upravuje německý trestní zákoník (Strafgesetzbuch – StGB) v § 38 až § 76b.

prospěch jiné osoby (typicky spoluobviněného), o níž by v řízení o opravném prostředku jinak meritorně nerozhodoval⁸⁶ a již svědčí totožný důvod k rozhodnutí v její prospěch; další podmínkou je, aby o obou subjektech bylo rozhodnuto tímž přezkoumávaným rozhodnutím. Rozhodnutí ve prospěch beneficianta může dle okolností a druhu opravného prostředku spočívat ve změně původního rozhodnutí či jeho části nebo zrušení původního rozhodnutí či jeho části; z důvodu uplatnění *beneficia cohaesionis* je nutné zrušit i další obsahově navazující rozhodnutí, pokud zrušením původního rozhodnutí pozbyla podkladu.⁸⁷ *Beneficium cohaesionis* se neuplatní toliko ve vztahu k napadenému rozhodnutí, ale i vzhledem k vadnému řízení, které tomuto rozhodnutí předcházelo.⁸⁸ Jeho aplikace se neomezuje jen na výrok o vině a trestu, ale platí např. i pro výrok o zabránění věci⁸⁹ či o náhradě škody⁹⁰.

Omezení rozsahu *beneficia cohaesionis* spočívá především v totožnosti důvodu ve prospěch osob posuzovaných spolu, důvod musí být společný, a nikoliv závislý na individuálním posouzení, dalším omezujícím předpokladem je, že o všech osobách bylo rozhodnuto v tomtéž řízení a tímž rozhodnutím, nevztahuje se tudíž ani na osoby, jejichž věc byla vyloučena k samostatnému projednání.⁹¹ Společným důvodem nejsou např. okolnosti výměry trestu.⁹² Na druhou stranu to neznamená, že ohledně výroku o trestu nelze *beneficium cohaesionis* aplikovat vůbec, např. uložení druhu trestu, který zákon nepřipouští, společným důvodem být může⁹³.

⁸⁶ Tedy nejen vůči osobám, které si opravný prostředek vůbec nepodaly, ale i těm, jež ho podaly, avšak nesplnily formální náležitosti, např. učinily jej opožděně (vizte usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 9. 1. 1997, sp. zn.: 2 Tvo 32/96, publikované pod č. 42/1997 Sb. rozh. tr.).

⁸⁷ DRAŠTÍK, Antonín; FENYK, Jaroslav a kol.: *Trestní řád: komentář*, § 265k a § 269.

⁸⁸ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád: komentář*, § 150, 4. Zásada *beneficium cohaesionis*.

⁸⁹ To vyplývá již z ustanovení § 261 TR, podle něž může být beneficiantem též zúčastněná osoba.

⁹⁰ Usnesení Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 6. 12. 1966, sp. zn.: 1 To 333/66, publikované pod č. 38/1967 Sb. rozh. tr.

⁹¹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 8. 2006, sp. zn.: 8 Tdo 925/2006.

⁹² Rozhodnutí Nejvyššího soudu SR ze dne 15. 10. 1976, sp. zn.: 5 Tz 86/76, publikované pod č. 59/1977 Sb. rozh. tr.

⁹³ Vizte usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 1. 2020, sp. zn.: 5 Tdo 562/2019.

Mimo rámec trestního práva má uplatnění *beneficia cohaesionis* v trestní věci vliv na řízení o náhradě újmy dle ZOŠ, neboť jde o důvod hodný zvláštního zřetele, díky němuž je možno uplatňovat nárok na náhradu i bez využití všech procesních prostředků nápravy (§ 8 odst. 3 ZOŠ).⁹⁴

2.2.2 Uplatnění u konkrétních opravných prostředků

U různých opravných prostředků lze nalézt konkrétní odlišnosti v pojetí *beneficia cohaesionis*.

2.2.2.1 Stížnost

Beneficium cohaesionis u stížnosti upravuje § 150 odst. 2 TŘ: „Změní-li nadřízený orgán usnesení ve prospěch obviněného z důvodu, který prospívá také některému spoluobviněnému, změni usnesení také ve prospěch tohoto spoluobviněného.“ Taková formulace představuje definici *beneficia cohaesionis*, kterou lze označit za typickou. Institut *beneficia cohaesionis* se zde uplatní toliko mezi spoluobviněnými, nikoliv též u zúčastněné osoby, ať už by zúčastněná osoba byla tou, v jejíž prospěch bylo rozhodnuto, nebo tou, které svědčí stejný důvod jako obviněnému.

2.2.2.2 Odvolání, dovolání a stížnost pro porušení zákona

V ustanovení § 261 TŘ nalezneme *beneficium cohaesionis* při rozhodování odvolacího soudu. Oproti úpravě ve stížnosti je kromě změny terminologie (místo o obviněném se logicky hovoří o obžalovaném, tj. obviněném v širším slova smyslu, vizte ustanovení § 12 odst. 7 TŘ) reagováno i na možnost, že se řízení účastní zúčastněná osoba. Svědčí-li tak důvod, z něž bylo rozhodnuto ve prospěch některého obviněného, spoluobviněnému či zúčastněné osoby, bude rozhodnuto i v jejich prospěch. Totéž platí, pokud bylo primárně rozhodnuto ve prospěch zúčastněné osoby a tentýž důvod svědčí i obviněnému. U dovolacího řízení se ustanovení § 261 TŘ použije přiměřeně (§ 265k odst. 2 poslední věta), totéž platí pro řízení o stížnosti pro porušení zákona (§ 269 odst. 2 poslední věta). Úprava *beneficia cohaesionis* u odvolání a stížnosti pro porušení zákona je v podstatě totožná. U dovolání judikatura Nejvyššího soudu dospěla k závěru, že přiměřená aplikace ustanovení § 261 TŘ nemá jít tak daleko, aby dobrodiní v souvislosti svědčilo i zúčastněné osobě, neboť je třeba uplatnit omezení na osoby oprávněné k podání dovolání (§ 265d odst. 1 TŘ), mezi něž zúčastněná

⁹⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27. 8. 2015, sp. zn.: 30 Cdo 4389/2013, publikovaný pod č. 44/2016 Sb. rozh. tr.

osoba nespadá.⁹⁵ Jak se lze domnívat, u stížnosti pro porušení zákona nebude podobná redukce přicházet v úvahu, neboť osobou oprávněnou ji podat je pouze ministr spravedlnosti; obviněný i zúčastněná osoba jsou na stejné úrovni, tj. bez oprávnění k podání opravného prostředku, proto s nimi musí být zacházeno shodně a odkazované ustanovení § 261 TŘ je třeba na ně aplikovat totožně. Vrátime-li se k dovolacímu řízení, je užití *beneficia cohaesionis* omezeno na spoluobviněné, na druhou stranu svědčí nejen obviněným, kteří si nepodali pouze dovolání, ale i těm, již nevyužili ani odvolání⁹⁶.

2.2.2.3 Obnova řízení

Ustanovení § 285 TŘ upravuje *beneficium cohaesionis* v řízení o obnově. Úprava je obdobná jako u odvolacího řízení s tím rozdílem, že zúčastněná osoba nemůže být tou, o níž bylo rozhodnuto primárně. Odpověď, proč tomu tak je, se nachází v ustanovení § 278 odst. 1 věty první TŘ, která upravuje podmínky obnovy: návrh na obnovu řízení může směřovat k rozhodnutí o vině, náhradě újmy, příp. i o trestu, nikoliv však primárně k zabránění věci, které se týká právě zúčastněné osoby. Pro zúčastněnou osobu tudíž představuje *beneficium cohaesionis* dle § 285 TŘ klíčové ustanovení, jehož prostřednictvím může být v jejím případě zjednána náprava.

2.2.2.4 Řízení o ústavní stížnosti před Ústavním soudem

Beneficium cohaesionis aplikuje při své rozhodovací činnosti i Ústavní soud. Prostor pro to nedává přímo TŘ, což by ani nebylo možné, jelikož Ústavní soud je vázán pouze ústavním pořádkem a ZÚS (čl. 88 Ústavy). Institut se uplatní přímo v řízení před Ústavním soudem; po zrušení rozhodnutí nálezem se *beneficium cohaesionis* aplikuje též v rámci rozhodování obecných soudů dle TŘ (např. v odvolacím či dovolacím řízení vedeném po intervenci Ústavního soudu). (K aplikaci *beneficia cohaesionis* Ústavním soudem s odkazy na relevantní judikaturu vizte níže kapitolu 4.3.)

2.2.3 Historický exkurs a stručné představení německé úpravy

V českém trestním řízení je *beneficium cohaesionis* zakotveno dlouhodobě. Úprava TŘ 1873 jej obsahovala v řízení o zmateční stížnosti (§ 290 odst. 1 věta druhá TŘ 1873) i o odvolání (§ 295 odst. 2 TŘ 1873) proti rozsudku sborových soudů; obdobně bylo dobrodiní v souvislosti

⁹⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 18. 12. 2019, sp. zn.: 8 Tdo 87/2019.

⁹⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 18. 12. 2019, sp. zn.: 7 Tdo 1396/2019.

uzákoněno i pro přezkum porotních rozsudků (§ 346 odst. 1 TŘ 1873). *Beneficium cohaesionis* v řízení o odvolání se týkalo jenom výroku o trestu, což představovalo jisté omezení, neboť odvolání proti rozsudku sborových soudů sice nebylo přípustné do výroku o vině, ale kromě trestu se bylo možno odvolat i do adhezního výroku o soukromých nárocích (§ 283 odst. 1 věta první TŘ 1873), na jehož změny se dobrodiní nevztahovalo. Proti rozsudku ve věcech přestupků bylo jediným řádným opravným prostředkem odvolání (§ 463 TŘ 1873), i v tomto odvolacím řízení se uplatňovalo *beneficium cohaesionis*, a to na rozdíl od odvolacího řízení proti rozsudkům sborových soudů bez omezení (§ 477 věta druhá TŘ 1873). Ve srovnání se současnou úpravou bylo dobrodiní v souvislosti specificky upraveno v rámci vydávání v obžalovanost (určité období předběžného projednání obžaloby). Obviněný mohl podávat proti obžalobě námitky (§ 208 odst. 2 věta druhá TŘ 1873) a bylo-li rozhodnuto, že se obžalobě místa nedává a řízení se zastavuje (§ 213 odst. 1 TŘ 1873), bylo takto rozhodnuto i ve prospěch spoluobžalovaného, který námitky neučinil, svědčil-li mu totožný důvod (§ 213 odst. 3 TŘ 1873). *Beneficium cohaesionis* se vždy týkalo pouze spoluobžalovaných.

Rovněž TŘ 1950 obsahoval *beneficium cohaesionis*, a to v rámci řízení o odvolání (§ 196 odst. 2 TŘ 1950) a při povolení obnovy ve prospěch obviněného (§ 223 odst. 2 TŘ 1950), naopak pro řízení o stížnosti pro porušení zákona nebylo zakotveno (§ 216 an. TŘ 1950). Znovu se institut týkal pouze spoluobviněných. Takřka totožné pojetí jako současná úprava je obsaženo v TŘ 1956, dobrodiní při rozhodnutí o stížnosti se týkalo pouze spoluobviněných (§ 161 odst. 2 TŘ 1956), v řízení o odvolání, o stížnosti pro porušení zákona a o povolení obnovy bylo zakotveno i ve prospěch zúčastněné osoby (§ 287, § 296 odst. 2 věta třetí a § 305 TŘ 1956). Úprava TŘ 1961 byla obsahově totožná se současným stavem, s výjimkou *beneficia cohaesionis* v řízení o dovolání (§ 265k odst. 2 věta třetí TŘ), které bylo zakotveno novelou č. 265/2001 Sb.

Uplatnění *beneficia cohaesionis* v StPO zdaleka není tak široké jako v TŘ, ale je omezeno pouze na řízení o revizi (Revision). Je-li rozsudek zrušen ve prospěch obviněného pro právní vadu spočívající v chybné aplikaci trestního zákona (Strafgesetz) a tento důvod by svědčil též spoluobviněnému, který revizi nepodal, bude rozhodnuto i v jeho prospěch (§ 357 StPO). Dobrodiní je aplikováno pouze při hmotněprávních vadách⁹⁷, což představuje další omezení.

⁹⁷ „Strafgesetz“ se nazývá první oddíl StGB.

2.3 Nemo tenetur se ipsum accusare

Dalším institutem *in favorem defensionis* je právo obviněného odepřít výpověď. Zatímco státní zástupce v řízení před soudem musí být aktivní, neboť má i za současné právní úpravy materiální důkazní břemeno a musí dokazovat vinu obviněného (§ 2 odst. 5 věty páté TŘ), obviněnému svědčí presumpce nevinu, proto pro něj může být příznivé odepřít vypovídat. Právo odepřít výpověď je proto právem zásadního významu, které utvrzuje zatížení OČTŘ materiálním důkazním břemenem. Princip *nemo tenetur* ovšem nezahrnuje pouze právo odepřít výpověď, ale obecněji právo nespolutopodílet se na svém sebeobviňování. Princip *nemo tenetur* vnímáme jako projev zásady presumpce nevinu i zásady zajištění práva na obhajobu.

Právní úpravu nalezneme již v čl. 40 odst. 4 LZPS, kde je též zdůrazněna nemožnost tohoto práva obviněného zbavit. V rámci TŘ se princip *nemo tenetur* nalézá v ustanovení § 33 odst. 1 věty první TŘ a v ustanovení § 92 odst. 1 věty druhé TŘ, kde je výslovně formulován zákaz obviněného k výpovědi nutit. Přestože Úmluva princip *nemo tenetur* výslovně nezakotvuje, a to ani v dodatkových protokolech, judikatura ESLP dovodila, že nešetření práva obviněného odepřít výpověď je porušením čl. 6 Úmluvy (Funke proti Francii (Application no. 10828/84); John Murray proti Spojenému království (Application no. 14310/88); Saunders proti Spojenému království (43/1994/490/572, rozsudek ze 17. 12. 1996, Recueil VI/1996), v donucení obviněného poskytnout vzorek hlasu bylo shledáno porušení práva na respektování soukromého a rodinného života dle čl. 8 odst. 1 Úmluvy (P. G. a J. H. proti Spojenému království, rozsudek z 25. 9. 2001, Application no. 44787/98), ve věci K. proti Rakousku (zpráva Komise u rozhodnutí z 2. 6. 1993, A, č. 255-B) bylo donucování obviněného k výpovědi hodnoceno dokonce jako porušení svobody projevu podle článku 10 Úmluvy a konečně nucené vypuzení drog z žaludku (vyvoláním zvracení) bylo vyhodnoceno ze strany ESLP jako porušení zákazu mučení nebo podrobování nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání podle článku 3 Úmluvy (Jalloh proti Německu (rozsudek z 11. 7. 2006, Application no. 54810/00)).⁹⁸ Právo odepřít výpověď výslovně zakotvuje Mezinárodní pakt OSN o občanských a politických právech (čl. 14 odst. 3 písm. g).

⁹⁸ Výběr judikatury ESLP k zákazu sebeobviňování v trestním řízení a komentář k jednotlivým rozhodnutím převzat z: MUSIL, Jan: Zákaz donucování k sebeobviňování (*nemo tenetur se ipsum accusare*). In *Kriminalistika*, č. 4/2009 [online]. [cit. 2021-04-28]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/4-2009-zakaz-donucovani-k-sebeobviňování-nemo-tenetur-se-ipsum-accusare.aspx>.

Nyní zmíníme některé významné projevy principu *nemo tenetur*. Především obviněný při svém výslechu nemusí uvádět pouze pravdivé skutečnosti, omezen je pouze nebezpečím pro trestní stíhání za křivé obvinění (§ 345 TZ), nikoliv však za křivou výpověď, a nemusí mu být přiznány významné polehčující okolnosti (§ 41 TZ).⁹⁹ Dále může být obviněný vyzván, aby napsal určitý počet slov k zjištění pravosti rukopisu, avšak k tomu nesmí být žádným způsobem donucován (§ 93 odst. 2 věta první TR). Nikoho též nelze nutit, aby předložil či vydal věc, která by mohla sloužit jako důkaz proti němu (§ 78 odst. 3 TR).

Zajímavější a pro určení hranic principu *nemo tenetur* výstižnější může být uvedení situací, které se považují za přípustné. Zpravidla jde o úkony trestního řízení, při nichž může zůstat obviněný zcela pasivní nebo míra vyžadované součinnosti je v poměru s významem takového úkonu zcela marginální. Pokud v uvedených případech součinnost odmítne, může mu být mj. uložena pořádková pokuta (§ 66 TR). Tak obviněný může žádat, aby během výslechu nahlédl před odpovědí do písemných poznámek, které ale musí předložit k nahlédnutí, požádá-li o to vyslychající (§ 93 odst. 1 TR). Obviněný je též povinen strpět úkony potřebné ke zjištění jeho totožnosti (§ 93 odst. 2 věta druhá TR) a musí se dostavit k výslechu, přestože vypovídat nemusí (§ 90 odst. 1 TR). Konečně obviněný musí strpět i prohlídku těla a úkony související (§ 114 TR) a, jak bude ilustrováno níže, strpět musí i rekognici (§ 104b TR), jakkoliv to v zákonném ustanovení není výslovně uvedeno a naopak § 104b odst. 6 TR hovoří o tom, že pro rekognici obecně platí ustanovení o výpovědi obviněného a svědka.

Poslední dva případy patří k nejzávažnějším omezením práva neobviňovat sám sebe; ke každému z nich byl vydán nálezný Ústavního soudu, který aproboval jejich ústavnost.

Obviněný je dle § 114 TR povinen strpět prohlídku těla, odběr biologického materiálu včetně úkonů zasahujících do tělesné integrity (např. odběr krve). Následkem nevyhovění může být uložení pořádkové pokuty (§ 66 TR) i překonání odporu obviněného; odpor však nelze překonat při takovém odběru biologického materiálu, který zasahuje do tělesné integrity (např. odběr krve). Omezení možnosti překonat odpor obviněného u nejzávažnějších zásahů vytyčuje hranici, za niž nelze při donucování zajít i u úkonů dle § 114 TR. Ve vztahu k úkonům, které nepředstavovaly zásadní zásah do tělesné integrity, Ústavní soud uvedl, že

⁹⁹ FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar; GŘIVNA, Tomáš a kol. *Trestní právo procesní*, Hlava XIV Jednotlivé důkazní prostředky, § 2 Výpověď obviněného.

odebrání biologického materiálu¹⁰⁰ za účelem získání objektivního důkazu, nevyžadující aktivní jednání obviněného, ale toliko jeho strpění, není porušením zákazu sebeobviňování a k zajištění součinnosti obviněného či podezřelého je možno použít zákonných donucovacích prostředků.¹⁰¹

Vůbec nejkontroverznější povinnost obviněného ve vztahu k principu *nemo tenetur* představuje strpění rekognice. V literatuře se nadále setkáme s názorem, že obviněného ani podezřelého nelze k účasti na rekognici nutit právě s ohledem na princip *nemo tenetur*.¹⁰² Nicméně Ústavní soud zaujal názor, že donucení obviněného k účasti na rekognici není porušením zákazu sebeobviňování; konkrétně konstatoval, že pravidlo *nemo tenetur* není bezbřehé, obviněný je nucen jen pasivně strpět poznávací proceduru a v případě konání rekognice zcela na vůli obviněných by byly OČTŘ ochromeny ve své snaze dobrat se pravdy, což by odporovalo principu proporcionality; naopak vyžadovaly-li OČTŘ od obviněného hlasový projev, aniž by jej poučily o možnosti součinnost odmítnout, došlo tím k porušení zákazu sebeobviňování.¹⁰³ Nedomníváme se, že povinnost strpět rekognici nežádá od obviněného žádné aktivní jednání, už povinnost stát nehnutě s tabulkou určitou aktivní součinnost představuje, na druhou stranu uznáváme klíčový význam rekognice a potřebu proporcionalního zhodnocení. *De lege ferenda* by bylo vhodné omezit povinnost strpět rekognici na řízení o závažnějších trestných činech (např. zločinech) nebo respektovat rozhodnutí obviněného a provést pouze rekognici podle fotografií¹⁰⁴ s tím, že osobu, která má být poznána, není možno ukázat (§ 104b odst. 4 TŘ); příp. je možná kombinace obou variant, např. v řízení o přečinu by bylo proti vůli obviněného možno přikročit toliko k rekognici dle fotografií. Pokud by se za takových okolností v průběhu trestního řízení skutek překvalifikoval ze zločinu na přečin, kloníme se k tomu, aby důkaz o provedené rekognici in natura bylo možno použít, avšak s výjimkou případů, kdy předchozí právní kvalifikace byla účelová nebo již v době jejího uplatnění zjevně lichá.

¹⁰⁰ Ústavní soud hodnotil sejmutí pachové stopy, odebrání vzorku vlasů a bukalní stěr.

¹⁰¹ Stanovisko pléna Ústavního soudu ČR ze dne 30. 11. 2010, sp. zn.: Pl. ÚS – st. 30/10.

¹⁰² FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar; GRIVNA, Tomáš a kol. *Trestní právo procesní*, Hlava XIV Jednotlivé důkazní prostředky, § 7 Některé zvláštní způsoby dokazování, B. Rekognice (§ 104b).

¹⁰³ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 11. 10. 2007, sp. zn.: III. ÚS 528/06.

¹⁰⁴ Je-li přípustný sběr biologického materiálu proti vůli obviněného, tím spíše je možno jej vyfotografovat. Při rekognici dle fotografií potíže s dodržáním principu *nemo tenetur* nevzniknou.

2.4 Presumpce nevinny

Zásada presumpce nevinny úzce souvisí s důkazním břemenem v trestním řízení. Upravuje ji už Mezinárodní pakt OSN o občanských a politických právech v čl. 14 odst. 2: „Každý, kdo je obviněn z trestného činu, považuje se za nevinného, dokud není zákonným postupem prokázána jeho vina.“ Úmluva ji stanoví v čl. 6 odst. 2: „Každý, kdo je obviněn z trestného činu se považuje za nevinného, dokud jeho vina nebyla prokázána zákonným způsobem.“ V českém právním řádu je v základní podobě zakotvena v ustanovení čl. 40 odst. 2 LZPS: „Každý, proti němuž je vedeno trestní řízení, je považován za nevinného, dokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu nebyla jeho vina vyslovena.“ V TRŘ nalezneme základní úpravu presumpce nevinny v ustanovení § 2 odst. 2: „Dokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem není vina vyslovena, nelze na toho, proti němuž se vede trestní řízení hledět, jako by byl vinen.“ Odlišnost v jazykovém vyjádření presumpce nevinny v různých dokumentech nemá praktický význam. Předně pravomocný odsuzující rozsudek představuje zákonný způsob vyslovení viny v ČR, především ale presumpce nevinny skrývá obrovský potenciál pro teleologický výklad, neboť některé její elementární dimenze jsou čistě jazykovým výkladem nedosažitelné (např. důkazní standard zahrnutý ve formulaci „*in dubio pro reo*“, neboť bez užití teleologického výkladu není zřejmé, nakolik musí být vina obviněného zřejmá, aby mohl být vysloven pravomocný odsuzující rozsudek, zda postačí více než 50 %, nebo je nutné vinu prokázat nade vši důvodnou pochybnost).

Presumpce nevinny sestává ze tří základních postulátů¹⁰⁵:

- a) Princip *in dubio pro reo*, zaručuje obviněnému, že bude označen za nevinného, pokud existují i po provedení všech dostupných relevantních důkazů důvodné pochybnosti o jeho vině; princip se týká pouze skutkových otázek.
- b) K odsouzení je třeba obviněnému vinu dokázat. Obviněný nemusí dokazovat skutečnosti ve svůj prospěch ani okolnosti podstatné pro rozhodnutí ve věci samé, nepodložil-li obviněný k některému tvrzení důkazy, nelze vyslovené skutečnosti bez dalšího pominout.
- c) Během trestního řízení mohou být obviněnému ukládána jen omezení zcela nezbytná k dosažení účelu trestního řízení; při provádění důkazů je třeba šetřit osobnosti obviněného.

¹⁰⁵ FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar; GRIVNA, Tomáš a kol. *Trestní právo procesní*, Hlava IV Základní zásady trestního řízení, § 14 Zásada presumpce nevinny.

Presumpci neviný řadíme mezi *favores defensionis* s výhradou postulátu uvedeného pod písm. c), který nepředstavuje kompenzační oprávnění, jež by nesvědčilo státnímu zástupci, ale toliko redukuje, rámuje práva OČTŘ na uložení omezujících opatření obviněnému. Ostatně Šámal a kol. uvádí jako pravidla vyplývající z presumpce neviný explicitně toliko postuláty pod písm. a) a b).¹⁰⁶ Na podřazení podstatné části základních důsledků presumpce neviný pod *favores defensionis*, je dobře ilustrováno, jaký mají tyto instituty, v literatuře často opomíjené či odbývané drobnou poznámkou, výrazný rozsah.

2.5 Formální obhajoba

Na rozdíl od státního zástupce se může a někdy i musí obviněný nechat v trestním řízení zastoupit obhájcem, kterým je advokát (§ 35 odst. 1 věta první TŘ). Obviněný je proto vůči státnímu zástupci zvýhodněn. Státní zástupce sice může využít služeb konzultanta (§ 157 odst. 3 TŘ), avšak jeho pomoc je omezena na speciální obor, kdežto obhájce je obviněnému komplexním průvodcem trestním řízením a poskytuje mu služby jak v otázkách skutkových, tak právních. Právo zvolit si obhájce je zakotveno již v čl. 40 odst. 3 LZPS, v TŘ jej upravuje ustanovení § 33 odst. 1 věty třetí, příp. v § 75 odst. 5 u osoby zadržené a § 179b odst. 2 ve zkráceném přípravném řízení. Formální obhajoba podstatným způsobem narovnává fakticky nerovné postavení mezi státním zástupcem a obviněným, jenž je ve většině případů právním laikem.

Ustanovení § 36, 36a a 36b TŘ stanoví nutnou obhajobu a možnost se jí v některých konkrétních případech vzdát. Nutné obhajoby se obviněný může vzdát pouze výslovným písemným prohlášením či ústně do protokolu u OČTŘ, jenž vede řízení, prohlášení lze učinit pouze za přítomnosti obhájce a po předchozí poradě s ním (§ 36b odst. 2 TŘ). V případech nutné obhajoby neuvedených v § 36b odst. 1 TŘ se obhájce nelze vzdát. Obhájce se v případě nutné obhajoby nelze vzdát především, je-li obviněný omezen na osobní svobodě (výjimku představuje např. hlavní líčení konané proti zadržnému, § 36 odst. 4 písm. a) TŘ, kdy se nutné obhajoby vzdát lze), existují-li pochyby o schopnosti obviněného náležitě se hájit, je-li omezena jeho svéprávnost, je-li rozhodováno o ochranném léčení či zadržovací detenci, jde-li o řízení proti uprchlému nebo o řízení o mimořádném opravném prostředku proti odsouzenému, který zemřel. Nutné obhajoby se nebylo možno vzdát ani při sjednávání

¹⁰⁶ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád: komentář*, § 2 Základní zásady trestního řízení, 8. Pravidla vyplývající z presumpce neviný.

dohody o vině a trestu, avšak od 1. 10. 2020 již nejde o důvod nutné obhajoby.¹⁰⁷ Případy, kdy se nelze nutné obhajoby vzdát, tudíž dopadají na situace, kdy je schopnost obviněného náležitě se sám hájit nadstandardně omezena. Obhájce se nelze vzdát ani v řízení proti mladistvému, který požívá nutné obhajoby dle ustanovení § 42 odst. 2 ZSVM. Naproti tomu v řízení proti právnické osobě se ustanovení o nutné obhajobě neužijí (§ 35 odst. 2 ZTOPO). Specifikem byla dohoda o vině a trestu, při jejímž sjednání sice obviněný nemusí být nadstandardně oslaben, avšak zbavuje se z podstatné části možnosti soudního přezkumu, a proto je účast obhájce profesionála nanejvýš významná; novela TŘ, která tento důvod nutné obhajoby zrušila, posílila opovědnost obviněného za vlastní obhajobu.

Vedle formální obhajoby je v literatuře jako součást práva na obhajobu rozlišena obhajoba materiální¹⁰⁸, která má dvě složky. První z nich je právo obviněného hájit se sám, což ve smyslu *favoris defensionis* nepředstavuje zvýhodnění oproti státnímu zástupci. Druhou je právo požadovat, aby OČTŘ postupovaly v souladu s právním řádem a umožnily obviněnému plné uplatnění jeho obhajoby. Požadavek na zákonnost sám o sobě žádnou stranu nezvýhodňuje, naproti tomu k plnému uplatnění svých práv musí být obviněný o svých právech poučen; informační povinnost OČTŘ, jež je obviněnému zaručena, zatímco státnímu zástupci jako zkušenému profesionálu nikoliv, představuje *favorem defensionis* v rámci postulátů materiální obhajoby. Nicméně, v rámci postulátů práva na obhajobu zůstává nejvýznamnějším a nejdominantnějším institutem *in favorem defensionis* obhajoba formální, jakkoliv se v případě nevyužití formální obhajoby stává pro obviněného zásadní informační povinnost OČTŘ spojená s umožněním uplatnění práv.

2.6 Oprávnění jiných osob ve prospěch obhajoby

Kromě obviněného a jeho obhájce se na trestním řízení podílejí i jiné osoby, které mají obhajovací práva. Tyto osoby lze rozčlenit na zástupce obviněného a na osoby se samostatnými obhajovacími právy.¹⁰⁹ V konkrétních případech může být takovou osobou i

¹⁰⁷ Vizte novelu TŘ provedenou zákonem č. 333/2020 Sb., kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony (dále jen „zákon č. 333/2020 Sb.“).

¹⁰⁸ FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar; GŘIVNA, Tomáš a kol. *Trestní právo procesní*, Hlava IV Základní zásady trestního řízení, § 6 Zásada zajištění práva na obhajobu.

¹⁰⁹ FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar; GŘIVNA, Tomáš a kol. *Trestní právo procesní*, Hlava IX Obviněný a obhájce, § 3 Jiné osoby s obhajovacími právy.

státního zástupce (typicky šetření vyhledávací zásady stran skutečností svědčících obviněnému a podávání opravných prostředků ve prospěch obviněného). Další osobou, která stojí na straně obhajoby, je zúčastněná osoba.

U aktů, které jsou podmíněny vůlí státního zástupce, není možné hovořit o *favores defensionis*, tedy institutech, které mají obviněného vůči státnímu zástupci zvýhodňovat.

2.6.1 Zúčastněná osoba

Pod *favores defensionis* se dvěma výjimkami neřadíme ani práva zúčastněné osoby. Zúčastněnou osobou je ten, jemuž byla nebo má být zabráněna věc nebo část majetku (§ 42 odst. 1 TŘ). Stejně ustanovení vyjmenovává práva zúčastněné osoby, tj. možnost vyjádřit se k věci, být přítomen při hlavním líčení a veřejném zasedání, činit návrhy, nahlížet do spisů a podávat některé opravné prostředky.¹¹⁰ Ustanovení § 42 odst. 2 TŘ stanovuje OČTŘ povinnost ve prospěch zúčastněné osoby spočívající v poučení o jejích právech a v poskytnutí možnosti jejich uplatnění. Zúčastněnou osobou může být i osoba právnická, jak vyplývá z ustanovení § 42 odst. 3 TŘ. Jakkoliv stojí zúčastněná osoba na straně obhajoby, je na první pohled přinejmenším sporné, zda lze její oprávnění počítat mezi *favores defensionis*; domníváme se, že nikoliv, byť se její procesní význam silně dotýká požadavku na rovnost stran. Předně, zúčastněná osoba v řízení vystupuje ve svůj prospěch, jakkoliv se tento zájem může často ztotožňovat se zájmem obviněného; liší se proto výrazně od osob se samostatnými obhajovacími právy, které provádí úkony přímo ve prospěch obviněného¹¹¹. Druhý zásadní důvod pro nezařazení oprávnění zúčastněné osoby mezi instituty *in favorem defensionis* shledáváme v jejím procesním kontrapunktu, který představují práva poškozeného. Jako podstatný znak *favorum defensionis* vnímáme zvýhodnění obhajoby vůči obžalobě, avšak kvůli postavení poškozeného na straně státního zástupce jsou veškeré možné výhody obhajoby plynoucí z postavení zúčastněné osoby neutralizovány.¹¹² Jediné výjimky, které

¹¹⁰ Zúčastněná osoba může podat stížnost ve věcech, které se jí dotýkají (obecně zakotveno v ustanovení § 142 odst. 1 TŘ), a odvolání pro nesprávnost výroku o zabránění věci nebo zabránění části majetku (§ 246 odst. 1 písm. c) TŘ). Naopak mimořádné opravné prostředky zúčastněná osoba podat nemůže (§ 265d odst. 1 TŘ, § 266 odst. 1 TŘ a § 280 odst. 1, 2 a 3 TŘ; a contrario).

¹¹¹ Výstižně je uvedená distinkce reflektována v oprávnění podávat opravné prostředky.

¹¹² Jde samozřejmě o konceptuální tvrzení. V konkrétních případech může v trestním řízení figurovat jen zúčastněná osoba nebo naopak pouze poškozený. Stejně tak poškozený může fakticky stát na straně obviněného; takový případ reflektuje níže popsané ustanovení § 163 TŘ, jež dle našeho mínění představuje nejsilnější obhajovací právo upravené v českém trestním řízení.

vnímáme jako *favores defensionis* představují práva zúčastněné osoby zvolit obviněnému obhájce (§ 37 odst. 1 TŘ) a požádat pro obviněného o bezplatnou obhajobu nebo o obhajobu za sníženou odměnu (§ 33 odst. 3 věta první TŘ), zde zúčastněná osoba nejedná alespoň *de lege* primárně ve svůj prospěch, nýbrž bezprostředně ve prospěch obviněného, její právo je tudíž zcela identické s právy tzv. osob se samostatnými obhajovacími právy (resp. spadá mezi taková práva), o nichž je pojednáno níže.

2.6.2 Práva zákonných zástupců

Dále je třeba uvést, zda mezi *favores defensionis* zařadíme práva zákonných zástupců v trestním řízení. Jako zástupce je možno označit zákonného zástupce mladistvého obviněného (§ 43 ZSVM) a opatrovníka (§ 34 TŘ).¹¹³ Postavení těchto zástupců v běžném jednání (např. civilní úkony) nepředstavuje žádnou výhodu, naopak jejich zástupčí oprávnění pouze dorovnávají zastupovaného oproti svéprávným osobám. Zastupovaný nemůže některé úkony konat sám, proto má k dispozici zástupce, kteří potřebné úkony obstarají. V trestním řízení však přece jen můžeme zástupčí práva jako *favorem defensionis* označit, neboť na rozdíl od civilního styku náleží i nesvéprávným obviněným procesní práva nezávisle na právech jejich zástupců¹¹⁴, která jim jsou tudíž přiznána jaksí navíc. Na věci nic nemění ani to, že zástupci mohou svá práva uplatňovat i proti vůli obviněného (§ 34 odst. 1 TŘ a § 43 odst. 1 ZSVM). Zákonný zástupce totiž nemůže nesvéprávného obviněného omezovat v uplatňování jeho práv.¹¹⁵ Zástupčí práva v trestním řízení zákon vyjmenovává demonstrativně, jde o právo zvolit obviněnému obhájce, činit za něj návrhy, podávat za něj žádosti a opravné prostředky i se zúčastnit těch úkonů, jichž se může zúčastnit obviněný (§ 34 odst. 1 TŘ a § 43 odst. 1 ZSVM).

2.6.3 Samostatná a další práva

Mezi *favores defensionis* patří nepochybně tzv. práva osob se samostatnými obhajovacími právy. Osoby se samostatnými obhajovacími právy lze rozdělit do dvou základních skupin, za prvé jde o příbuzné obviněného v pokolení přímém, jeho sourozence, osvojitele, osvojence,

¹¹³ FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar; GŘIVNA, Tomáš a kol. *Trestní právo procesní*, Hlava IX Obviněný a obhájce, § 3 Jiné osoby s obhajovacími právy.

¹¹⁴ FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar; GŘIVNA, Tomáš a kol. *Trestní právo procesní*, Hlava IX Obviněný a obhájce, § 1 Obviněný, B. Způsobnost být obviněným, procesní způsobilost.

¹¹⁵ FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar; GŘIVNA, Tomáš a kol. *Trestní právo procesní*, Hlava IX Obviněný a obhájce, § 3 Jiné osoby s obhajovacími právy.

manžela, partnera a druha (příbuzní obviněného), za druhé je jím orgán sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD).¹¹⁶

Nejprve se pozastavíme u práv příbuzných obviněného, představíme si výčet práv, který bývá běžně spojován s právy osob se samostatnými obhajovacími právy. Následně se více zaměříme na práva dle § 100 odst. 1 TŘ, je-li příbuzný obviněného v postavení svědka, a § 163 TŘ, je-li příbuzný obviněného v postavení poškozeného.

2.6.3.1 Práva osob se samostatnými obhajovacími právy

Práva výslovně uváděná jako oprávnění příbuzných obviněného, příp. v zákoně charakterizovaná jako práva osob, které by mohly podat ve prospěch obviněného odvolání, jsou právo zvolit obviněnému obhájce, požádat za něj o bezplatnou obhajobu či obhajobu za sníženou odměnu, podat návrh na zahlázení odsouzení a podávat některé opravné prostředky (odvolání, návrh na povolení obnovy i po smrti obviněného, stížnosti proti usnesením o nejzávažnějších opatřeních (o vazbě, ochranném léčení a zadržovací detenci) a u mladistvého i proti jiným usnesením a odpor).¹¹⁷ Osoby se samostatnými obhajovacími právy však nemohou podat dovolání (§ 265d odst. 1 a contrario).

2.6.3.2 Právo odepřít výpověď

Mají-li příbuzní obviněného postavení svědka, mohou odepřít výpověď. Je otázkou, zda právo příbuzného odepřít výpověď představuje *favorem defensionis*. Na tomto místě si dovolíme rozdělit § 100 TŘ, který právo odepřít výpověď specifikuje.

Právo osoby vyslychané jako svědka upravené v ustanovení § 100 odst. 2 TŘ (ale též čl. 37 odst. 1 LZPS; tj. právo odepřít výpověď, pokud by jí způsobil nebezpečí trestního stíhání sobě nebo osobě blízké) mezi *favores defensionis* zařadíme pouze v rámci principu *nemo tenetur*, nikoliv však ve smyslu práv třetích osob ve prospěch obhajoby. Odmítne-li totiž svědek vypovídat z tohoto důvodu, může sice pomoci straně obhajoby (neprozradí něco, co by obviněnému, který je blízkým příbuzným, mohlo přitížit), ale může tím též (i cíleně) přispět k odsouzení jiné osoby (syn pachatele odepře výpověď, v důsledku čehož nebude v případě jiné osoby nalezena v trestním řízení žádná důvodná pochybnost, a proto dojde k jejímu

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ § 37 odst. 1, 33 odst. 3 věta první, 142 odst. 2, 247 odst. 2, 280 odst. 3, § 314g odst. 1 a 363 TŘ a § 72 odst. 2 ZSVM.

odsouzení). Svědek může svou výpověď odepřít ve prospěch obviněného, ale i ve prospěch zcela jiné osoby, a to i takové, jejíž zájmy jsou se zájmy obviněného v příkrém rozporu.

Naproti tomu právo dle ustanovení § 100 odst. 1 TŘ, které nemá výslovné ústavněprávní zakotvení, mezi *favores defensionis* zařadíme (právo odepřít výpověď pro blízký vztah k obviněnému bez dalšího). Smysl a účel ustanovení zde totiž primárně směřuje pouze k ochraně obviněného, nikoliv i jiných osob, jako je tomu v ustanovení § 100 odst. 2 TŘ. V konkrétním případě sice nemusí toto právo jako *favor defensionis* fungovat (pachatel, bratr obviněného, odepře výpověď a doufá, že nevinný obviněný bude odsouzen), avšak půjde spíše o vzácné výjimky. Pokud je namístě řadit mezi instituty *in favorem defensionis* jiná (komisivní) práva jiných osob ve prospěch obviněného (zvolit mu obhájce či podat opravný prostředek, jež odpovídají právu obviněného zvolit si obhájce či podat opravný prostředek sám), je stejně tak analogicky případné zařadit sem (omisivní) právo odepřít výpověď ve prospěch obviněného, jež odpovídá právu samotného obviněného odepřít výpověď, které je vyjádřením principu *nemo tenetur se ipsum accusare*. Právo příbuzného obviněného v postavení svědka odepřít výpověď tudíž odpovídá uplatnění principu *nemo tenetur* v podobě obhajovacího práva třetí osoby.¹¹⁸

2.6.3.3 Právo odepřít souhlas s trestním stíháním (§ 163 TŘ)

Ohledně následků je nejsilnějším právem jiné osoby ve vztahu k obviněnému právo poškozeného neudělit souhlas s trestním stíháním dle ustanovení § 163 TŘ. Okruh osob je zde díky odkazu na § 100 odst. 2 TŘ nad rámec vyjmenovaných příbuzných obviněného rozšířen o jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném, které by újmu obviněného právem pociťovaly jako újmu vlastní; u trestného činu znásilnění (§ 185 odst. 1 a 2 TZ) je naopak okruh osob omezen na manžela, partnera a druha. Za předpokladu více poškozených postačí k trestnímu stíhání souhlas jednoho z nich¹¹⁹.

Postavení osoby, jejíž souhlas se vyžaduje, je dvojaké. Osoby v uvedené situaci si mohou vybrat, zda vystoupí především jako poškození nebo coby příbuzní obviněného. Vyberou-li si nedat souhlas, půjde o *favorem defensionis*, další stíhání nebude možné s výjimkou případů,

¹¹⁸ Jde samozřejmě o oprávnění značně užší, než náleží obviněnému. Příbuzný obviněného např. nemůže beztrestně poskytnout vědomě nepravdivou výpověď.

¹¹⁹ Pokud alespoň jeden z poškozených nespadá mezi osoby uvedené v ustanovení § 163 TŘ, pak samozřejmě není třeba souhlas s trestním stíháním vyžadovat.

kdy na tom trvá samotný obviněný (§ 11 odst. 4 TŘ), skutek je následně překvalifikován na jiný trestný čin, k jehož stíhání se souhlas nevyžaduje, nebo poškozeným je i jiná osoba, která příp. dala k trestnímu stíhání souhlas, byl-li potřebný. V případě, že je i přes odepření souhlasu dle § 163 TŘ z nějakého důvodu pokračováno v trestním stíhání, může se se svým nárokem na přiznání náhrady újmy jako poškozený připojit k trestnímu řízení i osoba, která takový souhlas nedala.¹²⁰

Obdobně jako u odklonu, jímž je narovnání, závisí konečné rozhodnutí na vůli poškozeného, na rozdíl od narovnání se však nevyžaduje souhlas státního zástupce, soudce, ba ani obviněného. To, zda bude v případech uvedených v ustanovení § 163 TŘ (s výjimkami stanovenými § 163a TŘ) zahájeno trestní stíhání závisí čistě na vůli poškozeného, který má v daných případech fakticky silnější oprávnění než státní zástupce, ba i než soud¹²¹. Narovnání lze též uplatnit pouze tehdy, bylo-li již trestní stíhání zahájeno, avšak při odepření souhlasu dle ustanovení § 163 TŘ se trestní řízení ani do takového procesního stadia nedostane. Oproti narovnání, kdy je třeba aktivního konání poškozeného k tomu, aby se trestní stíhání nevedlo, při odepření souhlasu dle ustanovení § 163 TŘ poškozenému stačí zůstat pasivní a trestní stíhání nelze vůbec zahájit. Právní úprava § 163 TŘ se omezuje na určité trestné činy taxativně vyjmenované, které reprezentují typové případy, v nichž je nějakým způsobem vztah poškozeného a osoby, k jejímuž trestnímu stíhání dává poškozený souhlas, zdůrazněn, veřejný zájem zde do značné míry ustupuje zájmu soukromému. Zdánlivě by se mohlo jevit, že okruh trestných činů spadajících pod režim ustanovení § 163 TŘ je jednoznačně užší, neboť narovnání může být uzavřeno u všech přečinů, ale není tomu tak.

¹²⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 4. 2010, sp. zn.: 8 Tdo 237/2010, publikované pod č. 22/2011 Sb. rozh. tr.

¹²¹ Zatímco OČTŘ jsou vázány zásadou legality a musí vést trestní řízení, jsou-li stanoveny zákonné podmínky, poškozenému dává právní úprava zcela svobodnou volbu (bez jakýchkoliv právních překážek) rozhodnout se čistě dle svého přesvědčení, zda bude určitá osoba stíhána, nebo ne. Rozhodne-li se poškozený souhlas s trestním stíháním odepřít, nemůže být trestní stíhání vedeno bez ohledu na vůli jakýchkoliv jiných osob včetně OČTŘ (s výjimkou případů, kdy je více poškozených, pak postačí souhlas jen jednoho z nich, klidně i proti vůli poškozených ostatních, vizte § 163 odst. 1 posl. věta TŘ). Existují sice výjimky ze zásady legality, kdy státní zástupce i soudce mají diskreční oprávnění ohledně dalšího vedení trestního stíhání, avšak pro uplatnění odklonů i zastavení trestního stíhání dle ustanovení § 172 odst. 2 TŘ musí být splněny specifické podmínky; avšak poškozený při rozhodování, zda dle ustanovení § 163 TŘ dá souhlas s trestním stíháním, není ničím omezen.

Předně existují přečiny, u nichž žádný poškozený není¹²², krom toho v dalších případech se žádného poškozeného nepodaří dohledat. Zejména se ale odepření souhlasu s trestním stíháním dle ustanovení § 163 TŘ nevztahuje pouze na přečiny, ale i na zločiny, a to v některých případech i zvlášť závažné zločiny¹²³.

Ustanovení § 163a odst. 1 TŘ stanovuje čtyři alternativní podmínky, jež vylučují nutnost souhlasu poškozeného s trestním stíháním. První podmínku představuje, že trestným činem byla způsobena smrt, dále jde o neschopnost poškozeného udělit souhlas s ohledem na jeho duševní chorobu nebo poruchu, pro niž byla omezena jeho svéprávnost, souhlas též nelze udělit, je-li poškozený osobou mladší 15 let, konečně, souhlasu není třeba, je-li z okolností zřejmé, že souhlas nebyl dán nebo byl vzat zpět v tísní vyvolané výhrůzkami, nátlakem, závislostí nebo podřízeností. Vylučující kritéria zamezují tomu, aby byl jako odepření souhlasu s trestním stíháním aprobován projev vůle, který není svobodný, vážný nebo určitý. Některé trestné činy, jež jsou často s výhrůzkami, nátlakem či závislostí spojeny, nejsou vůbec uvedené v ustanovení § 163 odst. 1 TŘ, takže u nich není souhlas s trestním stíháním potřebný¹²⁴.

Nicméně, i přes čtyři vylučující podmínky jsou ustanovení § 163 a § 163a TŘ koncipována tak, aby výrazně zvýšila pravděpodobnost ne zahájení trestního stíhání. Poškozený může vzít svůj souhlas kdykoliv zpět, a to až do doby, než se odvolací soud odebere k závěrečné poradě, přitom souhlas již poté není možno udělit (§ 163 odst. 2 TŘ). Je-li poškozený ze strany OČTŘ požádán, aby se vyjádřil, zda s trestním stíháním souhlasí, nemusí se sice vyslovit hned, ale je nezbytné, aby sdělil své stanovisko ve lhůtě, kterou mu OČTŘ stanoví, ne však delší než 30 dnů, po marném uplynutí lhůty již nelze souhlas s trestním stíháním dát (§ 163a odst. 2 TŘ).

S ohledem na okruh poškozených uvedených v ustanovení § 163 odst. 1 TŘ je zřejmé, proč je právě jim svěřeno rozhodovat o trestním stíhání. Přes spáchaný trestný čin mohou mít k předpokládanému pachateli stále veskrze pozitivní vztah a jeho trestní stíhání by jim mohlo

¹²² Typicky ohrožení pod vlivem návykové látky dle ustanovení § 274 odst. 1 TZ, nedovolené ozbrojování (§ 279 TZ), ale i např. týrání zvířat (§ 302 TZ). V případě týrání zvířat může být samozřejmě poškozeným osoba, která utrpěla týráním zvířete újmu, ať již nemateriální nebo i materiální (např. při souběhu s poškozením cizí věci dle ustanovení § 228 TZ), ale samotné zvíře nikoliv.

¹²³ Typicky sem patří trio majetkových trestných činů; krádež (§ 205 TZ), zpronevěra (§ 206 TZ) i podvod (§ 209 TZ) jsou při způsobení škody velkého rozsahu zvlášť závažnými zločiny.

¹²⁴ Typicky jde o týrání svěřené osoby (§ 198 TZ) a týrání osoby žijící ve společném obydlí (§ 199 TZ).

způsobit újmu (sekundární viktimizaci), a to v mnoha případech i větší než samotný skutek vykazující znaky trestného činu. Potom nelze v trestním stíhání domnělého pachatele shledat vážný veřejný zájem; prosazení represivního přístupu státu v rozporu se zájmem poškozeného není namístě v těchto případech schvalovat.¹²⁵

2.6.3.4 Práva OSPODu

Mezi osoby se samostatnými obhajovacími právy se řadí též OSPOD, ten může intervenovat ve prospěch obviněného v řízení vedeném proti mladistvému. Jeho práva jsou poměrně rozsáhlá.

OSPOD má právo být informován o zahájení trestního stíhání, zadržení, zatčení či vzetí do vazby mladistvého, být vyrozuměn o hlavním líčení a veřejném zasedání, účastnit se jich, činit v jejich průběhu návrhy, dávat vyslychaným otázky a pronést závěrečnou řeč, a to dokonce po samotném mladistvém obviněném, má též právo na doručení opisu rozsudku a usnesení i podávat opravné prostředky ve prospěch mladistvého; další oprávnění jsou mu svěřena v souvislosti s vykonávacím řízením.¹²⁶

2.6.4 Historický exkurs k právům osob se samostatnými obhajovacími právy a zmínka o německé úpravě

Osoby se samostatnými obhajovacími právy zahrnoval již TŘ 1873, který jim přiznával právo podávat opravné prostředky. Proti rozsudku sborových soudů mohly podat jak zmateční stížnost (282 odst. 1 TŘ 1873), tak odvolání (283 odst. 1 a 2 TŘ 1873), opravné prostředky byly oprávněny podat i proti rozsudkům ve věcech rozhodovaných porotou (§ 346 odst. 1 TŘ 1873), stejně tak byly oprávněny podat odvolání proti rozsudkům okresních soudů ve věcech přestupků (§ 465 odst. 1 a 2). Osoby se samostatnými právy mohly podat též návrh na povolení obnovy ve prospěch obviněného, podstatné je, že tak byly oprávněny učinit i po jeho smrti; dozvěděl-li se státní zástupce o důvodech pro povolení obnovy ve prospěch obviněného, byl povinen alternativně podat návrh na povolení obnovy nebo o tom zpravit obžalovaného či právě osobu se samostatnými obhajovacími právy (§ 354 TŘ 1873). Osobami se samostatnými obhajovacími právy byli manžel či manželka a příbuzní v pokolení přímém,

¹²⁵ K vynucené represi proti vůli poškozeného srov. náleží Ústavního soudu ČR ze dne 10. 2. 2011, sp. zn.: III. ÚS 2523/10.

¹²⁶ Ustanovení § 46 odst. 2, 54 odst. 1, 60, 64 odst. 2 a odst. 3 písm. b), 67 odst. 1 a 2, 72 odst. 1, 81 a 83 až 87 ZSVM.

spolu s nimi byl v zákoně uveden i poručník a rodiče nezletilého obviněného, ale tyto osoby nelze typově považovat za samostatně vystupující¹²⁷; stran výroku o soukromých nárocích mohli podat odvolání i dědicové obžalovaného (§ 283 odst. 2 TŘ 1873), což platilo i pro odvolání proti rozsudkům okresních soudů ve věcech přestupků (§ 465 odst. 2 TŘ 1873).

Podle TŘ 1950 mohly osoby se samostatnými obhajovacími právy zvolit obviněnému obhájce, podat v jeho prospěch odvolání, žádost o zahlázení odsouzení i návrh na povolení obnovy, který mohly vznést i po smrti obviněného (§ 44 odst. 1, § 174, § 206 odst. 1 a 221 odst. 2 TŘ 1950). Mezi oprávněné osoby zákon řadil příbuzné obviněného v pokolení přímém, jeho osvojitele, osvojence a manžela (např. § 174 TŘ 1950), volbu obhájce mohla samostatně provést i zúčastněná osoba (§ 44 odst. 1 TŘ 1950). Zákon upravoval i řízení proti mladistvým¹²⁸, v němž ve prospěch obviněného mladistvého samostatně vystupoval orgán veřejné péče o mládež (resp. jeho zástupce), který mohl v průběhu soudního jednání činit návrhy, dávat vyslychaným osobám otázky a pronést závěrečnou řeč, a to až po mladistvém, dále mohl v jeho prospěch podat odvolání i stížnost; v řízení proti mladistvým mohl podat v jeho prospěch stížnost též příbuzný v pokolení přímém, osvojitel a manžel (§ 234 odst. 2 a § 236 TŘ 1950).

Úprava TŘ 1956 byla v zásadě totožná s TŘ 1950 ohledně práva zvolit obviněnému obhájce, podat v jeho prospěch odvolání, návrh na povolení obnovy i na zahlázení odsouzení, pouze byl rozšířen okruh oprávněných osob o sourozence a druha obviněného (§ 34 odst. 1, § 263 odst. 2, § 302 odst. 3 a § 384 TŘ 1956). Obdobně jako v předchozí úpravě byla stanovena práva orgánu pověřeného péčí o mládež (dříve orgánu veřejné péče o mládež) v průběhu soudního jednání, právo podávat za mladistvého obviněného odvolání a stížnost bylo změněno na právo podávat opravné prostředky za mladistvého obecně a orgán péče byl oprávněn podat návrh na propuštění mladistvého z ochranné výchovy (§ 316 odst. 3 písm. c), § 318 odst. 1 a § 378 odst. 1 TŘ 1956). Oprávněné osoby mohly podat ve prospěch obviněného stížnost proti usnesení o vazbě a o ochranném léčení (§ 155 odst. 2 TŘ 1956), byl-li obviněný mladistvý, mohly nadále podat stížnost vždy (§ 318 odst. 2 TŘ 1956).

¹²⁷ Výčty oprávněných osob jsou výslovně uvedeny v § 282 odst. 1 a § 465 odst. 1 TŘ 1873.

¹²⁸ V historickém exkursu pomíjíme pasivní práva orgánů pro mládež, tj. být o něčem informován či vyrozuměn nebo právo na doručení některých písemností.

Současnému stavu v zásadě odpovídala úprava TŘ 1961, pouze se od původního znění zákonem č. 115/2006 Sb.¹²⁹ rozšířil okruh oprávněných osob o partnera (výslovně v § 37 odst. 1 a § 247 odst. 2 TŘ) a zákonem č. 129/2008 Sb.¹³⁰ bylo stanoveno, že oprávněné osoby mohou podat stížnost též proti usnesení o zabezpečovací detenci (§ 142 odst. 2 TŘ). Podstatnější změnu obsahovala novela č. 539/2004 Sb.¹³¹, která zavedla nové právo osob se samostatnými obhajovacími právy, tj. právo žádat, aby bylo rozhodnuto, že má obviněný nárok na obhajobu bezplatnou nebo za sníženou odměnu (§ 33 odst. 2 a 3 TŘ). Původní TŘ 1961 též obsahoval ustanovení o řízení ve věcech mladistvých, která ZSVM v rámci trestního řádu s účinností od 1. 1. 2004 zrušil a nyní je upravuje sám; zásadní práva orgánu pro mládež (v současnosti OSPODu) jako právo během hlavního líčení a veřejného zasedání činit návrhy, dávat vyslychaným otázky, pronést po mladistvém závěrečnou řeč a právo podávat v jeho prospěch opravné prostředky, stejně jako právo oprávněných osob podat ve prospěch mladistvého stížnost bez omezení byla obsažena již v TŘ 1961 (konkrétně v § 297 odst. 3 písm. c) a § 299).

Samostatná obhajovací práva nejsou pro StPO typická. Pomineme-li účast poškozeného, mohou podat opravný prostředek jen státní zástupce a obviněný (§ 296 StPO), ostatní podávají opravné prostředky jako zástupci obviněného, ať už jde o obhájce (§ 297 StPO) nebo o zákonné zástupce (§ 298 StPO). Také obhájce může obviněnému zvolit pouze zákonný zástupce (§ 137 odst. 2 StPO). Dokonce i v řízení proti uprchlému vystupují rodinní příslušníci obviněného jako jeho zástupci, byť k zastupování nepotřebují plnou moc (§ 286 věta druhá StPO). Výjimku, kterou jsme identifikovali jako samostatné obhajovací právo, představuje návrh na povolení obnovy řízení ve prospěch obviněného po jeho smrti, který mohou podat manžel, partner, příbuzní v pokolení přímém a sourozenec (§ 361 odst. 2 StPO). Pro úplnost je třeba uvést, že samostatné právo svědčí i osobám blízkým poškozenému, typicky např. vedlejší žalobu (Nebenklage) mohou podat osoby, jejichž dítěti, rodiči, sourozenci, manželu nebo partnerovi byla trestným činem způsobena smrt (§ 395 odst. 2 bod první StPO).

¹²⁹ Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů.

¹³⁰ Zákon č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence o změně některých souvisejících zákonů.

¹³¹ Zákon č. 539/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

2.7 Institut navrácení lhůty

2.7.1 K institutu obecně

Navrácení lhůty upravuje ustanovení § 61 TŘ. Bude-li obviněným či jeho obhájcem zmeškána lhůta k opravnému prostředku, povolí mu orgán rozhodující o opravném prostředku navrácení lhůty. Takové dobrodiní není poskytnuto státnímu zástupci, jenž nemůže zmeškání lhůty jakkoliv napravit, byť by byla nemožnost opravný prostředek podat v konkrétním případě sebevíc lidsky pochopitelná. Za obviněného může obhájce ještě podat žádost o navrácení lhůty pro podání odvolání, i když už mu skončilo zmocnění k obhajobě.¹³²

Nicméně, i pro obviněného, příp. jeho obhájce jsou pro navrácení lhůty stanoveny v § 61 odst. 1 TŘ poměrně přísné podmínky. Především musí být lhůta zmeškána z důležitého důvodu, o navrácení lhůty musí být požádáno do tří dnů od pominutí překážky a samotný opravný prostředek je nutno podat nejpozději společně s žádostí o navrácení lhůty (v případě odvolání proti rozsudku je možno odvolání odůvodnit ještě do osmi dnů od doručení usnesení o povolení navrácení lhůty).

Jako důležité důvody byly judikaturou shledány např. absence poučení o podání stížnosti v napadeném usnesení¹³³, nesprávné poučení o nepřípustnosti stížnosti¹³⁴, obhájcovy zdravotní potíže, které prokazatelně brání zajištění obhajovacích práv obviněnému¹³⁵, onemocnění v posledních dnech lhůty bránící podat opravný prostředek včas, náhlé úmrtí či jiná nečekaná vážná událost v rodině obviněného či obhájce, jež nastala v posledních dnech lhůty, a živelná událost bránící včasnému podání opravného prostředku¹³⁶. Onemocnění či úraz v posledních dnech lhůty musí mít závažný charakter, v jehož důsledku není obviněný schopen provádět ani jednoduché životní úkony, ani učinit příslušný procesní úkon¹³⁷; zcela konkrétně se jednalo např. o situaci, kdy obviněný zmeškal lhůtu k podání opravného

¹³² Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 8. 3. 2005, sp. zn.: 11 Tdo 195/2005, publikované pod č. 60/2005 Sb. rozh. tr.

¹³³ Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 23. 9. 1997, sp. zn.: 4 To 829/97, publikované pod č. 49/1998 Sb. rozh. tr.

¹³⁴ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 12. 1. 1982, sp. zn.: 7 To 51/81.

¹³⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 6. 2011, sp. zn.: 6 Tdo 332/2011 – I.

¹³⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 11. 2002, sp. zn.: 3 Tdo 932/2002.

¹³⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 19. 9. 2012, sp. zn.: sp. zn.: 5 Tdo 946/2012.

prostředku, neboť dva dny před jejím uplynutím byl stížen horečnatým onemocněním s celkovou dobou léčení v délce sedmi dnů, jež si vyžádalo pobyt na lůžku a průběžnou aplikaci antibiotik¹³⁸.

Naopak mezi důležité důvody podle judikatury nepatří např. čerpání dovolené obviněným či jeho obhájcem¹³⁹, podání opravného prostředku omylem u soudu, u něhož jej účinně podat nelze¹⁴⁰, adresování odvolání příslušnému soudu na chybnou adresu¹⁴¹, zaslal-li vazebně stíhaný obviněný v poslední den lhůty obhájci pokyn k podání opravného prostředku¹⁴², právní omyl obviněného o délce lhůty¹⁴³, nejsou-li obhájcovy rodinné důvody neočekávané a objektivně mu neumožňující ani plnění základních pracovních povinností¹⁴⁴, nedostavení se obhájce do věznice ke schůzce, na niž jej obviněný vyzval¹⁴⁵, nesprávná dohoda mezi obviněným a obhájcem, která měla za následek zmeškání lhůty¹⁴⁶, spolehnutí se na to, že opravný prostředek podala jiná osoba¹⁴⁷ ani vadné poučení o opravném prostředku, konkrétně o stížnosti, spočívající v chybném stanovení lhůty pro jeho podání¹⁴⁸.

¹³⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 17. 12. 2003, sp. zn.: 11 Tdo 1249/2003.

¹³⁹ Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 31. 3. 2003, sp. zn.: 3 To 278/2003, publikované pod č. 7/2004 Sb. rozh. tr.

¹⁴⁰ Usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 4. 6. 1997, sp. zn.: 12 To 88/97, publikované pod č. 42/1998 Sb. rozh. tr.

¹⁴¹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 9. 11. 2011, sp. zn.: 3 Tdo 1393/2011.

¹⁴² Rozhodnutí Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 20. 2. 1980, sp. zn.: 2 To 137/80, publikované pod č. 63/1980 Sb. rozh. tr.

¹⁴³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu SR ze dne 27. 4. 1971, sp. zn.: 1 To 6/71, publikované pod č. 25/1972 Sb. rozh. tr.

¹⁴⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 7. 2011, sp. zn.: 6 Tdo 854/2011.

¹⁴⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 10. 7. 2001, sp. zn.: 4 Tvo 86/2001.

¹⁴⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 9. 10. 2014, sp. zn.: 7 Tdo 1083/2014.

¹⁴⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 3. 1988, sp. zn.: 11 To 25/88.

¹⁴⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27. 1. 2004, sp. zn.: 4 Tz 7/2004. Zatímco důvodem pro navrácení lhůty je absence poučení v napadeném rozhodnutí (resp. poučení o nemožnosti podat opravný prostředek), u chybného určení lhůty k podání stížnosti je tomu jinak. Podle § 148 odst. 2 TŘ nemůže být jako opožděná zamítnuta stížnost, podaná oprávněnou osobou opožděně jen proto, že se řídila nesprávným poučením daným při oznámení usnesení. Řídí-li se obviněný lhůtou pro podání stížnosti, o níž byl chybně poučen, není možné požádat o navrácení lhůty, jelikož žádná lhůta zmeškána nebyla, nýbrž byla naopak v souladu s ustanovením §

Navrácení lhůty lze uplatnit u řádných opravných prostředků (odvolání a stížnost) a také u odporu proti trestnímu příkazu (§ 314g odst. 1 věta pátá TŘ). U mimořádných opravných prostředků se navrácení lhůty neuplatní. Zákonná úprava dovolání navrácení lhůty přímo zakazuje (§ 265e odst. 4 TŘ), stížnost pro porušení zákona může podat pouze ministr spravedlnosti a obnova řízení ve prospěch obviněného není žádnou lhůtou ohraničena. Analogicky lze navrácení lhůty aplikovat na prohlášení obviněného dle § 11 odst. 4 TŘ¹⁴⁹; totéž bude platit pro obdobné prohlášení dle § 172 odst. 4 TŘ. Ustanovení § 61 odst. 1 TŘ je třeba analogicky aplikovat i tehdy, zmešká-li obviněný nebo obhájce z důležitých důvodů lhůtu k odstranění vad obsahových náležitostí odvolání dle § 251 odst. 1 TŘ.¹⁵⁰ Konečně, jakkoliv nelze požádat o navrácení lhůty pro podání samotného dovolání (§ 265e odst. 4 TŘ), dvoutýdenní lhůtu pro odstranění vad dovolání (§ 265h odst. 1 TŘ) navrátit lze (§ 61 odst. 1 per analogiam).¹⁵¹

O žádosti o navrácení lhůty se vede zvláštní řízení, které je odlišné od řízení odvolacího i dovolacího.¹⁵² Proti usnesení, jímž nebyla lhůta navrácena, nelze podat stížnost, neboť § 61 TŘ takovou možnost nedává (§ 141 odst. 2 věta druhá TŘ a contrario). Chybné rozhodnutí o nenavrácení lhůty nicméně může být dovolacím důvodem dle § 265b odst. 1 písm. l) TŘ ohledně dovolání proti usnesení, jímž bylo zamítnuto odvolání coby opožděné¹⁵³, na druhou stranu, nebylo-li ještě o navrácení lhůty rozhodnuto, Nejvyššímu soudu v řízení o dovolání (podanému proti usnesení o zamítnutí odvolání pro opožděnost) nepřísluší posuzovat, zda důvody pro navrácení lhůty existovaly¹⁵⁴.

148 odst. 2 TŘ dodržena. Závěr o neaplikovatelnosti § 61 odst. 1 TŘ přímo je v tomto případě správný, na druhou stranu je možné uvažovat o aplikaci § 61 odst. 3 TŘ.

¹⁴⁹ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád: komentář*, § 61 Navrácení lhůty, 1. K navrácení lhůty obecně.

¹⁵⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 8. 3. 2005, sp. zn.: 11 Tdo 195/2005, publikované pod č. 60/2005 Sb. rozh. tr.

¹⁵¹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 10. 7. 2002, sp. zn.: 6 Tdo 340/2002.

¹⁵² Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 10. 12. 2013, sp. zn.: 11 Tdo 1214/2013.

¹⁵³ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 6. 2011, sp. zn.: 6 Tdo 332/2011 – I.

¹⁵⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 10. 12. 2013, sp. zn.: 11 Tdo 1214/2013.

Podle názoru Ústavního soudu nepředstavuje žádost o navrácení lhůty efektivní opravný prostředek nápravy, který je třeba vyčerpat před podáním ústavní stížnosti; jedná se pouze o určitou formu autoremedury.¹⁵⁵

Jako *favorem defensionis* lze označit žádost o navrácení lhůty dle § 61 odst. 1 TŘ. Totéž však neplatí pro postup dle § 61 odst. 3 TŘ při zjištění, že lhůta pro podání opravného prostředku, který byl zamítnut jako opožděný, zmeškána nebyla. Ustanovení § 61 odst. 3 TŘ totiž není omezeno na obviněného a jeho obhájce, ale mohou jej využít i jiné procesní subjekty (např. i státní zástupce).¹⁵⁶

Ustanovení § 61 odst. 1 TŘ nesvědčí pouze obviněnému, ale za určitých podmínek je třeba jej analogicky aplikovat i ve prospěch poškozeného; konkrétně půjde minimálně o případy, v nichž se poškozený domáhá navrácení lhůty pro podání opravného prostředku stran nároku, který nemůže uplatnit jinak (např. v civilním řízení).¹⁵⁷

2.7.2 Stručný historický exkurs a srovnání s německou úpravou

Navrácení lhůty bylo zahrnuto již v TŘ 1873 a jeho obsah byl relativně blízký současné úpravě. Mohl o něj požádat jen obviněný, a to jen ohledně lhůty pro podání opravného prostředku proti rozsudku, důvodem zmeškání musely být neodvratné okolnosti, které nezavinil, žádost musela být podána do tří dnů od pominutí překážky, bylo nutno s ní spojit opravný prostředek, o žádosti rozhodoval stejný soud, který byl příslušný rozhodovat o samotném opravném prostředku, a proti rozhodnutí o nenavrácení lhůty nebyl opravný prostředek přípustný (§ 364 TŘ 1873). Určité odklonění od dosavadního konceptu představoval TŘ 1950, nadále bylo nutné lhůtu zmeškat z omluvitelného důvodu, žádost podat do tří dnů od pominutí překážky a spojit s ní opravný prostředek, ale na rozdíl od TŘ 1873 bylo možné prominout zmeškání lhůty i pro podání jiného opravného prostředku než proti rozsudku, žádost posuzoval prokurátor či soud, jenž rozhodoval v první instanci, a proti rozhodnutí o žádosti byla přípustná stížnost s odkladným účinkem (§ 63 TŘ 1950). Úprava TŘ 1956 byla v podstatě totožná s TŘ 1950, pouze se výslovně uvádělo, že lhůtu lze navrátit,

¹⁵⁵ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 5. 12. 2013, sp. zn.: III. ÚS 281/12. Jakkoliv se nález výslovně týká ustanovení § 61 odst. 3 TŘ, lze se domnívat, že uvedený závěr platí i pro § 61 odst. 1 TŘ.

¹⁵⁶ DRAŠTÍK, Antonín; FENYK, Jaroslav a kol. *Trestní řád: komentář*, § 61.

¹⁵⁷ Nález Ústavního soudu ČR, sp. zn.: Pl. ÚS 32/16, a navazující nález Ústavního soudu ČR ze dne 21. 11. 2017, sp. zn.: I. ÚS 2084/16.

i když ji zmeškal obhájce, a vlastní opravný prostředek nemusel být zaslán s žádostí, ale lhůta pro jeho podání začala běžet až od doručení usnesení, jímž bylo kladně rozhodnuto o žádosti (§ 63 TŘ 1956). Konečně, ustanovení § 61 TŘ 1961, které navrácení lhůty upravovalo, dosud nedoznalo podstatných změn.

Návrat v předešlý stav (*Wiedereinsetzung in der vorigen Stand*) je upraven v StPO na více místech a netýká se pouze navrácení zmeškané lhůty, ale např. též nevyslechnutí obviněného (§ 33a StPO) či provedení hlavního líčení v jeho nepřítomnosti (§ 235 StPO). Pro podobnost s českou úpravou je však nejpodstatnější obecná úprava návratu v předešlý stav v důsledku zmeškání lhůty (§ 44 až § 47 StPO). Zmeškal-li někdo bez svého zavinění lhůtu, poskytne se mu její navrácení, pokud o to požádá; jde-li o lhůtu pro podání opravného prostředku, hledí se na její zmeškání jako na nezaviněné, nebylo-li dotčenému dáno zákonné poučení (§ 44 StPO). Návrh je nutno podat do jednoho týdne od odpadnutí překážky u soudu, k němuž mělo být učiněno podání ve lhůtě, která byla zmeškána, postačí však učinit návrh u soudu, který bude o navrácení lhůty rozhodovat (§ 45 odst. 1 StPO). Přímou v podání či v řízení o něm je třeba návrh na navrácení lhůty přesvědčivě odůvodnit; s návrhem je třeba spojit též samotný zmeškaný úkon (§ 45 odst. 2 StPO). O navrácení lhůty rozhoduje soud, který by rozhodoval o samotném zmeškaném úkonu, proti vyhovujícímu rozhodnutí opravný prostředek není, proti nenavrácení lhůty lze podat stížnost (§ 46 StPO). Samotný návrh na navrácení lhůty nebrání výkonu soudního rozhodnutí, soud však může výkonu přiznat odklad (§ 47 odst. 1 a 2 StPO). Pozornost je třeba věnovat týdenní lhůtě pro podání návrhu, zejména je však ve srovnání s českou úpravou zásadní, že se návrh může týkat i jiných podání než opravných prostředků a může jej učinit každý, kdo nějaký úkon zmeškal, nikoliv jen obviněný.

2.8 Právo obžalovaného vyjádřit se ke každému provedenému důkazu

Současná právní úprava zaručuje právo vyjádřit se ke každému důkaznímu prostředku bezprostředně po jeho provedení výlučně obviněnému (§ 214 TŘ); jiné strany včetně státního zástupce toto oprávnění nemají, proto jde o *favorem defensionis*.¹⁵⁸ Obviněný navíc musí být po provedení každého důkazního prostředku dotázán, zda se k němu vyjádřit chce. Kromě celkového přiblížení postavení obviněného státnímu zástupci plnil tento institut konkrétně účel kompenzace vůči nemožnosti obviněného vyjádřit se komplexně na začátku hlavního

¹⁵⁸ VYCHYTA, Jan. K některým aspektům obžaloby a postavení státního zástupce v hlavním líčení podle paragrafovaného znění návrhu nového trestního řádu. In: *Státní zastupitelství*, 3/2019, 3. Hlavní líčení.

líčení (např. prostřednictvím vyjádření k obžalobě). Po přijetí zákona č. 333/2020 však již obviněný právem vyjádřit se k obžalobě disponuje (§ 196 odst. 2 a § 206a TŘ), čímž se oslabují důvody, aby byl nadále jednostranně zvýhodněn ustanovením § 214 TŘ.

Určitá forma zvýhodnění obviněného stran vyjádření se ke každému důkaznímu prostředku po jeho provedení existovala již v TŘ 1873. Obžalovaný měl být po každém výsledku svědka, znalce, spoluobžalovaného a po přečtení každého spisu dotázán, zda nechce k právě provedenému dokazování něco dodat; pro jiné osoby nebylo toto oprávnění stanoveno (§ 248 a 252 TZ 1873). V TŘ 1950 již nebyl výslovně uveden konkrétní výčet, obviněný musel být po provedení každého důkazního prostředku vyzván k vyjádření (§ 154 odst. 2 TŘ 1950). Ohledně obsahu bylo oprávnění takřka totožně převzato do TŘ 1956 s tím, že se navíc výslovně přikazovalo, aby bylo vyjádření zapsáno do protokolu (§ 230 TŘ 1956). Úprava TŘ 1961 pak až na drobnou jazykovou změnu, jež neměla vliv na obsah ustanovení, přejala úpravu předchozí (§ 214 TŘ 1961) a v tomto znění je v platnosti dosud.

Ustanovení § 257 StPO zaručuje obviněnému obdobné právo být po provedení každého důkazního prostředku soudem dotázán, zda se k němu chce vyjádřit. Právo na vyjádření svědčí též státnímu zástupci a obhájci, ti ovšem nejsou dotazováni a musí o jeho využití sami požádat. Vyjádření všech oprávněných osob ovšem nesmí předjímat obsah závěrečné řeči.

2.9 Pořadí závěrečných řečí (pořadí konečných návrhů) a poslední slovo

2.9.1 K institutu obecně

Mezi instituty *in favorem defensionis* patří i pořadí závěrečných řečí při hlavním líčení (§ 216 odst. 2 TŘ) a pořadí konečných návrhů při veřejném zasedání (§ 235 odst. 3 TŘ). Obviněný má právo mluvit naposledy.¹⁵⁹ Díky možnosti mluvit poslední může obviněný reagovat na všechno, co bylo řečeno ostatními, krom toho může nejefektivněji zapůsobit na soud, který bude mít při závěrečné poradě slova obviněného nejčerstvěji v paměti.

¹⁵⁹ Výjimku představuje ustanovení § 64 odst. 3 písm. b) ZSVM, které dává právo poslední závěrečné řeči po obviněném mladistvém OSPODu; jelikož se ustanovení § 64 odst. 3 ZSVM týká i veřejného zasedání, musí totéž platit i pro konečný návrh. Je-li vedeno společné trestní řízení proti fyzické i právnické osobě, přednese po ostatních stranách závěrečnou řeč nejprve obhájce právnické osoby následován zástupcem právnické osoby, poté přijde na řadu obhájce fyzické osoby a nakonec fyzická osoba (§ 37 odst. 2 věta první ZTOPO); s ohledem na nadpis celého § 37 ZTOPO bude platit totéž i pro konečné návrhy při veřejném zasedání.

Smyslem závěrečného návrhu je přesvědčit soud o správnosti své argumentace, obsah závěrečných řečí nelze použít jako důkaz; fáze dokazování je již uzavřena.¹⁶⁰ Nicméně, obsah závěrečné řeči může vést k potřebě nějakou okolnost objasnit a soud se může usnést, že dokazování opět otevře (§ 218 odst. 1 TŘ). Zatímco k závěrečným řečem v hlavním líčení je třeba přistoupit v podstatě vždy, umožnit konečné návrhy ve veřejném zasedání v rámci odvolacího řízení je nutné pouze tehdy, bylo-li odvolacím soudem prováděno dokazování¹⁶¹.

Ustanovení § 217 TŘ zaručuje obviněnému nad rámec závěrečných řečí poslední slovo. Toto právo náleží pouze obviněnému. Jde o výlučné osobní právo, které je nepřenosné, a proto jej obviněný nemůže delegovat ani na svého obhájce; není-li obviněný přítomen hlavnímu líčení, poslední slovo se neuděluje.¹⁶² U posledního slova je ještě více než u závěrečné řeči chráněna možnost souvisle sdělit, co obviněný považuje za nutné a potřebné.¹⁶³ Přestože i poslední slovo může být podle našeho mínění přerušeno, muselo by se jednat o zjevný exces, ať už v jeho obsahu samotném nebo v kombinaci excesivního obsahu a délky promluvy¹⁶⁴. Právní titul pro přerušování posledního slova se nachází v obecném ustanovení § 203 odst. 2 TŘ, podle nějž je předseda senátu povinen dbát na zachování důstojnosti a vážnosti soudního jednání i na to, aby nedocházelo ke zdržování výklady, jež s projednávanou věcí nesouvisí.¹⁶⁵ Domníváme se ale, že v případě posledního slova by předseda senátu měl prostřednictvím oprávnění dle § 203 odst. 2 TŘ ingerovat vzácněji a při závažnějších nedostatcích než kdykoliv jindy během hlavního líčení. Poslední slovo svým charakterem patří do hlavního

¹⁶⁰ DRAŠTÍK, Antonín; FENYK, Jaroslav a kol. *Trestní řád: komentář*, § 216.

¹⁶¹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 7. 5. 2013, sp. zn.: 4 Tdo 384/2013, a ze dne 26. 11. 2002, sp. zn.: 3 Tdo 729/2002.

¹⁶² DRAŠTÍK, Antonín; FENYK, Jaroslav a kol. *Trestní řád: komentář*, § 217.

¹⁶³ Po závěrečné řeči obviněného se může slova znovu ujmout státní zástupce (§ 216 odst. 3 TŘ); poté obviněný samozřejmě musí mít novou možnost závěrečné řeči. Podle ustanovení § 216 odst. 4 TŘ pak může předseda senátu závěrečnou řeč přerušit, pokud zřejmě vybočuje z rámce projednávané věci, což v právní úpravě posledního slova není výslovně stanoveno.

¹⁶⁴ Určitá míra excesivnosti bude tolerovatelná, bude-li trvat např. deset minut, avšak táž míra excesivnosti nebude respektována při dvouhodinové délce. Je ovšem nutno zdůraznit, že jakkoliv možnost přerušit poslední slovo připouštíme, muselo by se jednat o opravdu mimořádné a patrně i dlouhotrvající vybočení z rámce velice obecně definovaného. Častější může být např. napomenutí v případě urážek vůči stranám či soudu.

¹⁶⁵ DRAŠTÍK, Antonín; FENYK, Jaroslav a kol. *Trestní řád: komentář*, § 217.

líčení, v jehož rámci je prováděno komplexní dokazování a celkové „nalézání“ věci, ve veřejném zasedání v řízení o odvolání se proto ustanovení § 217 TŘ neuplatní a obviněný si za předpokladu, že je prováděno dokazování, musí vystačit se závěrečným konečným návrhem.

Podle judikatury Ústavního soudu je právo posledního slova v zásadě omezeno na hlavní líčení, v odvolacím řízení konaném ve veřejném zasedání se neuplatní; výjimkou jsou případy, kdy se provádí dokazování.¹⁶⁶ Podle Ústavního soudu tedy a contrario náleží v odvolacím řízení obviněnému poslední slovo, pokud bylo dokazování prováděno. Lze se však domnívat, že vyjádření Ústavního soudu je terminologicky nepřesné; „posledním slovem“ se patrně míní poslední konečný návrh, na který má obviněný právo dle § 235 odst. 3 věta druhá TŘ, což je ostatně v souladu s výše uvedenou judikaturou Nejvyššího soudu ke konečným návrhům¹⁶⁷. Podle našeho závěru tudíž nemá poslední slovo ve smyslu § 217 TŘ v odvolacím řízení místo a tento názor není v rozporu s judikaturou Ústavního soudu.

Závěrem je nutno zdůraznit, že institut posledního slova (§ 217 TŘ) je veskrze *favor defensionis*, neboť jej může uplatnit výlučně obviněný, ale závěrečné řeči (§ 216 TŘ) a konečné návrhy (§ 235 odst. 3 TŘ) náleží i jiným subjektům a k *favoribus defensionis* patří pouze jejich pořadí, které umožňuje obviněnému mluvit poslední.

2.9.2 Historický exkurs a německá úprava

Pořadí závěrečných vyjádření zahrnoval už TŘ 1873. V řízení před sborovými soudy měli obžalovaný a jeho obhájce právo mluvit až po ostatních stranách a reagovat na ně, na stranu obhajoby opět mohly reagovat ostatní strany, avšak obžalovanému a obhájci vždy náleželo mluvit na závěr (§ 255 TŘ 1873), o všech skutečnostech se hovořilo nedílně, avšak soud mohl rozhodnout, aby se závěrečné řeči rozdělily do dvou oddělených částí tak, že se nejprve hovořilo zvlášť o vině, teprve poté se přikročilo k závěrečným řečem o trestu, soukromých nárocích a nákladech řízení (§ 256 TŘ 1873). Stejně pořadí závěrečných řečí bylo stanoveno i pro řízení před porotními soudy s tím rozdílem, že postup, kdy se nejprve hovořilo o vině a až poté zvlášť o ostatních otázkách, byl obligatorní (§ 324 a § 335 TŘ 1873), neboť porotě

¹⁶⁶ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 19. 8. 2002, sp. zn.: II. ÚS 218/02, ze dne 9. 1. 2018, sp. zn.: I. ÚS 2727/17, a ze dne 19. 3. 2019, sp. zn.: III. ÚS 430/19.

¹⁶⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 7. 5. 2013, sp. zn.: 4 Tdo 384/2013, a ze dne 26. 11. 2002, sp. zn.: 3 Tdo 729/2002.

náležel pouze výrok o vině, zatímco soud rozhodoval o trestu a dalších okolnostech (§ 326 odst. 3 TŘ 1873). Také v řízení o přestupcích před soudy okresními reagoval obviněný a jeho obhájce na slyšení stran, oprávnění hovořit naposledy se výslovně nezmiňuje, avšak lze jej dovodit výkladem (§ 457 TŘ 1873). Právo odpovědět na závěrečné vyjádření státního zástupce a mluvit naposledy svědčilo obviněnému a jeho obhájci i v řízení stanném (§ 441 odst. 4 TŘ 1873). V řízení o zmateční stížnosti stížnostvedoucí odůvodnil stížnost, na to mohl odpovědět jeho protivník, ale obžalovaný či jeho obhájce mohli vždy mluvit naposledy (§ 287 odst. 3 a 4 a § 346 odst. 1 TŘ 1873). V řízení o odvolání se veřejné sezení nekonalo (§ 294 odst. 3 TŘ 1873), výjimkou bylo odvolání proti rozsudkům okresních soudů ve věcech přestupků, o němž se v některých případech rozhodovalo ve veřejném sezení (§ 471 odst. 1 TŘ 1873), na jeho konci hovořil odvolatel, poté jeho odpůrce, ale obžalovaný a jeho obhájce mohli vždy mluvit naposledy (§ 473 odst. 2 a 3 TŘ 1873).

Podle TŘ 1950 se po provedení dokazování nejprve vyzvali poškozený a zúčastněná osoba, aby sdělili své návrhy (§ 158 odst. 1 TŘ 1950), teprve poté bylo přistoupeno k závěrečným řečem, jimiž disponoval toliko prokurátor, který hovořil první, a obviněný se svým obhájcem, příp. též zákonný zástupce obviněného, při mnohosti obviněných určil pořadí soud; ujal-li se znovu slova prokurátor, mohl obhájce, obviněný a zákonný zástupce mluvit naposledy (§ 158 odst. 2 TŘ 1950). Závěrečné řeči byly upraveny i pro odvolací líčení, okruh oprávněných osob nebyl výslovně stanoven, ale obhájce a obviněný, příp. jeho zákonný zástupce, mohli vždy mluvit naposledy (§ 192 TŘ 1950). Ve veřejném zasedání, které nezahrnovalo odvolací líčení, byl dán po skončení dokazování prostor pro přednesení konečných návrhů, avšak pořadí obviněného nebylo nikterak zvýhodněno, nejednalo se tudíž o *favorem defensionis* (§ 211 odst. 1 TŘ 1950).

Úprava TŘ 1956 ohledně závěrečných řečí v hlavním líčení stanovila, že po skončení dokazování hovořil první prokurátor, následně poškozený, příp. jeho zmocněnec, poté obhájce a obžalovaný, příp. jeho zákonný zástupce (při mnohosti obžalovaných opět určil pořadí soud), na konec mluvila zúčastněná osoba, příp. její zmocněnec; ujal-li se po obhájci či obžalovaném slova prokurátor, mohl na to obhájce a obžalovaný odpovědět (§ 233 TŘ 1956). Zakotveno již bylo poslední slovo obžalovaného jako oddělená entita, během projevu nemohly být obžalovanému kladeny otázky (§ 234 TŘ 1956). Nadále bylo zvláště upraveno odvolací líčení, jež rovněž zahrnovalo závěrečné řeči, nestanovilo však jejich pořadí s výjimkou obhájce a obžalovaného, kteří měli právo mluvit poslední (§ 279 TŘ 1956); právo

posledního slova nebylo pro odvolací líčení zakotveno. V rámci veřejného zasedání byl dán po provedení dokazování prostor ke konečným návrhům, pokud byl osobou, která mohla být rozhodnutím přímo dotčena, obviněný, mohl mluvit naposledy (§ 251 odst. 3 TŘ 1956).

V podstatě shodně se současným stavem byla závěrečná vyjádření upravena v TŘ 1961, pouze mezi osoby oprávněné k přednesení závěrečné řeči patřil též společenský žalobce a společenský obhájce (§ 216 odst. 2 a 3, § 217 a § 235 odst. 3 TŘ 1961).

Závěrečné řeči jsou v StPO upraveny pro hlavní líčení (§ 258 StPO) a pro řízení o opravných prostředcích proti rozsudku, tedy o odvolání (§ 326 StPO) a o revizi (§ 351 odst. 2 StPO). V hlavním líčení se po provedení dokazování udělí slovo státnímu zástupci a poté obviněnému; na obviněného může státní zástupce dále reagovat, ale obviněnému náleží poslední slovo. Mluvil-li za obviněného obhájce, má být obviněný dotázán, zda chce ještě něco sám dodat. Závěrečné řeči jsou pro řízení o odvolání i o revizi upraveny obdobně, hovořit má státní zástupce a obviněný se svým obhájcem, první mluví návrhově, ale obviněnému náleží poslední slovo.

2.10 Odklony a aplikace ustanovení § 172 odst. 2 TŘ soudem

Mezi instituty *in favorem defensionis* řadíme i některé tzv. odklony. Jedná se o určitá vychýlení z klasického rámce trestního procesu ve prospěch obviněného (obhajoby), naopak neexistuje nic jako „příklon“, který by měl k dispozici státní zástupce. Z našeho hlediska budou mít význam jen ty odklony, u nichž nemá státní zástupce absolutní veto, tzn. odklony uplatnitelné i proti vůli státního zástupce, ač si proti usnesení o odklonu bude moci podat stížnost. Případy, kdy bude mít státní zástupce absolutní veto, nelze jako *favores defensionis* označit, jelikož strana obhajoby není vůči straně obžaloby v takových případech jakkoliv zvýhodněna.¹⁶⁸ Odklony, k nimž postačí splnění podmínek ze strany obviněného, jeho souhlas

¹⁶⁸ Mezi instituty *in favorem defensionis* nebudou patřit podmíněné zastavení trestního stíhání (§ 307 n. TŘ), narovnání (§ 309 an. TŘ) ani odstoupení od trestního stíhání (§ 70 n. ZSVM), pokud byly uzavřeny v rámci přípravného řízení, protože s nimi musel vyslovit státní zástupce souhlas. Za žádných okolností nebude možno zařadit mezi *favores defensionis* podmíněné odložení podání návrhu na potrestání (§ 179g n. TŘ), neboť souhlas s odklonem musí dát státní zástupce (po podání návrhu na potrestání už bude obviněný, dříve podezřelý, trestně stíhán, proto soud případně využije jiný odklon, např. podmíněné zastavení trestního stíhání). Nemusíme se též teoreticky zabývat tím, zda mezi odklony patří dohoda o vině a trestu či trestní příkaz, protože ani jeden institut proti vůli státního zástupce prosadit nelze. Trestní příkaz se podáním odporu i ze strany státního zástupce od počátku ruší, čímž se situace z hlediska uplatnění vůle státního zástupce podstatně odlišuje od podání stížnosti proti odklonu, který schválil soud, nadřízený soud totiž může stížnost zamítnout, čímž dojde k aplikaci odklonu proti vůli státního zástupce.

a schválení soudem, jsou v řízení před soudem podmíněné zastavení trestního stíhání (§ 307 n. TŘ) a odstoupení od trestního stíhání mladistvého obviněného (§ 70 n. ZSVM). Dalším odklonem schváleným v řízení před soudem, který může být prosazen proti vůli státního zástupce, je narovnání (§ 309 an. TŘ), při jeho aplikaci je ale nezbytný souhlas jiného aktéra na straně obžaloby, jímž je poškozený, proti jeho vůli narovnání schválit nelze. Vzhledem ke zcela dominantní roli státního zástupce na straně obžaloby, jakož i k relativně omezeným právům poškozeného v trestním řízení, tj. ne tak zásadní úloze, řadíme také narovnání, byť s určitou výhradou, mezi instituty *in favorem defensionis*.

Dále označujeme jako *favorem defensionis* ustanovení § 172 odst. 2 TŘ, které umožňuje zastavit trestní stíhání fakultativně v případě splnění jedné z alternativních podmínek. Předně je takovým důvodem, pokud trest, k němuž může trestní stíhání vést, je zcela bez významu vedle trestu, který již byl obviněnému pro jiný čin uložen nebo jej dle očekávání postihne (písm. a). Za druhé, bylo-li o skutku již rozhodnuto jiným orgánem a toto rozhodnutí lze považovat za postačující (písm. b).¹⁶⁹ Konečně za třetí, bylo-li již dosaženo účelu trestního řízení s ohledem na individuální okolnosti trestného činu (patrně méně závažné oproti běžným případům) a vzhledem k chování obviněného po činu, zejm. snaze odstranit škodlivé následky činu, (písm. c). O *favorem defensionis* jde opět pouze tehdy, pokud trestní stíhání zastavil soud, tedy došlo-li k němu potenciálně proti vůli státního zástupce.

Označení odklonů a zastavení trestního stíhání dle ustanovení § 172 odst. 2 TŘ za určitý nadstandard, jenž je ve prospěch obviněného zakotven oproti standardu, který má být výchozí při úvahách nad právní úpravou a rovným postavením stran, představuje pohled umožňující alespoň některé tyto instituty zařadit mezi *favores defensionis*. Srovnáme-li uvedené důvody např. s ustanovením § 172 odst. 1 TŘ upravujícím obligatorní zastavení trestního stíhání¹⁷⁰, jež se týká skutečně těch nejelementárnějších podmínek stíhatelnosti (ke skutku vůbec nedošlo, skutek není trestný čin, vina obviněného je neprůkazná atd.), utvrdí nás to v přesvědčení, že standard leží skutečně jinde než odklony a důvody pro fakultativní zastavení trestního stíhání, které jsou tudíž nadstandardem ve prospěch obhajoby. Základní zásadou

¹⁶⁹ Ustanovení § 172 odst. 2 písm. b) TŘ podrobně vyjmenovává, která všechna rozhodnutí sem spadají, jde např. o rozhodnutí kázeňská, kárná, ale i cizozemských či mezinárodních soudních orgánů.

¹⁷⁰ Většina z těchto důvodů, jsou-li zjištěny při hlavním líčení, má za následek zproštění obžaloby (§ 226 TŘ). Výjimku představuje zjištění okolnosti dle ustanovení § 11 TŘ, kdy i soud v hlavním líčení trestní stíhání zastavuje (§ 223 odst. 1 TŘ).

zahájení trestního řízení je a má být i v budoucnu zásada legality, proto je stíhání všech trestných činů základním výchozím prvkem českého trestního procesu a veškeré oportunní prvky patří spíše k výjimkám. Pokud by naopak někdy v budoucnu došlo k takovým zásadním změnám, že by se vůdčí zásadou stala zásada oportunity, vychýlilo by se těžiště, resp. přesunul by se výchozí bod a oportunní prvky by nebyly spíše výjimkami, nýbrž standardem. Nadále by se pak jejich řazení mezi *favores defensionis* stalo spornější, neboť by již představovaly „normální“ stav. Nicméně, ani poté by nebylo namístě je z okruhu *favorum defensionis* vyřazovat, neboť např. zákaz *reformationis in peius* a *beneficium cohaesionis* v současném trestním procesu také představují „normální“ stav, přesto patří mezi pilíře institutů ve prospěch obhajoby. Navíc v případě prosazení zásady oportunity by státní zástupce stíhal, co by uznal za vhodné, zatímco prosazení oportunní zásady soudem proti jeho vůli by stále bylo kvalitativně odlišným atributem hodným zařazení mezi *favores defensionis*.

2.11 Ústavní stížnost (stížnost k Evropskému soudu pro lidská práva)

Další institut, který jsme označili za *favorem defensionis*, je ústavní stížnost. Jakkoliv je sporné, zda se ještě nacházíme v rámci trestního procesu, ba trestního práva vůbec, je fakticky ústavní stížnost opravným prostředkem (ač sui genesis), který má k dispozici obviněný, avšak státní zástupce nikoliv a poškozený pouze ve velice omezené míře. Protože zásahem Ústavního soudu iniciovaným ústavní stížností může být zvrácen celý průběh trestního řízení, vystupuje ústavní stížnost nutně jako faktor, který rovnováhu mezi obžalobou a obhajobou vychyluje na stranu obhajoby. Konečně, TŘ s existencí ústavní stížnosti, resp. zásahem Ústavního soudu do trestního procesu počítá a v ustanoveních § 314h až § 314k upravuje následný postup po zrušení příslušného rozhodnutí Ústavním soudem. Typ ústavní stížnosti, který přichází v úvahu po skončení trestního řízení (klasicky po neúspěšném dovolání), tj. ústavní stížnost proti pravomocnému rozhodnutí a jinému zásahu orgánů veřejné moci do ústavně zaručených základních práv a svobod, upravuje čl. 87 odst. 1 písm. d) Ústavy, který je prováděn ustanoveními § 72 an. ZÚS. Rozhodnutí, které Ústavní soud ve věci vysloví, je po své vykonatelnosti závazné pro všechny orgány i osoby (čl. 89 odst. 2 Ústavy), musí se jím proto řídit soudy, včetně Nejvyššího soudu, i jiné OČTŘ.

Značně specifickým opravným prostředkem, kterým lze brojit i proti nálezu či jinému rozhodnutí Ústavního soudu, představuje stížnost k ESLP. Strana obžaloby opět nemá tento opravný prostředek k dispozici s určitou výjimkou poškozeného v rámci práva na účinné vyšetřování, které ESLP poškozeným přiznává (k tomu vizte níže kap. 7.1). Stížnost k ESLP

je upravena Úmluvou, základním ustanovením pro uplatnění individuální stížnosti je čl. 34. Smluvní strany Úmluvy (tzn. jednotlivé státy) jsou vázány konečnými rozsudky ESLP (čl. 46 odst. 1). Vysloví-li ESLP, že vnitrostátní orgány veřejné moci porušily právo obviněného chráněné Úmluvou, může obviněný do šesti měsíců od okamžiku, kdy se rozhodnutí ESLP stalo konečným, podat u Ústavního soudu návrh na obnovu řízení (§ 119 ZÚS). Pokud následky porušení lidského práva nebo základní svobody stále trvají nebo nebylo-li dosaženo poskytnutí spravedlivého zadostiučinění či jiné nápravy (§ 119a odst. 1 ZÚS a contrario), zruší Ústavní soud své předchozí rozhodnutí, je-li v rozporu s rozhodnutím mezinárodního soudu (§ 119b odst. 1 a 4 ZÚS), následně původní návrh znovu projedná, a to za respektování právního názoru vysloveného ESLP (§ 119b odst. 2 a 3 ZÚS). Je-li novým rozhodnutím Ústavního soudu zrušeno rozhodnutí OČTŘ, opět se postupuje dle ustanovení § 314h až § 314k TR.

2.12 Použití milosti a amnestie

Pokud byla mezi *favores defensionis* zařazena i ústavní stížnost, dala by se k nim přiřadit také oprávnění prezidenta republiky v podobě milosti a amnestie.

Milost (ale i amnestie) existuje ve třech základních variantách. První představuje rozhodnutí, aby se trestní řízení nezačalo, a bylo-li zahájeno, aby se v něm nepokračovalo (tzv. abolicie), je typem milosti nejvyššího rozsahu, soudní moci se ani nedá příležitost, aby o obviněném rozhodla. Kvůli dosahu abolicie patří mezi pravomoci prezidenta republiky, k jejichž uplatnění je potřeba kontrasignace předsedy vlády nebo jím pověřeného člena vlády (čl. 63 odst. 1 písm. j) a odst. 3 Ústavy), za abolicie je pak odpovědná vláda (čl. 63 odst. 4 Ústavy). Zbývající dva typy milosti jsou prerogativami, tj. výlučnými pravomocemi prezidenta republiky. Jde o odpouštění a zmírňování trestů uložených soudem (agraciace) a o zahlazení odsouzení (rehabilitace), obojí upravuje ustanovení čl. 62 písm. g) Ústavy. Amnestie patří vždy mezi kontrasignované pravomoci bez ohledu na to, zda byla udělena ve formě abolicie, agraciace či rehabilitace (čl. 63 odst. 1 písm. k) a odst. 4 Ústavy).

Kromě ústavněprávního základu je právní úprava milosti a amnestie dále rozvedena v hlavě dvacáté třetí TR. Úprava obsahuje jen pět krátkých paragrafů (§ 366 – 370 TR) a kromě prezidenta republiky se zabývá i rolí ministra spravedlnosti a soudů. V řízení o udělení milosti může prezident republiky nařídit, aby se trestní řízení zatím nezačalo nebo se v zahájeném trestním řízení nepokračovalo, příp. aby se obviněný propustil z vazby či se

odložil nebo přerušil výkon trestu (§ 366 odst. 3 TŘ). Prezident republiky může ministra spravedlnosti pověřit, aby provedl řízení o žádosti o milost a bezdůvodnou žádost zamítl (§ 366 odst. 2 TŘ), ministr spravedlnosti krom toho může v případech svého pověření nařídít totéž, co je svěřeno prezidentovi republiky ustanovením § 366 odst. 3 TŘ (§ 367 TŘ). Je-li vyhlášena amnestie, rozhoduje o tom, zda je jí konkrétní osoba účastna, soud (§ 368 TŘ), stejně tak soud sleduje plnění podmínek, byla-li podmíněně udělena milost (§ 369 TŘ).

Stanovisko řadící milost a amnestii mezi *favores defensionis* v podstatě sdílí i Ústavní soud, který v souvislosti s amnestií uvedl: „*Svým principem rozhodováním ve prospěch odsouzeného však souzní s některými instituty trestního práva, jejichž účelem je, aby z různých důvodů poskytly obviněnému výhodnější pozici. Lze mezi ně řadit umožnění analogie ve prospěch pachatele (ale nikoli v neprospěch) v trestním právu hmotném či možnost navrácení lhůty (§ 61 trestního řádu) a zákaz reformationis in peius (např. § 259 odst. 4 trestního řádu) v trestním právu procesním. Trestní právo tedy obecně umožňuje postup ve prospěch obviněného; obdobný postup v jeho neprospěch je ale zakázán zákonem či je nepřípustnost takového postupu dovozena doktrínou. Rozhodnutí o amnestii lze vnímat obdobně (...)*“¹⁷¹

2.13 Trvání na projednání věci po zastavení trestního stíhání

K *favoribus defensionis* jsme se rozhodli zařadit i oprávnění obviněného trvat na pokračování trestního stíhání, které bylo zastaveno z důvodů založených na zásadě oportunity¹⁷² a v jednom případě i na zásadě legality¹⁷³. Bylo-li trestní stíhání zastaveno, protože to nařídil prezident republiky užitím milosti či amnestie, trestní stíhání bylo promlčeno, poškozený nedal k trestnímu stíhání souhlas dle § 163 TŘ nebo vzal souhlas zpět (§ 11 odst. 4 TŘ), jakož i bylo-li trestní stíhání zastaveno z důvodů dle § 172 odst. 2 TŘ, tedy z fakultativních důvodů (§ 172 odst. 4 TŘ), a obviněný do tří dnů od doby oznámení usnesení o zastavení trestního stíhání prohlásí, že na projednání věci trvá, tak se v trestním stíhání pokračuje.¹⁷⁴ Obviněný se tak může domáhat zastavení trestního stíhání z jiných (příznivějších) důvodů, resp. zproštění

¹⁷¹ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 19. 6. 2018, sp. zn.: Pl. ÚS 36/17, odst. 40.

¹⁷² Jako oportunní institut vnímáme i milost a amnestii, které fakticky zmírňují uplatnění zásady legality.

¹⁷³ Bylo-li trestní stíhání promlčeno, resp. zanikla-li trestní odpovědnost, užijeme-li pojmu z TZ.

¹⁷⁴ Trvání na projednání věci je obdobně upraveno pro případ odstoupení od trestního stíhání mladistvého obviněného (§ 70 odst. 5 ZSVM).

obžaloby, dostane-li se věc k hlavnímu líčení. Nejedná se pouze o symbolickou satisfakci, ale způsob ukončení trestního stíhání má zásadní dopad na možnost domáhat se po státu náhrady škody způsobené rozhodnutím (§ 10 odst. 1 druhá věta a § 12 ZOŠ).¹⁷⁵

Mezi instituty *in favorem defensionis* toto oprávnění patří, neboť obviněný je tím, kdo má konečné rozhodující slovo, zda bude trestní stíhání pokračovat, čímž zasahuje do domény státního zástupce. Rozhodl-li o zastavení trestního stíhání z uvedených důvodů soud, nemá státní zástupce na rozdíl od obviněného možnost, jak zastavení trestního stíhání zvrátit, pokud byl postup soudu správný. Bylo-li trestní stíhání zastaveno přímo státním zástupcem, může obviněný proti němu prosadit svou vůli, tudíž je vůči státnímu zástupci zvýhodněn.

Trvání na pokračování trestního stíhání je faktický prostředek nápravy *sui generis*, který má k dispozici výlučně obviněný.¹⁷⁶ Dané oprávnění lze přirovnat k odporu, který rovněž nemá devolutivní účinek a po jeho uplatnění stále probíhá řízení v té fázi (a instanci), v níž bylo vydáno rozhodnutí, proti němuž je fakticky brojeno; odpor se samozřejmě liší v tom, že jeho podáním se trestní příkaz ruší (§ 314g odst. 2 TŘ).

¹⁷⁵ Prohlášení podle ustanovení § 11 odst. 4 ani § 172 odst. 4 TŘ nelze učinit, pokud bylo trestní stíhání zastaveno z důvodu nepřičetnosti obviněného v době spáchání činu (§ 172 odst. 1 písm. e) TŘ), ačkoliv i tento důvod znemožňuje domáhat se po státu náhrady škody způsobené rozhodnutím (§ 12 odst. 1 písm. b) ZOŠ). V takovém případě se obviněný může domáhat příznivějšího ukončení trestního stíhání toliko stížností (§ 172 odst. 3 TŘ), resp. odvoláním, byl-li z uvedeného důvodu zproštěn obžaloby dle ustanovení § 226 písm. d) TŘ.

¹⁷⁶ O opravný prostředek mající vliv na právní moc se nejedná, jelikož usnesení o zastavení trestního stíhání se nezrušuje a nadále zůstává v platnosti (vizte usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 27. 10. 1999, sp. zn.: 4 Tz 149/99, publikované pod č. 41/2000 Sb. rozh. tr.); fakticky je ale trvání na projednání věci procesním úkonem činěným s cílem domoci se jiného rozhodnutí, jedná se proto minimálně o jakýsi prostředek kvazi-opravný.

3. Instituty in favorem defensionis a některé základní zásady trestního řízení

Pro určité uchopení institutů *in favorem defensionis* považujeme za vhodné zamyslet se alespoň stručně, zda a nakolik je možná jejich subsumpce pod vybrané základní zásady trestního řízení, resp. zda jejich naplnění budou spíše přispívat, nebo naopak¹⁷⁷. Věnována bude pozornost třem zásadám, které mají oporu v dosavadní literatuře. Jelikož panuje shoda, že *favores defensionis* slouží obhajobě, bude provedeno porovnání se zásadou zajištění práva na obhajobu. Dalšími dvěma konfrontovanými zásadami bude zásada materiální pravdy, více zdůrazňovaná v období let 1948 až 1989¹⁷⁸, a zásada obžalovací, preferovaná v souvislosti se zvýhodněním obhajoby v první republice¹⁷⁹.

3.1 Zásada zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností (materiální pravdy)

3.1.1 K zásadě obecně

Zásada zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností nebo též zásada materiální pravdy¹⁸⁰ je formulována v první větě ustanovení § 2 odst. 5 TŘ: „*Orgány činné v trestním řízení postupují v souladu se svými právy a povinnostmi uvedenými v tomto zákoně a za součinnosti stran tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro jejich rozhodnutí.*“

K naplnění požadavku materiální pravdy mj. slouží, že se soud nemůže spokojit s tím, co strany shodně uvádí (tzv. formální pravda), k vyslovení viny nestačí jinak nepodložené doznání obviněného a v českém trestním řízení neexistují právní presumpce, prekluze ani formální důkazní břemeno.¹⁸¹ Nové instituty (např. nesporné skutečnosti a dohoda o vině a

¹⁷⁷ Je vhodné se vyvarovat formulacím hovořícím o rozporu s některou zásadou. Lze ovšem vyhodnotit, zda některý institut uvedený zásadě spíše prospívá, či ne, neboť základní zásady nejsou na rozdíl od právních norem aplikovány absolutně (buď ano, nebo ne), ale mohou stát i proti sobě a být navzájem vyvažovány.

¹⁷⁸ Srov. CÍSAŘOVÁ, Dagmar. K některým otázkám použití benefícia cohaesionis v československém trestním řízení. In: *Socialistická zákonnost*, 2/1960, s. 103n.

¹⁷⁹ Srov. MIŘIČKA, August. *Trestní právo procesní*. Praha: Všehrd, 1932, s. 79.

¹⁸⁰ Srov. FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar; GRIVNA, Tomáš a kol. *Trestní právo procesní*, Hlava IV Základní zásady trestního řízení, § 16 Zásada materiální pravdy.

¹⁸¹ Ibid.

trestu) upravené v současném TŘ pak obsahují určité záruky, jež je do rozporu se zásadou materiální pravdy nestaví.¹⁸²

Základní aspekt zásady materiální pravdy představuje ochrana práv osob, proti nimž je vedeno trestní řízení, před negativními důsledky vyvěrajícími z nedostatečných skutkových zjištění.¹⁸³

Ohledně materiální pravdy oproti pravdě formální, která ovládá civilní proces, uvádí Storch: „Z podstatné různosti mezi právem soukromým a státním právem trestním vyplývá sama různost řízení trestního i v této příčině. Cíl, k němuž směřuje spravedlnost státu ve věcech trestních, jest jednak sice, aby každý vinník zaslouženého trestu došel, jednak ale též, aby nikdo jiný než sám skutečný vinník trestem postižen nebyl. Neshoda rozsudku s pravdou skutečnou ve věcech civilních není bezprávím, pokud má pramen svůj v pravidle: *volenti non fit iniuria*; ve věcech trestních neshoda taková byla by kalamitou, již by spravedlnost nemalou brala pohromu.“¹⁸⁴ Storch tedy svým pojetím materiální pravdy sahá alespoň implicitně za rámec zjištění skutkového stavu, když mluví obecněji o shodě rozsudku se skutečnou (materiální) pravdou.

Na zásadu zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností (materiální pravdy) lze nahlížet minimálně dvojím způsobem. Předně ji lze považovat za omezenou na skutková zjištění bez důvodných pochybností, tedy usuzovat na blízkost její podstaty s jazykovým výkladem, což jí dodává spíše právně technický než hodnotový charakter. Lze ji ale též vnímat jako opozitum formální pravdy přesahující skutkové limity a snažící se maximálně přiblížit průběh trestního procesu a především jeho výsledek (včetně výroku o vině a trestu) realitě, rozhodnutí se skutečností a právnímu posouzení odpovídajícímu skutkovým zjištěním.¹⁸⁵ Pokud chceme zásadu materiální pravdy vnímat spíše jako cíl trestního řízení (zvláště ve smyslu Storchova pojetí výše), se skutkovým aspektem si nevystačíme plně. Uvedené rozlišení však zpravidla nebude zásadní pro úvahy o tom, zda dané zásadě

¹⁸² Ibid.

¹⁸³ PUDILOVÁ, Anežka. *Formální důkazní břemeno státního zástupce v trestním řízení*, s. 121.

¹⁸⁴ STORCH, František. *Řízení trestní rakouské. I. díl*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 7n.

¹⁸⁵ K rozlišení současného relativního pojetí materiální pravdy a dřívějšího nereálného pojetí (absolutní) objektivní pravdy srov. ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád: komentář*, § 2 Základní zásady trestního řízení, 20. Zásada zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností.

odpovídají *favores defensionis*; dokonce i zákaz *reformationis in peius* se neomezuje jen na trest¹⁸⁶ a právní kvalifikaci, ale uplatní se i na skutková zjištění¹⁸⁷.

3.1.2 Vztah zásady materiální pravdy k jednotlivým institutům

Ve vztahu k zásadě materiální pravdy je velmi složité *favores defensionis* jednotně pojmout, zaměříme se tudíž na některé z nich jednotlivě.

Zákaz *reformationis in peius* předmětnou zásadu oslabuje, neboť v určitých případech zamezuje, aby skutková zjištění (i právní kvalifikace a trest) odpovídala reálnému stavu. I když se ukáží skutkové okolnosti, které by přísnější hodnocení vyžadovaly, nelze rozhodnout v souladu se zjištěnou materiální skutečností. Výjimku by při zaujetí výše zmíněného právně technického pojetí představovaly případy, v nichž je zákaz změny k horšímu aplikován toliko co do trestu. Na druhou stranu vyřčený verdikt nemůže být jednoznačný, jelikož z jiného úhlu pohledu zákaz *reformationis in peius* zásadě materiální pravdy naopak přispívá. Díky nemožnosti zhoršení svého postavení se obviněný nemusí obávat podat opravný prostředek a umožnit tak další přezkum věci, čímž se zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností naopak podpoří. Zákaz *reformationis in peius* tudíž při okolnostech v neprospěch obviněného zásadě materiální pravdy nepřispívá, avšak při okolnostech v jeho prospěch je tomu přesně naopak, byť jde o přispívání nepřímé.

Jak je tomu se zásadou presumpce nevinny, resp. jejím postulátem *in dubio reo*? Nyní záleží na tom, zda materiální pravdu pojmeme právně technicky či coby opozitum pravdy formální. V prvním případě bude jejich vztah inertní, resp. spíše souladný, neboť všechny OČTŘ postupovaly ke zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností, což se nezdařilo, nejistota přetrvávala a bylo třeba přistoupit k rozhodnutí ve prospěch obviněného. Z hlediska přiblížení se realitě ovšem postulát *in dubio pro reo* materiální pravdu spíše oslabuje, neboť přikazuje zprostit obžaloby i obviněného, u nějž je vysoce pravděpodobné, že je pachatelem. Tím se nikterak nestavíme proti imperativu „v pochybnostech ve prospěch“, pouze upozorňujeme, že uplatnění materiální pravdy, zvláště v jejím druhém, komplexnějším pojetí, není v trestním procesu bezbřehé.

¹⁸⁶ Výjimkou je obnovené řízení (289 písm. b) TŘ) a odsouzení obviněného poté, co trval na projednání věci (§ 227 TŘ, resp. též § 70 odst. 6 ZSVM).

¹⁸⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 14. 8. 2013, sp. zn.: 5 Tdo 741/2013, publikované pod č. 44/2014 Sb. rozh. tr.

Beneficium cohaesionis zásadě materiální pravdy prospívá, neboť ve prospěch spoluobviněného překonává formální nedostatek v podobě nepodání opravného prostředku, což vede k výsledku řízení, který se více blíží reálnému stavu. Výjimku představují situace, kdy je společným důvodem rozhodným pro aplikaci *beneficia cohaesionis* některé z *favorum defensionis*, jež materiální pravdě neprospívá; např. u obviněného, jenž podal opravný prostředek, bude zjištěno porušení zákazu *reformationis in peius*, což bude následně aplikováno i na spoluobviněného, jenž proti rozhodnutí nikterak nebrojil.

Právo na navrácení lhůty lze vnímat jako přispívající k materiální pravdě, poněvadž rozšiřuje možnost uplatnit tvrzení a důkazy i přes nedostání formálním aspektům, tj. podání opravného prostředku ve stanovené lhůtě. Obdobnou funkci zajišťují aktivní oprávnění, která mají vůči obviněnému v jeho prospěch jiné osoby (např. blízcí příbuzní při zvolení obhájce obviněnému nebo OSPOD stran podání opravného prostředku za mladistvého obviněného).

Právo obviněného odepřít výpověď (*nemo tenetur*), právo blízkých příbuzných odepřít výpověď pro pouhý příbuzenský vztah k obviněnému (§ 100 odst. 1 TR) a možnost odepření souhlasu s trestním stíháním (§ 163 TR) naopak zajišťují jiné funkce než zjištění materiální pravdy. Na druhou stranu OČTŘ může využití práva odepřít výpověď donutit, aby se pečlivěji zabývaly všemi rozhodnými okolnostmi, případně dále doplňovaly dokazování, čímž může být v konkrétním případě zajištěno lepší zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností, než kdyby dotyční vypovídali. Obecně však jakékoliv oprávnění k odepření výpovědi řádnému posouzení skutkových okolností spíše nepřispívá.

Právo poslední závěrečné řeči a posledního slova i právo obviněného vyjádřit se ke každému provedenému důkaznímu prostředku (§ 214 TR) lze v obecné rovině označit za přispívající materiální pravdě. Obviněnému je dávana možnost se k věci vyjádřit a uvést nová tvrzení, což je pro zjištění skutkového stavu prospěšné. Znovu si lze představit, že v konkrétním případě obratný obviněný svá práva úspěšně použije k oklamání OČTŘ, avšak obecně uvedená *favores defensionis* k materiální pravdě přispívají. Krom toho uvedení klamavých skutečností obviněným, jež nesedí do kontextu ostatních důkazů, povedou k důkladnému prověření skutkového stavu ze strany OČTŘ.

Aplikace některých odklonů soudem proti vůli státního zástupce (především podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání a odstoupení od trestního stíhání mladistvého obviněného) zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností neprospívá, neboť zabrání

provedení řádného důkazního řízení. Naproti tomu institut trvání obviněného na projednání věci ústí do standardního procesu s podrobným zkoumáním skutkových okolností.

3.1.3 Shrnutí

Prostřednictvím induktivního úsudku lze konstatovat, že *favores defensionis* v souhrnu naplnění zásady zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností (materiální pravdy) spíše přispívají, nicméně ve významné míře směřují k jiným účelům a některé instituty zjištění skutkových okolností naopak znesnadňují. Specifické je ambivalentní postavení zákazu reformace *in peius*. Pro závěr o příklonu *favorum defensionis* k zásadě materiální pravdy je podstatné, že některé z nich, jež zjištění skutkového stavu samy o sobě nepřispívají či dokonce brání, vedou OČTŘ k důkladnému zkoumání všech okolností, tedy nepřímo prosazení materiální pravdy stejně napomáhají.

3.2 Zásada zajištění práva na obhajobu

Zásada zajištění práva na obhajobu je výrazně zachycena v dokumentech ústavního a mezinárodněprávního charakteru. Především jde o čl. 40 odst. 3 LZPS a čl. 6 odst. 3 Úmluvy, který zakotvuje minimální práva obviněného, ale též o čl. 14 odst. 3 Mezinárodního paktu OSN o občanských a politických právech; ustanovení § 2 odst. 13 TŘ práva obhajoby pouze rozvíjí stanovením povinnosti OČTŘ o právech obhajoby informovat a její výkon reálně umožnit.¹⁸⁸ Práva obviněného, jejichž jádrem je právě využití možností obhajoby, jsou zakotvena v § 33 TŘ, zejm. odst. 1 zahrnuje v hutné formě nejrůznější aspekty obhajoby; obhajovacím právům je však věnováno i mnoho dalších ustanovení TŘ.

Právo na obhajobu zahrnuje právo osobní obhajoby (tj. hájit se sám v rozsahu svých práv), právo požadovat od OČTŘ vyjasnění všech okolností ve svůj prospěch (tyto dva atributy spoluvytváří tzv. materiální obhajobu) a právo zvolit si obhájce (třetí prvek tvoří tzv. formální obhajobu).¹⁸⁹

Všechny instituty *in favorem defensionis* lze podřadit právu na obhajobu, neboť jejich prostřednictvím je přispíváno ke konečnému účelu obhajoby, jenž spočívá ve zbavení obviněného viny (zproštění obžaloby, zastavení trestního stíhání aj.) nebo alespoň ve zmírnění

¹⁸⁸ FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar; GRIVNA, Tomáš a kol. *Trestní právo procesní*, Hlava IV Základní zásady trestního řízení, § 6 Zásada zajištění práva na obhajobu.

¹⁸⁹ *Ibid.*

konečného rozhodnutí (srov. § 41 odst. 1 TR). Instituty *in favorem defensionis* zdůrazňují aspekty, jež obviněnému svědčí, nebo naopak zamezují uplatnění aspektů, které jsou v jeho neprospěch.

Favores defensionis jsou tudíž svou podstatou právy na obhajobu. Ostatně jeden z prvků práva na obhajobu (formální obhajoba) bývá sám označován za *favorem defensionis*.¹⁹⁰

3.3 Zásada obžalovací

3.3.1 K zásadě obecně

Zásadu obžalovací upravuje TR v ustanovení § 2 odst. 8: „*Trestní stíhání před soudy je možné jen na základě obžaloby, návrhu na potrestání nebo návrhu na schválení dohody o prohlášení viny a přijetí trestu (dále jen „dohoda o vině a trestu“), které podává státní zástupce. Veřejnou žalobu v řízení před soudem zastupuje státní zástupce.*“

Její podstatou je, že funkci žalobce vykonává v trestním řízení samostatný procesní subjekt, státní zástupce, bez jeho návrhu nelze konat soudní řízení; trestní proces založený na obžalovací zásadě dělí základní procesní funkce (obžalobu, obhajobu a rozhodnutí) mezi odlišné procesní subjekty, soudní řízení má charakter sporu mezi obžalobou a obhajobou, který soud řídí a nakonec rozhodne.¹⁹¹ Obžalobě tedy náleží funkce obžalovací, obhajobě funkce obhajovací a soudu funkce rozhodovací s tím, že postavení stran (státního zástupce a obviněného s jeho obhájcem) je v zásadě rovné.¹⁹² Zásada rovnosti vychází právě ze zásady obžalovací.¹⁹³

Zásada rovnosti je podobně jako práva obhajoby bytností *favorum defensionis*. Jejich účel je kromě napomáhání obviněnému totiž i vyrovnávání fakticky nerovného postavení strany obhajoby vůči straně obžaloby. *Favores defensionis* jsou tudíž zásadě rovnosti inherentní.

¹⁹⁰ Např. MIŘIČKA, August. *Trestní právo procesní*, s. 79.

¹⁹¹ FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar; GRIVNA, Tomáš a kol. *Trestní právo procesní*, Hlava IV Základní zásady trestního řízení, § 10 Zásada obžalovací.

¹⁹² ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád: komentář*, § 2 Základní zásady trestního řízení, 28. Zásada obžalovací a 29. Procesní postavení stran.

¹⁹³ MIŘIČKA, August. *Trestní právo procesní*, s. 79.

3.3.2 Zásada obžalovací a jednotlivé instituty

Odlišnou otázkou ovšem je, zda *favores defensionis* přispívají i vlastní zásadě obžalovací ve smyslu rozdělení procesních subjektů dle jejich funkcí. Jako u zásady materiální pravdy bude nejprve vhodné jednotlivé instituty posoudit zvlášť.

Zákaz *reformationis in peius* zásadě obžalovací přispívá, neboť motivuje obviněného i státního zástupce k podání opravného prostředku, tedy k procesní aktivitě s ohledem na jejich funkci v trestním řízení. Zatímco obviněný se nemusí obávat opravný prostředek podat, státní zástupce si je vědom, že bez jeho intervence (s částečnou výhradou poškozeného) nemůže být rozhodnutí změněno v neprospěch obviněného; v případě pasivity státního zástupce stran podání opravného prostředku nemůže soud zhoršit postavení obviněného sám.

Naopak *beneficium cohaesionis*, coby zjevně inkviziční institut, zásadě obžalovací nesvědčí. Soud je aplikuje z moci úřední, čímž ingeruje do funkce obhajovací náležející obviněným a jejich zástupcům a supljuje jejich roli. Možnost rozhodnout ve prospěch spoluobviněného, který opravný prostředek nepodal, vede k jeho větší procesní pasivitě, tj. k neplnění obhajovací funkce tím subjektem, jemuž má být vlastní především.

Navrácení lhůty pomáhá jednotlivým procesním subjektům k plnění jejich funkcí tím, že v časové dimenzi rozšiřuje potenciál pro uplatnění vlastní procesní aktivity, tj. umožňuje jim za specifických podmínek překročit lhůtu k podání opravného prostředku. Navíc rozhodné skutečnosti pro navrácení lhůty nezjišťuje soud z úřední povinnosti, ale toliko na návrh, tedy znovu na základě samostatné procesní aktivity jednotlivých subjektů.

Presumpce nevinny má v daném ohledu ambivalentní charakter. Státního zástupce vede k procesní aktivitě díky svému imperativu hledět na obviněného neustále jako na nevinného a konečné „hrozbě“ v podobě postulátu *in dubio pro reo*. Naopak obviněný jí může být směřován k procesní pasivitě, která má původ ve snaze po zachování procesního statu quo, tj. nevinny. Důležité je reflektovat i postavení soudu. Za současné úpravy trestního procesu má soud konečnou procesní odpovědnost za dokazování (§ 2 odst. 5 poslední věta TR), proto v případě, kdy nebude přesvědčen o vině ani nevině obviněného, je nucen z vlastní iniciativy doplnit dokazování, často v neprospěch obviněného, čímž však překračuje svou roli subjektu rozhodujícího o sporu dvou stran. Dokud soud bude zatížen povinností doplnit dokazování, nebude ve vztahu k němu presumpce nevinny přispívat k zásadě obžalovací ve smyslu rozdělení procesních funkcí. Kdyby však byla ještě silně posílena odpovědnost stran za

dokazování (např. při přijetí formálního důkazního břemene pro státního zástupce), vedla by jej sice presumpce nevinny nadále k překračování jeho procesní funkce, ale v mnohem menší míře a jen ve prospěch obviněného.¹⁹⁴

Z různých hledisek lze vnímat práva třetích osob ve prospěch obviněného. Na jednu stranu se narušuje rozdělení procesních funkcí, práva obhajoby jsou rozměňována směrem ke třetím osobám, což uplatnění obžalovací zásady nenapomáhá. Na stranu druhou se třetí osoby drží striktně funkce obhajovací, hájí zájmy obviněného, a svá práva vykonávají z vlastní iniciativy jako subjekt nezávislý na soudu i státním zástupci, a proto v daném ohledu zásadě obžalovací přispívají.¹⁹⁵ Specifikem je právo poškozeného odepřít souhlas s trestním stíháním (§ 163 TŘ), poškozený má vlastní nezávislé procesní postavení strany a v trestním řízení uplatňuje především osobní zájmy. Samo jeho postavení může být chápáno jako narušení procesních funkcí, jakkoliv je jeho vystupování zpravidla blízké straně obžaloby. V moderním trestním procesu je však třeba brát poškozeného v potaz coby samostatný subjekt, jehož práva se kontinuálně rozšiřují, a proto je namístě úvaha o přiznání vlastní autonomní funkce odškodňovací, resp. satisfakční.¹⁹⁶ K právům třetích osob ve prospěch obviněného lze obecně uvést, že odpověď na otázku, zda přispívají zásadě obžalovací, záleží na zaujatém hledisku, jež má zásadní vliv i pro různé modifikace *favorum defensionis de lege ferenda*.

Právo poslední závěrečné řeči a posledního slova i právo obviněného vyjádřit se ke každému provedenému důkaznímu prostředku (§ 214 TŘ) zásadě obžalovací přispívají. Obviněný a jeho obhájce díky nim mohou lépe plnit obhajovací funkci. Při provádění důkazních prostředků sice soud překračuje svou rozhodovací, příp. moderační funkci a ingeruje do funkce obhajovací, když se vždy znovu ptá, zda se chce obviněný vyjádřit, avšak podstatou práva dle § 214 TŘ je uplatnění obhajovací funkce samotným obviněným či jeho obhájcem.

¹⁹⁴ K důkazní iniciativě soudu ve prospěch obviněného při zavedení formálního důkazního břemene pro státního zástupce srov. Východiska (Ministerstvo spravedlnosti ČR. Východiska a principy nového trestního řádu [online]. [cit. 2021-04-28]. Dostupné z: https://eudeska.justice.cz/Lists/EUD/Attachments/442/MSP-927_2016-OSV-OSV%20-%20p%C5%99%C3%ADloha.pdf.), s. 12 a 18 a PUDILOVÁ, Anežka. *Formální důkazní břemeno státního zástupce v trestním řízení*, s. 174 an.

¹⁹⁵ Zpravidla jde o osoby s obviněným blíže spřízněné; výjimkou je OSPOD v trestním řízení vedeném s obviněným mladistvým a v některých případech i zúčastněná osoba, která má ovšem vlastní procesní zájem alespoň částečně nezávislý na zájmu obviněného.

¹⁹⁶ Srov. např. nález Ústavního soudu ČR ze dne 29. 9. 2020, sp. zn.: I. ÚS 825/20.

Aplikace některých odklonů soudem proti vůli státního zástupce (především podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání a odstoupení od trestního stíhání mladistvého obviněného) zásadě obžalovací nepřispívá, neboť soud nahrazuje obžalovací funkci státního zástupce, když rozhoduje o nestíhání obviněného, přestože jsou splněny zákonné podmínky pro jeho stíhání. U narovnání je to méně výrazné, jelikož s ním musí souhlasit poškozený, jenž svým postavením obecně stojí na straně obžaloby, i tak ale schválení narovnání v řízení před soudem závisí především na vůli soudu.

Na první pohled se může zdát, že narušení dělby procesních funkcí se týká též trvání obviněného na projednání věci (§ 11 odst. 4 TŘ, § 172 odst. 4 TŘ a § 70 odst. 5 ZSVM). Obviněný, který by se měl především hájit, zdánlivě supluje obžalovací funkci, protože si přeje pokračování stíhání. Ve skutečnosti se však domáhá příznivějšího zachování nevinny, a to často i zproštění obžaloby rozsudkem, jemuž musí předcházet standardní soudní stádium řízení, ve kterém bude moci uplatnit naplno svou obhajobu. Uvedené se ještě utvrdí při vědomí § 12 ZOŠ, které vylučuje odškodnění (tedy plnou satisfakci) za některá rozhodnutí v trestním řízení, pokud obviněný na projednání věci netrval. Předmětný institut tudíž obžalovací zásadě přispívá, neboť umožňuje obviněnému plně dostat obhajovací funkci.

3.3.3 Shrnutí

Po posouzení jednotlivých institutů lze zjistit, že *favores defensionis* v souhrnu naplnění zásady obžalovací většinou přispívají, a to ještě ve vyšší míře, než je tomu u zásady materiální pravdy. Nicméně i zde ve významném rozsahu směřují k jiným účelům a některé z nich představují odvrácení od rozdělení procesních funkcí, zejm. *beneficium cohaesionis* a uplatnění oportunních prvků soudem proti vůli státního zástupce. Ambivalentní postavení zaujímají presumpce nevinny a do jisté míry i oprávnění třetích osob ve prospěch obhajoby.

3.4 Dílčí Závěr

Pozornost byla věnována třem základním zásadám, s nimiž jsou instituty *in favorem defensionis* výrazně spjaty. Předně jsou *favores defensionis* organickou částí obhajoby a jejich práv. Jejich vztah ke dvěma zbývajícím zásadám již není tak jednoznačný. Některé z institutů přispívají zásadě materiální pravdy, jiné zásadě obžalovací, příp. oběma. Současné trendy v trestním procesu vedou spíše k posilování zásady obžalovací ve smyslu rozdělení procesních funkcí a odpovědnosti stran než ke zdůrazňování materiální pravdy, která naopak

na svém bezvýjimečném postavení přece jen poněkud ztrácí.¹⁹⁷ V souladu s tímto vývojem se jeví vhodným v případě potřeby měnit a oslabovat spíše ty *favores defensionis*, jež přispívají zásadě materiální pravdy a naopak nepomáhají důsledkům zásady obžalovací, tedy instituty spíše inkvizičního typu. Typickými představiteli jsou *beneficium cohaesionis* a uplatnění oportunních prvků soudem proti vůli státního zástupce.

¹⁹⁷ Vizte Východiska, Osnovu (Ministerstvo spravedlnosti ČR. Osnova paragrafovaného znění nového trestního řádu s názvem Rekodifikace trestního práva procesního aktualizovaná ke dni 1. 1. 2020 [online]. [cit. 2020-09-17]. Dostupné z: <https://tpp.justice.cz/>.) i některé novely TŘ v posledních letech, z nichž připomeňme alespoň zákon č. 333/2020 Sb., předmětná novela dílčím způsobem předběhla rekodifikaci a mj. zavedla instituty vyjádření k obžalobě a prohlášení viny, stejně tak výrazně rozšířila možnost označení nesporných skutečností a dohodu o vině a trestu. Jakkoliv není namístě hovořit o eliminaci materiální pravdy v českém trestním procesu, je zjevné, že instituty, jež odvozují výsledek trestního procesu především od souhlasu obviněného, jejímu uplatnění spíše nepřispívají.

4. Ústavněprávní ochrana a *favores defensionis*

4.1 Ústavně zakotvené instituty

Při úvahách nad rekodifikací institutů *in favorem defensionis* je velmi důležité, zda ten který atribut požívá ústavněprávní ochrany (a zpravidla i ochrany lidsko-právními dokumenty mezinárodního práva, např. jde o Úmluvu či Mezinárodní pakt OSN o občanských a politických právech), nebo je založen toliko na jednoduchém právu bez ústavněprávního zakotvení.

Mezi ústavně zakotvené instituty *in favorem defensionis* nepochybně patří presumpce nevinny, právo hájit se prostřednictvím obhájce, princip *nemo tenetur* a možnost podat ústavní stížnost či stížnost k ESLP coby procesní záruky základních práv. Jistě by bylo možno hovořit o změnách konkrétního zákonného zajištění těchto práv, avšak podstata uvedených institutů by se měnit nemohla.

Z hlediska rozdělení identifikovaných *favorum defensionis* zaujímá zvláštní místo použití milosti a amnestie. Na jednu stranu jde o ústavně zaručené instituty, na stranu druhou nepatří mezi základní práva. Jejich eliminaci by tedy musel provést ústavodárce, ale jejich zrušení by z hlediska základních práv a svobod bylo samo o sobě přijatelné. Navíc lze uvést, že k aplikaci milosti i amnestie zpravidla dochází *ex post*, nikterak tudíž nezasahuje do samotného průběhu trestního procesu a jejich zrušení by tak nemohlo vychýlit rovnováhu práv stran v neprospěch obviněného. Abolice sice do samotného průběhu procesu zasahuje, avšak jde o definitivní akt, který řízení zastavuje; totéž platí pro agraciaci a rehabilitaci v řízení o mimořádných opravných prostředcích.

Podle Ústavního soudu neplatí pro řízení o amnestii záruky práva na spravedlivý proces¹⁹⁸, amnestie vstupuje do systému brzd a rovnováh mezi jednotlivými složkami moci, ale ústavodárce ji může omezit, což by bylo k úvaze zejm. v případě abolice¹⁹⁹. Také milost je prerogativou prezidenta republiky, nikoliv základním veřejným subjektivním právem.²⁰⁰

¹⁹⁸ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 9. 6. 2020, sp. zn.: I. ÚS 1255/20.

¹⁹⁹ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 5. 3. 2013, sp. zn.: Pl. ÚS 4/13.

²⁰⁰ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 16. 5. 2000, sp. zn.: II. ÚS 137/2000.

Ústavněprávně není též problematické, pokud prezident republiky svěřil část svých procesních pravomocí v rozhodování o amnestii ministru spravedlnosti.²⁰¹

Z hlediska právní úpravy by zrušení amnestie i milosti mohlo představovat potíže s ohledem na ustanovení § 91 odst. 4 TZ, které zakazuje opětovně podmíněné propuštění osoby odsouzené k trestu odnětí svobody na doživotí. Zrušením zmíněných prezidentských prerogativ by právní řád přišel o možnost propustit takové osoby.²⁰² Přitom nepodmíněný trest odnětí svobody na doživotí bez možnosti podmíněného propuštění shledává ESLP setrvale jako rozporný s čl. 3 Úmluvy.²⁰³ Zrušení milosti a amnestie by tak mohlo právní úpravu dostat do rozporu s Úmluvou. Jedná se ovšem o velmi specifickou otázku, jejíž význam je s ohledem na minimální počet podmíněně propuštěných doživotně odsouzených v ČR pouze teoretický. Krom toho by nápravu snadno zjedнала úprava samotné poslední věty ustanovení § 91 odst. 4 TZ.

Jakkoliv by bylo minimálně z humanitárních důvodů vhodné zachovat alespoň milost v podobě agraciace a rehabilitace, lze si představit zrušení milosti i amnestie, aniž by došlo k nepřijatelnému zásahu do základních práv. Jinou otázkou představuje zásah do ústavního systému brzd a rovnováh mezi jednotlivými články státní moci, avšak i v tomto ohledu si je možno představit zavedení kompenzačních opatření.

4.2 Zákaz reformationis in peius

Hned u nejčastěji skloňovaného atributu v souvislosti s instituty *in favorem defensionis* je složitá a nejednoznačná otázka, zda má sám o sobě ústavněprávní rozměr a jeho zrušení by bez ohledu na ostatní právní úpravu představovalo zásah do práva na spravedlivý proces. Judikatura Ústavního soudu je v této věci relativně rozsáhlá a členitá, zaměříme se na některé její výrazné tendence.

²⁰¹ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 13. 11. 2014, sp. zn.: III. ÚS 414/14.

²⁰² Za předpokladu, že by OČTŘ postupovaly v souladu se zákonem a jejich rozhodnutí by tak nemohlo být zrušeno na základě mimořádných opravných prostředků.

²⁰³ Jedná se např. o rozhodnutí ESLP ze dne 4. 9. 2014 ve věci Trabelsi proti Belgii, č. stížnosti 140/10, ze dne 26. 4. 2016 ve věci Murray proti Nizozemsku, č. stížnosti 10511/10, ze dne 9. 7. 2013 ve věci Vinter et al. proti Spojenému království, č. stížnosti 66069/09, 130/10 a 3896/10, a ze dne 4. 9. 2018 ve věci Saidani proti Německu, č. stížnosti 17675/18. Anotace všech uvedených rozhodnutí je dostupná na internetových stránkách eslp.justice.cz.

Část judikatury Ústavního soudu více zdůrazňuje aspekt podústavnosti zákazu *reformationis in peius*²⁰⁴, jiná, výraznější, část prezentuje především jeho bezprostřední navázání na právo na spravedlivý proces, právo na obhajobu a právo na odvolání v trestních věcech, zároveň odkazuje na mnohaletou tradici tohoto institutu v českých zemích²⁰⁵. Jedná se o zdůrazňování různých hledisek, nikoliv o rozkol v judikatuře.

Dosavadní judikaturu a východiska ve vztahu k zákazu *reformationis in peius* zevrubně shrnul Ústavní soud v nálezu ze dne 8. 11. 2016, sp. zn.: III. ÚS 525/15: *Zákaz reformationis in peius* patří k základním zásadám trestního řízení, není však přímo ústavně zakotven. Nicméně jde o institut na našem území v moderní době nepřetržitě respektovaný, princip zakotvený s více než dvoustoletou tradicí; ve starém Římě tuto zásadu uznával již Ulpianus; psychologicky princip působí jako efektivní záruka využití práva na opravný prostředek bez obav ze zhoršení své situace. Zákaz změny k horšímu nebyl ústavně zakotven i s ohledem na potíže, jež by to přineslo, neboť jde o zásadu střetávající se s účelem trestního řízení, zásadou materiální pravdy i se zájmy poškozených a obětí trestných činů; problematický je i její charakter závislý na pasivitě státu, tj. na nepodání opravného prostředku státním zástupcem v neprospěch obviněného. Zákonodárce by však měl být s ohledem na její dlouholetou tradici velmi obezřetný při úvahách o jejím zrušení. Přesto nejde o výslovně zakotvené ústavní právo; zásada v ústavní rovině nevyplývá přímo ani z práva na spravedlivý proces, ani z práva na obhajobu. Ústavní ochrany požívá zákaz změny k horšímu prostřednictvím principu zákonnosti; když už je upraven v zákoně, je jeho nerespektování porušením ústavních principů, zejm. práva na spravedlivý proces a práva na odvolání v trestních věcech.²⁰⁶

Bez ohledu na předchozí úvahy není drobné porušení zákazu *reformationis in peius* takovým zásahem do ústavně garantovaných práv, aby to odůvodňovalo intervenci Ústavního soudu. Ústavněprávní rozměr nebyl shledán ve zvýšení náhrady škody o 2000 Kč.²⁰⁷ Jednalo se

²⁰⁴ Např. usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 14. 12. 2006, sp. zn.: II. ÚS 63/06, nebo ze dne 9. 10. 2008, sp. zn.: III. ÚS 1815/08.

²⁰⁵ Např. nálezy Ústavního soudu ČR ze dne 24. 4. 2006, sp. zn.: I. ÚS 670/05, nebo ze dne 20. 7. 2016, sp. zn.: IV. ÚS 2585/13.

²⁰⁶ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 8. 11. 2016, sp. zn.: III. ÚS 525/15.

²⁰⁷ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 7. 5. 2019, sp. zn.: II. ÚS 1020/19.

pouze o zhoršení postavení v adhezním řízení; za předpokladu zpřísnění trestu, byť drobného, by bylo možné zásah do ústavně zaručených práv shledat.

Stanovisko Ústavního soudu je jasné stran trestního řízení po podání odporu proti trestnímu příkazu, kde zákaz *reformationis in peius* nemá zakotvení (§ 314g odst. 2 TR). Právní úprava podání odporu protiústavní není. Přísnější právní kvalifikace i uložení přísnějšího trestu jsou přípustné, avšak zpřísnění nesmí být založeno na svévoli a musí odpovídat skutkovým zjištěním.²⁰⁸ Neupravení zákazu *reformationis in peius* u trestního příkazu nezkracuje obviněného na jeho právu na dvojinstanční soudní řízení v trestních věcech (čl. 2 odst. 1 Protokolu č. 7 k Úmluvě); přísnější trest lze uložit, i když v hlavním líčení nevyšly najevu nové okolnosti, v odůvodnění rozsudku však musí být uvedena všechna kritéria uložení trestu a nesmí se jednat o jakousi sankci postihující podání odporu.²⁰⁹ V jiném případě však bylo konstatováno, že zpřísnění trestu v hlavním líčení po podání odporu mohou odůvodnit nové skutečnosti, jež nebyly soudu známy v době vydání trestního příkazu; hrozba zpřísnění trestu by pro obviněného neměla mít odrazující efekt ve vztahu k podání odporu.²¹⁰ Absence zákazu *reformationis in peius* v úpravě trestního příkazu je každopádně ústavně konformní, při vydání zpřísnujícího rozhodnutí je však třeba vést pečlivé a podložené úvahy vylučující svévoli.

Chybějící zákaz změny k horšímu v oblasti správního práva trestního by rovněž nepředstavoval zásah do ústavně zakotvených práv; na zákonné úrovni je nicméně v současnosti upraven co do trestu i adhezního výroku (§ 98 odst. 2 ZOP). Všeobecný zákaz *reformationis in peius* nemá pro oblast správního trestání podklad v předpisech ústavního práva, nelze jej dovodit ani z práva na spravedlivý proces dle čl. 36 odst. 1 LZPS, čl. 6 odst. 1 Úmluvy ani z čl. 2 odst. 1 Protokolu č. 7 k Úmluvě.²¹¹

²⁰⁸ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 20. 2. 2002, sp. zn.: II. ÚS 213/2000.

²⁰⁹ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 10. 12. 2009, sp. zn.: III. ÚS 39/09.

²¹⁰ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 3. 3. 2020, sp. zn.: III. ÚS 4284/18.

²¹¹ Usnesení Ústavního soudu v ČR ze dne 28. 1. 2009, sp. zn.: III. ÚS 880/08; dále reprodukováno v dalších usneseních, např. ze dne 15. 8. 2013, sp. zn.: II. ÚS 2346/13.

Konečně v občanském soudním řádu sice zásada zákazu *reformationis in peius* není explicitně zakotvena, je však nutno ji fakticky respektovat, neboť je důsledkem zásady dispoziční.²¹² Na tom je dobře vidět, že zásada zákazu *reformationis in peius* má místo spíše v procesu založeném na zásadě oficiality, např. v inkvizičním řízení trestním kontinentálního typu s vlastní rozsáhlou aktivitou soudu. Jen za takových okolností by přicházelo v úvahu zhoršení postavení účastníka v opravném řízení bez výslovného návrhu účastníka jiného; právě v procesu široce založeném na zásadě oficiality má otázka po zakotvení zákazu změny k horšímu nejvyšší relevanci.²¹³

Absence zákazu *reformationis in peius* v právním řádu není v rozporu s Úmluvou. Uvedený princip nelze dovodit z textu Úmluvy či jejích Protokolů ani ze sporé judikatury ESLP, jež se tomuto tématu věnuje.²¹⁴

Z uvedeného vyplývá, že zákaz *reformationis in peius* nemá přímé ústavní zakotvení, tudíž existuje alespoň teoretická možnost tento institut zrušit. Na druhou stranu se jedná o institut mimořádně úzce navázaný na právo na spravedlivý proces, na uplatnění obhajoby i na odvolání v trestních věcech; mimořádná je tradice jeho zakotvení v právním řádu platném na území současné ČR. Jeho nezakotvení mezi ústavou přímo chráněná práva není způsobeno jeho významem, který je značný, ale obtížnou uchopitelností a jeho specificky konkurujícím charakterem se zájmem veřejným, cílem trestního procesu i zájmy poškozených a obětí trestných činů. Zákaz změny k horšímu je právem velice významným svou kvalitou i rozsahem, vymyslet kompenzační záruky pro stranu obhajoby, jež by bylo nezbytné přijmout po jeho vypuštění z právního řádu, by bylo nesmírně složité. Jako jedno z východisek pro

²¹² Nález Ústavního soudu ČR ze dne 27. 3. 2017, sp. zn.: II. ÚS 3776/16.

²¹³ Uvedené však platí za předpokladu, že zákaz *reformationis in peius* budeme chápat tak, jak je převážně upraven v současnosti. Nepřihlížíme k teoretickým koncepcím, které by těžiště zákazu změny k horšímu spatřovaly v nemožnosti zhoršení postavení účastníka řízení za všech okolností bez ohledu na to, kdo podal opravný prostředek a s jakou argumentací, např. nemožnost zhoršit postavení obviněného i přes podání opravného prostředku v jeho neprospěch, tedy jakýsi absolutní zákaz *reformationis in peius*. Na druhou stranu není taková koncepce českému trestnímu řízení vzdálena tolik, jak by se mohlo zdát, ba obsahuje její některé výrazné prvky, jde např. o institut, jež jsme nazvali „dočasný“ zákaz *reformationis in peius* (§ 259 odst. 5 TŘ, § 265m odst. 1 TŘ aj.) a především úpravu stížnosti pro porušení zákona podanou v neprospěch obviněného, která je s výhradou akademického výroku čistým uplatněním předmětné koncepce.

²¹⁴ MRÁZKOVÁ, Tereza. *Zákaz reformationis in peius ve správním právu trestním. Diplomová práce*. Právnická fakulta Univerzity Karlovy. Obhájena 2019, s. 10 – 13; rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 18. 6. 2008, č. j.: 1 As 26/2008 – 69.

úvahy o vypuštění zákazu změny k horšímu by mohla sloužit judikatura Ústavního soudu ke staré úpravě postihu správních deliktů, kde princip zakotven nebyl, avšak nejedná se o řešení zcela vhodné, neboť charakter trestního a správního řízení je v mnoha ohledech diametrálně odlišný. Dalším východiskem by mohla být úprava zákazu reformace *in peius* v ustanovení § 289 písm. b) TŘ omezená pouze na nemožnost uložit přísnější trest, zde by ovšem nešlo o úplnou eliminaci principu, nýbrž o jeho omezení s tím, že stran nejzávažnějšího trestního následku (trestu) by zůstal zachován. Teoretická možnost úplného zrušení zákazu *reformationis in peius* by při pokusu o realizaci takového kroku výrazně narážela, byť nepřímo, na ústavní pořádek, zejm. na právo na soudní ochranu včetně práva na odvolání v trestních věcech zaručeného čl. 2 odst. 1 Protokolu č. 7 k Úmluvě, ale patrně též na čl. 80 Ústavy, jenž svěřuje veřejnou žalobu v trestním řízení státnímu zastupitelství, nikoliv soudu. Vymyslet obhajobě dostatečné kompenzace za ztrátu takového zásadního práva by bylo mimořádně obtížné, až nepřekonatelné. Snad poněkud paradoxně by ke zrušení explicitní úpravy uvedeného principu mohla přispět jeho menší potřebnost, k níž by mohlo dojít razantním posílením dispoziční zásady²¹⁵ v trestním řízení až na úroveň vlastní civilnímu procesu; zákaz reformace k horšímu v opravném řízení by pak ale fakticky nezanikl, nýbrž by implicitně vyplýval právě ze zásady dispoziční (obžalovací).²¹⁶

Uzavřeme, že prakticky si právní úpravu trestního řízení bez výslovného či faktického zakotvení zákazu *reformationis in peius*, která by byla způsobilá obstát před Ústavním soudem, neumíme představit.

4.3 Beneficium cohaesionis

Jako méně problematický institut ohledně jeho zrušení, než je zákaz *reformationis in peius*, vnímáme *beneficium cohaesionis*, ač ani u něj se neobejdeme bez určitých obtíží.

Většina judikatury k *beneficiu cohaesionis* se týká případů, v nichž Ústavní soud tento princip sám aplikoval ve prospěch jiných osob než stěžovatelů, kteří ústavní stížnost podali. Bylo dovozeno, že i v řízení o ústavní stížnosti je možno subsidiárně uplatnit TŘ, tedy i institut

²¹⁵ V terminologii trestního procesu jsou dispoziční prvky inherentní zásadě obžalovací, šlo by tedy o posílení této zásady, resp. z ní vyplývající větší odpovědnosti stran za průběh řízení s menšími inkvizičními zásahy ze strany soudu.

²¹⁶ Vizte výše nález Ústavního soudu ČR, sp. zn.: II. ÚS 3776/16.

beneficium cohaesionis.²¹⁷ V jiných řízeních sice uvedený institut aplikován nebyl, neboť se nejevilo jednoznačným, zda je to namístě, avšak obecnému soudu bylo zdůrazněno, že jej v případě vhodnosti aplikovat má.²¹⁸ Ostatně i samotný Ústavní soud *beneficium cohaesionis* uplatnil ve svých rozhodnutích po intervenci ze strany ESLP, a to přímo v nálezu²¹⁹, ale i v rámci svého řízení o povolení obnovy²²⁰. Potřebu brát ohled na princip *beneficium cohaesionis* je třeba i v právní úpravě náhrady škody státem; nevyčerpal-li státem poškozený (původně obviněný) opravný prostředek, avšak vyčerpal jej původní spoluobviněný, dopadl by příznivý následek prostřednictvím *beneficia cohaesionis* i na státem poškozeného, jde tudíž o důvod hodný zvláštního zřetele, kdy se vyčerpání opravných prostředků nevyžaduje (dnes jde o § 8 odst. 3 ZOŠ).²²¹ Princip *beneficium cohaesionis* je zakotven zákonnou úpravou a nelze jej aplikovat v adhezním řízení ve prospěch poškozeného.²²²

Je-li již *beneficium cohaesionis*, coby významný inkviziční prvek, v právním řádu zakotveno, je třeba jej šetřit, jinak hrozí porušení práva na spravedlivý proces. Institut nicméně ústavně zakotven není a judikatura Ústavního soudu jeho ústavní nezbytnost ani nenaznačuje. Při absenci *beneficia cohaesionis* sice bude docházet k různým rozhodnutím u různých obviněných v téže věci, ale odpovědnost za podání opravného prostředku leží především na jednotlivých stranách. Navíc obviněný může díky zákazu reformace k horšímu podat opravný prostředek bez obav ze zhoršení své situace. Základní práva a svobody jsou zpravidla individuální a na jejich porušení nelze bez dalšího usuzovat z absence kolektivizujících

²¹⁷ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 4. 11. 1999, sp. zn.: III. ÚS 188/99. Od té doby Ústavní soud kontinuálně uplatňuje ve svých rozhodnutích *beneficium cohaesionis* vůči osobám v obdobném postavení jako stěžovatelé, aniž by se výslovně zabýval ústavností tohoto institutu, resp. neústavností jeho zrušení (např. nálezy ze dne 27. 6. 2002, sp. zn.: IV. ÚS 525/01, ze dne 17. 6. 2004, sp. zn.: IV. ÚS 37/03, ze dne 23. 5. 2007, sp. zn.: II. ÚS 615/06, ze dne 19. 3. 2009, sp. zn.: III. ÚS 1104/08, ze dne 12. 7. 2011, sp. zn.: IV. ÚS 569/11, ze dne 9. 1. 2014, sp. zn.: III. ÚS 1980/13, a ze dne 21. 3. 2017, sp. zn.: III. ÚS 3816/16; v posledním nálezu bylo *beneficium cohaesionis* aplikováno ve prospěch osob, u nichž byla v téže věci v dané době vedena souběžná řízení o ústavní stížnosti).

²¹⁸ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 7. 11. 2017, sp. zn.: IV. ÚS 2867/16; nález obsahuje odkazy na další obdobnou judikaturu.

²¹⁹ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 9. 10. 2013, sp. zn.: Pl. ÚS 25/13.

²²⁰ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 18. 12. 2012, sp. zn.: Pl. ÚS 19/12.

²²¹ Nálezy Ústavního soudu ČR ze dne 3. 3. 2009, sp. zn.: I. ÚS 3026/07, a ze dne 28. 4. 2009, sp. zn.: IV. ÚS 618/08.

²²² Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 19. 9. 2017, sp. zn.: I. ÚS 1943/17.

institutů inkvizičního typu. Jak už napovídá sám název, je *beneficium cohaesionis* dobrodiním, nikoliv nezbytností.

4.4 Navrácení lhůty

Nárok na navrácení lhůty není nikterak přímo ústavně zakotven a nevyskytuje se ani v zásadních mezinárodních lidskoprávních dokumentech včetně Úmluvy. V rámci podústavního práva jde sice o široce upravený institut, avšak zmeškání některých zásadních podání prominout nelze.

Příkladem závažného podání, u kterého žádnou dobu navrácení lhůty aplikovat nelze, je žaloba proti rozhodnutí ve správním soudnictví (§ 72 odst. 4 SŘS). Přitom rozšíření žaloby v podstatných ohledech je možné jen ve lhůtě pro její podání (§ 71 odst. 2 věta třetí SŘS), podání blanketní žaloby nestačí. S uvedeným je možno se z ústavního hlediska spokojit, neboť prominout zmeškání nelze a tvrdí-li to zákon, nejde k tomu nic dodat.²²³ Je ovšem pravdou, že lhůta pro podání žaloby proti rozhodnutí je relativně dlouhá, tj. dvouměsíční (§ 72 odst. 1 SŘS). Existují ovšem speciální zákony, které lhůtu v určitých oblastech zkracují, zatímco ostatní podmínky pro podání žaloby zůstávají nezměněny včetně její perfektnosti v rámci stanovené lhůty. Takto byla uznána za ústavně konformní třicetidenní lhůta v cizineckých věcech.²²⁴ Jako odporující ústavnímu pořádku však byla shledána sedmidenní lhůta pro podání žaloby proti rozhodnutí v některých azylových věcech; jako zásadní důvod byla shledána délka lhůty v kontextu nemožnosti navrácení lhůty, přísné koncentrace náležitostí žaloby, která musí být ve lhůtě pro její podání perfektní a později ji podstatným způsobem rozšiřovat nelze, a s ohledem na těžkou situaci žadatelů o azyl, již jsou bez zázemí, neovládají český jazyk ani nejsou obeznámeni s českým právním řádem; dále bylo naznačeno, že lhůta 15 dní by snad mohla být ústavně konformní.²²⁵ Současná délka žaloby v cizineckých věcech činí 30 dní (§ 172 odst. 1 ZPC), ve věci správního vyhoštění pouze 10 dní (§ 172 odst. 2 ZPC), v azylových věcech pak 15 dní (§ 32 odst. 1 ZAz). Je třeba zdůraznit, že žaloba ve správním soudnictví je prvním aktem přístupu k soudu, v azylových věcech dokonce fakticky jde o první prostředek nápravy vůbec.

²²³ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 15. 10. 2009, sp. zn.: III. ÚS 2503/09.

²²⁴ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 5. 3. 2002, sp. zn.: I. ÚS 609/01.

²²⁵ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 1. 12. 2009, sp. zn.: Pl. ÚS 17/09.

V rámci trestního řízení není přípustné navrácení lhůty k podání dovolání (§ 265e odst. 4 TŘ). Taková úprava je v souladu s ústavním pořádkem, navrácení lhůty je výslovně vyloučeno, prominutí jejího zmeškání by bylo rozporné se zásadou právní jistoty a obviněný by byl nepřipustně zvýhodněn oproti jiným dovolatelům, kteří požadavku na podání dovolání ve stanovené lhůtě dostali.²²⁶ Je však třeba zdůraznit, že dvouměsíční lhůta pro podání dovolání je dostatečně dlouhá a samotné dovolání má charakter mimořádného opravného prostředku, který sám o sobě není chráněn normami ústavního práva přímo.

S významnými závěry přišel náleží Ústavního soudu, sp. zn.: Pl. ÚS 32/16, který přiznal právo na navrácení lhůty ve specifických případech i poškozenému: Třídenní lhůta pro podání stížnosti dle § 143 odst. 1 TŘ je ústavně konformní. Přes krátkost lhůty je podstatné, že řízení o přezkumu stížnosti je ovládáno revizním principem a včasnost je splněna i u podání blanketního; nicméně právě v souvislosti s délkou lhůty je institut jejího navrácení jednou z garancí práva na přístup k soudu.²²⁷

U krátkých lhůt je možnost jejich navrácení velmi podstatná, kloníme se proto k závěru, že neupravení navrácení třídenní lhůty pro podání stížnosti by nebylo v souladu s ústavně zaručenými právy, jakkoliv to Ústavní soud netvrdil výslovně. Osmidenní lhůta pro podání odvolání je na tom podobně nebo je minimálně s ústavní konformitou na hraně. Lhůta je sice o poznání delší, ale tuto výhodu umenšují okolnosti jiné. Jakkoliv postačí podání blanketního odvolání, je při jeho přezkumu soud vázán uplatněnými důvody. Při podání blanketního odvolání je odvolateli pouze poskytnuta dodatečná lhůta k nápravě (§ 251 TŘ). Dále je odvolání oproti stížnosti zásadnějším opravným prostředkem, neboť se jím brojí proti vlastnímu meritornímu posouzení, především jde o otázku viny a trestu. Privilegovanost odvolání v trestních věcech vůči ostatním opravným prostředkům vyplývá i z Úmluvy, která jej v ustanovení čl. 2 odst. 1 Protokolu č. 7 upravuje zvlášť nad rámec práva na účinný prostředek nápravy (čl. 13 Úmluvy). Proto by i osmidenní lhůta pro podání odvolání bez možnosti navrácení byla na samé hranici ústavní přijatelnosti, ba dost možná i za ní. Tím spíše totéž platí pro podání odporu, neboť vydání trestního příkazu, který nabyl právní moci, vůbec brání tomu, aby věc byla kontradiktorně projednána před soudem. Pro soulad současné

²²⁶ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 12. 5. 2011, sp. zn.: II. ÚS 1753/10; v usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 16. 10. 2018, sp. zn.: II. ÚS 3128/18, je závěr o souladu nepřipustnosti navrácení lhůty pro podání dovolání s ústavním pořádkem znovu aprobován.

²²⁷ Nález Ústavního soudu ČR, sp. zn.: Pl. ÚS 32/16.

úpravy řádných opravných prostředků v TŘ s právem na spravedlivý proces je nezbytné, aby byl institut navrácení lhůty zachován.

Osnova podle všeho počítá s prodloužením odvolací lhůty na 15 dní.²²⁸ Při zachování ostatních parametrů by patnáctidenní lhůta pro podání odvolání byla dle všeho ústavně konformní i bez navrácení lhůty. Otázkou je, zda by i při absenci výslovného zakotvení nemuselo být prominutí zmeškání lhůty aplikováno v některých konkrétních případech. Je-li v současnosti lhůta krátká (třídenní), je možné požadovat, aby obhájce využil její první dny; nastanou-li až na jejím konci některé objektivní okolnosti, nelze se navrácení lhůty dovolávat.²²⁹ Sporným je, jak by tomu bylo při lhůtách delších, např. prvních dvanáct dní by byl obhájce zdrav, až poslední tři dny by byl nemocen; jistě by záviselo i na charakteru onemocnění. Při absenci navrácení lhůty by nepochybně byla důležitá i možnost obhajoby rozumně předvídat, že lhůtu nelze navrátit, a proto není vhodné čekat s blanketním podáním až na její konec. Mohou nastat i případy jednoznačnější. Nezastoupený obviněný převezme rozsudek, hodinu poté upadne do bezvědomí a zůstane v něm po zbytek odvolací lhůty, přičemž prominutí zmeškání lhůty by zákon neupravoval. Za těchto okolností nelze usuzovat na dodržení kautel spravedlivého procesu²³⁰, neboť obviněnému bylo právo na podání opravného prostředku fakticky upřeno. Pro soulad konkrétního případu se základními právy by bylo nezbytné, aby byla zmeškaná lhůta prominuta přímo za použití základních zásad trestního řízení (např. práva na obhajobu) a ústavních principů, tedy s použitím analogie iuris.

Jakkoliv obecně není navrácení lhůty nezbytně garantovaným ústavním institutem, v případě značně krátkých lhůt v trestním řízení (3 dny pro stížnost, 8 dní pro odvolání) a s ohledem na význam trestního procesu pro obviněného tomu tak v trestním procesu bude. Na tom nic nemění ani skutečnost, že rozsah opravných prostředků i argumentaci v nich obsaženou lze měnit též po lhůtě pro jejich podání, neboť bez garance jejich navrácení jsou lhůty krátké i pro podání blanketního opravného prostředku. Současná právní úprava opravných prostředků by

²²⁸ Lze to dovodit z toho, že se z osmi na patnáct dní prodlužuje lhůta pro podání odporu (§ f14 odst. 2 Osnovy) a pro návrh na provedení nového hlavního líčení po pominutí důvodů vedení řízení proti uprchlému (§ f21 odst. 2 Osnovy).

²²⁹ Srov. usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 4. 2. 2020, sp. zn.: IV. ÚS 103/20, týkající se obhájce, který byl první dny lhůty pro podání stížnosti zdrav a až k jejímu konci dostal střevní chřipku.

²³⁰ Práva na přístup k soudu (čl. 36 odst. 1 LZPS, čl. 6 odst. 1 Úmluvy), na účinný prostředek nápravy (čl. 13 Úmluvy) a na podání odvolání v trestních věcech (čl. 2 odst. 1 Protokolu č. 7 k Úmluvě).

tudíž po vyškrtnutí institutu navrácení lhůty neposkytovala účinný prostředek nápravy (čl. 13 Úmluvy) ani dostatečné garance práva na odvolání v trestních věcech (čl. 2 odst. 1 Protokolu č. 7 k Úmluvě). Naopak při prodloužení zákonných lhůt, např. na 15 dní pro odvolání, by patrně absence navrácení lhůty ústavně konformní byla, avšak ve výjimečných případech by stejně muselo být její zmeškání fakticky prominuto minimálně na základě analogie iuris, a to alespoň u řádných opravných prostředků. Konečně, podmínky pro navrácení lhůty jsou již dnes velmi striktní, proto se nenabízí žádný kompromis v podobě zachování tohoto institutu při zpřísnění podmínek pro jeho uplatnění.

4.5 Práva třetích osob ve prospěch obviněného

Mezi práva osob se samostatnými obhajovacími patří právo zvolit obviněnému obhájce a podávat za obviněného různé opravné prostředky. Jako další práva, která náleží osobám obviněnému blízkým a lze je označit jako *favorem defensionis*, jsme identifikovali právo odepřít výpověď dle § 100 odst. 1 TŘ a právo odepřít souhlas s trestním stíháním dle § 163 TŘ.

Nejprve se zaměříme na samostatná obhajovací práva. Není zřejmé, jak by jejich zrušení zákonodárcem mohlo samo o sobě učinit právní úpravu českého trestního procesu protiústavní. Zletilý a svéprávný obviněný má toliko právo být zastoupen obhájcem, právo, aby v jeho prospěch jednala jiná osoba, zvláště vlastním jménem, mu na ústavní úrovni zaručeno není. Ostatně, osoby se samostatnými obhajovacími právy mohou ve prospěch obviněného podat opravný prostředek v trestním řízení, nemohou však podat výlučně v jeho prospěch ústavní stížnost.²³¹ Osobám se samostatnými obhajovacími právy však v mezích jejich oprávnění náleží právo na spravedlivý proces, ústavní stížnostmi pak mohou namítat porušení svých procesních práv; s odkazem na svou předchozí judikaturu týkající se stížnosti pro porušení zákona Ústavní soud uvedl, že když už zákonodárce zavedl nějaké procesní řízení o opravném prostředku, musí být v jeho rámci zajištěno právo na spravedlivý proces.²³² Ústavní záruka práva na spravedlivý proces pro nějaký institut tudíž vůbec neznamená protiústavnost zrušení takové úpravy zákonodárcem. Takto fungují nejen mimořádné opravné prostředky a řízení o nich, ale též práva osob se samostatnými obhajovacími právy.

²³¹ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 13. 3. 2008, sp. zn.: I. ÚS 484/08.

²³² Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 7. 10. 2010, sp. zn.: IV. ÚS 2487/10.

Také právo vybraných blízkých osob odepřít výpověď dle § 100 odst. 1 TŘ nemá ústavní základ a je *de lege ferenda* možné uvažovat o jeho zákonných změnách, příp. též zrušení. Jiná je situace ohledně ustanovení § 100 odst. 2 TŘ, jež má jasné ústavní zakotvení v čl. 37 odst. 1 LZPS, výše (vizte kap. 2.6.3.2) jsme však vysvětlili, proč toto ustanovení mezi *favores defensionis* neřadíme.²³³

Ústavní záruky je třeba zkoumat i u institutu odepření souhlasu s trestním stíháním (§ 163 TŘ). Uvedené ustanovení je průlomem do zásady oficiality a legality, jež konflikt zájmů státu a poškozeného řeší ve prospěch poškozeného.²³⁴ Účel § 163 TŘ je obdobný jako práva odepřít výpověď (§ 100 odst. 2 TŘ), dotyčné osoby by újmu obviněného pocítovaly jako újmu vlastní, mají tedy nepřímý zájem na výsledku trestního řízení a postižením obviněného by byly nepřímo potrestány.²³⁵ V oprávnění poškozeného odepřít souhlas s trestním stíháním se zrcadlí princip oportunitý; i poškozený je obdařen právy, nesouhlasí-li s trestním stíháním, může jeho zájem převážit nad zájmem státu na stíhání obviněného, je proto třeba, aby existoval nějaký prostředek, který by v konkrétních případech znemožnil trestní stíhání, jež by mohlo poškozenému způsobit sekundární viktimizaci, v ČR je jím § 163 TŘ; jinou variantou může být soudní aplikace subsidiarity trestní represe nebo okolnosti vylučující protiprávnost na základě analogie legis ve prospěch domnělého pachatele.²³⁶ Zakotvení oprávnění poškozeného odepřít souhlas s trestním stíháním tudíž není z ústavního hlediska nutné, na druhou stranu má právní řád obsahovat nějakou záruku, jež by v konkrétních případech bránila takovému trestnímu stíhání, které by způsobilo významnou újmu poškozenému. Kromě výše uvedených právních instrumentů lze kalkulovat např. i s institutem narovnání. Právní úprava, jež by prosazovala přísné uplatnění legality za všech okolností bez ohledu na zájmy poškozeného, by mj. představovala rozpor s čl. 10 odst. 2 LZPS a čl. 8 Úmluvy.

²³³ Nejde o *favorem defensionis* z hlediska práv jiných osob ve prospěch obhajoby; pro samotného vyslychaného pachatele v postavení svědka jde o projev principu *nemo tenetur*, který samozřejmě pod *favores defensionis* spadá.

²³⁴ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 13. 5. 1998, sp. zn.: IV. ÚS 36/98.

²³⁵ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 27. 3. 2014, sp. zn.: III. ÚS 2264/13.

²³⁶ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 10. 2. 2011, sp. zn.: III. ÚS 2523/10.

4.6 Oprávnění dle § 214 TŘ

Ustanovení § 214 TŘ opravňuje obviněného vyjádřit se ke každému důkaznímu prostředku po jeho provedení, na to musí být vždy dotázán. Předmětné ustanovení je provedením čl. 38 odst. 2 věty první LZPS, které zaručuje právo vyjádřit se ke všem prováděným důkazům.²³⁷ Ochrana uvedeného práva je přísnější v řízení trestním (§ 214 TŘ) než v civilním procesu (§ 123 OSŘ).²³⁸ Pro ústavní rovnu je nicméně zásadní, zda byl proces spravedlivý jako celek, vyjádřit se k důkazům je možné i v závěrečné řeči, příp. i v odvolání.²³⁹ Porušení práva dle § 214 TŘ samo o sobě není zásahem do ústavně zaručených práv.²⁴⁰

Ustanovení § 214 TŘ tudíž není tak zásadní, aby jeho eliminace dosahovala úrovně protiústavnosti. Obviněný musí mít možnost vyjádřit se ke každému důkazu, není však nezbytné, aby tak mohl učinit bezprostředně po provedení každého důkazního prostředku.²⁴¹ Lze si např. představit možnost vyjádření po skončení dokazování či i v závěrečné řeči. S ohledem na právo na spravedlivý proces by bylo přijatelné též převzetí ustanovení § 123 OSŘ, jež zaručuje právo na vyjádření k důkazům a důkazním návrhům, avšak nikoliv po provedení každého důkazního prostředku a bez zvláštního poučení účastníků řízení. Vhodnost předestřených řešení je otázka jiná, avšak zrušení ustanovení § 214 TŘ by samo o sobě nepředstavovalo rozpor s ústavně garantovanými právy.

4.7 Závěrečné řeči, konečné návrhy a poslední slovo

Z hlediska ústavní konformity se nyní budeme zabývat pořadím závěrečných řečí (§ 216 odst. 2 TŘ), konečných návrhů (§ 235 odst. 3 TŘ) a právem posledního slova (§ 217 TŘ). Uvedená oprávnění nepochybně provádí právo na spravedlivý proces, zejm. právo vyjádřit se ke všem prováděným důkazům (čl. 38 odst. 2 LZPS). Otázkou je, zda a nakolik jde o instituty nezbytné k zajištění základních, ústavně podchycených práv.

²³⁷ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 30. 11. 1995, sp. zn.: III. ÚS 62/95.

²³⁸ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 10. 2. 1999, sp. zn.: I. ÚS 174/98.

²³⁹ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 9. 7. 2007, sp. zn.: IV. ÚS 195/07.

²⁴⁰ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 16. 1. 2018, sp. zn.: I. ÚS 3302/17, a ze dne 3. 12. 2019, sp. zn.: I. ÚS 1604/18.

²⁴¹ Tím samozřejmě nemůže být nikterak dotčeno právo obviněného na součinnost přímo při provádění dokazování.

4.7.1 Právo posledního slova

Nejprve se zaměříme na právo posledního slova. Zrušení tohoto institutu by samo o sobě nepředstavovalo protiústavní zásah do práv, neboť právo vyjádřit se ke všem podstatným tvrzením a důkazům zajišťují jiné instituty, např. právě právo poslední závěrečné řeči (§ 216 odst. 2 TŘ) nebo právo vyjádřit se ke každému důkaznímu prostředku po jeho provedení (§ 214 TŘ). Přestože je právo posledního slova významným institutem uplatnění práva na obhajobu, není jeho upření hodnoceno judikaturou jako protiústavní.²⁴² V jednom z přezkoumávaných případů upření posledního slova bylo konstatováno, že ne každá nezákonnost stran uplatnění práva na obhajobu dosahuje porušení ústavně garantovaného práva na obhajobu, šetření práva na spravedlivý proces je třeba hodnotit jako jeden celek, nikoliv prizmatem jednotlivých dílčích pochybení, obviněnému, který se mohl vyjádřit ke všem důkazům a přednést závěrečné návrhy, především, což je zásadní, nebylo upřeno právo hovořit poslední v závěrečné řeči, po obviněném již nikdo další nehovořil, soud proto nebyl ovlivněn dalším proslovem; konečně, obviněný měl v rámci trestního řízení dostatek možností nekorektní postup ze strany obecného soudu namítat, což neučinil.²⁴³ V podobném duchu se vine i další judikatura Ústavního soudu, jež přezkoumávala pochybení ohledně upření práva na poslední slovo, příp. jeho spojení s právem závěrečné řeči.²⁴⁴ Z uvedených rozhodnutí vyplynulo, že podstatným pro právo na spravedlivý proces není samotný institut posledního slova, nýbrž možnost vyjádřit se ke všem důkazům i podstatným sdělením a skutečností, jakož i možnost hovořit na závěr tak, aby obecný soud nebyl ovlivněn dalším proslovem.

4.7.2 Konečné návrhy ve veřejném zasedání

Mohl-li se obviněný v průběhu řízení vyjádřit ke všem důležitým skutečnostem a především k jednotlivým důkazům a skutkovým novotám, není okolnost, že ve veřejném zasedání o odvolání nemohl uplatnit konečný návrh, příp. mu nebylo umožněno hovořit jako poslední, natolik zásadní, aby se jednalo o porušení ústavně zaručených práv. V jednom případě bylo obhajobě i státnímu zástupci umožněno podat konečný návrh, poslední však hovořil státní zástupce, který navrhl zamítnutí odvolání; k porušení ústavních práv nedošlo, neboť obviněný

²⁴² Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 9. 2. 2005, sp. zn.: II. ÚS 479/03.

²⁴³ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 28. 5. 2007, sp. zn.: IV. ÚS 238/04.

²⁴⁴ Např. usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 25. 3. 2009, sp. zn.: II. ÚS 1641/08, ze dne 15. 10. 2014, sp. zn.: IV. ÚS 1926/14, ze dne 28. 4. 2015, sp. zn.: II. ÚS 671/15, ze dne 9. 2. 2016, sp. zn.: I. ÚS 1486/15 a ze dne 19. 4. 2016, sp. zn.: III. ÚS 3/16.

sdělil vše podstatné, návrh na zproštění obžaloby byl sdělen již v rámci přednesu odvolání a státní zástupce svůj konečný návrh nedoprovodil žádnou argumentací, navíc se obviněný svého práva hovořit poslední v trestním řízení ani nedomáhal.²⁴⁵ V jiných případech nebylo přistoupeno ke konečným návrhům, avšak odvolání podal pouze obviněný, přednes státního zástupce byl proto jen reakcí na návrh obhajoby, obviněný měl v průběhu veřejného zasedání dostatek prostoru se k věci vyjádřit a odvolací soud se ztotožnil se skutkovými zjištěními soudu nalézacího; nehovořil-li za těchto okolností obviněný jako poslední, nedošlo k porušení práva na spravedlivý proces.²⁴⁶ V některých případech bylo argumentováno, že právo přednést konečný návrh je omezeno jen na situace, kdy bylo v odvolacím řízení prováděno dokazování²⁴⁷; pro naše úvahy jsou ovšem podstatné judikáty předchozí. Na rozdíl od judikatury k poslednímu slovu je u konečných návrhů zdůrazněno, že ani odepření možnosti mluvit poslední nepředstavuje zásah do ústavně zaručených práv, mohl-li se obviněný ke všemu podstatnému vyjádřit a osoby, jež hovořily po něm, již nic zásadního nesdělily. V tomto duchu je možno uvažovat o legislativních úpravách konečných návrhů (§ 235 odst. 3 TR), jež by byly přípustné z hlediska ústavně garantovaného práva na spravedlivý proces.

4.7.3 Pořadí závěrečných řečí

Na konec zbývá pořadí závěrečných řečí. Judikatura Ústavního soudu se porušení tohoto institutu samostatně příliš nevěnuje, patrně se na toto právo nezapomíná, příp. jsou možné deficity napraveny v rámci soustavy obecných soudů. Nicméně, poučení si lze vzít z výše uváděné judikatury k poslednímu slovu a konečným návrhům. Domníváme se, že z hlediska ústavních práv není nezbytné, aby měl obviněný poslední závěrečnou řeč. Již dnes v řízení proti mladistvým náleží závěrečná řeč po mladistvém ještě OSPODu (§ 64 odst. 3 písm. b) ZSVM), jakkoliv OSPOD vystupuje ve prospěch mladistvého obviněného. Ačkoliv OSPOD hovoří naposledy, mladistvému poté ještě náleží právo posledního slova. Jiné pořadí závěrečných řečí však neshledáváme protiústavním ani v případě eliminace práva posledního slova. Lze si např. představit úpravu, dle níž by závěrečnou řeč přednesly nejprve hlavní strany sporu (státní zástupce a obviněný) a až poté strany další. Koncept by vycházel z logiky

²⁴⁵ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 19. 3. 2019, sp. zn.: III. ÚS 430/19.

²⁴⁶ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 12. 8. 2004, sp. zn.: II. ÚS 130/03, a ze dne 5. 10. 2004, sp. zn.: I. ÚS 322/03.

²⁴⁷ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 4. 12. 2008, sp. zn.: II. ÚS 59/08, a ze dne 9. 1. 2018, sp. zn.: I. ÚS 2727/17.

důležitosti jednotlivých stran, předně by hovořili ti, o něž jde v trestním řízení především, a až poté vedlejší strany, jejichž zájmy by byly hodnoceny jako méně zásadní.²⁴⁸ První by musel hovořit státní zástupce jako strana, která žaluje a zastupuje veřejný zájem²⁴⁹, poté obviněný jako hájící se strana, jejíž život může být výsledkem trestního řízení dotčen nejpodstatněji, následovaly by strany jiné, jejichž zájmy nebývají trestním řízením zasaženy tak podstatným způsobem. Po závěrečné řeči poškozeného a zúčastněné osoby by však, a to je pro soulad úpravy s právem na spravedlivý proces zcela klíčové, musel mít obviněný možnost vzít si znovu slovo podobně jako tomu v současnosti je u státního zástupce (§ 216 odst. 3 TR). Fakticky by tudíž obviněnému právo posledního vyjádření muselo zůstat zachováno; kdyby poškozený nebo zúčastněná osoba uvedli ve své závěrečné řeči nějakou podstatnou skutečnost a obviněný by se k ní již nemohl vyjádřit, představovalo by to i s ohledem na výše uvedenou judikaturu porušení práva na spravedlivý proces. Minimální standard úpravy závěrečných řečí pro soulad s ústavním právem tedy představuje neexistence práva na poslední slovo a zároveň jiné pořadí závěrečných řečí, kdy po obviněném mohou hovořit ještě vedlejší strany (poškozený a zúčastněná osoba), ale se zajištěním práva obviněného vždy reagovat na nové či zásadní skutečnosti, jež uvedly ve svých závěrečných řečech jiné strany.

4.8 Oportunní oprávnění soudu

Rozpor s ústavně zaručenými právy by nepředstavovalo ani zrušení některých oportunních prvků, tj. těch odklonů, jež jsme označili jako *favores defensionis* (podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání, odstoupení od trestního stíhání), a uplatnění fakultativního zastavení trestního stíhání dle ustanovení § 172 odst. 2 TR. Přezkumná činnost Ústavního soudu ohledně oportunních oprávnění je velice subsidiární, často je zdůrazňována výjimečnost případného zásahu z jeho strany. Použití odklonu je nenárokové, je jen na OČTŘ (Ústavní soud mluví výslovně o soudu), zda k odklonu přistoupí, ba není ani protiústavní, pokud se soud v odůvodnění svého rozhodnutí výslovně nezabýval okolnostmi, zda odklon použít.²⁵⁰ Na jiném místě bylo rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání shledáno

²⁴⁸ Otázkou zůstává, nakolik by se tato koncepce slučovala se vzrůstajícím trendem posilování práv poškozeného.

²⁴⁹ Nejde o to, že by postavení státního zástupce mělo být významnější než postavení obviněného, ale považujeme za nutné, aby navrhovatel, z jehož iniciativy se řízení vede, hovořil vždy před odpůrcem.

²⁵⁰ Např. usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 19. 8. 2004, sp. zn.: III. ÚS 309/04, ze dne 25. 7. 2006, sp. zn.: I. ÚS 323/06, a ze dne 22. 3. 2007, sp. zn.: I. ÚS 405/06.

rozhodnutím mezitímním, jímž nebyla vyslovena vina ani jím nebyl uložen trest; rozhodnutí o pokračování trestního stíhání by mohlo vyvolat zásah Ústavního soudu až při extrémním vybočení z mezí zákonnosti.²⁵¹ Konečně v dalším judikátu, který shrnul dosavadní významná rozhodnutí k odklonům, Ústavní soud kategoricky konstatoval: „*Stěžovatel se rovněž mylí, má-li za to, že uplatnění odklonu v konkrétní trestní věci vyplývá z ústavního pořádku či mezinárodních závazků České republiky. Žádné ústavně zaručené základní lidské právo ani mezinárodní lidskoprávní závazek na vyřízení trestní věci tzv. odklonem v České republice neexistuje.*“²⁵² Obdobně jako na odklony lze nahlížet též na fakultativní zastavení trestního stíhání dle ustanovení § 172 odst. 2 TŘ; režim tohoto institutu bude z hlediska ústavnosti v podstatě totožný. Stejně jako u odklonů je využití fakultativního zastavení trestního stíhání na volné úvaze OČTŘ, tuto úvahu soud v zásadě nemusí odůvodnit.²⁵³

Jakkoliv by samotné zrušení odklonů a fakultativního zastavení trestního stíhání nepředstavovalo rozpor s ústavním pořádkem, nebylo by se možno spokojit s uplatněním trestní represe bez jakéhokoliv korektivu. Trestní represe musí být proporcionální, k tomu slouží odklony i subsidiarita trestní represe (v dřívější právní úpravě posouzení materiální stránky trestného činu)²⁵⁴, OČTŘ mají k dispozici korektiv dle ustanovení § 172 odst. 2 písm. c) TŘ, zároveň i institut upuštění od potrestání a upuštění od potrestání s dohledem²⁵⁵. V jiném rozhodnutí Ústavní soud v podstatě staví vedle sebe hmotněprávní korektiv (§ 12 odst. 2 TZ) a procesněprávní korektiv (§ 172 odst. 2 písm. c) TŘ), s tím, že v hraničních případech má být jeden z nich aplikován, aby bylo učiněno zadost ústavním požadavkům.²⁵⁶ Procesněprávní korektivy tak lze z hlediska ústavních limitů nahradit korektiv

²⁵¹ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 24. 11. 2011, sp. zn.: III. ÚS 3122/11. Názor, že odklon není rozhodnutí o vině a trestu, zaujal Ústavní soud též ve svém plenárním nálezu ze dne 28. 6. 2011, sp. zn.: Pl. ÚS 17/10, s tímto závěrem vyjádřil silný nesouhlas soudce Musil ve svém separátním votu, neboť takové tvrzení dle něj odporuje současné realitě trestního procesu.

²⁵² Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 19. 12. 2019, sp. zn.: III. ÚS 3701/19, bod 20.

²⁵³ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 5. 12. 2007, sp. zn.: IV. ÚS 2676/07.

²⁵⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 7. 11. 2006, sp. zn.: I. ÚS 631/05.

²⁵⁵ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 12. 3. 2009, sp. zn.: I. ÚS 2233/08. V tomto judikátu byla mj. prezentována úvaha, že průtahy v trestním řízení lze kompenzovat neuplatněním trestní represe, např. oportunním zastavením trestního stíhání; uvedený názor byl z větší části překonán pozdější judikaturou Ústavního soudu (např. nález ze dne 26. 9. 2017, sp. zn.: I. ÚS 741/17).

²⁵⁶ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 26. 5. 2020, sp. zn.: Pl. ÚS 46/18.

hmotněprávními. Přitom současné hmotněprávní instituty jako je korektiv v podobě subsidiarity trestní represe (§ 12 odst. 2 TZ) a upuštění od potrestání, příp. upuštění od potrestání s dohledem (§ 46 a § 48 TZ) jsou natolik dostatečnou zárukou proporcionality a nepřepínání trestní represe, aby bylo i při zrušení pojednaných oportunních prvků učiněno zadost všem ústavním kautelám.

Výše jsme se věnovali odklonům a fakultativnímu zastavení trestního stíhání obecně. V úvahách o jednotlivých institutech jsme ale jako *favorem defensionis* označili toliko využití těchto oprávnění soudem proti vůli státního zástupce. Pokud by byla oportunní oprávnění zrušena jen v tomto ohledu, tím spíše by se nejednalo o úpravu rozpornou s ústavním pořádkem.

4.9 Trvání na projednání věci (§ 11 odst. 4 a § 172 odst. 4 TŘ)

Na první pohled se může zdát, že právo obviněného trvat na svém dalším stíhání nemůže mít ústavněprávní relevanci, nicméně je tomu právě naopak. Oprávněním, aby byl sám trestně stíhán, nedisponuje nikdo s výjimkou obviněného, jenž má právo na trvání na projednání věci, které však minimálně dle § 172 odst. 4 TŘ směřuje proti závěru státního zástupce, že se obviněný dopustil trestného činu.²⁵⁷ Některá trestní řízení neskončí odsouzením v důsledku specifických okolností, v takových případech je spravedlivé nepřiznat obviněnému odškodnění; smyslem trvání na projednání je ukončení trestního řízení způsobem, který umožňuje rehabilitaci i uplatnění náhrady škody.²⁵⁸ Oprávnění domoci se pokračování trestního stíhání chrání osobnostní práva obviněného.²⁵⁹ Není-li zaveden institut trvání na projednání věci, nemůže obviněný dosáhnout svého očištění ani odškodnění, což představuje rozpor s ustanovením čl. 36 odst. 3 LZPS.²⁶⁰

Oprávnění obviněného trvat na projednání věci není samo o sobě nezbytné, avšak za současné právní úpravy by byla jeho absence v rozporu s ústavními právy. Zrušit jej by bylo možné, pokud by ukončení trestního řízení z důvodů uvedených v ustanovení § 11 odst. 4 a § 172

²⁵⁷ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 1. 4. 2010, sp. zn.: II. ÚS 2942/09.

²⁵⁸ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 1. 3. 2012, sp. zn.: II. ÚS 2761/11.

²⁵⁹ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 21. 1. 2020, sp. zn.: III. ÚS 544/19.

²⁶⁰ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 26. 9. 2017, sp. zn.: I. ÚS 741/17.

odst. 4 TŘ mělo plně satisfakční charakter včetně možnosti domáhat se na státu náhrady újmy tak, jako tomu je v ostatních případech ukončení trestního řízení.

4.10 Závěrečné shrnutí a dílčí závěr

Zatímco některá *favores defensionis* mají jednoznačně ústavněprávní zakotvení a měnit je lze pouze v méně důležitých dílčích aspektech, u ostatních se obecně potvrdilo, že ústavní pořádek jejich podstatným změnám nebrání. U různých institutů lze nicméně seznat značné rozdíly v druhu a míře přípustných změn, a to na škále od potřeby zachovat alespoň část jeho podstaty až po možnost plné eliminace. Při změnách *favorum defensionis* je však z hlediska ústavního pořádku klíčové brát ohled na kontext ostatních parametrů i možný kumulativní účinek zrušení více institutů, jež jsou samy o sobě ústavně inertní. Je totiž potřebné si uvědomit, že jsme *favores defensionis* hodnotili jednotlivě, avšak v případě komplexnější změny by ústavní konformita musela obstát systémově, v celku. Např. zrušení vícera institutů bez ústavněprávního zakotvení by mohlo samo o sobě, beze změn postavení strany obžaloby, představovat úpravu rozpornou mj. s právem na rovnost účastníků řízení (čl. 37 odst. 3 LZPS).

Konkrétně lze uvést, že plná eliminace zákazu *reformationis in peius* by vyžadovala mimořádná kompenzační opatření, která jsou v praktické rovině až nedosažitelná; možné by naopak bylo omezit zákaz změny k horšímu na trest. Zrušení *beneficia cohaesionis*, jež má stejně velmi omezené možnosti aplikace, je za předpokladu přijetí vyvažujících prvků z hlediska ústavního pořádku reálné. Navrácení lhůty patří k institutům, u nichž je zásadní kontext, klíčovou okolnost představuje délka lhůty pro podání opravného prostředku, důležité je též, zda postačí učinit podání v blanketní podobě. Ke kontextuálním *favoribus defensionis* se řadí rovněž právo vyjádřit se ke každému důkaznímu prostředku po jeho provedení a závěrečná vyjádření; obviněný musí mít bezvýjimečnou možnost vyjádřit se ke všemu podstatnému, co je ve spisu a zaznělo během soudního jednání, konkrétní provedení tohoto imperativu však není věcí ústavodárce. Prosazení oportunních oprávnění soudem proti vůli státního zástupce a oprávnění třetích osob ve prospěch obhajoby bezprostřední podklad v ústavním pořádku nemá a za předpokladu dostatečných kompenzací by mohlo být zrušeno. V jejich rámci stojí za bližší pozornost ochrana rodinného a soukromého života poškozeného, který v současnosti chrání § 163 TŘ, a uplatnění trestního práva jako ultima ratio zakotvené i prostřednictvím oportunních oprávnění OČTŘ; obě je třeba kompenzovat velmi konkrétními, specifickými a blízkými instituty, byť dostupnými i v rovině hmotněprávní. Konečně trvání

na projednání věci by bylo možné eliminovat jen v případě podstatných změn ZOŠ, jež by rozšířily plnou satisfakci i na ukončení trestního stíhání z důvodů uvedených v § 11 odst. 4 a 172 odst. 4 TR.

5. Paragrafované znění konceptu nového trestního řádu

Dále se budeme věnovat paragrafovanému znění konceptu nového trestního řádu (Osnově) a uvedeme, co nového přináší ve vztahu k institutům *in favorem defensionis*; koncept je zatím dostupný jen zčásti, v současnosti chybí především úprava opravných prostředků.

5.1 Koncepce nového trestního řádu

V tomto odstavci je charakterizována plánovaná koncepce nového trestního řádu, jež je popsána v průvodním dokumentu označeném jako Úvod²⁶¹: Účelem nové právní úpravy má být zrychlení a zjednodušení řízení i odbřemenění OČTŘ, a to vše při zachování práva obviněného na spravedlivý proces. Základní zásady budou nadále upraveny výslovně s vypuštěním některých nadbytečných komponent současného ustanovení § 2 TR. Trestní řízení bude zahájeno provedením prvního úkonu, nikoliv záznamem. Ve fázi prověřování bude u přečinů dozor státního zástupce pouze fakultativní. Fáze prověřování bude odformalizována místo vydávání usnesení budou činěna opatření, posílí se právo prověřované osoby na informace; státní zástupce bude moci z oportunních důvodů odložit věc, v tomto případě tak učiní usnesením, proti němuž bude moci podat poškozený stížnost. Odformalizováno bude i zahájení trestního stíhání, místo usnesení bude provedeno sdělením obviněnému na začátku výslechu. Zkrácené přípravné řízení bude vedeno o všech přečinech i v jeho rámci bude sdělováno obvinění, lhůta pro jeho provedení bude činit 14 dnů bez možnosti prodloužení, nebude-li skončeno ve lhůtě, bude provedeno standardní vyšetřování. Institut rozšířeného vyšetřování již nebude zakotven. V přípravném řízení budou posíleny oportunní prvky; státní zástupce bude moci odložit věc či zastavit trestní stíhání z důvodu nedostatku podkladů pro úspěšné zastupování veřejné žaloby v řízení před soudem a nedostatku veřejného zájmu na pokračování řízení; při odložení věci nebo zastavení trestního stíhání z oportunních důvodů by se poškozený mohl domoci soudního přezkumu takového rozhodnutí. Zaveden bude zvláštní soudce pro přípravné řízení. Dohoda o vině a trestu by mohla být sjednána ve vztahu ke všem trestným činům, a to i během hlavního líčení, v případě sjednání dohody by měla být obligatorně snížena trestní sazba. Použitelnost důkazů z přípravného řízení pro řízení před soudem bude upravena prostřednictvím výčtu přímo v zákoně, další možností je, že právní úprava konkrétní nebude a rozhodnutí o použitelnosti důkazů bude ponecháno na judikatuře. Bez ohledu na zvolenou variantu bude zaveden institut

²⁶¹ Ministerstvo spravedlnosti ČR. Úvod k osnově paragrafovaného znění nového trestního řádu s názvem Rekodifikace trestního práva procesního [online]. [cit. 2020-09-17]. Dostupné z <https://tpp.justice.cz/uvod/>.

nesporných skutečností, tj. možnost soudu prohlásit určité skutečnosti za nesporné, souhlasí-li s tím hlavní strany. V řízení před soudem již nebude samostatně upraveno řízení před samosoudcem jako zvláštní typ řízení. Bude posílena procesní aktivita stran a kontradiktornost, hlavní strany (státní zástupce a obviněný, příp. jeho obhájce) zpravidla samy provádí důkazní prostředky, jež navrhly. S ohledem na zásadu materiální pravdy bude za dokazování odpovědný v konečném důsledku soud (I. ÚS 3235/15, bod 27), který určí rozsah dokazování a bude řídit jeho průběh. Zavede se institut vyjádření k obžalobě, která bude obviněnému zaslána, soud by tak měl znát stanovisko obhajoby k obžalobě ještě před začátkem hlavního líčení. K důkazu se po jeho provedení budou moci vyjádřit všechny strany. Zákon vymezí i kritéria pro použitelnost důležitého výsledku svědka provedeného nekontradiktorním způsobem. Přezkum obžaloby provede jen předseda senátu, předběžné projednání obžaloby ve veřejném zasedání již nebude. Omezeno bude čtení obžaloby, protokolů o výsledku a listinných důkazů; u rozsáhlé obžaloby budou čteny hlavní body a stručné odůvodnění, ve zbytku se odkáže na písemné vyhotovení. Možnost přerušit závěrečnou řeč a poslední slovo bude naopak rozšířena, a to o případy, kdy se řečník opakuje. Způsob řízení hlavního líčení se zjednodušuje, vede jej předseda senátu prodřednictvím opatření, proti nimž lze činit námitky k senátu. Zaveden má být i institut prohlášení viny, obviněný jím uznává i vinu, příp. též právní kvalifikaci, půjde o mezistupeň mezi nespornými skutečnostmi a dohodou o vině a trestu, obviněný prohlašující vinu by měl obligatorně obdržet nižší trest. Prohlášení viny nepůjde odvolat, a to ani v rámci opravných prostředků, skutečnosti, jež jsou obsahem prohlášení, nebude možné napadnout.

Je potřeba zdůraznit, že některé prvky obsažené v Úvodu již byly do současného TŘ zakotveny novelizujícím zákonem č. 333/2020 Sb. Především se jedná o možnost sjednat dohodu o vině a trestu i ohledně zvláště závažného zločinu, zavedení institutů vyjádření k obžalobě a prohlášení viny, stejně jako o rozšíření úpravy nesporných skutečností i na řízení, která nejsou vedena před samosoudcem. Při posuzování úpravy předvídané Osnovou budou hodnoceny všechny nové prvky bez ohledu na to, že některé z nich již byly vtěleny do TŘ zákonem č. 333/2020.²⁶²

²⁶² Vedou k tomu minimálně dva důvody. Předně je úprava Osnovy komplexní a jednotlivé instituty lze stěží vytrhávat z jejího rámce. Druhý důvod představuje, že nové instituty jsou účinné teprve ode dne 1. 10. 2020, a proto není dosud možné dostatečně reflektovat jejich praktické uplatňování coby institutů *de lege lata*.

5.2 Kontradiktornost a oprávnění stran

Nyní uvedeme části návrhu, které se týkají kontradiktornosti řízení a oprávnění jednotlivých stran v trestním procesu (vyjma institutů *in favorem defensionis*).

Výslovné zakotvení zásady kontradiktornosti, jež v dosavadním TŘ schází, je obsaženo v § 8 Osnovy. Zásada v sobě zahrnuje jak právo obviněného na informace o povaze obvinění i shromážděných důkazech a možnost se ke všemu vyjádřit, tak též právo stran vyhledat, předložit i provést důkaz, stejně jako právo klást vyslychaným osobám otázky a vyjádřit se ke všem důkazním prostředkům a z nich vyplývajícím důkazům. Jelikož o kontradiktornosti řízení se rozsáhle mluví v právní teorii i judikатурní praxi a velmi se jí věnuje Ústavní soud i ESLP, je vhodné, aby tento pojem výslovně užíval nový trestní řád.

V § 19 je nově upravena definice strany. Jde o osobu oprávněnou vlastním jménem v řízení před soudem uplatňovat nebo podporovat obžalobu anebo sebe nebo jiného proti obžalobě hájit; postavení strany má v přípravném řízení osoba, rozhoduje-li soud o jejích právech a povinnostech či o jí podaném návrhu, státní zástupce má v přípravném řízení postavení strany, rozhoduje-li soud o jeho návrhu.

5.2.1 Státní zástupce

Státní zástupce v trestním řízení působí jako orgán veřejné žaloby, v přípravném řízení má dozorčí funkci nad dodržováním právních předpisů (§ 32 odst. 1 Osnovy). Nadále se až na výjimky uplatní zásada legality (§ x2 Osnovy). Dozor vykonává státní zástupce zpravidla od zahájení trestního stíhání, příp. od chvíle, kdy je od něj nebo od soudce pro přípravné řízení vyžadováno nějaké posouzení či od vykonávání dozoru z vlastní iniciativy (§ x3 odst. 1 Osnovy), v řízení o zločinech je vykonáván dozor od zahájení prověřování (§ x3 odst. 2 Osnovy). Ve fázi prověřování může státní zástupce využít své oportunní oprávnění a z důvodů pro fakultativní zastavení trestního stíhání dle § x25 odst. 2 Osnovy věc odložit (§ x12 odst. 4 Osnovy). Samotné fakultativní zastavení trestního stíhání se rozšiřuje o případy, kdy nejsou důkazy pro úspěšné zastupování obžaloby, náklady či očekávaná doba trvání jsou neúměrné chráněnému zájmu či od spáchání skutku došlo k podstatné změně poměrů; poslední dva typové případy budou spolu s případy dnes zařazenými do ustanovení § 172 odst. 2 TŘ tvořit alternativní důvody pro fakultativní zastavení trestního stíhání z nedostatku veřejného zájmu (§ x25 odst. 2 Osnovy). V řízení před soudem zastupuje obžalobu, vystupuje k objasnění všech podstatných skutečností z hlediska obžaloby a za tím účelem opatřuje

prameny důkazů, navrhuje též provedení důkazních prostředků, jež nebyly navrženy v obžalobě (§ y1 odst. 1, 4 a 6 Osnovy). Nadále bude soud moci vrátit věc státnímu zástupci k došetření, a to po předběžném projednání obžaloby (§ y10 odst. 1 písm. e) Osnovy) i v hlavním líčení (§ y48 Osnovy). Stejně tak bude soud povinen doplnit dokazování v rozsahu potřebném pro své rozhodnutí, což bude muset činit i nad rámec návrhů stran, jakkoliv nemá nahrazovat procesní aktivitu státního zástupce a obhájce (§ 7 odst. 2 a § y28a Osnovy). Státní zástupce provádí důkazní prostředky, jejichž provedení navrhl, avšak soud provede dokazování sám, považuje-li to za potřebné s ohledem na objasnění důležitých skutečností, jde-li o výslech obviněného, dítěte, zvláště zranitelné oběti, osoby nemocné či zraněné nebo soud provádí dokazování, pokud by jeho provedení některou ze stran nebylo vhodné z jiného důvodu (§ y39 odst. 2 a 5 Osnovy). Dále soud může přerušit nebo převzít dokazování, je-li výslech veden nevhodně (§ y39 odst. 6 Osnovy).

5.2.2 Obviněný

Práva obviněného jsou zakotvena v § 52 Osnovy. Ustanovení § 52 odst. 1 Osnovy obsahuje práva materiální obhajoby zakotvená v § 33 odst. 1 TŘ, navíc zdůrazňuje demonstrativnost výčtu práv a výslovně upravuje i práva, která jsou v TŘ na jiných místech (pramen důkazu či důkazní prostředek vyhledat, předložit, navrhnout jeho provedení nebo jej provést, klást vyslychaným osobám otázky, vyjádřit se k jednotlivým důkazním prostředkům a z nich vyplývajícím důkazům, nahlížet do spisu a být přítomen hlavnímu líčení a veřejnému zasedání). Nově výslovně uváděná oprávnění úzce souvisí s kontradiktorností. Ustanovení § 52 odst. 2 Osnovy upravuje ta práva zakotvená dnes v § 33 odst. 1 TŘ související s formální obhajobou, navíc výslovně zaručuje právo na více obhájců, maximálně pět. Ustanovení § 52 odst. 3 Osnovy výslovně uvádí možnost obviněného hájit se sám nebo prostřednictvím obhájce. Následující odst. 4 je totožnou úpravou dnešní poslední věty § 33 odst. 1 TŘ, i nesvéprávnému obviněnému plně příslušejí jeho práva, jež má v trestním řízení. Poslední odst. 5 zakotvuje povinnost OČTŘ informovat obviněného o jeho právech a umožnit mu jejich plné uplatnění. V rámci práv obviněného má dojít k zavedení některých prvků koncentrace. Tak obviněný zastoupený obhájcem může, je-li mu to v dané době známo, nejpozději při prostudování spisu namítat závažné porušení procesních předpisů v přípravném řízení, jež nelze napravit v řízení před soudem (§ x22 odst. 2 Osnovy). V řízení před soudem musí obviněný navrhnout v přiměřené lhůtě od doručení opisu obžaloby důkazní prostředky, jež jsou mu známy, a tvrzení, která jimi chce prokázat (§ y7a Osnovy), opomněl-li obviněný

bez vážného důvodu takový důkaz uvést, může soud návrh na doplnění dokazování zamítnout (§ 28d bod 2. Osnovy). Bude upraveno právo obviněného vyjádřit se k obžalobě, doručí se mu opis obžaloby s poučením, v jakých směrech se má vyjádřit, může tak učinit bezprostředně a písemně nebo až v hlavním líčení po přednesu obžaloby (§ 7 a 25 Osnovy).²⁶³ Obviněným navržené důkazní prostředky provádí jeho obhájce, nemá-li obhájce, může o samostatné provedení požádat; soud mu vyhoví, nemá-li závažný důvod nevyhovět (§ 39 odst. 3 Osnovy). Oproti dnešnímu § 225 odst. 2 TŘ bude třeba obviněného upozornit na jiné právní posouzení skutku soudem i tehdy, nepůjde-li o uznání vinným přísnějším trestným činem (§ 47 odst. 5 Osnovy).

5.2.3 Zúčastněná osoba

V ustanovení § 66 Osnovy je upravena zúčastněná osoba jako strana trestního řízení. Definice zúčastněné osoby i její práva jsou obdobné současné úpravě (§ 42 TŘ) s tím, že v rekodifikačním návrhu jsou některá práva podrobněji popsána, např. výslovně se uvádí kontradiktorní prvky pramen důkazu nebo důkazní prostředek vyhledat, předložit, navrhnout jeho provedení nebo jej v souladu se zákonem provést a klást vyslýchaným osobám otázky, tato oprávnění se dnes odvíjejí stroze formulovaným právem činit návrhy při hlavním líčení a veřejném zasedání. Oprávnění provést důkaz vnímáme jako zásadní kontradiktorní atribut nad rámec současné právní úpravy. Návrh nové právní úpravy významně zviditelňuje roli zúčastněné osoby v trestním řízení; aktivní zúčastněná osoba tak bude moci ještě výrazněji napomoci straně obhajoby.

5.2.4 Poškozený

Také role poškozeného bude dle návrhu nové právní úpravy zviditelněna, leč na rozdíl od zúčastněné osoby bude svědčit straně obžaloby. Obdobně jako u zúčastněné osoby jsou i u poškozeného v rekodifikačním návrhu posíleny kontradiktorní prvky. V § 67 je poškozený definován a v § 68 jsou vypsána jeho práva dnes zakotvená v § 43 TŘ, specifika uplatnění majetkového nároku²⁶⁴ pak obsahuje § 69 Osnovy. Mezi výslovně uvedená práva poškozeného nad rámec ustanovení § 43 TŘ patří vyjádření, zda souhlasí s trestním stíháním,

²⁶³ Vyjádření k obžalobě upravené v § 7 a 25 Osnovy bylo zákonem č. 333/2020 Sb. s výjimkou některých méně podstatných odlišností doslovně převzato do § 196 odst. 2 a 3 a § 206a TŘ.

²⁶⁴ Rekodifikace legislativní zkratku „majetkový nárok“ používá pro nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy v penězích nebo na vydání bezdůvodného obohacení, které obviněný získal trestným činem na úkor poškozeného (§ 68 odst. 1 písm. h) Osnovy).

klást vyslychaným osobám otázky, v případech stanovených zákonem podávat opravné prostředky; právo činit návrhy na doplnění dokazování je formulačně rozvedeno, ale částečně i reálně rozšířeno na právo pramen důkazu nebo důkazní prostředek vyhledat, předložit, navrhnout jeho provedení nebo jej v souladu se zákonem provést. Poučovací povinnost OČTŘ vůči poškozenému je v rekodifikaci upravena podrobněji, než tomu bylo v TŘ do dne 1. 10. 2020; právo dle ustanovení § 69 odst. 5 Osnovy totiž stanoví mj. povinnost informovat poškozeného o možnosti vydání trestního příkazu a o potřebě včasného uplatnění jeho nároku.²⁶⁵ V pozn. TLM1 pod ustanovením § 74a Osnovy je zmíněna možnost zakotvení subsidiární žaloby do nového trestního řádu, dle textu není doposud jasné, zda bude takové řešení zvoleno. Poškozený může ohledně vedení trestního řízení alespoň podat stížnost s odkladným účinkem proti usnesení o odložení věci (§ x12 odst. 7 Osnovy), zastavení trestního stíhání (§ x25 odst. 3 Osnovy) a postoupení věci (§ x24 odst. 2 Osnovy); za předpokladu neúspěchu těchto stížností bude moci požádat nejvyššího státního zástupce o využití mimořádného kasačního oprávnění, v některých případech (např. řízení o přečinu) bude tato žádost podmínkou pro zrušení rozhodnutí ze strany nejvyššího státního zástupce (§ x27 odst. 1 a 2 Osnovy). Nebude-li poškozený úspěšný ani poté, bude se moci obrátit na předprocesního soudce, možnou variantou by mohlo být podání výše zmíněné subsidiární žaloby (§ x28 Osnovy a pod ním pozn. TLM1). Dle návrhu nové právní úpravy bude tudíž zviditelněna i role poškozeného, leč na rozdíl od zúčastněné osoby bude svědčit straně obžaloby.

5.2.5 Shrnutí

Koncepce trestního procesu se v případě přijetí Osnovy zásadním způsobem nezmění, a proto nelze seznat vhodnými podstatné změny v institutech *in favorem defensionis*. Případnými mohou být maximálně dílčí úpravy. S posílením kontradiktorních prvků vzroste odpovědnost stran za průběh procesu včetně obviněného, který bude ohledně uplatnění svých práv podléhat i některým prvkům koncentrace. Zvýrazněna budou práva poškozeného a zúčastněné osoby, jimž bude dokonce umožněno provést důkazní prostředek. O něco zvýšenou odpovědnost za průběh procesu bude mít i státní zástupce včetně větší možnosti aplikovat oportunní prvky, jeho postavení se změní proporčně ve vztahu ke změně postavení ostatních stran, nedojde tudíž k vychýlení rovnováhy, které by bylo namísto řešit výraznými úpravami *favorum*

²⁶⁵ Zákon č. 333/2020 Sb. novelisoval TŘ i v tomto ohledu, a proto je povinnost poučit poškozeného o možnosti vydání trestního příkazu již součástí § 46 TŘ.

defensionis. Tak jako dosud bude garantem konečného zjištění skutkového stavu soud, a to i ohledně zjištění skutečností v neprospěch obviněného. Přes nesporné teoretické²⁶⁶ posílení kontradiktorních i adversárních prvků zůstane koncepce českého trestního procesu nadále výrazně inkviziční.

5.3 Konkrétní instituty

Nyní se zaměříme na konkrétní instituty *in favorem defensionis* včetně těch, které už jsou více či méně v Osnově zpracovány.

5.3.1 Presumpce nevinny

Ustanovení presumpce nevinny je obsaženo v § 2 Osnovy. Kromě tradiční formulace obsažené dnes v § 2 odst. 2 TŘ a čl. 40 odst. 2 LZPS²⁶⁷, z níž čistě jazykovým výkladem nelze vyvodit zásadu *in dubio pro reo*, návrh zahrnuje výslovné zakotvení, že ten, proti němuž se řízení vede, není povinen prokazovat svou nevinu a že musí být rozhodnuto ve prospěch obviněného, pokud po provedení a zhodnocení všech důkazů existují pochybnosti o důležité okolnosti z hlediska viny.

Změnu lze považovat za velmi žádoucí. Zejména tak vnímáme výslovné zakotvení zásady *in dubio pro reo*, která dosud byla odkázána na systematický či teleologický výklad²⁶⁸. Explicitní úprava práva obviněného, resp. osoby, proti níž se vede trestní řízení, neprokazovat svou nevinu pak představuje základ pro stanovení (materiálního) důkazního břemene, které v řízení před soudem tíží především státního zástupce.

Podle § 14 odst. 1 věty první Osnovy je třeba dbát pečlivě presumpce nevinny i při poskytování informací o trestním řízení veřejnosti.

²⁶⁶ Soudu stále zůstane široký prostor pro vlastní důkazní iniciativu včetně provádění důkazních prostředků; úprava důvodů, kdy soud může převzít jejich provedení, je značně vágní (§ 39 Osnovy). Bude-li to jeho vůle, bude v praxi i po přijetí Osnovy provádět důkazní prostředky především soud. Již krátce po případném přijetí rekodifikace tak znovu může být otevřena debata o zavedení formálního důkazního břemene pro státního zástupce, které Osnova oproti Východiskům zavrhlá.

²⁶⁷ Každý je považován za nevinného, pokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu nebyla jeho vina vyslovena.

²⁶⁸ Příp. též ve spojení se zásadou tzv. materiální pravdy, jež zakotvuje nutnost postupu OČTŘ k zjištění skutkového stavu **bez důvodných pochybností** (§ 2 odst. 5 věta první TŘ).

Úprava presumpce nevinoty v Osnově je velmi zdařilá, a to zvláště s ohledem na explicitní formulaci základních pravidel, která z ní vyplývají.

5.3.2 Některé výrazné prvky a tendence formální obhajoby

Obhájcem v trestním řízení bude moci být nadále pouze advokát, ve stejném rozsahu jako v § 35 odst. 1 TŘ se pro jednotlivé úkony bude moci nechat zastoupit koncipientem (§ 55 odst. 1 Osnovy).

Práva a povinnosti obhájce odpovídají až na drobnosti a formulační upřesnění současnému § 41 TŘ (§ 65 Osnovy). Především je obhájce povinen poskytovat obviněnému potřebnou právní pomoc, k hájení využívat všech zákonných prostředků, čímž přispěje ke správnému objasnění věci; již v přípravném řízení má právo činit za obviněného návrhy, podávat za něj žádosti a opravné prostředky, nahlížet do spisů, zúčastnit se vyšetřovacích úkonů a v řízení před soudem všech úkonů, jichž se může zúčastnit obviněný. Právo mluvit s obviněným omezeným na osobní svobodě bez přítomnosti třetí osoby se kromě obviněného ve vazbě výslovně zaručuje i obviněným zadrženým a ve výkonu trestu odnětí svobody (§ 65 odst. 2 Osnovy). Oproti současnému ustanovení § 165 odst. 2 a 3 TŘ bude účast obhájce ve vyšetřování omezena na nejdůležitější úkony, např. na účast na domovní prohlídce, při výslechu obviněného či svědka apod. (§ 20 odst. 2 a 3 Osnovy). Obhajoba bude mít výrazněji kontradiktorní charakter, např. obhájce bude zpravidla tím, kdo provádí důkazní prostředky ve prospěch obhajoby, resp. důkazní prostředky, jež strana obhajoby navrhla (§ 39 odst. 3 Osnovy).

Koncept nového trestního řádu samozřejmě upravuje i nutnou obhajobu (§ 56 až § 58 Osnovy). Již v přípravném řízení musí mít obviněný obhájce, je-li omezen na osobní svobodě²⁶⁹, je-li omezen ve svéprávnosti či jde-li o řízení proti uprchlému. Důvodem nutné obhajoby je také pochybnost soudu (resp. v přípravném řízení státního zástupce) o způsobilosti obviněného náležitě se hájit s ohledem na jeho tělesné nebo duševní vady. Již v přípravném řízení musí mít obviněný obhájce rovněž tehdy, koná-li se řízení o zločinu. Od okamžiku svého výslechu musí mít obviněný obhájce v řízení před soudem proti zadrženému obviněnému. Stejně tak je nutná obhajoba stanovena pro řízení, v němž se rozhoduje o uložení či změně zabezpečovací detence nebo ochranného léčení; u ochranného léčení

²⁶⁹ Konkrétně jde o vazbu, výkon trestu odnětí svobody, výkon ochranného opatření spojeného se zbavením osobní svobody a pozorování ve zdravotnickém ústavu.

protialkoholního je stanovena výjimka. Ve vykonávacím řízení musí mít odsouzený ve veřejném zasedání obhájce, je-li omezen ve svéprávnosti, je-li ve vazbě nebo jsou-li pochybnosti o jeho způsobilosti náležitě se hájit. V řízení o dovolání a v řízení o návrhu na povolení obnovy musí mít odsouzený obhájce, je-li omezen na svobodě, je-li omezena jeho svéprávnost, jde-li o zločin, jsou-li pochybnosti o jeho způsobilosti náležitě se hájit nebo v případě řízení se zemřelým odsouzeným.

Ve srovnání s úpravou TŘ účinnou do dne 30. 9. 2020 (§ 36 odst. 1 písm. d) TŘ v tehdejší znění) nemusí mít obviněný obhájce při sjednávání dohody o vině a trestu.²⁷⁰ Oproti dnešnímu stavu (§ 36 odst. 3 TŘ) nebude nutná obhajoba v případech řízení o nedbalostních trestných činech²⁷¹, na něž zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí převyšující pět let. Odsouzený nově nebude muset mít obhájce v řízení o stížnosti pro porušení zákona²⁷², avšak důvodem může být skutečnost, že se stížností pro porušení zákona se v novém trestním řádu nepočítá. Naopak jediný případ, kdy se výslovně počítá s nutnou obhajobou navíc oproti současnému stavu, je řízení o dovolání a v řízení o povolení obnovy, je-li odsouzený uprchlý. Naproti tomu povinnost mít obhájce od okamžiku svého výslechu v řízení před soudem vedeném proti zadrženému obviněnému obsahově odpovídá dnešní úpravě nutné obhajoby v hlavním líčení konaném proti zadrženému (§ 36 odst. 4 písm. a) TŘ); odlišnost lze shledat pouze v terminologických nuancích.

Ve srovnání s dnešní úpravou (zvláště před novelou zákonem č. 333/2020 Sb.) lze shledat jisté omezení nutné obhajoby, tzn. zvýšení odpovědnosti obviněného, coby jedné z kardinálních procesních stran, za průběh trestního řízení. Zatímco omezení nutné obhajoby u nejzávažnějších nedbalostních trestných činů lze vnímat jako vhodnou úpravu k posílení zodpovědnosti jedné ze stran trestního řízení, takové okleštění v případě sjednání dohody o vině a trestu, jež už navíc je součástí TŘ, vnímáme jako nežádoucí. Sjednání dohody o vině a trestu je výrazným adversárním prvkem, když na jedné straně stojí státní zástupce, který je právním profesionálem s masivní podporou vyšetřovacích orgánů, a na druhé se nalézá obviněný, jenž byl dle právní úpravy účinné do 30. 9. 2020 povinně zastoupen obhájcem. Tato dřívější úprava dle našeho mínění adekvátně vyrovnávala postavení obou hlavních

²⁷⁰ Zákon č. 333/2020 Sb. zde opět předběhl rekodifikaci.

²⁷¹ Všechny nedbalostní trestné činy jsou přečiny bez ohledu na výši trestní sazby (§ 14 odst. 2 TZ).

²⁷² Dnes upraveno v ustanovení § 36a odst. 2 TŘ.

procesních stran. Dohoda o vině a trestu představuje institut, v jehož rámci je role soudu významně omezena ve srovnání s tradiční kontinentální úpravou trestního procesu, a proto je třeba dbát ve zvýšené míře na právo obviněného na obhajobu, mj. právě s ohledem na zajištění materiální pravdy, k jejímuž určitému rozvolňování může docházet s přijímáním dalších adversárních prvků do českého trestního řízení. Výrazné oslabení obviněného při sjednávání dohody o vině a trestu není navíc ani kompenzováno zvýšením povinností na straně státního zástupce, což platí jak pro Osnovu, tak tím spíše pro nynější úpravu TŘ. Současné rekodifikační práce totiž nepočítají např. se zavedením formálního důkazního břemene, jež by tížilo státního zástupce.

Na druhou stranu je třeba uznat, že nezbytnost obhájce může sjednání dohody minimálně pozdržet a s touto vidinou nemají OČTŘ zájem o její sjednání. Lze tak nalézt určitý kompromis mezi ochranou práv obviněného a flexibilním směřováním k dohodě. V některých případech by ke sjednání dohody o vině a trestu nebyl obhájce nutný, avšak minimálně v případech, kdy má být dohodnut nepodmíněný trest odnětí svobody, by nutná obhajoba nadále zůstala. Možné by bylo trvat na nutné obhajobě i u dohodnutého podmíněného trestu odnětí svobody, tím by se zvýšila tendence státních zástupců navrhopvat alternativní tresty. Přes veškeré posílení kontradiktornosti a zavedení adversárních prvků do českého trestního řízení zůstávají vůdčí zásada legality a materiální pravdy, stejně jako zásada obžalovací i zajištění práva na obhajobu zahrnující též právo na obhajobu formální. Při uzavření dohody o vině a trestu je spousta těchto zásad oslabena, obviněný se bez soudu zbavuje presumpce nevinny, resp. je také tato zásada při sjednávání dohody o vině a trestu výrazně omezena. Jakkoliv musí dohodu o vině a trestu v konečném důsledku schválit soud, jeho role je výrazným způsobem oslabena. Za uvedených podmínek je obzvláště nutné pečlivě zajistit právo na obhajobu obviněnému, který zpravidla jako právní laik stojí v nerovném postavení vůči profesionálu, státnímu zástupci, zbaven stěžejní fáze trestního řízení, kde teprve je důkladně zajištěna rovnost stran.

Výše uvedené by mělo platit též stran prohlášení viny (§ y27 Osnovy), zvláště když prohlášení viny přijaté soudem nelze odvolat (§ y27 odst. 6 Osnovy). Obviněný, který prohlašuje vinu, by měl být obligatorně zastoupen obhájcem, a to minimálně v případech, kdy mu je následně uložen trest odnětí svobody. Jinak tomu bude u nesporných skutečností (§ y28 odst. 1 Osnovy), neboť jde o skutečnosti dílčí, které samy o sobě zpravidla nemají takový dosah jako uznání celé viny. Ostatně i za právní úpravy účinné do dne 30. 9. 2020 byly

v méně závažných případech nesporné skutečnosti aprobovány, a to bez nutné obhajoby (§ 314d odst. 2 věta první TŘ). Na druhou stranu je třeba uznat, že v některých konkrétních případech mohou být nesporné skutečnosti natolik podstatnými, až jejich uznání bude mít fakticky charakter prohlášení viny ve skutkové dimenzi, takových případů nicméně lze očekávat spíše méně než více.²⁷³

V § 11 Osnova upravuje právo na tlumočníka, které je zaručeno každému. Ne každý má právo na bezplatnou pomoc tlumočníka, obviněný však ano. Nezbytnost záruky práva obviněného na bezplatnou pomoc tlumočníka vyplývá již z čl. 6 odst. 3 písm. e) Úmluvy. Právo na tlumočníka vůbec umožňuje učinit řízení kontradiktorním, protože dává obviněnému, který neovládá český jazyk, reálnou možnost ke všemu se vyjádřit, klást otázky, vyslýchat svědky, stejně jako pochopit podstatu obvinění i shromážděných důkazů. Přestože přítomnost tlumočníka zásadním způsobem narovnává postavení obviněného, jeho projev, úkony ani vnímání celého trestního řízení pro něj zdaleka nemůže být zdaleka tak spontánní jako pro osobu ovládající dostatečně český jazyk²⁷⁴, proto se *de lege ferenda* přikláníme k možnosti, aby v zájmu zajištění materiální pravdy byla pro obviněné vyžadující pomoc tlumočníka stanovena nutná obhajoba. Legislativní změna by byla nadbytečná, pokud by se ukázalo, že osobám neovládajícím český jazyk OČTŘ v praxi přiznávají nutnou obhajobu, jelikož se dotyční nejsou schopni náležitě hájit (§ 36 odst. 2 TŘ, § 56 odst. 2 Osnovy); tělesné a duševní vady představují jen příkladný výčet důvodů, které mohou OČTŘ vést k závěru o nezpůsobilosti obviněného k samostatné obhajobě.

Stejně jako za současného stavu se lze v některých případech nutné obhajoby vzdát. V Osnově najdeme uvedené případy v § 58 odst. 1. Jde o řízení o zločinu, a to od přípravného řízení až po řízení o mimořádných opravných prostředcích (dovolání a návrh na povolení obnovy), avšak s výjimkou případů, kdy lze obviněnému (odsouzenému) uložit výjimečný trest. Nutné obhajoby se lze vzdát též v řízení před soudem proti zadrženému obviněnému od okamžiku jeho výslechu. Plánovaná úprava tudíž odpovídá právní úpravě současné s tou

²⁷³ Zákonem č. 333/2020 Sb. byly do TŘ s účinností od 1. 10. 2020 vtěleny instituty prohlášení viny (§ 206c TŘ) i uznání nesporných skutečností (§ 206d TŘ), jejichž úprava odpovídá § y27 a § y28 odst. 1 Osnovy.

²⁷⁴ Jakkoliv to bude pro obviněného znamenat spíše nevýhodu, nemusí tomu být za všech okolností. Např. při svém výslechu se obviněný může dostat hůře pod tlak než spontánně rozumějící obviněný dostatečně znalý českého jazyka (na druhou stranu pro obviněného bez znalosti češtiny bude již dostatečným tlakem samotná skutečnost procesu vedeného v cizím jazyce).

výhradou, že pro nedbalostní trestné činy již nutná obhajoba nemá platit, proto v řízení o nich nepřipadá v úvahu, aby se jí mohl obviněný vzdát. V případě dohody o vině a trestu se do 1. 10. 2020 nebylo možné nutné obhajoby ani vzdát, podle novely TŘ provedené zákonem č. 333/2020 i dle Osnovy ale není nutná obhajoba pro sjednávání dohody o vině a trestu vůbec stanovena.

Ustanovení § 58 odst. 2 předepisuje, že nutné obhajoby se lze vzdát jen za přítomnosti obhájce a po předchozí poradě s ním, což odpovídá současné právní úpravě (§ 36b odst. 2 TŘ).

Možnost vzdát se obhájce i v případě nutné obhajoby vyjadřuje důraz na svobodu vůle a odpovědnost obviněného coby strany v trestním řízení. Za určitých okolností však dle zákonodárce veřejný zájem převažuje nad autonomií vůle obviněného, a to zejména s ohledem na potřebu naplnění zásady materiální pravdy, proto se nelze nutné obhajoby vzdát. Je-li např. obviněný ve vazbě, má objektivně velmi ztíženou možnost se sám hájit, krom toho lze v konkrétních případech shledat i podezření, že na obviněného v zranitelném postavení může být vyvíjen nátlak.

5.3.3 Nemo tenetur

V ustanovení § e7a Osnovy, jež se týká výsledku obviněného, je zdůrazněno jeho právo nevyprávět včetně zákazu donucování k výpovědi; nad rámec toho se deklaruje, že obviněný není vázán povinností mlčenlivosti ani povinností zachovávat v tajnosti utajované informace. Na jednu stranu je uvedeno, co vše obviněný nemusí, na straně druhé se zdůrazňuje, co vše může. Nová právní úprava klade svou díkci obzvláštní důraz na široké rozpětí oprávnění obviněného od úplného odepření výpovědi (naprosté pasivity) po výpověď takového rozsahu, která nedbá na mlčenlivost ani utajované informace (maximální aktivity). V případě uvádění utajovaných informací a skutečností, s nimiž se pojí povinnost mlčenlivosti, ale obviněný musí upozornit na to, že se o takové údaje jedná.

Jedním z atributů práva na obhajobu je povinnost OČTŘ poučít obviněného o jeho právech. Poučení obviněného před počátkem jeho výsledku upravuje § e8 Osnovy. Oproti současné úpravě (§ 91 TŘ) se výslovně uvádí upozornění obviněného, že výpověď slouží k jeho obhajobě, avšak může být stejně tak použita jako důkaz proti němu.

Ve fázi prověřování v rámci přípravného řízení je zakotven „výslech osoby“ (§ x9 Osnovy), jde o změnu v koncepci dosavadního podání vysvětlení. Podezřelému mohou být informace udané při tomto výslechu předestřeny v řízení před soudem; podezřelému je zaručeno právo nevypovídat (§ x9 odst. 2 věta druhá Osnovy). Přes odlišnou koncepci institutu nejde z hlediska principu *nemo tenetur* o žádnou změnu, neboť podezřelý má právo odepřít výpověď i při podání vysvětlení (§ 158 odst. 8 TŘ).

Zakotvení principu *nemo tenetur* v Osnově je v podstatě shodné s TŘ. Na uvedeném není nutné příliš měnit. Jen stručně zmíníme *de lege ferenda* možné výslovné zakotvení práva obviněného, příp. podezřelého odepřít účast na rekognici, neboť donucením obviněného je uvedený princip ohrožen. O této problematice jsme pojednali výše (vizte kap. 2.3). Jakkoliv se nepřikláníme jednoznačně k oprávnění obviněného účast na rekognici odepřít, s ohledem na možnost provést ji podle fotografie zároveň nespátřujeme v takové úpravě zásadní potíže, jež by mohly zablokovat zdárný průběh trestního řízení. Strpět fotografování samozřejmě po obviněném požadovat lze.

5.3.4 Zákaz reformationis in peius

Jako typický *favor defensionis* bývá nejčastěji zmiňován zákaz *reformationis in peius*. Osnova dosud upravuje jen vedlejší případy uplatnění této zásady (rozhodnutí po trvání na projednání věci (§ y55 odst. 2 Osnovy), po zrušení rozsudku vydaném v řízení proti uprchlému (§ f21 odst. 2 a 4 Osnovy) a po zrušení rozhodnutí nálezem Ústavního soudu (§ f23 písm. b) Osnovy)). Navrhovaná úprava v těchto aspektech odpovídá úpravě současné (§ 227, § 306a odst. 2 a 4 a § 314i písm. b) TŘ).

Ohledně zákazu *reformationis in peius* není ve vztahu k úpravě v TŘ ani po přijetí Osnovy namístě žádná změna. Ač by to s ohledem na inkviziční charakter řízení stále široce založený na zásadě oficiality a zásadě vyhledávací, a to i pro soud, nebylo nesystémové, není vzhledem k slabšímu postavení obviněného vhodné tuto výhodu jakkoliv umenšovat.

Na druhou stranu není vhodný ani opačný přístup, tj. rozšíření zákazu změny k horšímu. V současné české právní úpravě je tento princip uplatněn velmi široce a o jeho rozšíření v oblastech, kde se uplatňuje, je možno jen stěžít hovořit. Určitou výjimku představuje řízení po povolení obnovy ve prospěch obviněného, kde je zákaz změny k horšímu omezen na trest. Přestože řízení obnovené ve prospěch obviněného může probíhat i po značně dlouhé době, není to dostatečný argument proti sjednocení právní úpravy u opravných prostředků. Převzetí

stávající úpravy není problematické, na druhou stranu rozšíření zákazu *reformationis in peius* u obnovy řízení by eliminovalo výrazný nesystémový prvek, což by šlo uvítat. Ostatně, rozšíření zákazu *reformationis in peius* u obnovy řízení, prosazoval již Šámal.²⁷⁵

Zákaz změny k horšímu zakotvený v § 227 TŘ by ale rozšiřován být neměl. Trval-li obviněný na pokračování trestního stíhání dle § 11 odst. 4 či § 172 odst. 4 TŘ, převzal tím předně zodpovědnost za případné následky; řízení pokračovalo jen na jeho žádost. Totéž by se ovšem dalo tvrdit i o odvolacím řízení vedeném jen na základě odvolání obviněného; nicméně odvolání mohou podat i jiné subjekty, zde jde pouze o iniciativu obviněného, jen na něm závisí, zda bude v řízení pokračováno. Na rozdíl od odvolání, příp. mimořádných opravných prostředků tento opravný prostředek *sui generis* nesměřuje k přezkumu, nýbrž se jím obviněný domáhá pokračování v trestním stíhání bez ohledu na to, zda bylo zastaveno po právu či ne. Rozhodnutí po pokračování v řízení je v podstatě prvním rozhodnutím (posouzením) dané věci s tím, že zastavení trestního stíhání dle některých ustanovení již není možné. Závěrem je třeba říci, že trvání na projednání věci je výjimečný institut a možnost zhoršit postavení obviněného vyslovením viny má významnou funkci regulační, tzn. trvání na projednání věci by kvůli tomu mělo být využíváno méně často.

Zákaz reformace *in peius* by neměl být zaváděn pro řízení po podání odporu proti trestnímu příkazu. Podáním odporu teprve začíná řádné řízení před soudem spočívající v hlavním líčení, trestní příkaz je rozhodnutí navíc. Jde o odklon, jímž se může věc vyřídit jinak než v hlavním líčení. Tresty, jež mohou být trestním příkazem uloženy, jsou relativně mírné, zejm. maximální možná výměra trestu odnětí svobody (§ 314e odst. 2 písm. a) TŘ)²⁷⁶. Jak bývá u odklonů obvyklé, jde minimálně fakticky o určité zvýhodnění obviněného, nevyužije-li obviněný takové možnosti, nemělo by mu to jít k tíži, na druhou stranu není ani důvod, aby mu to šlo ku prospěchu. Obviněný svým odporem toliko uplatnil právo na vedení standardního trestního řízení.²⁷⁷ Podáním odporu se trestní příkaz ruší, možnost využít tento

²⁷⁵ ŠÁMAL, Pavel. *Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému*. Praha: Codex Bohemia, 1999, s. 369.

²⁷⁶ Jakkoliv by meze stanovené v úpravě trestního příkazu neměly mít na výši trestu vliv, fakticky je pravděpodobné, že se soud v konkrétních případech přikloní k nižší výměře trestu, aby se vešel do limitu, v němž bude moci vydat trestní příkaz.

²⁷⁷ ŠELLENG, Dalibor. *Trestní příkaz. Rigorózní práce*. Právnická fakulta Univerzity Karlovy. Obhájena 2015, s. 137. Pohled na podání odporu jako realizaci práva na veřejné projednání věci dle čl. 38 odst. 2 LZPS zaujal Ústavní soud (nález Ústavního soudu ČR ze dne 10. 12. 2009, sp. zn.: III. ÚS 39/09).

odklon odpadá, nenásleduje přezkoumání trestního příkazu, ale pokračuje řízení směřující k nalézacímu, prvotnímu rozhodnutí. Absence zákazu *reformationis in peius* v řízení po podání odporu proti trestnímu příkazu podporuje obviněné, aby odpor spíše nepodávali, vyšší počet pravomocných trestních příkazů pak představuje důležitý faktor v odbřemeňování soudů. Připomenout je třeba i skutečnost, že odpor se nepodává ve prospěch či neprospěch obviněného.²⁷⁸ Podle názoru Ústavního soudu nezkracuje možná reformace *in peius* po podání odporu obviněného v jeho právu na dvojinstančnost řízení dle čl. 2 odst. 1 Protokolu č. 7 k Úmluvě.²⁷⁹ Závěrem lze poznamenat, že i za přípustnosti reformace *in peius* nerozhoduje soud po podání odporu zcela bez ohledu na vydaný trestní příkaz. Judikatura totiž stanovila pro vydání méně příznivého rozsudku po podání odporu určitá kritéria, jež odmítají uplatnění libovůle v neprospěch obviněného, případné zpřísnění trestu oproti výměře obsažené ve zrušeném trestním příkazu tak musí odpovídat zjištěným skutečnostem; je-li rozhodováno na podkladě totožných skutečností s jiným výsledkem, je zpřísnění trestu nezbytně rozumně vysvětlit s uvedením, proč byla daným skutečnostem přičtena rozdílná váha.²⁸⁰

5.3.5 Beneficium cohaesionis

S ohledem na výše uvedené nepovažujeme za vhodné zasahovat do právní úpravy *beneficia cohaesionis*, zejm. v neprospěch obviněného oproti současnému stavu. Postavení státního zástupce, který se nadále bude moci opřít o vlastní vyhledávací činnost soudu v neprospěch obviněného, bude setrvale nutné ve větším rozsahu kompenzovat prostřednictvím *favorum defensionis*, mezi nimiž zastává *beneficium cohaesionis* jedno z nejvýznamnějších postavení. Na rozdíl od zákazu *reformationis in peius*, kde bylo omezení soudu v otázce zpřísnění trestu shledáno určitým způsobem nesystémovým, zachování *beneficia cohaesionis* naopak odpovídá silnému postavení soudu s jeho zvýrazněnými atributy oficiality. Je-li značná ingerence soudu i bez návrhu stran stále systémovým prvkem, může to vést k myšlence zavedení zhoršení postavení spoluobviněného, který si opravný prostředek nepodal, *maleficia cohaesionis*. Takový institut však shledáváme za současné právní úpravy nepřijatelným, byly by jím porušeny nejrůznější aspekty práva na spravedlivý proces, popř. by byl důraz na

²⁷⁸ ŠELLENG, Dalibor. *Trestní příkaz*, s. 137.

²⁷⁹ Nález Ústavního soudu ČR, sp. zn.: III. ÚS 39/09.

²⁸⁰ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 20. 2. 2002, sp. zn.: II. ÚS 213/2000. Nález Ústavního soudu ČR, sp. zn.: III. ÚS 39/09, vyznívá mírněji; soud se pro dosažení ústavní konformity nemusí výslovně vypořádat s odchylkou, avšak v rozsudku musí nezbytně uvést a odůvodnit všechna kritéria, jež jej vedla k uložení nového trestu.

prosazení kontradiktornosti, eliminovala by se významná kompenzační výhoda *beneficia cohaesionis* a konečně by se jednalo též o nepřípustnou reformaci *in peius*, neboť opravný prostředek v neprospěch spoluobviněného podán nebyl. Jakkoliv by zavedení jakéhosi „zhoršení v souvislosti“ bylo za současné právní úpravy nepřípustné, nelze mu upřít jistý prvek materiální spravedlnosti (nikoliv však spravedlnosti formální, tj. práva na spravedlivý proces).²⁸¹

5.3.6 Navrácení lhůty

Institut navrácení lhůty zakotvený v § 61 odst. 1 TŘ by bylo namíste nejen zachovat, nýbrž i rozšířit.²⁸² Mělo by jít mj. o reakci na judikaturu Ústavního soudu, která přiznala navrácení lhůty i poškozenému, nemohl-li se svého práva jinak domoci mimo trestní řízení.²⁸³ Rozšíření by se mělo týkat výlučně okruhu oprávněných osob, nikoliv důvodů navrácení lhůty, současné relativně striktní podmínky odpovídají zvýšené odpovědnosti stran za průběh trestního řízení, která nezbytně souvisí s posilováním kontradiktorních prvků. Z navrácení lhůty by se měl stát obecný princip, který by svědčil všem subjektům trestního řízení včetně státního zástupce.²⁸⁴ Zdůraznila by se tak rovnost stran ve vztahu k aspektům, které bezprostředně souvisí s prohlubující se kontradiktorností, tedy zcela v duchu Osnovy. Namíste naopak nebude rozšířit navrácení lhůty i pro jiné úkony než opravné prostředky, neboť jde o institut spíše výjimečný, krom toho jsou mnohé jiné lhůty soudcovské, jejichž prodloužení je na soudu i bez subsumpce pod navrácení lhůty. Na uvedeném nic nemění ani zavedení koncentračních prvků do řízení (§ x22 odst. 2, § y7a a § y28d Osnovy), jelikož je zdůrazněno, že se koncentrace týká skutečností, úkonů či návrhů, které strany neuvedly bez objektivních překážek; při existenci vážných skutečností koncentrace nenastane, aplikovat navrácení lhůty by proto bylo zjevně nadbytečné.

²⁸¹ Obviněný, jehož postavení bylo k opravnému prostředku zhoršeno, se bude cítit dotčen, neboť spoluobviněný v obdobném postavení dopadl lépe výlučně kvůli zanedbání ze strany státního zástupce. Jedním takovým případem se zabýval Ústavní soud ČR v nálezu ze dne 6. 6. 2017, sp. zn.: III. ÚS 1126/15.

²⁸² S navrácením lhůty počítá i Osnova, výslovně je zatím upraveno pro podání odporu proti trestnímu příkazu (§ f14 odst. 2 posl. věta Osnovy). Jelikož ustanovení obsahuje odkaz na § 61 TŘ, tedy současnou úpravu, lze očekávat, že institut bude nadále omezen na obviněného.

²⁸³ Nález Ústavního soudu ČR, sp. zn.: Pl. ÚS 32/16.

²⁸⁴ Zavedeny by mohly být některé výjimky, např. lhůta pro podání opravného prostředku by osobě se samostatnými obhajovacími právy končila společně s lhůtou obviněného a nemohla by být navracena z důvodů na její straně.

5.3.7 Práva třetích osob ve prospěch obviněného

Osnova upravuje i práva osob se samostatnými obhajovacími právy, a to obdobně jako TŘ.

Ustanovení § 53 odst. 2 Osnovy specifikuje osoby, které mohou za obviněného podat návrh na bezplatnou obhajobu či obhajobu za sníženou odměnu. Kromě samotného obhájce jsou jimi osoby uvedené v § 59 odst. 1 Osnovy.²⁸⁵ Je-li obviněný omezen ve svéprávnosti, může za něj podávat žádosti i opatrovník (§ 54 odst. 1 Osnovy), mezi takové žádosti jistě bude patřit i návrh na bezplatnou obhajobu či obhajobu za sníženou odměnu. Dle § 59 odst. 1 Osnovy mohou osoby zde jmenované obviněnému přímo zvolit obhájce, u obviněného omezeného ve svéprávnosti tak lze učinit i proti jeho vůli; místo takového obhájce si obviněný může zvolit obhájce jiného (§ 59 odst. 2 Osnovy). Předmětná ustanovení Osnovy obsahově kopírují současnou úpravu, především ustanovení § 37 odst. 1 a 2 TŘ a § 33 odst. 3 TŘ.

Právo svědka odepřít výpověď stanoví § e12 Osnovy, který je až na určité drobnosti totožný s § 100 TŘ. Právo odepřít výpověď z titulu pouhého příbuzenství (dnes § 100 odst. 1 TŘ) je upraveno zcela stejně. Obdoba současného § 100 odst. 2 TŘ, které však není řazeno mezi *favores defensionis*²⁸⁶, navíc stanoví podmínku, že dotyčná osoba musí na vyžádání OČTŘ svůj důvod dostatečně doložit, a výčet oprávněných osob shrnuje pod termín „osoby blízké“²⁸⁷.

Takřka totožně se současným stavem je upraven souhlas poškozeného s trestním stíháním (§ x18 Osnovy). Pouze výčet trestných činů, u nichž se souhlas vyžaduje, je zkrácen o legalizaci výnosů z trestné činnosti (§ 216 odst. 1 TZ) a legalizaci výnosů z trestné činnosti z nedbalosti (§ 217 odst. 2 TZ); trestný čin sexuálního nátlaku (§ 186 odst. 1 a 2 TZ) je pak přesunut ke znásilnění (§ 185 odst. 1 a 2 TZ), tedy mezi trestné činy, u nichž se vyžaduje souhlas s trestním stíháním pouze u manžela, partnera a druha obviněného. Totožný zůstává i výčet případů, v nichž se souhlas nevyžaduje (§ 163a odst. 1 TŘ); výjimku představuje neschopnost

²⁸⁵ Mezi takové osoby patří příbuzný v pokolení přímém, jeho sourozenec, osvojitel, osvojenec, manžel, partner, druh i zúčastněná osoba.

²⁸⁶ Resp. jde-li o svědka, který je sám pachatelem, lze je zařadit pod právo neobviňovat sám sebe (*nemo tenetur se ipsum accusare*).

²⁸⁷ V pozn. TLM 9 Osnovy je navržena změna § 125 TZ, která stanoví okruh osob blízkých; nově by tento status svědčil výslovně druhu sdílejícímu společnou domácnost, naopak by nesvědčil jiným osobám v poměru rodinném nebo obdobném, pokud by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pocítovala jako újmu vlastní. Okruh osob blízkých by tedy byl, jak tvrzeno, po vzoru zahraničních úprav omezen.

udělit souhlas pro duševní chorobu nebo poruchu, pro niž byla svéprávnost poškozeného omezena, nově postačí, není-li poškozený schopen souhlas udělit, aniž by záleželo na příčině takové neschopnosti (§ 18 odst. 3 písm. b Osnovy).

Z opravných prostředků byl v rámci Osnovy dosud publikován odpor proti trestnímu příkazu (§ 14 Osnovy). Mezi oprávněné osoby k podání odporu patří i osoby oprávněné podat ve prospěch obviněného odvolání (§ 14 odst. 1 Osnovy) a obviněný může prohlásit, že si nepřeje, aby v jeho prospěch podaly odpor osoby se samostatnými obhajovacími právy (§ 14 odst. 3 věta druhá Osnovy); podle pozn. TLM 4 bude pojem „osoby se samostatnými obhajovacími právy“ vymezen ve výkladových ustanoveních, okruh osob má být totožný jako v současném ustanovení § 247 odst. 2 TŘ, tj. příbuzní obviněného (resp. obžalovaného) v pokolení přímém, jeho sourozenci, osvojitel, osvojenec, manžel, partner a druh. Je tudíž zjevné, že po přijetí Osnovy zůstanou práva osob se samostatnými obhajovacími právy shodná se stávající úpravou minimálně co do podání odvolání a odporu ve prospěch obviněného; totéž není vyloučeno ani u návrhu na obnovu řízení a stížnosti.

Jakkoliv nelze nic zásadního namítat, bude-li do Osnovy takřka převzata současná úprava osob se samostatnými obhajovacími právy, možné jsou i nejrůznější úpravy. S ohledem na ethos Osnovy, jež zdůrazňuje odpovědnost stran za vedení trestního řízení, nebude v zásadě vhodné oprávnění třetích osob ve prospěch obviněného rozšiřovat (krom níže uvedené výjimky).

Možné by bylo uvažovat o zúžení práv. Nabízí se např. omezení podání odvolání a obnovy řízení na případy, kdy je obviněný zbaven osobní svobody nebo nemá obhájce, příp. kumulativně za předpokladu obou důvodů současně; podání obnovy by navíc mělo zůstat zachováno i pro případ úmrtí obviněného. Předestřené pojetí by bralo v potaz zejm. situace, v nichž je obviněný obzvláště zranitelný, v pozici neproporční vůči státnímu zástupci. Bylo by tudíž šetřeno kontradiktorního přístupu a práva na rovnost stran, za předpokladu oslabení obviněného by však vyrovnávalo postavení stran oprávnění jiných osob. Práva osob se samostatnými obhajovacími právy by se tudíž uplatnila jen v typově nejpotřebnějších případech, čímž by byl podtržen jejich subsidiární charakter. Podmínku omezení na osobní svobodě by se dalo aplikovat i pro oprávnění zvolit obviněnému obhájce a žádat za něj o bezplatnou obhajobu či obhajobu za sníženou odměnu.

Naproti tomu oprávnění odepřít souhlas s trestním stíháním by mohlo být rozšířeno; jednalo by se o výše uvedenou výjimku z oprávnění třetích osob ve prospěch obviněného. Jakkoliv nedání souhlasu s trestním stíháním dle § 163 TŘ představuje *favorem defensionis*, nelze odhlédnout, že jím jsou chráněny v nemenší míře i zájmy poškozeného (např. ochrana před sekundární viktimizací způsobenou samotným faktem trestního stíhání blízké osoby i náročností úkonů trestního řízení pro poškozeného). Rozšíření aplikace § 163 TŘ by posílilo obviněného a zároveň by dostalo požadavku na větší odpovědnost stran, jelikož by svěřilo více oprávnění poškozenému, resp. umožnilo by mu využít své oprávnění ve více případech. Při přijetí Osnovy, která logiku trestního procesu zásadním způsobem nemění, by mělo odepření souhlasu s trestním stíháním zůstat spíše výjimečnou možností, proto se nekloníme k rozšíření okruhu osob, jež mohou poskytnutí souhlasu odmítnout. Usmíří-li se obviněný a poškozený, je možno v řízení o méně závažných trestných činech využít institutu narovnání. Zařazení více trestných činů pod § 163 TŘ by bylo možné, potíž by představovalo nalezení vhodných adeptů, neboť většina trestných činů majících zvláště výrazný soukromoprávní aspekt je již v předmětném ustanovení obsažena či je příliš závažná na to, aby ohledně jejich stíhání bylo svěřeno poškozenému absolutní veto.

Závěrem je namístě konstatovat, že s přijetím Osnovy se jeví vhodným učinit z oprávnění třetích osob aktivně vstupovat do trestního procesu ve prospěch obviněného subsidiárnější institut než dosud, aby dopadal jen na případy, kdy je obviněný typově zranitelnější (např. omezen na svobodě či bez obhájce). Úvahy by se měly vést i o rozšíření možností poškozeného odepřít souhlas s trestním stíháním dle § 163 TŘ, povede-li se nalézt vhodná ustanovení TZ k takovému rozšíření způsobilá.

5.3.8 Oportunní oprávnění soudu

Oportunní oprávnění soudu v podobě fakultativního zastavení trestního stíhání (§ 172 odst. 2 TŘ), podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání zůstane i nadále. Soud tak bude moci učinit v rozhodnutí v rámci předběžného projednání obžaloby (§ y10 odst. 1 písm. f) a písm. g) Osnovy) i v rámci hlavního líčení (§ y51 odst. 2 a § y52 Osnovy).

Obdoba současného fakultativního zastavení trestního stíhání (§ 172 odst. 2 TŘ) je v Osnově upravena v § x25 odst. 2 písm. b). Všechny důvody jsou koncipovány jako případy, kdy není na trestním stíhání veřejný zájem. První tři případy odpovídají důvodům ustanovení § 172 odst. 2 TŘ, zbylé dva jsou nové. První nový důvod se uplatní, jsou-li náklady spojené

s vedením trestního stíhání nebo očekávaná doba jeho trvání neúměrné ve srovnání s povahou a závažností trestného činu; druhý je možno aplikovat, došlo-li od doby spáchání skutku k podstatné změně poměrů pachatele, společenských poměrů či právních předpisů a za těchto okolností není přiměřené nebo účelné trvat na trestněprávním postihu pachatele. Kromě nedostatku veřejného zájmu představuje základní důvod pro fakultativní zastavení trestního stíhání, nejsou-li shromážděné důkazy dostatečným podkladem pro úspěšné zastupování obžaloby v řízení před soudem (§ 25 odst. 2 písm. a), z tohoto důvodu může trestní stíhání zastavit pouze státní zástupce, není tudíž možné prosadit jej proti jeho vůli, a proto nejde o *favorem defensionis*.

Úprava podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání v Osnově (§ 300 – 307) je ve své podstatě obdobná současné úpravě (§ 307 – 314 TR), propracovanější jsou ustanovení týkající se povinností obviněného po podmíněném zastavení trestního stíhání a kontroly jejich dodržování²⁸⁸, k určitým změnám má dojít i u narovnání. Oba instituty se uplatní pouze u přečinů a může o nich rozhodnout samosoudce nebo státní zástupce (§ 300 odst. 1 a § 306 odst. 1 Osnovy). S ohledem na to, že o přečinu dle ustanovení § 146a TZ má rozhodovat senát (§ 21 odst. 2 písm. b) Osnovy), může v řízení o tomto trestném činu rozhodnout o odklonu pouze státní zástupce.

Nad rámec současné úpravy podmíněného zastavení trestního stíhání (§ 307 odst. 2 TR) se může obviněný zavázat, že kromě zdržení se určité činnosti a složení peněžité částky na pomoc obětem trestné činnosti vykoná ve volném čase obecně prospěšnou činnost v rozsahu max. 150 hodin (§ 300 odst. 2 písm. b Osnovy). Nově může vzít obviněný souhlas s podmíněným zastavením trestního stíhání zpět do doby, než o něm samosoudce rozhodne (§ 300 odst. 3 Osnovy). Nad obviněným, jemuž bylo uloženo dodržovat ve zkušební době přiměřená omezení a povinnosti, může být stanoven dohled, obviněnému ve věku blízkém věku mladistvých může být též uloženo některé z výchovných opatření dle ZSVM (§ 301 odst. 6 Osnovy). Jestliže nelze po skončení zkušební doby rozhodnout o osvědčení obviněného, může dojít k jejímu prodloužení až o dva roky na místo dosavadního roku jednoho (stanoveného § 308 odst. 1 TR); stejně jako za dosavadní úpravy však celková délka zkušební doby nesmí překročit pět let (§ 303 odst. 2 písm. b) Osnovy).

²⁸⁸ Podrobnější rozbor by značně přesahoval ambice této práce, proto níže zmiňujeme jen některé důležité změny.

K nejvýznamnějším změnám institutu narovnání patří změna charakteru čtvrté podmínky pro jeho uplatnění, tj. složení peněžité částky určené na pomoc obětem trestné činnosti; dosud šlo o podmínku nezbytnou (§ 309 odst. 1 písm. d) TŘ), dle nové úpravy bude její splnění nezbytné pouze, rozhodne-li o tom příslušný OČTŘ (§ f06 odst. 2 Osnovy). K alternativám pro splnění podmínek narovnání přibyla možnost nahradit alespoň 30 % újmy (příp. vydat alespoň 30 % bezdůvodného obohacení) a stran zbytku se zavázat nahradit či vydat jej v dohodnuté době ve splátkách (§ f06 odst. 1 písm. b) a c) Osnovy). Podobně jako u podmíněného zastavení trestního stíhání bude možno vzít souhlas se schválením narovnání zpět do doby, než o něm samosoudce rozhodne; s ohledem na charakter narovnání bude moci vzít souhlas zpět i poškozený (§ f06 odst. 3 Osnovy). Vypouští se dosavadní ustanovení § 310 TŘ o nezbytném výslechu obviněného a poškozeného k okolnostem týkajícím se dohody o narovnání.²⁸⁹

Oportunní oprávnění soudu se nijak konceptuálně nemění, dosavadní úprava § 172 odst. 2 TŘ se pouze rozšiřuje o dva nové důvody a dílčí změny se týkají i podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání. Podstata spočívající v možnosti soudu prosadit oportunní institut proti vůli státního zástupce nadále zůstává. Jelikož Osnova nezavádí formální důkazní břemeno státního zástupce, není vhodné, aby byl státní zástupce „pánem veškeré opportunity“, a proto hodnotíme ponechání oportunních prvků na soudu jako vyhovující.

K předestřeným oportunním prvkům je vhodné závěrem uvést několik poznámek.

Ustanovení § x25 odst. 2 písm. b) bodu 5. Osnovy, které upravuje fakultativní zastavení trestního stíhání z důvodu podstatné změny poměrů, hovoří o změně poměrů pachatele. Předně, pojmem „pachatel“ by se mělo v trestním procesu velmi šetřit a už vůbec tak nelze nazývat procesní subjekty. Dále, není možné zjistit, kdo pachatelem je, neboť o tom může rozhodnout jen soud, do té doby platí presumpce nevinny, kterou právě Osnova výstižně upravuje v § 2. Pojem „pachatel“ je vhodné nahradit pojmem „obviněný“.

Namísto bude vyřadit z trestných činů rozhodovaných senátem ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky dle ustanovení § 146a odst. 3 TZ (§ 21 odst. 2 písm. b) Osnovy),

²⁸⁹ Podmínku složení peněžité částky na pomoc obětem trestné činnosti (§ 309 odst. 1 písm. d) TŘ) a nezbytný výslech obviněného a poškozeného k dohodě o narovnání (§ 310) řadí mezi důvody, které brání většímu uplatnění schválení narovnání Zůbek (ZŮBEK, Jan. *Odklony v trestním řízení*. Praha: Wolters Kluwer, 2019, 3. 6. 4. K právnímu nároku obviněného na ukončení trestního řízení narovnáním, K mezím aplikace narovnání).

neboť jde nesystémově o jediný přečin, který by nerozhodoval samosoudce a v řízení před soudem by tak nemohl být využit odklon v podobě podmíněného zastavení trestního stíhání či narovnání (§ f0 odst. 1 a f06 odst. 1 Osnovy). Přitom státní zástupce by v přípravném řízení odklon využít mohl. Krom toho jsou některé nedbalostní trestné činy²⁹⁰, soudě dle trestní sazby pro ně stanovené, závažnější, např. kvalifikované skutkové podstaty těžkého ublížení na zdraví z nedbalosti (§ 147) či obecného ohrožení z nedbalosti (§ 273 TZ). V praxi je pravděpodobné, že ohledně trestného činu dle § 146a odst. 3 TZ, beztak zjevně se sporadickým výskytem, nebudou v konkrétních případech splněny další podmínky pro aplikaci odklonu, avšak není vhodné tento přečin apriori vylučovat.

Konečně, jakkoliv je v Osnově podrobně propracováno podmíněné zastavení trestního stíhání, je pro ztraktivnější narovnání učiněno velmi málo. Nejsou zakotveny případy, kdy by bylo možné uplatnit narovnání, aniž by šlo stíhání podmíněně zastavit. To by se mohlo týkat např. méně závažných zločinů, především proti majetku.²⁹¹ Nicméně, takovéto řešení by mohlo být považováno za nespravedlivé, neboť někteří obvinění by byli odsouzeni pro přečin, zatímco jiní pro zločin nikoliv. Zpracovatelé Osnovy každopádně měli nabídnout nějaké řešení, jež by nastavilo narovnání zcela na vedlejší kolej, a to mj. z toho důvodu, že narovnání odpovídá ještě více než podmíněné zastavení trestního stíhání prvkům tzv. restorativní justice, jejichž uplatňování je v souladu se soudobými trendy.

5.3.9 Trvání na projednání věci

Obdobně jako v současné úpravě (§ 11 odst. 4 a § 172 odst. 4 TŘ) je zakotvena možnost obviněného trvat na projednání věci, tj. na pokračování v trestním stíhání zastaveném z určitých konkrétních důvodů. Ustanovení § x25 odst. 4 Osnovy je totožné se současným § 172 odst. 4 TŘ, jímž je umožněno trvat na projednání věci po zastavení trestního stíhání z fakultativních důvodů (§ 172 odst. 2 TŘ). Oproti současné úpravě (§ 223 TŘ) je možnost trvat na projednání věci výslovně zakotvena i pro případy, kdy trestní stíhání z fakultativních důvodů zastavil soud (§ y51 odst. 5 Osnovy).²⁹² Obdoba současného ustanovení § 11 odst. 4 TŘ (trvání na projednání věci po zastavení trestního stíhání z některých důvodů jeho nepřipustnosti) zatím v Osnově upravena není, avšak její zakotvení lze očekávat. Osnova

²⁹⁰ Nedbalostní trestné činy jsou vždy přečiny (§ 14 odst. 2 TZ).

²⁹¹ Srov. např. Východiska, s. 34.

²⁹² Fakticky o změnu nejde, jelikož za současné úpravy je možné totéž dovést systematickým výkladem.

dosud totiž vůbec neobsahuje ustanovení o nepřipustnosti trestního stíhání, navíc možnost trvat na projednání věci i po zastavení trestního stíhání z některých obligatorních důvodů vyplývá z ustanovení § 55 odst. 2 Osnovy. Podle tohoto ustanovení může být po pokračování trestního řízení pro trvání obviněného vyslovena vina, avšak nemůže být uložen trest, což je převzetí dnešního § 227 TŘ, jde o speciální případ zákazu *reformationis in peius* omezeného na trest.

S převzetím úpravy trvání na projednání věci nelze než souhlasit. Ostatně, zrušení tohoto institutu by bez dalšího ani nebylo možné. Bez institutu trvání na projednání věci by se totiž mnozí obvinění nedomohli plné morální ani finanční satisfakce za nezákonné trestní stíhání (§ 12 odst. 2 ZOŠ), a proto je nutné jej zachovat pro soulad právního řádu s čl. 36 odst. 3 LZPS, tedy právem domoci se náhrady újmy způsobené orgány veřejné moci.²⁹³

5.3.10 Právo obviněného vyjádřit se ke každému důkazu po jeho provedení

Podle ustanovení § 214 TŘ musí být obžalovaný po provedení každého důkazního prostředku dotázán, zda se k němu chce vyjádřit. Totéž zůstane upraveno i nadále, avšak možnost vyjádřit se ke každému důkaznímu prostředku po jeho provedení bude výslovně zaručena i ostatním stranám, které ovšem na využití svého oprávnění nebudou přímo dotazovány (§ 40 Osnovy).

Navrhované řešení podpoří kontradiktorní charakter trestního procesu. Strany budou moci bezprostředně reagovat na provedený důkaz, což povede k větší přehlednosti průběhu řízení, než kdyby např. až v závěrečné řeči hovořily o něčem, co by již bylo po rozsáhlém dokazování dávno mimo centrum pozornosti. Zlepšení přehlednosti může v konečném důsledku pomoci i obviněnému, který bude s čerstvým dojmem z dokazování moci lépe reagovat na tvrzení ostatních. *Favor defensionis* v podobě § 214 TŘ přitom nepředstavuje tak zásadní výhodu, aby měla být současná úprava upřednostněna na úkor kontradiktornosti procesu. Nehledě na to, že stále o určité *favorem defensionis* půjde, neboť výslovně dotázán na vyjádření bude nadále jen obviněný.

5.3.11 Závěrečná vyjádření

Z hlediska *favorum defensionis* zůstává zásadně totožná i úprava závěrečných řečí (§ 216 TŘ) a posledního slova (§ 217 TŘ). V závěrečné řeči se pouze limituje doba jejího trvání na tři

²⁹³ Nález Ústavního soudu ČR, sp. zn.: I. ÚS 741/17.

hodiny s možností jejího prodloužení, výslovně se zakotvuje právo opatrovníka obviněného omezeného ve svéprávnosti promluvit v rámci závěrečných řečí a k důvodu pro přerušení závěrečné řeči, která zřejmě vybočuje z rámce projednávané věci, přibyl nový důvod v podobě opakování toho, co již řečník v závěrečné řeči uvedl (§ 42 Osnovy). Úprava posledního slova je zčásti přeformulována a zčásti doplněna. Přeformulovaná část má totožný význam, po závěrečných řečech je obviněnému uděleno poslední slovo, během něj mu nesmí být nikým kladeny otázky; nově se zavádí limit trvání v délce 30 minut s možností prodloužení a výslovně se upravuje možnost poslední slovo přerušit, a to vybočuje-li obviněný zřejmě z rámce projednávané věci nebo opakuje-li to, co již uvedl v závěrečné řeči nebo posledním slovu (§ 43 Osnovy). Osnova obsahuje i období konečných návrhů v rámci veřejného zasedání (§ 235 odst. 3 TŘ); obsahově jde opět o totožné ustanovení, pouze se nově hovoří i zde o „závěrečných řečech“ (§ 64 odst. 3 Osnovy). Nicméně, úprava veřejného zasedání se patrně nepoužije pro řízení před odvolacím soudem, neboť Osnova rozlišuje mezi líčením, jímž se rozumí hlavní líčení a odvolací líčení, a zasedáním, kam spadá zasedání veřejné, neveřejné a vazební (§ 1a Osnovy).

Osnova nepřináší výrazně novou koncepci trestního procesu např. s formálním důkazním břemenem státního zástupce, jeví se proto případným podržení dosavadní koncepce dvojfázovitosti závěrečného vyjádření v hlavním líčení (závěrečná řeč a poslední slovo); v pořádku se zdá být i úprava konečných návrhů, která přebírá dosavadní stav. Nicméně, v Osnově navrhované úpravy lze označit za vhodné, a to jak přesné vymezení času pro závěrečnou řeč, výslovné zakotvení přerušení posledního slova, tak stanovení nového důvodu pro přerušení, tedy opakování již řečeného v některém ze závěrečných vyjádření. Stejně tak je třeba hodnotit pozitivně přejmenování konečného návrhu na závěrečnou řeč. Specifikující ustanovení zajišťují stranám, ale i soudu vyšší míru právní jistoty. Dostatečný časový limit umožňuje stranám se plně vyjádřit, zároveň brání obstrukčnímu jednání, výslovná úprava přerušení posledního slova brání interpretačním nejasnostem a nový důvod pro přerušení projevů umožňuje zamezit nežádoucímu opakování téhož. Přejmenováním konečných návrhů na závěrečnou řeč je zřejmé, že se má postupovat dle pravidel pro závěrečnou řeč v hlavním líčení, čímž se předejde možným nejasnostem.

De lege ferenda je vhodné upravit ustanovení § 42 odst. 3 Osnovy (současný § 216 odst. 3 TŘ), které dává obviněnému právo odpovědět, ujal-li se po jeho závěrečné řeči slova znovu státní zástupce. Osnova počítá s větším kontradiktorním zapojením i vedlejších stran trestního

řízení, tedy poškozeného a zúčastněné osoby, kterým by nic nemělo bránit, aby se po závěrečné řeči obviněného ujaly slova i ony. Úprava by tak neměla hovořit o „státním zástupci“, leč o „některé straně“. Obviněný musí mít příležitost reagovat i na jejich vyjádření, vždy je oprávněn hovořit poslední.

5.3.12 Milost a amnestie

Úpravu amnestie a milosti v Ústavě shledáváme jako uspokojivou. Jde o významné tradiční pravomoci prezidenta republiky. Omezení stran amnestie a abolice kontrasignací předsedy vlády a zároveň ponechání agraciace a rehabilitace výlučně v jeho rukou představuje vyvážené řešení, jež by nemělo být měněno zásahy do ústavního pořádku. Spolu s Východisky²⁹⁴ se přikláníme ke zrušení zákonem stanoveného oprávnění prezidenta přenést řízení a některá rozhodnutí o milosti na ministra spravedlnosti (§ 366 odst. 2 a § 367 TR), neboť se tím popírá prezidentova ústavní pravomoc²⁹⁵.

5.4 Závěrečné shrnutí

Po pojednání o konkrétních institutech se potvrdil prvotní předpoklad, že po případném přijetí úpravy obsažené v Osnově se nic zásadního nemění. Konceptuální změna *favorum defensionis* tudíž není nutná. Určité dílčí změny by s ohledem na teoretické podpoření kontradiktornosti trestního procesu a zvýšené odpovědnosti jednotlivých stran měly směřovat spíše k omezení *favorum defensionis* než k jejich rozšiřování, i v tomto ohledu lze nalézt výjimky. Jakkoliv jsou menší změny žádoucí, na prvotní otázku, zda instituty *in favorem defensionis* potřebují rekodifikaci, je namíste odpovědět, že v případě přijetí úpravy prezentované v Osnově²⁹⁶ tomu tak není, rekodifikaci obecně není nutné vyžadovat.

Dále je třeba se ohradit proti postupu zákonodárce, který místo komplexního přijetí nové úpravy činí dílčí novelisace²⁹⁷, které pouze rozměňují rekodifikaci a oddalují okamžik, kdy bude uzákoněna jako celek. Osnova tak může být před svým přijetím obsahově vyprázdněna, což by mohlo v krajním případě vést k rezignaci na novou právní úpravu a zachování TR po

²⁹⁴ Východiska, s. 35.

²⁹⁵ Jakkoliv samotný Ústavní soud přenesení některých, ač procesních, pravomocí na ministra spravedlnosti připouští (vizte usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 13. 11. 2014, sp. zn.: III. ÚS 414/14). Každopádně není vhodné, aby způsob pověření stanovoval přímo zákon.

²⁹⁶ S výhradou dosud veřejně neprezentované, tedy nejasné, úpravy opravných prostředků v trestním řízení.

²⁹⁷ Nejflagrantnější je to v případě zákona č. 333/2020 Sb.

další dlouhá léta, ba desetiletí. Když už se nezdařilo rekonstruovat současně trestní právo hmotné a procesní, je velmi žádoucí, aby alespoň samostatné přijetí nového procesního práva bylo učiněno globálně, nikoliv separátně.

Závěrem lze nesystemovost zákonodárcova postupu ilustrovat na konkrétních institutech *in favorem defensionis*. Před dnem 1. 10. 2020 TŘ nezahrnoval institut vyjádření k obžalobě, na druhou stranu § 214 TŘ přiznává právo vyjádřit se ke každému důkaznímu prostředku po jeho provedení jen obviněnému²⁹⁸. Osnova naproti tomu obsahuje institut vyjádření k obžalobě (§ y7 a y25 Osnovy) a zároveň právo všech stran vyjádřit se ke každému důkaznímu prostředku po jeho provedení (§ y40 Osnovy). Osnova tudíž oproti TŘ účinnému do 30. 9. 2020 v určitém aspektu posiluje obviněného a v jiném, ale úzce souvisejícím, ohledu oprávnění jiných stran dorovnáává. Tím, že zákonodárce do TŘ přebral vyjádření k obžalobě, avšak nepřikročil ke změně § 214 TŘ, vychýlil vzájemné postavení stran ve prospěch obviněného, aniž by následně zavedl vhodné kompenzační opatření.

²⁹⁸ VYCHYTA, Jan. K některým aspektům obžaloby a postavení státního zástupce v hlavním líčení podle paragrafovaného znění návrhu nového trestního řádu. In: *Státní zastupitelství* 3/2019, 3. Hlavní líčení.

6. Úvahy de lege ferenda pro případ zavedení formálního důkazního břemene státního zástupce

6.1 Posílení kontradiktornosti, adversární proces, formální důkazní břemeno

6.1.1 Kontradiktornost a adversární proces

Přestože podle dosavadního konceptu nového trestního řádu (Osnovy) nelze usuzovat na rozsáhlé změny v postavení stran (zejm. státního zástupce a obviněného), považujeme za vhodné pokusit se nastínit možné změny a vhodné úpravy při zavedení formálního důkazního břemene státního zástupce v řízení před soudem, a to i s přihlédnutím k posílení prvků kontradiktornosti řízení a adversárního procesu, které by s sebou změna pojetí důkazního břemene nutně přinesla.

Prvky kontradiktornosti a adversárního procesu, jež by byly posíleny v souvislosti s formálním důkazním břemenem, byly zvýrazněné ve Východiscích. Není vyloučeno, že v budoucnu dojde i přes přijetí konzervativní úpravy²⁹⁹ k dalšímu posilování takových prvků. Budeme proto zkoumat, jakým způsobem by se právní úprava mohla vyvíjet, jaký vliv by to mohlo mít na postavení stran, především obviněného a státního zástupce, ale i poškozeného, a jak by se příslušné úpravy měly odrazit v institutech *in favorem defensionis* tak, aby došlo k maximální vyváženosti strany obhajoby se stranou obžaloby.

Zásada kontradiktornosti není v TŘ definována. Ve Východiscích³⁰⁰ i Osnově³⁰¹ je návrh *de lege ferenda* na výslovnou úpravu kontradiktornosti, v každém dokumentu je důraz na jiné prvky, vše zmíněné je ale možno pod kontradiktornost podřadit. Oba dokumenty pod kontradiktornost shodně řadí možnost vyjádřit se ke všem důkazům, důkazní prostředek vyhledat, předložit, navrhnout jeho provedení, příp. jej i provést a klást vyslychaným osobám otázky. Východiska více zdůrazňují rovnost stran a nemožnost odsouzení převážně na základě důkazu, k němuž se obviněný nemohl vyjádřit, příp. nemohl klást svědkům otázky, šlo-li o

²⁹⁹ Založené na Osnově.

³⁰⁰ Východiska, s. 20.

³⁰¹ Osnova, § 8.

výpověď svědka.³⁰² Osnova naproti tomu více zdůrazňuje oprávnění obviněného na informace o tom, co je mu kladeno za vinu, jaký trestný čin je ve skutku spatřován a jaké důkazy k tomu byly shromážděny.

Adversární proces výstižně charakterizoval Růžička³⁰³. Jedná se o tradiční typ angloamerického trestního procesu. V čisté podobě jej lze charakterizovat jako souboj dvou stran v podstatě s rovným postavením, každá z nich předkládá na podporu svých tvrzení důkazy. Důkazní břemeno plně nese státní zástupce, naproti tomu soud je bez důkazního břemene i odpovědnosti za výsledek řízení a do procesu vstupuje toliko při řešení procesních otázek, jinak vykonává roli arbitra v soupeření stran. Důkazy provádí a opatřují pouze strany, které jsou tím nuceny k procesní aktivitě, předsoudní stadium je velmi slabého typu, opatřují se jen nejnezbytnější důkazy a získávají podklady pro soudní stadium. Většina věcí není skončena standardním rozhodnutím o vině a trestu, ale různými alternativními způsoby (odklony v širokém slova smyslu), např. uznáním viny či narovnáním. Důležitá je role poroty. V souhrnu lze takový trestní proces přirovnat ke způsobu projednání věcí v soudním řízení civilním. Závěrem Růžička dodává, že přechod na adversární systém, jenž vyžaduje zvýšenou odbornou kvalitu na straně státních zástupců a obhájců, nemůže být rychlý.

Adversární proces tudíž maximalizuje význam obžalovací zásady a z ní vyplývající aktivity stran, jejichž úkoly jsou přísně odděleny dle jednotlivých funkcí (obžalovací, obhajovací, rozhodovací). Oproti kontinentálnímu inkvizičnímu řízení i soud vybočuje ze své rozhodovací funkce pouze zřídka a samostatně procesně neintervenuje ve prospěch jedné či druhé strany. Uvedené rovněž otevírá široký prostor pro konsensuální řešení sjednané mezi obžalobou a obhajobou.

6.1.2 Formální důkazní břemeno

6.1.2.1 Inspirace v civilním soudnictví

Má-li být v trestním procesu zvýrazněno postavení stran, je namístě se podívat, jaká je jejich role v občanském soudním řízení, které v sobě v některých ohledech zahrnuje i prvky bližší

³⁰² Nemožnost být odsouzen převážně na základě výsledku svědka, jemuž obviněný nemohl klást otázky, směřuje k zaručení práva čl. 6 odst. 3 písm. d) Úmluvy, které bylo porušováno i OČTŘ v ČR (např. rozsudek ESLP ze dne 22. 11. 2012 ve věci Tseber proti ČR, č. stížnosti 46203/08).

³⁰³ RŮŽIČKA, Miroslav. Role veřejné žaloby. In: *Právní rádce*, č. 6/2020, pozn. č. 2. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: LIT15375CZ)].

kontradiktornímu a adversárnímu procesu. Krom toho nás civilní proces, v němž je žalobce zatížen formálním důkazním břemenem, může inspirovat k charakterizování některých rysů trestního řízení, v němž by byl státní zástupce zatížen právě formálním důkazním břemenem.

Na počátku je třeba zdůraznit, že existují i právní instituty současného českého trestního procesu, kde je role stran posílena i oproti českému občanskému procesu. Zjevný příklad představuje způsob výslechu svědků. Podle ustanovení § 117 odst. 1 OSŘ provádí dokazování předseda senátu, druhý odstavec umožňuje se souhlasem předsedy provádění jednotlivých úkonů dokazování členy senátu. Stejně tak v jiných ustanoveních je jako jediný subjekt, který provádí dokazování, uveden soud (např. § 120 OSŘ). Ustanovení § 122 odst. 1 OSŘ výslovně stanoví, že dokazování provádí soud při jednání, odstavec druhý upravuje výjimky, kdy lze důkaz provést mimo jednání, příp. jiným soudem nebo prostřednictvím videokonferenčního zařízení. Úprava současného českého občanského soudního řízení však neumožňuje, aby důkaz provedly přímo strany. Způsob provádění výslechu svědka je specifikován v ustanovení § 126 odst. 3 OSŘ, výslech provádí předseda senátu, jenž nejdříve nechá účastníka souvisle vyličit, co o věci ví, poté pokládá otázky, po něm pokládají otázky členové senátu a až poté se dostane na účastníky řízení. V současném českém trestním procesu je přitom možné ponechat provedení důkazu, především výslechu svědků, na státním zástupci či obviněném, příp. jeho obhájci. Ustanovení § 215 odst. 1 TŘ zakotvuje v podstatě stejný postup, jaký se uplatňuje v civilním řízení (§ 126 odst. 3 OSŘ): po provedení výslechu mohou klást otázky předseda senátu, následně jednotliví členové senátu a zpravidla až poté strany a jejich zástupci (státní zástupce, obžalovaný, jeho obhájce a opatrovník, zúčastněná osoba, poškozený a jejich zmocněnci). Druhý odstavec § 215 TŘ však zakotvuje možnost státního zástupce a obžalovaného (příp. obhájce) žádat, aby jim bylo umožněno důkaz přímo provést (především výslech znalce či svědka).

Nyní se zaměříme na aspekty civilního procesu, jež mohou hrát roli při zavedení formálního důkazního břemene v trestním řízení.

Charakteristika důkazního břemene je výstižně vyjádřena v judikatuře: „*Důkazním břemenem se rozumí procesní odpovědnost účastníka řízení za to, že za řízení nebyla prokázána jeho tvrzení a že z tohoto důvodu muselo být rozhodnuto o věci samé v jeho neprospěch. Smyslem důkazního břemene je umožnit soudu rozhodnout o věci samé i v takových případech, kdy určitá skutečnost, významná podle hmotného práva pro rozhodnutí o věci, nebyla pro*

*účastníkovu nečinnost (v důsledku nesplnění povinnosti uložené ustanovením § 120 odst. 1 větou první o. s. ř.) prokázána nebo vůbec (objektivně vzato) nemohla být prokázána. Rozsah důkazního břemene, tedy okruh skutečností, které konkrétně musí účastník prokázat, zásadně určuje hmotněprávní norma, která je na sporný vztah aplikována. Odtud také vyplývá, kdo je nositelem důkazního břemene, tedy kdo z účastníků je povinen stanovený okruh skutečností prokázat a koho při nesplnění této povinnosti stíhá nepříznivý následek v podobě neúspěchu ve sporu.*³⁰⁴ Důkazní břemeno, dodejme, že formální, představuje povinnost účastníka prokázat tvrzené skutečnosti s tím, že v opačném případě nelze z uvedených tvrzení vycházet, což může vyústit až v neúspěch ve sporu; procesní odpovědnost tíží účastníka, nikoliv soud.

Civilní řízení sporné je ovládáno zásadou projednací, dle níž primární odpovědnost skutkového stavu závisí na stranách.³⁰⁵ Pro trestní řízení je typické uplatnění zásady vyhledávací, která se nejryzeji uplatní v přípravném řízení, ale i v řízení před soudem je soud povinen doplnit dokazování v rozsahu potřebném pro své rozhodnutí (§ 2 odst. 5 především věta třetí a věta poslední TŘ).

Soud dle TŘ sice může rozhodovat jen o skutku, který je uveden v žalobním návrhu (§ 220 odst. 1 TŘ), avšak může se opírat mj. o důkazy, jež sám doplnil (§ 220 odst. 2 TŘ) a není vázán právním posouzením skutku v obžalobě (§ 220 odst. 3 TŘ). Soud rovněž může vrátit věc státnímu zástupci k došetření (§ 221 TŘ). V současném českém civilním řízení jsou účastníci povinni označit důkazy k prokázání svých tvrzení (§ 120 odst. 1 věta první OSŘ), jiné důkazy potřebné ke zjištění skutkového stavu může soud provést jen tehdy, vyplývají-li ze soudního spisu (§ 120 odst. 2 věta první OSŘ), a za svá může soud vzít shodná skutková tvrzení účastníků (§ 120 odst. 3 OSŘ).

Zatímco v současném českém trestním procesu představuje výslech obžalovaného zásadní důkazní prostředek, jímž se zahajuje dokazování v hlavním líčení (§ 207 a § 208 TŘ), je v civilním procesu účastnický výslech naopak subsidiární institut a jednou z podmínek pro jeho provedení je, že nelze dokazovanou skutečnost prokázat jinak (§ 131 odst. 1 OSŘ). Při svém výslechu mají účastníci vypovědět pravdu a nic nezamlčovat (§ 131 odst. 2 OSŘ). Účastníci mají při účastnickém výslechu v civilním řízení postavení jakéhosi kvazisvědka.

³⁰⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 11. 2014, č. j.: 33 Cdo 729/2013.

³⁰⁵ PUDILOVÁ, Anežka. *Formální důkazní břemeno státního zástupce v trestním řízení*, s. 13.

V trestním řízení může soud z vlastní iniciativy doplnit dokazování (§ 2 odst. 5 poslední věta TŘ) a může i bez návrhu poupravit rozhodné skutečnosti za předpokladu, že byly probrány v hlavním líčení a je-li dodržena totožnost skutku (§ 220 odst. 1 a 2 TŘ). Soud není vázán právním posouzením skutku v obžalobě (§ 220 odst. 3 TŘ), při zachování totožnosti skutku může novou právní kvalifikaci podepřít doplněním důkazů a skutečností, jež vyšly najevo; soud musí obviněnému sdělit, pokud hodlá skutek posoudit dle přísnějšího ustanovení zákona, než jej posoudila obžaloba (§ 225 odst. 2 TŘ). Soud v civilním řízení dotyčná doplnění neprovádí sám, ale má toliko poučovací povinnost vůči účastníkovi a iniciativu ponechává na něm. Tak ukáže-li se v průběhu jednání, že účastník nevyličil všechny rozhodné skutečnosti, soud jej vyzve k jejich doplnění (§ 118a odst. 1 OSŘ), vidí-li soud možnost jiné právní kvalifikace, než je právní názor účastníka, opět jej vyzve k doplnění rozhodných skutečností (§ 118a odst. 2 OSŘ) a zjistí-li soud, že účastník nenavrl důkazy potřebné k prokázání všech sporných tvrzení, vyzve jej k označení důkazů bez zbytečného odkladu (§ 118a odst. 3 OSŘ).

Zatímco v trestním řízení není až do právní moci rozhodnutí upravena koncentrace a řádné opravné prostředky lze opřít o nové skutečnosti a důkazy (§ 145 odst. 2 TŘ u stížnosti a § 249 odst. 3 TŘ u odvolání), civilní řízení má při rozhodování ve věci samé hned dvojí koncentraci, která umožňuje tvrzení nových skutečností a označení nových důkazů jen za specifických a relativně přísných podmínek. Účastníci v civilním řízení mohou uvést nové skutečnosti a důkazy do konce prvního jednání, příp. do uplynutí lhůty, která jim k tomu byla poskytnuta, jinak k nim nebude v řízení před nalézacím soudem přihlíženo (§ 118b odst. 1 OSŘ), kvůli odvolacímu řízení musí účastníci uvést nové skutečnosti a důkazy dříve, než je vyhlášeno rozhodnutí v prvním stupni, jinak tato nova nemohou být odvolacím důvodem (§ 119a odst. 1 OSŘ); u obou koncentrací samozřejmě existují výjimky.

6.1.2.2 Úprava ve Východiscích

Východiska *de lege ferenda* spojují formální důkazní břemeno státního zástupce s jeho odpovědností za neprovedení důkazů v potřebném rozsahu, které prokazují vinu, a za neprokázání znaků trestného činu, státní zástupce má však i přesto nadále hájit veřejný zájem, a to i v řízení před soudem; navržená změna je shledána souladnou s nálezy Ústavního soudu (např. nález ze dne 14. 5. 2008, sp. zn.: II. ÚS 2014/07); mělo by dojít k posílení stadia řízení před soudem, aktivity stran a kontradiktorní povahy řízení. Přes udržení vůdčí zásady legality, dojde k posílení oportunních prvků, diskreční pravomoc státního zástupce však bude podléhat vnější kontrole. Nově mají být výslovně zavedeny zásady kontradiktornosti a rovnosti stran.

Důkazní břemeno státního zástupce se promítne do zásady oficiality, obžalovací, vyhledávací, volného hodnocení důkazů i zjištění skutkové stavu bez důvodných pochybností, půjde netoliko o posílení kontradiktornosti a obžalovací zásady, nýbrž i o závažný zásah do struktury trestního procesu. Ve vztahu k soudu se omezí zásada vyhledávací, naopak se zvýrazní důkazní iniciativa stran včetně provádění důkazů přímo stranami. Formální důkazní břemeno se má týkat jen řízení před soudem, naopak v přípravném řízení musí být státnímu zástupci poskytnuty podmínky k tomu, aby důkazní břemeno unesl, ostatní strany takové podmínky mít nemohou, proto budou nadále zatíženy jen materiálním důkazním břemenem. Formální důkazní břemeno bude státního zástupce nutit k opatření důkazů, jež unesou obžalobu; obžaloba bude moci být podána jen, bude-li to důvodné a důvodnost musí být přezkoumatelná. Důsledek neunesení důkazního břemene zatíží pouze státního zástupce, nepodaří-li se státnímu zástupci prokázat vinu včetně všech znaků skutkové podstaty trestného činu, bude obviněný zpravidla zproštěn obžaloby. Soud bude povinen upozornit na možnou jinou právní kvalifikaci skutku a státní zástupce bude muset doplnit dokazování i pro tuto eventualitu. Důkazy ve prospěch obhajoby bude provádět obhájce či obviněný, subsidiárně však bude důkazy ve prospěch obhajoby i nadále provádět soud. Úlohou státního zástupce nebude usvědčit obviněného za každou cenu, nadále bude muset hájit veřejný zájem, v přípravném řízení bude stále povinen shromažďovat důkazy v neprospěch i ve prospěch obviněného, v řízení před soudem bude moci navrhnout i důkaz ve prospěch obhajoby, v žádné fázi řízení pak nebude smět důkaz ve prospěch obhajoby zatajit; ve prospěch obhajoby bude státní zástupce moci podávat i jiné návrhy včetně opravných prostředků. Bude zaveden institut nesporných skutečností. Státní zástupce bude muset podat již v obžalobě návrh trestu. Předběžné projednání obžaloby bude sloužit k hledání těch vad přípravného řízení, jež nebude možné napravit v řízení před soudem, a k případné aplikaci odklonů. Se souhlasem stran bude možné provádět důkazy zjednodušeně. Zakotven by byl i institut uznání viny, v případě vážně učiněného prohlášení by se hlavní líčení konalo pouze ohledně trestu. Vrácení věci státnímu zástupci k došetření by se týkalo jen závažných procesních vad, jež by nebylo možné napravit v řízení před soudem; před vrácením věci k došetření v odvolacím řízení bude upřednostněno zproštění obžaloby. Možnost obnovy řízení s ohledem na nové skutečnosti a důkazy by se rozšířila. Dohodu o vině a trestu by bylo možno uzavřít o všech trestných činech.³⁰⁶

³⁰⁶ Východiska, s. 6, 9 – 13, 15, 22, 24, 25, 28 – 31 a 34.

6.1.2.3 Formální důkazní břemeno u Anežky Pudilové

Pudilová zdůraznila některé významné aspekty související s formálním důkazním břemenem státního zástupce v trestním řízení. Mělo by být posíleno diskreční oprávnění státního zástupce, který by nemusel podat obžalobu, pokud by měl důvodné pochyby o jejím úspěchu, stejně tak by u méně závažných trestných činů nemusel obžalobu podat z důvodu veřejného zájmu. Odůvodnění obžaloby by mělo být stručnější. Při předběžném projednání obžaloby by soud (ideálně předprocesní soudce) vyhodnotil, zda jsou navrhovány přípustné důkazy ke všem základním skutkovým okolnostem, v opačném případě by došlo k zastavení trestního stíhání, totožný následek by měly i závažné procesní vady přípravného řízení, vrátit věc státnímu zástupci k došetření by bylo možné pouze v případě, že by soud skutek právně kvalifikoval jinak než státní zástupce v obžalobě. Opis obžaloby by byl doručen obviněnému s příslušným poučením o jeho možném postupu včetně možnosti uznat svou vinu a identifikovat nesporné skutečnosti. Po přednesu v hlavním líčení obžaloby, který by bylo možno zestručnit s odkazem na písemné vyhotovení, by obviněný, příp. jeho obhájce přednesl své vyjádření k obžalobě, jež by též mohl předem zaslat v písemné podobě; jednalo by se o právo obhajoby, nikoliv povinnost. Ohledně nesporných skutečností by se soud musel nejprve ujistit, zda nelze pochybovat o prohlášení stran, v případě zpochybnění nespornosti v dalším průběhu řízení, by se o dané skutečnosti rozšířil okruh skutečností sporných. Soud by měl poučovací povinnost ve vztahu k stranám, hned po přednesu obžaloby a vyjádření k ní by soud přednesl úvodní poučení, v němž by označil podstatné skutečnosti, a to nesporné i ty, jež bude třeba dokazovat, a důkazy, jež bude třeba provést, kdo jaký důkaz provede a předběžné pořadí dokazování. Následně by se strany k úvodnímu poučení vyjádřily. Po skončení dokazování by soud případně poučil státního zástupce, že k některé skutečnosti neunáší své důkazní břemeno, a dal by mu prostor k doplnění dokazování. Jakkoliv by soud sám důkazy nevyhledával ani neprováděl, nebylo by možné ingerovat do práva obhajoby neprokazovat nevinu; pokud by soud věděl o důkazech, jež by mohly být ve prospěch obhajoby, nejprve by na to obviněného či jeho obhájce upozornil a dotázal by se, zda chtějí důkazy provést, pokud by o to strana obhajoby nestála, musel by soud provést takové důkazy sám. Změnu právní kvalifikace by iniciovaly především strany; jestliže by jinou právní kvalifikaci skutku seznal soud, poučil by o tom strany a zvážil by, zda je i přes změnu právního posouzení možné mít všechny podstatné skutečnosti za prokázané v opačném případě by specifikoval důležité skutečnosti, jež dosud zůstaly neobjasněny. Během hlavního líčení by státní zástupce nemohl vzít obžalobu zpět, mohl by však navrhnout zproštění obžaloby. Řízení před soudem by bylo

těžištěm dokazování, procesní odpovědnost za prokázání skutkových okolností by měl státní zástupce, soud by až na výjimky ve prospěch obviněného nevyvíjel důkazní iniciativu, která by byla úkolem stran, k důkazním návrhům a provedení důkazů by se mohly vyjádřit i jiné strany, soud by se dotazoval až po stranách. Výslech obžalovaného a vyjádření k obžalobě by byly oddělené procesní instituty, obžalovaný by měl právo, nikoliv povinnost, aby byl jeho výslech proveden na počátku dokazování. Pokud by státní zástupce neunesl důkazní břemeno, byl by obviněný zproštěn obžaloby, vrácení věci k došetření by neopodstatňovala ani zásadní změna okolností případu. Za předpokladu velmi závažných procesních vad by bylo trestní stíhání zastaveno pro zneužití procesu. Vyhlášením rozhodnutí nalézacího soudu by bylo řízení ve vztahu ke straně obžaloby koncentrováno, nové skutečnosti a důkazy by mohly být uváděny jen za specifických podmínek. Podstatnými vadami řízení, pro něž by odvolací soud rozsudek zrušil, by byla i přílišná ingerence v neprospěch obviněného a porušení poučovací povinnosti ze strany soudu, podstatnou vadou by naopak nebyl nedostatek skutkových zjištění způsobený pasivitou státního zástupce.³⁰⁷

6.1.2.4 Formální důkazní břemeno a důsledky pro favores defensionis

Po inspiraci v civilním soudnictví a s ohledem na vybranou literaturu můžeme identifikovat některé typické prvky trestního řízení, v němž by byl státní zástupce zatížen formálním důkazním břemenem.

Pánem přípravného řízení by stále byl státní zástupce, jeho postavení by legitimovala povinnost unést důkazní břemeno v řízení před soudem; státní zástupce by si musel obstarat dostatečný materiál pro hlavní líčení, došlo by též k rozšíření jeho diskrečních oprávnění. V rámci předběžného projednání obžaloby by byl výrazně omezen prostor pro vrácení věci k došetření (např. při zaujetí jiné právní kvalifikace skutku soudem by tato možnost byla zachována), závažné vady obžaloby a podstatné vady přípravného řízení by vedly k zastavení trestního stíhání; k doplnění některých tvrzení by mohl být státní zástupce po vzoru civilního řízení vyzván a mohla by mu k tomu být poskytnuta lhůta. Postavení obviněného by bylo posíleno institutem vyjádření k obžalobě, který by byl striktně oddělen od výslechu obviněného; obviněný by měl právo, aby jeho výslechem začínalo dokazování, nejednalo by se ale o povinnost, stejně tak by obviněný mohl prohlásit svou vinu a identifikovat

³⁰⁷ PUDILOVÁ, Anežka. *Formální důkazní břemeno státního zástupce v trestním řízení*, kap. 5., s. 148 – 150 a 152 - 182.

skutečnosti, jež má za nesporné.³⁰⁸ Po vyjádření k obžalobě by následovalo úvodní poučení soudu, v němž by shrnul důležité skutečnosti, jež bude třeba dokazovat, i skutečnosti nesporné, důkazy, které se budou provádět a kým, a určil předběžné pořadí provádění důkazů. Následovala by fáze dokazování, důkazní iniciativa by plně dopadala na jednotlivé strany včetně provádění důkazů, státní zástupce by měl procesní odpovědnost za prokázání skutkového stavu, důkazní iniciativa soudu ve prospěch obžaloby by byla vyloučena, ve prospěch obhajoby by byla subsidiární a uplatnila by se jen tehdy, pokud by důkazy, jež by mohly svědčit ve prospěch obviněného, odmítla strana obhajoby provést. Nemá-li soud na konci dokazování za prokázané všechny podstatné skutečnosti, poučí státního zástupce, že neunáší důkazní břemeno, a sdělí mu, které konkrétní skutečnosti nepovažuje za prokázané, k nápravě mu může poskytnout lhůtu. Změnu právní kvalifikace by především inicioval státní zástupce, pokud by však k takovému závěru došel soud, měl by to stranám neprodleně oznámit a zvážit, zda není třeba doplnit dokazování, příp. specifikovat dosud nedoložené skutečnosti. Státní zástupce by nevystupoval jen jako protivník obviněného, ale hájil by hlavně veřejný zájem, byť by byl ve prospěch obhajoby; tak by mohl navrhnout provést důkaz svědčící obviněnému, především by ale v žádné fázi řízení nesměl takový důkaz zatajit. Jakkoliv nebude možné, aby po zahájení hlavního líčení vzal státní zástupce obžalobu zpět, bude moci navrhnout zproštění obžalovaného obžaloby; ve prospěch obhajoby by státní zástupce mohl podávat různé návrhy včetně opravných prostředků. Nikoliv pro stranu obhajoby, leč pro státního zástupce by byla upravena koncentrace řízení k okamžiku vyhlášení rozhodnutí v prvním stupni, nové skutečnosti a důkazy ve prospěch obžaloby by poté mohly být uváděny jen za specifických podmínek. Neunese-li státní zástupce důkazní břemeno, rozhodne soud o zproštění obžaloby, minimalizována bude možnost vrátit věc státnímu zástupci k došetření; i za podmínek, kdy je věc za současné právní úpravy vrácena do přípravného řízení, vysloví soud zprošťující rozsudek, příp. bude možné trestní stíhání zastavit pro zneužití procesu státním zástupcem, které by spočívalo ve velmi závažných procesních vadách. Odvolacími důvody, které představují podstatnou vadu řízení, by nově byly přílišná ingerence soudu při dokazování v neprospěch obhajoby a porušení poučovací povinnosti soudu ve vztahu k jiné právní kvalifikaci a především neunášení důkazního

³⁰⁸ Institut vyjádření k obžalobě, možnost prohlásit svou vinu i rozšíření nesporných skutečností též na řízení vedená senátem bylo již do TŘ zakotveno zákonem č. 333/2020 Sb. s účinností ode dne 1. 10. 2020.

břemene, naopak by odvolacím důvodem nebyl nedostatek skutkových zjištění způsobený procesní pasivitou státního zástupce.

Z důvodů, které zdůrazníme, by při zavedení formálního důkazního břemene došlo k oslabení státního zástupce, resp. strany obžaloby. Dále by došlo k dalšímu zvýraznění role stran a jejich iniciativy, do níž by bylo možné ingerovat méně než dosud; stručně řečeno by více záviselo na stranách a jejich zástupcích, zda svých práv využijí, naopak jiné subjekty by jim uplatnění těchto práv „vnucovaly“ méně než v současnosti. Při oslabení strany obžaloby a menší ingerenci ostatních subjektů do využití práv stranami je namístě zvažovat změny institutů *in favorem defensionis*.

Nejprve se vrátíme k otázce, jak bude strana obžaloby oslabena, bude-li zatížena formálním důkazním břemenem. Státní zástupce bude mít procesní odpovědnost za usvědčení obviněného, uplatnění zásady vyhledávací soudem bude potlačeno. Soud již nebude vyvíjet žádnou důkazní iniciativu v neprospěch obhajoby. Státní zástupce nebude moci využít, byť podpůrné, pomoci soudu ohledně usvědčujících důkazů. Místo potřebného doplnění skutkového stavu i v neprospěch obviněného bude mít soud pouze poučovací povinnost. Neunese-li státní zástupce důkazní břemeno, bude obviněný zproštěn obžaloby, stejně tak bude ve prospěch zproštění, příp. zastavení trestního stíhání omezeno vrácení věci k došetření. Zvětšení diskrečních oprávnění sice postavení státního zástupce posílí, avšak toliko ohledně řešení ve prospěch obhajoby, tj. nestíhání pro daný skutek. Státní zástupce přitom bude i nadále hájit veřejný zájem, nebude pouze protivníkem obviněného, zejména v přípravném řízení bude povinen stejně pečlivě šetřit i skutečnosti ve prospěch obhajoby, i v řízení před soudem bude moci navrhnout důkaz svědčící obviněnému, stejně tak bude moci iniciovat i další návrhy včetně opravných prostředků ve prospěch obhajoby. Jakkoliv bude důkazní iniciativa soudu v neprospěch obviněného nepřijatelná, doplnit dokazování v jeho prospěch bude povinností soudu, ač podpůrnou pro případ neprovedení takových důkazů obhajobou. Obviněný zůstane nadále posílen i prostřednictvím institutu vyjádření k obžalobě, který více než vyrovnává oprávnění státního zástupce vyjádřit se zvlášť ke každému důkazu³⁰⁹. Nově bude moci obviněný určit, kdy v průběhu dokazování dojde k jeho výsledku.

³⁰⁹ Dnes má oprávnění vyjádřit se ke každému důkazu ihned po jeho provedení toliko obviněný (§ 214 TŘ).

6.2 Změna postavení státního zástupce s formálním důkazním břemenem

6.2.1 Posílení autonomie státního zástupce

Pokud by bylo zavedeno formální důkazní břemeno státního zástupce, bylo by potřebné legislativně změnit jeho postavení. Větší odpovědnost státního zástupce by vyvolala požadavek na jeho větší nezávislost. Zatímco nezávislost soustavy státních zastupitelství je relativně dobře garantována, s nezávislostí jednotlivých státních zástupců tomu tak není. Státní zástupce by měl disponovat procesní autonomií stran podání obžaloby i opravného prostředku, naopak oslaben by mohl být vedoucí státní zástupce, který dnes může vydávat závazné pokyny.³¹⁰

V ustanovení § 12c, § 12d a § 12e ZSZ je upraven dohled v soustavě státních zastupitelství. Dohled má zajišťovat řídicí a kontrolní vztahy, a to za prvé mezi různými stupni státních zastupitelství, za druhé uvnitř jednotlivých státních zastupitelství (§ 12c ZSZ). Nejbližší vyšší státní zastupitelství vykonává dohled nad postupem státních zastupitelství nejbližší nižších, může jim dávat závazné písemné pokyny, kterými se nižší státní zastupitelství musí řídit s výjimkou případů pokynů nezákonných; nižší státní zastupitelství, jež odmítlo pokyn z důvodu nezákonnosti splnit, musí sdělit důvody odmítnutí, v případě trvání na splnění pokynu vyšší státní zastupitelství věc odejme a vyřídí ji samo, tentýž důsledek má nečinnost či existence nedůvodných průtahů nižšího státního zastupitelství (§ 12d ZSZ). Obdobná je též úprava dohledu vedoucího státního zástupce, resp. jím pověřeného státního zástupce nad postupem státních zástupců u státního zastupitelství, v jehož čele stojí; státní zástupci musí respektovat pokyny krom pokynů nezákonných, důvody odmítnutí splnit pokyn musí být sděleny tomu státnímu zástupci, který pokyn vydal, trvá-li tento státní zástupce na pokynu, předá věc vedoucímu státnímu zástupci, který může pokyn zrušit, v opačném případě vyřídí věc státní zástupce, jenž pokyn vydal; pokud pokyn, jenž byl následně pro nezákonnost odmítnut, vydal přímo vedoucí státní zástupce, provede jej sám (§ 12e ZSZ). V úpravě dohledu vedoucího státního zástupce se navíc stanoví, že v jednání před soudem není státní zástupce pokynem vázán také tehdy, dojde-li během jednání ke změně důkazní situace (§ 12e odst. 4 ZSZ).

³¹⁰ GŘIVNA, Tomáš. Základní zásady trestního řízení ve světle rekodifikace trestního řádu [online]. Kongres právní prostor 2015. Seč u Chrudimi, 2015. [cit. 2021-04-28]. Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/trestni-pravo/zakladni-zasady-trestniho-rizeni-ve-svetle-rekodifikace-trestniho-radu>.

Úprava dohledu v rámci státního zastupitelství je velmi striktní a dvojitá³¹¹. Takováto úprava je při zavedení formálního důkazního břemene státního zástupce v trestním řízení zcela nevyhovující. Státní zástupci potřebují větší autonomii, aby sami mohli dostát zvýšené odpovědnosti, která na ně bude kladena. Státní zástupci jsou pečlivě vybíranými právními profesionály, jejich výběrová řízení jsou obdobná výběrovým řízením na soudce, kteří rozhodují samostatně, bez dozoru; není nezbytné jednotlivé státní zástupce důsledně vést dle vůle nadřízených entit uvnitř státního zastupitelství. Navíc každý státní zástupce zná nejlépe svůj vlastní případ, který dozoruje ve vztahu k policejním orgánům, a může být kontraproduktivní, aby byl v konkrétních případech kontrolován těmi, již o případu zdaleka nemohou tolik vědět. Jako vhodnou právní úpravu v případě zatížení státních zástupců formálním důkazním břemenem vnímáme výrazné omezení dohledu směrem k svobodnému postavení s širokým uplatněním autonomie vůle ve vedení trestního řízení včetně rozhodnutí o podání opravných prostředků.³¹² Vhodné bude samozřejmě zachovat některé pravomoci nadřízených složek v rámci soustavy státních zastupitelství jako např. při vyřizování stížností proti usnesení státního zástupce (§ 141 an. TŘ), žádost o přezkoumání postupu státního zástupce (§ 157a TŘ), dále oprávnění ke kárným proviněním státních zástupců a v určité míře uchování sjednocující role nejvyššího státního zastupitelství a jeho vedoucího, mj. vydáváním obecných pokynů. Vedoucí státní zástupci by byli především činní ve státní správě státního zastupitelství, nikoliv stran dohledu vůči jednotlivým státním zástupcům.

Státní zástupci, kteří by celé trestní řízení od počátku dozorovali, by ve svém postavení setrvali až do konce včetně řízení o opravných prostředcích (mj. odvolacího, ale i dovolacího). Fungovali by jako skutečný protipól, protistrana obviněného, který také není v řízení o opravných prostředcích nikým střídán. Uvedený postup by byl efektivnější, neboť příslušný státní zástupce by znal celou logiku vedení konkrétního trestního řízení a případné potíže a dilemata, jež v jeho průběhu řešil. Zvláště u komplikovaných a rozsáhlých věcí by bylo výhodné, že by se spisem nemuseli detailně zabývat jiní státní zástupci. Státní zástupce by se v rámci své autonomie rozhodl, zda shromážděné důkazy mohou v řízení před soudem

³¹¹ Vnější ze strany státního zastupitelství bezprostředně vyššího a vnitřní ze strany vedoucího státního zástupce. Kromě toho některé konkrétní pravomoci vůči činnosti státních zástupců má i nejvyšší státní zástupce (např. rušení nezákonných usnesení nižších státních zástupců podle ustanovení § 174a TŘ).

³¹² Srov. GRIVNA, Tomáš. Základní zásady trestního řízení ve světle rekonstrukce trestního řádu. Kongres Právní prostor 2015.

obstát. Pokud by podle něj obžaloba neobstála ani po všemožném doplnění dokazování, trestní stíhání by zastavil. Otázkou je, nakolik má být očekávaná pravděpodobnost odsouzení vysoká, aby to k podání obžaloby dostačovalo. O tom by v konečném důsledku rozhodoval konkrétní státní zástupce sám. Rozhodně by však muselo dojít ke změně dnešního přístupu, jenž je reflexí právní úpravy, podle které lze trestní stíhání z důvodu neprokázání skutku zastavit jen tehdy, pokud je nepochybné, že se skutek, pro nějž se vede trestní stíhání, nestal (§ 172 odst. 1 písm. a) TŘ). V situaci, kdy není jisté, zda se skutek stal, pravděpodobnější je, že nikoliv, a ani při realistické predikci ohledně nových skutkových zjištění před soudem na základě dostupných důkazních prostředků nelze podstatnou změnu očekávat, by se již obžaloba podávat neměla.³¹³ Stran reálnosti odsouzení je ale třeba mít na paměti slabý charakter přípravného řízení, kde by nadále zůstávalo výsadní postavení státního zástupce³¹⁴, a proto by se pravděpodobnost odsouzení měla posuzovat s jistou rezervou, neboť stěžejní část dokazování teprve přijde. Bylo by vhodné, aby si nezávislé státní zastupitelství vypracovalo vlastní metodiky pro státní zástupce, jak za určitých pochybností postupovat; v konkrétních trestních řízeních by však do autonomie státních zástupců nebylo zasahováno, až na zjevné excesy (např. kárná provinění) nebo opravné (příp. dozorčí) prostředky, o nichž bude pojednáno nyní.

6.2.2 Přezkum rozhodnutí o ukončení trestního stíhání

V případě zastavení trestního stíhání státním zástupcem by se nemuselo jednat o rozhodnutí definitivní. Za prvé by mohla některá ze stran, nejspíše poškozený, podat stížnost a usnesení by přezkoumalo nadřízené státní zastupitelství. Za druhé navrhuje v určité modifikované formě zachovat dnešní oprávnění rušit pravomocná usnesení o zastavení trestního stíhání (příp. též usnesení o postoupení věci apod., ale náš zřetel bude směřovat vůči zastavení trestního stíhání).

6.2.2.1 Dozorčí oprávnění

Nejprve se vyjádříme k oprávnění rušit pravomocná usnesení o zastavení trestního stíhání. Podle současné právní úpravy může nezákonná usnesení mj. o zastavení trestního stíhání rušit

³¹³ Osnova v tomto ohledu vychází státním zástupcům do jisté míry vstříc zavedením fakultativního zastavení trestního stíhání z důvodu nedostatku podkladů pro úspěšné zastupování obžaloby (§ x25 odst. 2 písm. a) Osnovy).

³¹⁴ Výjimku by samozřejmě představovaly některé nejvýznamnější zásahy do základních lidských práv a svobod, např. vzetí do vazby, domovní prohlídka, odposlech a záznam telekomunikačního provozu aj.

nejvyšší státní zástupce, a to do tří měsíců od nabytí právní moci (§ 174a odst. 1 TŘ), učiní-li tak, pokračuje v řízení státní zástupce, jenž v řízení rozhodoval v prvním stupni, a je vázán právním názorem, který ve svém rozhodnutí nejvyšší státní zástupce vyslovil, a musí provést úkony, které nejvyšší státní zástupce nařídil (§ 174a odst. 3 TŘ). Navrhujeme, aby takové rozhodnutí napříště nebylo vyhrazeno nejvyššímu státní zástupci, nýbrž aby jej mohl učinit státní zástupce státního zastupitelství bezprostředně nadřízeného státnímu zastupitelství, pod nějž spadá státní zástupce, který usnesení o zastavení trestního stíhání vydal („prvotní státní zástupce“). Po zrušení usnesení by věc mohla být přikázána prvotnímu státnímu zástupci se závazným právním názorem³¹⁵ a s pokyny k doplnění dokazování, tyto závěry by prvotní státní zástupce musel respektovat. Zrušující rozhodnutí by však nemohlo obsahovat závazné instrukce k tomu, jak má prvotní státní zástupce vyhodnotit provedené a potencionální důkazy ve vztahu k úvaze o reálnosti odsouzení obviněného v řízení před soudem, tím méně by mohlo obsahovat kategorický pokyn, aby prvotní státní zástupce podal obžalobu. Prvotní státní zástupce by musel mít možnost vystupovat nezávisle a svobodně a nesměl by být donucován k podání obžaloby proti svému přesvědčení, neboť při zavedení formálního důkazního břemene by za úspěch i neúspěch obžaloby v řízení před soudem osobně odpovídal a za těchto okolností by po něm nebylo možné uvedené sebezapření spravedlivě požadovat. Po zrušení usnesení o zastavení trestního stíhání by ale státní zástupce bezprostředně nadřízeného státního zastupitelství kromě vrácení věci prvotnímu státnímu zástupci rovněž mohl dozor nad trestním stíháním převzít a podat obžalobu sám, tj. vstoupit se vším všudy na místo prvotního státního zástupce, a to včetně řízení o opravných prostředcích po rozhodnutí soudu. Možnost převzít vedení trestního řízení a podání obžaloby představuje stěžejní důvod, proč by možnost zrušit usnesení o zastavení trestního stíhání již nebyla svěřena nejvyššímu státnímu zástupci ani by k ní nebylo oprávněno např. nejvyšší státní zastupitelství obecně³¹⁶, protože by to bylo z kapacitních důvodů obtížné a vzhledem k rozložení soustavy státního zastupitelství neefektivní; u bezprostředně nadřízeného státního zastupitelství se též předpokládá lepší možnost usnesení o zastavení trestního stíhání pečlivěji přezkoumat, než tomu bude u nejvyššího státního zástupce, jemuž je v současnosti s ohledem na ustanovení §

³¹⁵ Modelový případ: Prvotní státní zástupce zastavil trestní stíhání, protože skutek nebyl trestným činem (dnes § 172 odst. 1 písm. b) TŘ); spáchání skutku i identifikace obviněného jako pachatele jsou přitom průkazné a ani prvotní státní zástupce tyto okolnosti v usnesení nikterak nerozporuje.

³¹⁶ Samozřejmě s výjimkou případů, kdy usnesení o zastavení trestního stíhání vydal státní zástupce vrchního státního zastupitelství.

174a TR svěřeno dozorčí oprávnění ve vztahu k usnesením z celé ČR. Při přezkumu usnesení o zastavení trestního stíhání a úvahách o převzetí věci s následným podáním obžaloby (jako rozhodnutí *sui generis*) by státní zástupce bezprostředně nadřízeného státního zastupitelství měl spíše upřednostnit apelační princip³¹⁷ než kasační, tzn. neměl by často vracet věc původnímu státnímu zástupci, ale spíše by měl případ převzít, aby výrazně neingeroval do autonomie vůle původního státního zástupce. Státní zástupce, který věc převzal, by ale nemusel podávat obžalobu za všech okolností. Kdyby po převzetí věci zjistil, že obžaloba před soudem nemůže reálně obstát, zvláště prováděl-li po převzetí věci sám došetřování, vydal by usnesení o zastavení trestního stíhání, proti němuž by mohl poškozený podat stížnost³¹⁸, resp. po nabytí právní moci by usnesení mohlo být opět zrušeno nadřízeným orgánem³¹⁹ v rámci dozorčí činnosti, tj. období současného ustanovení § 174a TR. Jakkoliv se taková cirkulace zdá být neefektivní s reálnou možností prodloužení trestního řízení, v praxi by se patrně jednalo o postup výjimečný. Pokud by již státní zástupce bezprostředně nadřízeného státního zastupitelství věc převzal, učinil by tak patrně s úmyslem obžalobu podat, a kdyby bylo nutné nějakou okolnost došetřit, patrně by usnesení o zastavení trestního stíhání prvotnímu státnímu zástupci zrušil a věc mu vrátil zpět se závazným pokynem k došetření.

6.2.2.2 Stížnost poškozeného

Druhou možností, jak zrušit usnesení o zastavení trestního stíhání, je na základě stížnosti poškozeného. Taková možnost existuje již dle dosavadní právní úpravy (§ 172 odst. 3 TR). Na jednu stranu považujeme úpravu za hodnou zachování včetně odkladného účinku stížnosti a věcné příslušnosti státního zástupce bezprostředně nadřízeného státního zastupitelství o

³¹⁷ Pojem „apelační“ je zde použit s ohledem na to, že přezkumný orgán věc původnímu státnímu zástupci nevrací, ale rozhodne sám (převezme věc a podá obžalobu).

³¹⁸ Zde vnímáme určitou paralelu s přezkumným řízením podle SŘ (§ 94 an.), neboť v obou případech je přezkoumáváno již pravomocné rozhodnutí, jde o dozorčí prostředek, k řízení je věcně příslušný bezprostředně nadřízený orgán, řízení se provádí *ex officio* a dotčené osoby nemají na provedení řízení nárok, mohou jen podat podnět; rozhodnutí, které je v řízení případně vydáno, je prvoinstanční. Na druhou stranu, zatímco proti usnesení o zastavení řízení vydanému v přezkumném řízení není přípustný žádný opravný prostředek (§ 97 odst. 1 a 2 SŘ s odkazem na § 76 odst. 5 poslední věty SŘ), proti usnesení o zastavení trestního stíhání stížnost přípustná je, resp. *de lege ferenda* má být.

³¹⁹ Bezprostředně nadřízeným státním zastupitelstvím. V případě, že rozhodovalo Nejvyšší státní zastupitelství, byl by nadřízeným orgánem nejvyšší státní zástupce (vizte též současnou úpravu příslušného orgánu k řízení o stížnosti proti usnesení státního zástupce Nejvyššího státního zastupitelství, § 141 odst. 3 poslední věta TR).

stížnosti rozhodnout, na stranu druhou však vnímáme jako vhodné omezit kasační a upřednostnit apelační přezkum s případným převzetím věci (obdobně jako u dozorčího prostředku výše). Zamítne-li státní zástupce druhé instance stížnost, bude moci státní zástupce bezprostředně nadřazeného státního zastupitelství využít svého dozorčího oprávnění popsaneho v odstavci výše. Stejně tak ale od té doby, co poškozenému bylo doručeno písemné vyhotovení usnesení o zamítnutí stížnosti, začne poškozenému běžet lhůta k podání subsidiární žaloby³²⁰ k soudu. K subsidiární žalobě bude poškozený oprávněn pouze tehdy, vyčerpal-li bezvýsledně řádný opravný prostředek, tzn. stížnost proti usnesení o zastavení trestního stíhání. Po zamítnutí stížnosti bude existovat určitá dvojkolejnost nápravy. Za prvé, možnost dozorčího prostředku, za druhé, prostor k převzetí iniciativy poškozeným. K uplatnění dozoru vůbec nemusí dojít a lhůta k podání subsidiární žaloby poběží poškozenému nezávisle.³²¹ Pokud by již byla podána subsidiární žaloba, ale až poté by došlo k využití dozorčího oprávnění, mohl by státní zástupce po zrušení usnesení o zastavení trestního stíhání vstoupit do řízení místo poškozeného³²² a měl by možnost (ob)žalobu doplnit, s ohledem na šetření autonomie stran by však bylo lepší, aby se k subsidiární žalobě poškozeného připojil.

6.2.3 Jiné změny a ústavní zakotvení státního zastupitelství

Další změna související s autonomií státních zástupců po zavedení formálního důkazního břemene se týká mimořádných opravných prostředků v řízení před soudem. Konkrétní státní zástupce by byl odpovědný za celé trestní řízení před soudem včetně podání dovolání. Na nejvyššího státního zástupce by se přesunulo oprávnění podat stížnost pro porušení zákona, pokud by zůstala v právní úpravě zachována. Ostatně, již za současné úpravy je státní zastupitelství při podání stížností pro porušení zákona angažováno, neboť prošetřuje podněty k jejímu podání (§ 466 TR a § 30 až § 33 VJŘSZ). Stížnost pro porušení zákona by se měla týkat pouze těch nejzásadnějších nezákonností v rovině hmotné i procesní.

³²⁰ K subsidiární žalobě vizte níže v kap. 7.1.

³²¹ Souběžné vedení dozorčího řízení a řízení o subsidiární žalobě lze připodobnit analogické situaci při přezkumném řízení dle SŘ a řízení o žalobě. Nutnost vyčerpání řádného opravného prostředku poškozeného podtrhuje subsidiaritu žaloby a opět nachází analogii ve správním právu procesním, konkrétně v ustanovení § 68 písm. a) SŘS, podle něž je žaloba nepřípustná, nevyčerpal-li žalobce řádné opravné prostředky.

³²² Jednalo by se o jakýsi speciální případ procesního nástupnictví.

Bude-li zvýrazněno postavení stran v trestním řízení, považujeme za nevhodné, aby se měnilo ústavní zařazení státního zastupitelství, jež dnes patří do moci výkonné (§ 80 Ústavy). Zařazení státního zastupitelství do moci soudní by evokovalo sounáležitost strany obžaloby se soudem, což je krajně nežádoucí. V řízení před soudem nemůže mít s ohledem na zásadu obžalovací a požadavek rovnosti stran státní zástupce privilegované postavení, a to ani prostřednictvím formálně právního zakotvení v Ústavě. Jakkoliv je ústavněprávní zakotvení státního zastupitelství lakonické a při výkladu ústavních norem z velké části převládá teleologický výklad, nelze normu nejvyšší právní síly, která má prozařovat celým podústavním právem, jakkoliv podceňovat. Posilování adversárních prvků v trestním procesu je dle našeho mínění přímo úměrné potřebě řadit státní zastupitelství mezi instituce moci výkonné. Ostatně současné (a i pro budoucnost žádoucí) postavení, resp. zařazení státního zastupitelství (státních zástupců) v trestním řízení je v podstatných znacích analogické postavení správních úřadů (orgánů výkonné moci par excellence) v procesní úpravě správního práva. Zatímco ve správním řízení má mít správní úřad postavení nestranné autority, která rozhoduje o právech a povinnostech osob a vede s nimi řízení, ve správním soudnictví má správní úřad postavení rovnocenné strany (je žalovaným) a může uplatňovat procesní práva srovnatelná se žalobcovými³²³ včetně práva podat opravný prostředek proti rozhodnutí krajského správního soudu, kterým je kasační stížnost, o níž rozhoduje Nejvyšší správní soud. Obdobně má státní zástupce dominantní postavení nestranné autority v přípravném řízení trestním, v němž převládá zásada vyhledávací, v řízení před trestním soudem má však postavení rovnocenné strany a může uplatňovat procesní práva srovnatelná s právem obviněného. K tomu účelu, aby bylo dorovnáno i tak velmi silné postavení státního zástupce, má obhajoba specifická práva, jimiž státní zástupce v trestním řízení nedisponuje, *favores defensionis*. Samozřejmě mezi postavením státního zástupce v trestním řízení a správním úřadem v řízeních správního práva existují určité i výrazné odlišnosti, ale v zásadních ohledech jde o postavení obdobné, alespoň viděno prizmatem zařazení státního zastupitelství v rámci státní moci, i proto je žádoucí zařadit státní zastupitelství i jednotlivé státní zástupce pod moc výkonnou. Výše jsme považovali za vhodné posílit v případě zavedení formálního důkazního břemene nezávislost jednotlivých státních zástupců v trestním řízení. Posílení autonomie státních zástupců by mělo za následek jejich přiblížení postavením soudců, tzn. i

³²³ Žalobce je v soudním řízení správním osobou, o jejichž právech a povinnostech správní úřad (žalovaný) jednostranně rozhodoval ve správním řízení.

soudní moci jako celku; přesto tento aspekt nedostačuje ke konstatování vhodnosti zařadit státní zastupitelství pod soudní moc, a to z výše uvedených důvodů.³²⁴ Zopakujme, v případě posílení role stran v trestním procesu by bylo ještě více nežádoucí než za dnešního stavu, aby jedna ze stran trestního řízení, jež mají být v zásadě rovné, patřila do stejné kategorie jako soud, subjekt, jenž má o obou stranách nezávisle a nestranně rozhodovat. Za druhé, i v případě významného posílení autonomie jednotlivých státních zástupců bude mít státní zastupitelství stále z velké části obdobný charakter jako správní úřady v řízeních správního práva, zejména je nutno vyzdvihnout změnu role v řízení před soudem oproti přípravnému řízení trestnímu (resp. správnímu řízení v případě správních úřadů).

6.3 Formální důkazní břemeno a instituty in favorem defensionis

Nyní se zaměříme na návrhy *de lege ferenda* ohledně institutů *in favorem defensionis* v případě zavedení formálního důkazního břemene pro státního zástupce. Jelikož právní úprava bude v takovém případě oslabovat oproti dosavadnímu stavu jednu ze stran a přesune velkou část odpovědnosti za průběh řízení před soudem na ni, bude namísto zvýšit i odpovědnost obviněného za průběh trestního řízení a jeho výsledek. Jedním z prostředků může být právě omezení některých institutů *in favorem defensionis*, jež nemají ústavněprávní zakotvení. Krom toho by stran dorovnání obou pólů, tj. obhajoby a obžaloby, mohl být určitým faktorem i poškozený (k tomu vizte níže kap. 7).

6.3.1 Zákaz reformationis in peius

6.3.1.1 Řízení o opravném prostředku

6.3.1.1.1 Zákaz zhoršení postavení obviněného

Zavedení formálního důkazního břemene by státního zástupce ve fázi řízení před soudem fakticky oslabilo, proto by bylo opodstatněné a vhodné, aby došlo k určité kompenzaci na straně obviněného. Jedním z práv, které by bylo možné revidovat, je zákaz *reformationis in peius*.³²⁵ Lze očekávat, že po jeho zrušení by klesl počet opravných prostředků ze strany obviněného, protože by si nemohl být jistý, zda se jeho postavení v řízení o opravném

³²⁴ Na potřebu posílit nezávislost jednotlivých státních zástupců téměř na úroveň soudu upozorňují Šabata s Růžičkou, kteří ale naopak navrhují zařazení státního zastupitelství pod jeden druh státní moci společně se soudy (ŠABATA, Karel; RŮŽIČKA, Miroslav. K novému zákonu o státním zastupitelství. In: *Státní zastupitelství*, č. 3/2016, VI. Závěry. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: LIT206067CZ)].

³²⁵ Východiska se zákazem *reformationis in peius* počítají (s. 17).

prostředku ještě nezhorší. Nicméně, zrušení zákazu *reformationis in peius* by nesystémově posilovalo postavení soudu v rozporu s tendencí zvýšit odpovědnost stran a posílit kontradiktornost řízení. Navíc při zavedení formálního důkazního břemene státního zástupce, by ani nemohlo bez odvolání v neprospěch obviněného k zhoršení jeho postavení v odvolacím řízení vůbec dojít. Podání opravného prostředku v neprospěch obviněného je i za současné právní úpravy odpovědností subjektů na straně obžaloby³²⁶, orgán rozhodující o opravném prostředku sám o sobě zhoršit postavení obviněného nemůže, tím spíše by to nemohl udělat, bude-li státní zástupce zatížen formálním důkazním břemenem, jeho odpovědnost za návrhy v neprospěch obviněného by se tím totiž ještě zvýšila. Konečně i v civilním procesu, jemuž by se měl trestní proces zahrnující formální důkazní břemeno přiblížit, se fakticky zákaz reformace *in peius* vyskytuje, a to coby důsledek zásady dispoziční.³²⁷ Zatímco v nalézacím řízení se *de lege ferenda* např. jiná právní kvalifikace skutku soudem připouští³²⁸, odvolací řízení by mělo plně odpovídat principu vázanosti soudu podaným odvoláním. Zákaz *reformationis in peius* by měl obviněnému minimálně fakticky svědčit i při podání jiných opravných prostředků v jeho prospěch.

6.3.1.1.2 Zákaz reformace k lepšímu?

Důraz na odpovědnost stran a faktické oslabení státního zástupce nás naopak vede k úvahám, zda by i zlepšení postavení obviněného v řízení o opravném prostředku nemělo být podmíněno podáním opravného prostředku v jeho prospěch. Pokud by státní zástupce např. podal odvolání v neprospěch obviněného, soud by jen přezkoumal napadený rozsudek v mezích odvolacích námitek, k okolnostem ve prospěch obviněného by z úřední povinnosti nepřihlížel. Zákaz *reformationis in peius* by tak byl fakticky a nepřímou zaveden i „ve prospěch“ strany obžaloby prostřednictvím posílení dispozitivity a oslabení inkvizičních

³²⁶ Srov. přiměřeně ve Východiscích uvedený náleží Ústavního soudu ČR ze dne 14. 5. 2008, sp. zn.: II. ÚS 2014/07, podle něž odpovědnost za odsouzení pachatele a za podložení věci potřebnými důkazy nese státní zastupitelství, naopak soudy se nesmí stavět do role pomocníka veřejné žaloby.

³²⁷ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 27. 3. 2017, sp. zn.: II. ÚS 3776/16. Někteří procesualisté v souvislosti s civilním odvolacím řízením hovoří přímo o zákazu reformace *in peius* (JIRSA, Jaromír. *Občanský soudní řád, 3. část: Soudcovský komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2019, § 212a. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: KO99_p2c1963CZ)].; ELIÁŠ, Karel. Právní úprava odvolání se zřetelem k obchodním věcem. In: *Právní rozhledy*, č. 4/1993, VI. Důsledky podání odvolání. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: LIT2743CZ)]).

³²⁸ Východiska, s. 12, a PUDILOVÁ, Anežka. *Formální důkazní břemeno státního zástupce v trestním řízení*, s. 165.

zásahů soudu. Takové pojetí by však muselo mít své limity, a to alespoň v ústavně zaručených právech obviněného.

Výše uvedené by se mělo týkat minimálně odvolání, podal-li jej pouze státní zástupce v neprospěch obviněného. Přezkum by se omezil na vytýkané vady, a to pouze z hledisek, jež by navrhl státní zástupce. Nemělo by tudíž být apriori zkoumáno, zda vytýkané vady nemohou být posouzeny ve prospěch obviněného ve srovnání s napadeným rozhodnutím, neboť přezkum by byl veden jen z hledisek návrhů státního zástupce. K vadám, které by nebyly v odvolání vytýkány, by soud nepřihlížel, a to ani dle současného ustanovení § 254 odst. 1 druhá věta TŘ³²⁹. V podstatě eliminována by měla být ustanovení § 254 odst. 2 a 3 TŘ³³⁰. Mají-li vytýkané vady původ v jiném, nenapadeném výroku, neměl by napříště být nenapadený výrok vůbec přezkoumáván, s výjimkou případů, kdy by nepřezkoumání nenapadeného výroku (neřešení vady v něm obsažené) znemožňovalo přezkoumat napadený výrok z hlediska vytýkaných vad. Při přezkoumání výroku o vině, byl-li by napaden jako jediný, by neměly být přezkoumávány jiné výroky; jen za předpokladu zrušení či změny výroku o vině by byly zbylé výroky mající ve výroku o vině svůj podklad zrušeny či změněny, nešlo by striktně vzato o jejich přezkum, ale toliko o nové rozhodnutí o nich. Uvedené by jistě platilo pro výrok o trestu, u jiných výroků (např. o náhradě újmy) není zřejmé, zda by se mělo postupovat stejně či s ohledem na dispoziční zásadu nechat výrok v platnosti i přes změnu výroku o vině. Jde-li konkrétně o výrok o náhradě újmy³³¹, bude záležet na tom, zda byl výrok o vině změněn tak, že to má vliv na výši (intenzitu) prokázané újmy; ne každá změna v otázce viny má na zjištěnou újmu vliv. Neměla-li by změna výroku o vině, takový vliv, resp. pokud by nebyly v mezích provedeného přezkumu zjištěny nové okolnosti s takovým vlivem, nebylo by nutné výrok o náhradě újmy zrušit, zvláště pokud by soud první instance přiznal plnou výši náhrady, již poškozený navrhoval. Kdyby se však zjištěné okolnosti výše přiznaného nároku týkaly a poškozenému nebylo prvoinstančním rozsudkem plně vyhověno, mohl by odvolací soud výrok o náhradě újmy zrušit a nově rozhodnout, popř. by měl výrok, který uvádí konkrétní přiznanou náhradu újmy a zároveň

³²⁹ Soud má dle dnešní úpravy přihlížet i k vadám nevytýkaným odvoláním, mají-li vliv na správnost výroků, proti nimž bylo odvolání podáno.

³³⁰ Mají-li vytýkané vady původ i v jiném výroku, přezkoumá soud i správnost takového výroku, a při podání odvolání do výroku o vině se vždy přezkoumá výrok o trestu i další výroky mající ve výroku o vině podklad.

³³¹ Náhradě škody, nemajetkové újmy a vydání bezdůvodného obohacení.

poškozeného ve zbytku odkazuje na civilní či jiné řízení, ponechat, ale v odůvodnění odvolacího rozhodnutí vysvětlit, že byly zjištěny nové skutečnosti, jež odůvodňují přiznání vyšší náhrady, ale prokazování přesné výše by bylo problematické. Naopak by nebylo vhodné, aby odvolací soud výrok o náhradě škody zcela zrušil a poškozeného odkázal na civilní či jiné řízení, soud by měl poškozenému nechat alespoň nárok přiznaný soudem první instance a odkázat na jiné řízení by jej měl pouze stran zbytku uplatněného nároku.

Nicméně, nepovažujeme za vhodné, aby byl nepřímý „zákaz *reformationis in peius*“ ve „prospěch“ státního zástupce, který podal odvolání v neprospěch obviněného, bezbřehý, resp. na zcela stejné úrovni jako u obviněného, který si podal odvolání jako jediný. Instituty *in favorem defensionis* založené jen na zákonné úrovni lze významně redukovat, avšak měl by být brán ohled na ty, jež mají ústavní zakotvení. Navrhujeme proto, aby k některým zásadním vadám v neprospěch obviněného přihlédl soud rozhodující o opravném prostředku za určitých podmínek z moci úřední. Ne, že by opačný postup byl za všech okolností protiústavní³³². Úmluva sice poskytuje právo na odvolání v trestních věcech (čl. 2 Protokolu č. 7), ale to neznamená povinnost přezkoumat rozsudek, pokud obviněný tohoto práva, jež musí samozřejmě být fakticky uplatnitelné, nevyužije; neuplatní-li obviněný opravné prostředky, jež mu zákon přiznává, nepůjde většinou ani o porušení práva na spravedlivý proces. Na druhou stranu je některá práva třeba považovat za natolik významná, že veřejný zájem na jejich dodržování musí soudy respektovat i bez výslovných námitek. Konečně, i po zavedení formálního důkazního břemene v trestním řízení bude obviněný stále fakticky slabší stranou než profesionál státní zástupce, a proto je třeba obviněnému alespoň v některých aspektech ponechat minimální zvýhodnění.

Při zkoumání, v jakých případech bude soud povinen rozhodnout ve prospěch obviněného, ač rozhoduje o odvolání podaném toliko v jeho neprospěch, zkusíme nalézt inspiraci v úpravě správního soudnictví. V různých ohledech je správní soudnictví určitým kompromisem mezi civilním a trestním procesem. Na jednu stranu je účastníkům zajištěno rovné postavení (§ 36 odst. 1 SŘS), na druhou stranu je třeba brát zřetel na skutečnost, že proti žalobcům stojí coby

³³² V některých případech patrně ano, např. nezohlednění porušení presumpce nevinny při přezkumu skutkových otázek nebo zásadní porušení práva na obhajobu, jež vyšlo v rámci odvolacího přezkumu najevo, ač nebylo výslovně namítáno státním zástupcem, který jediný si podal odvolání, a to v neprospěch obviněného.

žalovaný specializovaný správní orgán³³³. Obdobně v trestním řízení má být postavení stran v zásadě rovné, avšak státní zástupce je právní profesionál se specializací na trestní proces. Při zavedení formálního důkazního břemene pro státního zástupce se trestní proces určitým způsobem přiblíží civilnímu řízení, během takového posunu není vhodné ignorovat správní soudnictví jako „třetí variantu“ pojící některé prvky vlastní spíše civilnímu a jiné bližší více trestnímu procesu.

Nejprve je třeba zdůraznit, že ve správním soudnictví je napadené rozhodnutí přezkoumáváno v mezích uplatněných námitek (žalobních bodů), jak je pro trestní řízení navrhováno výše, a nové námítky je možno uplatnit jen ve lhůtě pro učinění podání (žaloby proti rozhodnutí).³³⁴ Podstatné je, že uplatnění zásady dispoziční a koncentrační se připouští i v řízení o přestupcích, jež spadá podobně jako trestní řízení mezi řízení o trestním obvinění ve smyslu čl. 6 Úmluvy.³³⁵

Důležité pro následující úvahy je ustanovení § 76 odst. 1 SŘS, které se týká vad řízení, pro něž se žalobou napadené správní rozhodnutí zruší bez jednání. Vada v písm. a) spočívá v nepřezkoumatelnosti rozhodnutí pro nesrozumitelnost nebo nedostatek důvodů. Vada v písm. b) záleží v tom, že skutkový stav, který vzal správní orgán za základ napadeného rozhodnutí, je v rozporu se spisy nebo v nich nemá oporu anebo vyžaduje rozsáhlé nebo zásadní doplnění. Konečně vada pod písm. c) přikazuje zrušit napadené správní rozhodnutí bez jednání pro podstatné porušení ustanovení o řízení před správním orgánem, mohlo-li mít za následek nezákonné rozhodnutí ve věci samé. Zatímco většina ostatních vad plně podléhá zásadě dispoziční, tyto nejzávažnější procesní vady je nutno vzít v potaz, i když nebyly v podání (žalobě) namítány, avšak brání soudu v přezkumu námitek uplatněných (žalobních bodů); nejedná se tak ani o přezkum zcela ex officio, ani čistě dispoziční.³³⁶

³³³ Tuto okolnost tematizuje ve své judikatuře Nejvyšší správní soud, např. v rozsudku ze dne 3. 4. 2013, č. j.: 6 As 23/2013 – 9, nebo v rozsudku ze dne 31. 5. 2017, č. j.: 7 As 130/2017 – 9.

³³⁴ Ustanovení § 75 odst. 2 věty první a § 71 odst. 2 věty třetí SŘS.

³³⁵ Usnesení rozšířeného senátu Nejvyššího správního soudu ze dne 18. 2. 2020, č. j.: 10 As 156/2018 – 110, publikované pod č. 4007/2020 Sb. rozh. NSS.

³³⁶ Usnesení rozšířeného senátu Nejvyššího správního soudu ze dne 8. 3. 2011, č. j.: 7 As 79/2009 – 84, publikované pod č. 2288/2011 Sb. rozh. NSS.

Otázkou je, zda by obdobné nejzávažnější procesní vady neměly vést v trestním řízení odvolací soud k rozhodnutí ve prospěch obviněného, i když bylo podáno odvolání výlučně v jeho neprospěch. Podmínkou by bylo, aby uvedené vady bránily přezkoumání rozsudku nalézacího soudu v mezích odvolacích námitek. Uvažované omezení zásahů z moci úřední by bránilo přílišnému formalismu v neprospěch obviněného, na druhou stranu by podtrhlo odpovědnost stran za vedení procesu a celkově zdůraznilo kontradiktorní charakter trestního řízení. Proč v takovém případě ale nepoužít nabízející se § 258 odst. 1 TŘ, zvláště když první tři písmena tohoto ustanovení v sobě mutatis mutandis důvody § 76 odst. 1 SŘS již zahrnují? Navíc již v současnosti se zrušující důvody dle § 258 odst. 1 TŘ neuplatní vždy ex officio, odvolací řízení není založeno na principu revizním, ale pouze na podkladě principu vázanosti podaným odvoláním ve smyslu § 254 TŘ.³³⁷ Bylo by tak možné všechny důvody ustanovení § 258 odst. 1 TŘ ponechat a pouze redukovat § 254 TŘ na přezkum v mezích odvolacích námitek. Potíž je v tom, že v případě zavedení zvýšené odpovědnosti stran, která by souvisela s formálním důkazním břemenem státního zástupce, se porušení vázanosti podaným odvoláním ze všech důvodů dle § 258 odst. 1 TŘ může jevit příliš širokým. Na druhou stranu nelze bez dalšího úpravu správního soudnictví převzít, jde však o nabízející se komparační objekt, který vyfiltrovává nejmarkantnější vady.³³⁸ Jako nejlepší variantu lze předběžně vnímat přijetí ustanovení § 258 odst. 1 TŘ redukované s ohledem na nejzásadnější vady, jež jsou osvětleny mj. § 76 odst. 1 SŘS. Takové vady by odvolací trestní soud mohl brát v potaz i nad rámec odvolacích důvodů, pokud by mu bránily v přezkumu v mezích odvolacích námitek, resp. pokud by na ně při přezkumu musel nutně narazit. Uvedená redukce by byla namísto minimálně při řízení o odvolání výlučně v neprospěch obviněného. Reflexe soudněsprávní judikatury nám tak pomohla najít možná vhodný přezkumný kompromis mezi rušením či změnou rozsudku striktně jen k uplatněné námitce subjektu řízení a široce pojatým přezkumem dle současného ustanovení § 254 TŘ. Volba konkrétního řešení by však

³³⁷ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád: komentář*, § 254 Přezkoumání výroků rozsudku a řízení, 1. Vymezení přezkumné povinnosti odvolacího soudu.

³³⁸ Např. pochybnost o vině by bylo možné charakterizovat jako skutkový stav vyžadující zásadní doplnění (§ 76 odst. 1 písm. b) SŘS) a nešetření nutné obhajoby coby podstatné porušení ustanovení o řízení, jež mohlo mít za následek nezákonné rozhodnutí o věci samé (§ 76 odst. 1 písm. c) SŘS).

vyžadovala hlubší rozbor s důkladnou analýzou judikatury i literatury, který by překračoval možnosti této práce.³³⁹

V řízení před soudem první instance by musel soud z vlastní iniciativy přihlížet k okolnostem ve prospěch obviněného a případně i sám provést důkazy ve prospěch obhajoby, což představuje důsledek presumpce nevinny.³⁴⁰ V rozporu s tímto požadavkem však není omezení přezkumu druhostupňového soudu na odvolací námitky, tj. posílení principu vázanosti podaným odvoláním oproti současnému stavu. Na rozdíl od komplexního řízení před soudem první instance je účelem odvolacího řízení upravit tvrzené nedostatky, nikoliv opakovat postup nalézacího soudu. Nejde o to, že by odvolací soud ignoroval skutečnosti ve prospěch obviněného, ale pokud je odvolání formulováno příliš úzce, k některým hlediskům se nemůže dostat a některé okolnosti nemůže konstatovat. Nepodá-li nikdo odvolání, k nápravě případných nedostatků nedojde, není proto namístě, aby za zvýšené odpovědnosti stran byla taková náprava provedena, je-li podáno odvolání výlučně v neprospěch obviněného. Ostatně k vadám, na něž odvolací soud narazí, bude muset být přihlíženo, brání-li přezkumu odvolacích námitek, tzn. v tomto rozsahu bude přihlížet ke skutečnostem ve prospěch obviněného a bude moci případně i sám provést důkazy.

Státní zástupce nemá být za každou cenu protivníkem obviněného a měl by i po zavedení formálního důkazního břemene hájit především veřejný zájem.³⁴¹ Proto nelze v pravém slova smyslu hovořit o prospěchu státního zástupce automaticky tam, kde se jedná o neprospěch obviněného. Stejně tak není možné hovořit o skutečném zákazu *reformationis in peius*, který by mu svědčil. Jde toliko o procesní důsledek obdobný zákazu *reformationis in peius*, jenž

³³⁹ Pozornost by samozřejmě musela být věnována i ustanovení § 257 TŘ, jež by rovněž muselo být alespoň zčásti zachováno, neboť není přijatelné, aby bylo vedeno trestní řízení, pokud pro něj vůbec nejsou důvody. Ostatně i ve správním soudnictví musí soud zcela ex officio přihlídnout k promlčení přestupku, jenž je určitou obdobou trestného činu (rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 15. 12. 2005, č. j.: 3 As 57/2004 – 39, publikovaný pod č. 845/2006 Sb. rozh. NSS).

³⁴⁰ PUDILOVÁ, Anežka. *Formální důkazní břemeno státního zástupce v trestním řízení*, s. 174 – 176; Východiska, s. 30.

³⁴¹ Východiska, s. 12 – 13.

vyplývá ze zásady dispoziční, resp. principu vázanosti podaným opravným prostředkem či v širším slova smyslu zásady obžalovací.³⁴²

Ať už by bylo vybráno obdobné či jiné řešení, kloníme se k tomu, aby při zavedení formálního důkazního břemene pro státního zástupce byl v odvolacím řízení posílen princip vázanosti podaným opravným prostředkem, a to i v situacích, kdy je to v neprospěch obviněného.

6.3.1.1.3 Další opravné prostředky

Výše uvedené teze by bylo možné přiměřeně aplikovat i pro řízení o dovolání. Platí ale to samé i pro stížnost? Předně *de lege lata* není státní zástupce osobou, které by svědčil zákaz *reformationis in peius* dle § 150 odst. 1 TR, neboť, jak uvedeno výše, jeho úkolem je hájit veřejný zájem; bude-li tudíž o stížnosti rozhodnuto po právu, nemůže mu to být na újmu bez ohledu na to, zda výsledek svědčí obviněnému, a to ani za situace, kdy podal stížnost výlučně v jeho neprospěch. Domníváme se, že podobně by se na rozhodování o stížnosti státního zástupce v neprospěch obviněného mohlo nahlížet i pro případ zavedení formálního důkazního břemene, čímž se stížnost výrazněji odliší od druhého řádného opravného prostředku - odvolání. Formální důkazní břemeno by se v trestním řízení uplatnilo ve fázi řízení před soudem, nikoliv v přípravném řízení, kde má státní zástupce naopak zcela dominantní postavení a povinnost obžalobu formálně unést by takové úpravě ještě dodala legitimacy. Velká část stížností je však podávána právě v přípravném řízení, nebylo by proto namístě nějak oslabovat současné postavení obviněného v řízení o stížnosti³⁴³; v jeho rámci se též provádí přezkum na základě revizního principu, neuplatní se při něm tudíž ani nepřímý „zákaz *reformationis in peius*“, který jsme u státního zástupce zatíženého formálním důkazním břemenem identifikovali v odvolání.

Na druhou stranu jsou mnohé stížnosti vyřizovány až v řízení před soudem, kde už státní zástupce nemá privilegované postavení, leč je toliko jednou ze stran. Nabízely by se různé možnosti současné řízení o stížnosti rozdělit a mít dva různé typy řízení o stížnosti nebo

³⁴² Srov. náleží Ústavního soudu ČR ze dne 27. 3. 2017, sp. zn.: II. ÚS 3776/16, který ze zásady dispoziční dovodil faktickou existenci zákazu změny k horšímu v civilním řízení.

³⁴³ V přípravném řízení je obviněný výrazně slabší i přesto, že o některých nejdůležitějších otázkách rozhoduje soud. Na tom by nic nezměnila ani skutečnost, pokud by dohled soudu nad přípravným řízením byl ještě (i výrazněji) posílen.

stanovit odvolání jako opravný prostředek i proti některým usnesením (zvláště těm, kterými soud trestní stíhání nějakým způsobem ukončuje), což by opět vyžadovalo důkladnou analýzu. Nejvhodnějším se ale prvotně jeví úpravu stížnosti *de lege ferenda* nekomplikovat různými typy, neštěpit ji a ponechat odvolání výlučně coby opravný prostředek proti rozsudku. Ostatně usnesení o postoupení věci či zastavení trestního stíhání apod. v řízení před soudem není natolik typickým a patrně ani frekventovaným druhem rozhodování, aby kvůli němu byl měněn zaběhnutý systém rozhodnutí (usnesení), proti nimž se podává stížnost³⁴⁴.

Jelikož řízení o stížnosti se vede na základě revizního principu, s čímž lze souhlasit i *de lege ferenda*, je nutné se zabývat výslovným zakotvením zákazu *reformationis in peius* ve vlastním slova smyslu. S jeho implicitním upravením prostřednictvím dispoziční zásady, resp. přísněji uplatněného principu vázanosti opravným prostředkem, si již není možné vystačit. S ohledem na výše uvedené, tedy především na spojení řízení o stížnosti s přípravným řízením, kde je obviněný výrazně slabším subjektem, a na potřebu koherentní právní úpravy, by pro všechna řízení o stížnosti měl zůstat zákaz *reformationis in peius* zachován, a to výslovně. Není rovněž důvod omezovat oproti současnému ustanovení § 150 odst. 1 TŘ subjekty, jímž zákaz změny k horšímu svědčí.

Bude-li nadále platit, že některé způsoby ukončení trestního řízení nebudou poskytovat plnou satisfakci (vizte § 12 ZOŠ), kloníme se k zachování § 227 TŘ, které zakazuje zákaz *reformationis in peius* pouze ohledně trestu. Trvání na projednání věci dle § 11 odst. 4 a § 172 odst. 4 TŘ představuje specifický prostředek nápravy, jenž usiluje spíše než o přezkum o první meritorní posouzení. Pokračování řízení s tím, že nemůže být vyslovena vina, by nedávalo smysl, zvláště když trvat na projednání věci nemohou jiné strany než obviněný. Má se jednat o institut zcela mimořádný, rozšíření zákazu *reformationis in peius* by tento charakter eliminovalo a vedlo k jeho přílišnému užívání obviněnými.

6.3.1.2 Rozhodnutí v novém řízení

Zatímco zákaz *reformationis in peius* přímo v řízení o odvolání by nemusel být výslovně zaveden, jinak je tomu v situaci opětovného řízení po zrušení předchozího rozhodnutí v řízení o opravném prostředku, tedy nejen o odvolání.

³⁴⁴ To bude platit tím spíše, bude-li možnost soudu vyřídít věc proti vůli státního zástupce jinak než rozsudkem ještě omezena (k tomu vizte níže (kap. 6.3.5) myšlenky o možném omezení uplatnění odklonů a jiných oportunních prvků bez souhlasu státního zástupce).

Nejprve bude směřována pozornost právě na odvolání. Dle § 264 odst. 2 TŘ nemůže v novém řízení dojít ke změně rozhodnutí v neprospěch obžalovaného, byl-li napadený rozsudek zrušen jen v důsledku odvolání v jeho prospěch. V tomto případě si s dispoziční zásadou a striktním uplatněním principu vázanosti podaným opravným prostředkem nevystačíme, neboť bude znovu vedeno nalézací řízení. Soud by v novém řízení mohl celou věc posoudit jinak, stejně tak státní zástupce by mohl být jinak aktivní a poučen předchozím neúspěchem své obžaloby by mohl zvolit jiný, úspěšnější postup.

Možných je hned několik přístupů; uvádíme některé z nich. Za prvé, bylo by možné ponechat stávající úpravu § 264 odst. 2 TŘ. Za druhé, držet se v případě obviněného stávající úpravy a zároveň omezit možnost rozhodnutí v jeho prospěch, byl-li předchozí rozsudek zrušen pouze v důsledku odvolání podaného v jeho neprospěch. Za třetí, zákaz reformace k horšímu v tomto ohledu zrušit. Za čtvrté, připustit reformaci k horšímu, ale pouze za specifických okolností. Za páté, postupovat stejně jako v předchozím čtvrtém případě a zároveň obdobně omezit možnost příznivějšího rozhodnutí pro obviněného, byl-li předchozí rozsudek zrušen jen v důsledku odvolání v jeho neprospěch. Výše uvedené lze posuzovat ve dvou modifikacích; zákaz reformace k horšímu se může týkat pouze trestu nebo jej lze aplikovat i v jiných otázkách.

Má-li být provedeno nové hlavní líčení, jeví se nežádoucí všechny varianty, které omezují zlepšení postavení obviněného, tj. druhá a pátá možnost. Hlavní líčení, byť opakované, musí šetřit uplatnění plných možností obhajoby v nejširší možné míře. Z (nového) komplexního posouzení nelze vyjmout nic, co by mohlo obviněnému svědčit.

První a třetí řešení lze vnímat jako nevyvážené. Při zavedení formálního důkazního břemene pro státního zástupce by bylo třeba nalézt novou rovnováhu stran, která by dostatečně refletovala jeho zvýšenou odpovědnost. Nemožnost zhoršit postavení obviněného s možným libovolným zlepšením v novém hlavním líčení by procesní situaci příliš vychýlilo v neprospěch státního zástupce. Pokud by byl zákaz *reformationis in peius* omezen na trest, bylo by první řešení přijatelnější, přesto by bylo vhodnější vybrat řešení jiné. Státní zástupce by se odvolával v neprospěch obviněného s rizikem neomezené možnosti zlepšení postavení obviněného v novém hlavním líčení, zatímco obviněný by mohl při podání odvolání počítat s tím, že by mu v novém řízení nemohl být uložen přísnější trest ani v případě zvláštních okolností, což by nesvědčilo rovnosti stran a odporovalo by to charakteru nového

komplexního posouzení. Na druhou stranu by nebyla namístě ani plná eliminace zákazu změny k horšímu. Určité zvýhodnění obviněného jako slabší strany je přece jenom potřebné a bylo-li podáno odvolání toliko v jeho prospěch, mělo by být zhoršení jeho postavení v potenciálním novém hlavním líčení přes výše uvedené spíše výjimkou.

Jako nejvhodnější se tudíž jeví čtvrté řešení, tzn. připustit reformaci k horšímu v novém hlavním líčení, ale pouze za specifických okolností. Mělo by se jednat o případy odůvodněné závažnými skutečnostmi, o důvody vzdálené pouhému arbitrárnímu zaujetí jiného právního závěru. Nabízí se existence důvodů, které by jinak zakládaly obnovu řízení v neprospěch obviněného, tj. skutečnosti a důkazy dříve soudu neznámé, jež by mohly odůvodnit jiné rozhodnutí v podstatných ohledech (§ 278 TR). Při zavedení formálního důkazního břemene pro státního zástupce by pro podání obnovy řízení v neprospěch obviněného byla zavedena koncentrace, tj. omezení na ty nové důkazy, které by nemohl bez své viny uplatnit dříve.³⁴⁵ Koncentrace pro žalobu na obnovu řízení je zavedena i v civilním procesu (§ 228 odst. 1 OSŘ). Při zavedení koncentrace důvodů pro obnovu řízení a zároveň zachování plného zákazu *reformationis in peius* v novém hlavním líčení po zrušení rozsudku odvolacím soudem by vzniklo určité slepé místo ohledně nových skutečností a důkazů v neprospěch obviněného, které státní zástupce nemohl uplatnit před novým hlavním líčením. Pokud by byly užity v novém hlavním líčení, nemohly by v něm být aplikovány v neprospěch obviněného a zároveň kvůli koncentraci ani v pozdějším návrhu na povolení obnovy řízení v neprospěch obviněného. Možnost změnit rozhodnutí způsobem nepříznivým obviněnému by tudíž závisela čistě na tom, kdy se státní zástupce o rozhodných skutečnostech a důkazech dozvěděl.

Nové skutečnosti a důkazy by se mohl státní zástupce dozvědět též v odvolacím řízení. Pak by bylo podstatné, zda je mohl použít během něj. Jak navrhuje výše (vizte kap. 6.3.1.1.2), měl by se v odvolacím řízení významně posílit princip vázanosti podaným opravným prostředkem. Mohlo by dojít k tomu, že státní zástupce učiní v odvolacím řízení nová zjištění, avšak charakter přezkoumávané otázky je s nimi mimoběžný, potom by je mohl uplatnit v novém hlavním líčení i v neprospěch obviněného.

S výjimkou specifických okolností jinak odůvodňujících obnovu v neprospěch obviněného by zákaz *reformationis in peius* zůstal zachován. Vhodnější by zároveň bylo neomezovat jej

³⁴⁵ PUDILOVÁ, Anežka: *Formální důkazní břemeno státního zástupce v trestním řízení*, s. 181.

pouze na trest, neboť nové hlavní líčení by bylo vedeno v zásadě jen kvůli odvolání ve prospěch obviněného, bez využití opravného prostředku v neprospěch obviněného stranou obžaloby. Omezit zákaz změny k horšímu na trest oproti současnému modelu by nevyhovovalo zvýšené odpovědnosti stran, především státního zástupce.

Typové případy, v nichž v odvolacím řízení převáží kasační princip nad principem apelačním, což v důsledku znamená opakování hlavního líčení, by ale měly být poměrně řídké. Věcné rozhodování odvolacího soudu by mělo být posíleno a vrácení věci nalézacímu soudu by se mělo omezit na nedostatečné objasnění skutkového stavu či závažná procesní pochybení.³⁴⁶ Uplatnění kasačního principu by ale mělo nadále převládat u mimořádných opravných prostředků. Na řízení po využití mimořádného opravného prostředku by se měl zákaz změny k horšímu aplikovat přiměřeně, jako se navrhuje výše pro řízení po kasačním zásahu odvolacího soudu, totéž by mělo platit pro řízení po nálezů Ústavního soudu (nyní § 314i písm. b) TŘ). V zájmu jednoty a koherence právního řádu se navrhuje rozšířit zákaz *reformationis in peius* v obnoveném řízení po povolení obnovy výlučně ve prospěch obviněného, který je v současnosti omezen na trest (§ 289 písm. b) TŘ)³⁴⁷.

Ohledně stížnosti je žádoucí zachovat současnou úpravu § 150 odst. 3 TŘ včetně rozšíření zákazu *reformationis in peius* i na jiné subjekty trestního řízení. Důvody jsou v podstatě totožné, jak uvedeno výše, tzn. podávání značného podílu stížností v přípravném řízení, kde je obviněný proti státnímu zástupci zcela zásadně slabý, a zároveň nežádoucí štěpení úpravy stížnosti do více typů.

6.3.1.3 Dočasný zákaz *reformationis in peius*

Nakonec zbývá institut, který jsme nazvali dočasný absolutní zákaz *reformationis in peius*. Soud rozhodující o opravném prostředku nesmí nějaké rozhodnutí učinit sám, avšak může věc vrátit do předchozí fáze řízení, soud nižší instance následně takové rozhodnutí učinit může.³⁴⁸

³⁴⁶ Východiska, s. 30 n.; k omezení situací, v nichž odvolací soud nevydává konečné rozhodnutí, srov. též PUDILOVÁ, Anežka. *Ibid.*, s. 180 n.

³⁴⁷ Srov. ŠÁMAL, Pavel. *Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému*, s. 369.

³⁴⁸ V současnosti je právní úprava obsažena v § 259 odst. 5 TŘ pro odvolání a § 265m odst. 1 TŘ pro dovolání; obdobnou formulaci obsahuje i § 271 odst. 1 TŘ pro stížnost pro porušení zákona, na jejímž základě ale může být rozhodnutí zrušeno pouze ve prospěch obviněného, už tím je dostatečně garantována ochrana proti reformaci *in peius*.

U odvolání je vhodné v podstatě ponechat stávající úpravu (§ 259 odst. 5 písm. a) i b) TŘ). Proti přísnějšímu rozhodnutí o vině³⁴⁹ by měl obviněný mít nadále možnost podání řádného opravného prostředku, čímž by bylo podtrženo jeho právo na spravedlivý proces a kompenzace přese vše slabšího postavení vůči státnímu zástupci. Při zavedení formálního důkazního břemene by znak „skutek, pro nějž byl obviněný zproštěn obžaloby“, měl v zásadě totožný obsah, jinak by muselo být charakterizováno „uznání vinným těžším trestným činem, než jej mohl uznat soud první instance“. Nalézací soud by byl povinen státního zástupce upozornit na možnou jinou právní kvalifikaci skutku.³⁵⁰ Byl-li by obviněný nakonec odsouzen pro jiný trestný čin, než navrhovala v průběhu hlavního líčení strana obžaloby, mohl by státní zástupce v odvolání prosazovat vlastní právní kvalifikaci, kterou zastával. Odvolací soud by při striktním uplatnění principu vázanosti podaným opravným prostředkem nemohl věc posoudit nad rámec odvolacích námitek, tedy např. ještě více zpřísnit právní kvalifikaci. Právní posouzení by tudíž muselo zůstat stejné, nebo být změněno dle návrhu strany obžaloby. Pokud by státní zástupce uvedeným postupem úspěšně navrhoval přísnější právní kvalifikaci, odvolací soud by nemohl rozhodnout sám, ale musel by věc vrátit nalézacímu soudu. Dočasný zákaz *reformationis in peius* by tudíž platil pro případy, kdy by měl být obviněný „uznán vinným těžším trestným činem, než jej uznal soud první instance“. Jakkoliv by totiž obhajoba musela být v řízení v první instanci připravena na právní posouzení skutku prosazované státním zástupcem, ve chvíli, kdy soud upozorní na možné jiné právní posouzení, by veškeré své úsilí vedla tímto směrem; změna náhledu soudu až v odvolacím řízení by obviněnému znemožnila bránit se přísnějšímu rozhodnutí o vině řádným opravným prostředkem.

Rozšíření dočasného zákazu *reformationis in peius* v odvolacím řízení by nebylo vhodné už kvůli požadavku na posílení apelačního principu. Nelze doporučit ani omezení odvolacího soudu v uložení výjimečného trestu, pokud jej neuložil soud prvního stupně, tedy ustanovení po vzoru úpravy dovolání (§ 265m odst. 1 písm. c) TŘ). Přestože výjimečný trest představuje nejmarkantnější trestněprávní represi v ČR, obviněný se jeho uložení může bránit prostřednictvím zvláštního dovolacího důvodu, tedy určitá faktická dvojinstančnost

³⁴⁹ Tzn. uznání vinným skutkem, pro nějž byl obžaloby zproštěn, a uznání vinným těžším trestným činem, než mohl být uznán prvostupňovým soudem.

³⁵⁰ Východiska, s. 12; podobně PUDILOVÁ, Anežka. *Formální důkazní břemeno státního zástupce v trestním řízení*, s. 165.

přísnějšího posouzení zůstane zachována i zde. Pro tento účel se navrhuje, aby zvláštní dovolací důvod dle § 265b odst. 2 TŘ byl rozšířen i pro uložení výjimečného trestu odnětí svobody nad dvacet až do třiceti let.

S ohledem na požadavek zachování dvojinstančnosti při vydání přísnějšího rozhodnutí by bylo namístě plně ponechat dočasný zákaz *reformationis in peius* v úpravě dovolání včetně nemožnosti samostatného uložení výjimečného trestu (§ 265m odst. 1 TŘ). Pro úplnost je třeba uvést, že omezení stran udělení výjimečného trestu by bylo vhodné zachovat i pro řízení o stížnosti pro porušení zákona (současný § 271 odst. 1 písm. c) TŘ), byť zákaz *reformationis in peius* je v něm zakotven již v ustanovení § 269 TŘ a o možnosti samostatného uložení výjimečného trestu tak lze hovořit jen ve prospěch obviněného. I v tomto případě by měl mít obviněný k dispozici nějaký opravný prostředek proti citelnému trestu. Ostatní dvě alternativy, tedy ustanovení § 271 odst. 1 písm. a) a b), jsou obsolentní³⁵¹ a měly by být zrušeny.

6.3.2 Beneficium cohaesionis

Pokud by došlo k uzákonění formálního důkazního břemene pro státního zástupce, patřilo by odstranění *beneficia cohaesionis* k nejpodstatnějším vhodným změnám v institutech *in favorem defensionis*. Zatížen formálním důkazním břemenem by byl státní zástupce oslaben a bylo by vhodné na to nějak zareagovat ohledně postavení obviněného. Stejně tak by musel být kladen důraz na větší odpovědnost stran, na státního zástupce by byla takřka beze zbytku delegována odpovědnost za úspěch obžaloby, bylo by tudíž plně namístě, aby i obviněnému bylo vloženo do rukou více odpovědnosti za průběh řízení. Oběma požadavkům by eliminace *beneficia cohaesionis* napomohla. Obviněný by byl přiměřeným způsobem oslaben a revize rozhodnutí by závisela ještě více než dosud na jeho intervenci, možnost zrušit rozhodnutí ve prospěch obviněného, aniž by proti němu sám podal opravný prostředek, by se stala vzácnější. V adversárním duchu by se upřednostnila individuální vůle každého jednotlivého obviněného před uplatněním ryze inkvizičního *beneficia cohaesionis*.

Možností by mohlo být ponechání právní úpravy *beneficia cohaesionis* v redukované podobě. Nevhodné omezující kritérium pro jeho aplikaci by představovala závažnost trestného činu, neboť by tím byli zvýhodněni obvinění, kteří by byli souzeni pro přísnější trestný čin. Namístě není ani jeho uplatnění u podmínek pro uložení výjimečného trestu. Na první pohled

³⁵¹ DRAŠTÍK, Antonín; FENYK, Jaroslav a kol. *Trestní řád: komentář*, § 271.

jde o myšlenku zajímavou, avšak po reflexi podmínek, za nichž lze uplatnit výjimečný trest, se to nejeví vhodným. Výjimečný trest totiž z velké části závisí na důvodech souvisejících bezprostředně s individuální osobou obviněného, zatímco *beneficium cohaesionis* se týká pouze okolností společných.³⁵²

Kritéria redukce by měla být spíše procesní povahy, ať by se jednalo o různé druhy opravných prostředků nebo o konkrétní vady.

Tak by mohlo být vyhovující ponechat *beneficium cohaesionis* v řízení o stížnosti, jelikož její přezkum má revizní charakter; minimálně by to bylo namístě v přípravném řízení, které má mít i nadále výrazně inkviziční charakter a v němž je postavení státního zástupce mimořádně silné, tudíž není namístě oslabovat obviněného. Naopak úprava řízení o odvolání by i u obviněného posilovala dispoziční prvky a iniciativu by bylo vhodné ponechat na každém individuu. Totéž platí pro dovolání, které je mimořádným opravným prostředkem bezprostředně navázaným na odvolací řízení a včasnou iniciativu stran; ze všech mimořádných opravných prostředků jde nejvíce u dovolání o pokračování konfrontace mezi obhajobou a obžalobou. Naproti tomu stížnost pro porušení zákona, jejíž podání navrhuje svěřit nejvyššímu státnímu zástupci, je opravným prostředkem typicky inkvizičního charakteru, zásada *beneficia cohaesionis* by tam tak měla své opodstatnění. Složitější je to s řízením o povolení obnovy, které je dílem založeno na iniciativě stran, dílem je svým charakterem a často i časovým určením značně vzdáleno původnímu „souboji“ mezi obhajobou a obžalobou. Přikláníme se k uplatnění *beneficia cohaesionis*, aby ani v případech, kdy bylo původní řízení vedeno s větším množstvím obviněných, nemusel každý z nich podávat vlastní návrh na povolení obnovy. Úprava trestního příkazu, resp. odporu proti němu by zůstala nadále zachována, jde o určitý typ odklonu, s obviněnými by mělo být zacházeno individuálně s ohledem na to, zda odklonu využili, nebo ne; aplikace dobrodiní v souvislosti dokonce nad rámec současného stavu by nebyla vhodná.

V úpravě odvolání a s určitou výhradou snad i dovolání by mohlo být *beneficium cohaesionis* aplikováno v případě zjištění zásadních procesních vad. Výše jsme se v rámci zákazu *reformationis in peius* zabývali i omezením prostoru odvolacího soudu pro intervenci ve prospěch obviněného, bylo-li podáno odvolání pouze v jeho neprospěch, a konstatovali jsme, že zásadní procesní vady do značné míry analogické důvodům § 76 odst. 1 SŘS, jež soudu

³⁵² Srov. kritéria pro uložení výjimečného trestu § 54 odst. 2 a 3 TZ.

brání v přezkumu odvolání v mezích odvolacích námitek, jsou důvodem pro zrušení nalézacího rozsudku ex officio. Zásadní procesní vady, pro něž by mohl soud zrušit rozsudek z moci úřední, by mohly představovat výjimku, při jejímž splnění by odvolací soud měl možnost a zároveň musel *beneficium cohaesionis* aplikovat.

Některé případy, kdy se za dnešní právní úpravy uplatní *beneficium cohaesionis*, by bylo možné řešit obnovou řízení, na což upozornil již Šelleng.³⁵³ Současné důvody pro povolení obnovy jsou ovšem převážně skutkové, bylo by tudíž vhodné je nějakým způsobem rozšířit. Tak by byl zmírněn nežádoucí stav různých rozhodnutí v téže věci, avšak zároveň by byla zdůrazněna větší odpovědnost obviněných za průběh trestního řízení. Možností by bylo přímé zakotvení zvláštního důvodu povolení obnovy ve prospěch osob, jejichž spoluobvinění odvolání úspěšně podali a důvod, pro který bylo spoluobviněným vyhověno, svědčí i jim. Z hlediska právní jistoty by bylo namístež ohraničit uplatnění tohoto důvodu nějakou lhůtou, a to jak subjektivní, tak i delší objektivní v řádu max. několika let, jež by se odvíjela od právní moci rozhodnutí, jímž bylo původnímu spoluobviněnému vyhověno.

Na závěr je třeba zdůraznit, že konečné rozhodnutí o tom, zda *beneficium cohaesionis* zcela eliminovat, omezit ho či jej dokonce ponechat v dosavadním rozsahu, by záviselo na rozsahu rekodifikace ostatních *favorum defensionis*, ale též na konkrétní úpravě postavení státního zástupce, ba i soudu³⁵⁴. Za předpokladu zavedení formálního důkazního břemene státního zástupce se však přikláníme k výraznějšímu omezení, příp. i úplné eliminaci tohoto institutu.

6.3.3 Navrácení lhůty

Navrácení lhůty ve prospěch všech stran pro podání opravných prostředků s výjimkou dovolání bylo navrženo již pro úpravu trestního procesu dle Osnovy, tím spíše se jeví taková úprava vhodná pro řízení založené na formálním důkazním břemeni. Důvody pro navrácení lhůty jsou i dnes velmi přísné a výjimečné. Bude-li mít konkrétní státní zástupce osobní odpovědnost za fázi trestního řízení před soudem od podání obžaloby do rozhodnutí o odvolání, příp. i dovolání, jak navrhuje výše, považujeme za spravedlivé, aby mu bylo v závažných případech povoleno prominutí zmeškání lhůty podobně jako obviněnému, resp.

³⁵³ ŠELLENG, Dalibor. *Trestní příkaz*, s. 135.

³⁵⁴ Postavení státního zástupce je důležité pro posouzení rovnosti stran, postavení soudu je podstatné pro zjištění, zda mu bude ponechán dostatečně inkviziční charakter a dost vysoká míra aktivismu na to, aby *beneficium cohaesionis* nepůsobilo výrazně nesystémově.

jako i dalším stranám. Osobní zájem obviněného je v trestním řízení zásadní, obdobně závažný však může být i veřejný zájem na podání opravného prostředku v jeho neprospěch.

6.3.4 Práva třetích osob ve prospěch obviněného

Vnímáme-li jako vhodné omezení práv osob se samostatnými obhajovacími právy za předpokladu přijetí Osnovy, tím spíše je potřebné jejich omezení v případě zavedení formálního důkazního břemene pro státního zástupce. Jak bylo vícekrát zdůrazněno výše, s formalizací důkazního břemene se významně posílí odpovědnost stran za průběh řízení, proto bude logické též ponechat uplatnění procesních práv obviněného pouze jemu samému (a jeho obhájci). Stejně tak se s formalizací důkazního břemene oslabí (minimálně fakticky) postavení státního zástupce a k dorovnání obviněného bude třeba eliminovat některé instituty určené k jeho prospěchu, krom *beneficia cohaesionis* jde právě o postavení osob se samostatnými obhajovacími právy. Vhodná není naopak úprava, o níž jsme hovořili v souvislosti s Osnovou, tzn. posílení postavení osob se samostatnými obhajovacími právy jako subjektu (zejm. šlo o práva v průběhu hlavního líčení).

Přes uvedené je vhodné zachovat práva osob se samostatnými obhajovacími právy v podobě dvou výjimek. První představuje trestní řízení proti mladistvému, v němž se doporučuje ponechat práva OSPODu, nikoliv jiných osob, zbylé osoby včetně obhájce a zákonných zástupců by vystupovaly toliko za obviněného, nikoliv jménem vlastním.³⁵⁵ Druhou výjimkou by bylo podání návrhu na povolení obnovy řízení po smrti obviněného v jeho prospěch. Naopak se nepřikláníme k tomu, aby totéž bylo upraveno pro dovolání, neboť taková úprava by se mohla uplatnit jen velmi zřídka. Důvodem by především byla dvouměsíční lhůta pro podání dovolání, v níž by musel obviněný zemřít, dále by mohl mít obviněný obhájce, který by v uvedené lhůtě mohl podat dovolání i po jeho smrti.

Právo vybraných osob odepřít výpověď dle ustanovení § 100 odst. 1 TŘ by bylo vhodné zachovat, na druhou stranu by jeho zrušení nemuselo mít fatální dopad, jakkoliv by šlo o určitou změnu. Osoby vyjmenované v předmětném ustanovení by pouze odkázaly na ustanovení § 100 odst. 2 TŘ, což by s ohledem na to, že jsou příbuzní obviněného, působilo věrohodně a nebylo by namístě vyžadovat jakékoliv další vysvětlení. Výslovné konstatování obav, že by mohlo být obviněnému přitíženo, by však mohly utvrdit OČTŘ v názoru o vině

³⁵⁵ Za obviněného omezeného ve svéprávnosti by mohl v trestním procesu činit procesní úkony jeho opatrovník, opět však ne svým jménem.

obviněného, proto je lepší udržet úpravu současnou. Krom toho právo odepřít vypovídat dle § 100 odst. 2 TŘ není absolutní, po svědkovi je možno požadovat, aby absolvoval monologickou část výslechu, v níž by se vyvaroval líčení okolností, jež by trestní stíhání mohly způsobit.³⁵⁶

Poslední právo osob blízkých obviněnému je právo poškozeného odepřít souhlas s trestním stíháním dle § 163 TŘ. Úpravu je vhodné zachovat, aby nedocházelo k častějšímu výskytu případů, kdy trestní stíhání obviněného představuje pro poškozeného větší zátěž (sekundární viktimizaci) než samotný trestný čin. K diskusi je samozřejmě rozsah takového práva, zejm. výběr konkrétních trestných činů, u nichž je třeba souhlas vyžadovat, ale i okruh osob, jež musí souhlas udělit. Nebylo by ale vhodné, aby existovaly některé trestné činy, u nichž by souhlas s trestním stíháním musel být dán vždy, neboť je-li ke stíhání vždy třeba iniciativy poškozeného, nejedná se o zásadní veřejný zájem a úprava takového činu v TZ by byla v rozporu se zásadou subsidiarity trestní represe. Kriminalizovaná mají být jen ta nejzávažnější jednání, což není případ těch skutků, u nichž ve všech případech převažuje zájem soukromé osoby nad zájmem veřejným; za takových okolností jde o jednání, k jehož postihu plně postačují prostředky přestupkového nebo civilního práva.

6.3.5 Prosazení oportunních prvků soudem proti vůli státního zástupce

V případě zavedení formálního důkazního břemene státního zástupce by bylo vhodné zrušit některé projevy oportunní zásady, a to v rozsahu, v jakém by mohly být prosazeny proti vůli státního zástupce (podmíněné zastavení trestního stíhání a fakultativní zastavení trestního stíhání dle § 172 odst. 2 TŘ). Bude-li mít státní zástupce plnou odpovědnost za unesení obžaloby, považujeme za přiměřené, aby měl taktéž pod kontrolou uplatnění oportunních prvků; jejich prosazení ze strany soudu proti vůli státního zástupce by nebylo napříště možné. Taková redukce by ale mohla v konečném důsledku zpřísnit trestní represí. Řešením by mohl být větší důraz kladený na uplatnění oportunních prvků státními zástupci, ale především by jim měly být změny v oblasti hmotného práva. Máme na mysli především dekriminalizaci některých jednání, ať už bez náhrady nebo s náhradou v rovině správního, popř. disciplinárního trestání; v úvahu by připadalo i zmírnění represe určitých jednání, jež by zůstala trestnými činy, nebo přepracování systému trestů více směrem k alternativním, ba

³⁵⁶ Např. nálezy Ústavního soudu ČR ze dne 4. 12. 1997, sp. zn.: III. ÚS 149/97, a ze dne 30. 4. 2013, sp. zn.: I. ÚS 4642/12.

zavedení některých trestných činů, za něž by nebylo možno uložit trest odnětí svobody, leč jako trest náhradní za nevykonání obecně prospěšných prací, zaviněné nezaplacení peněžitého trestu apod. Pokud by ale nedošlo ke kýženým změnám v hmotném právu, přikláněli bychom se k zachování oprávnění soudu prosadit oportunní prvky i proti vůli státního zástupce, aby se uplatňování trestní represe nepřepínalo.³⁵⁷

Oprávnění soudu uplatnit oportunní prvky i proti vůli státního zástupce by měla být bez ohledu na míru hmotněprávní kriminalizace zachována v řízení proti mladistvým (včetně odstoupení od trestního stíhání). Zájmy mladistvého obviněného vyžadují výraznější aktivitu soudu. Obecně lze říci, že zvláštní ohled na mladistvého vyžaduje, aby i po zavedení formálního důkazního břemene pro státního zástupce, mělo trestní řízení vedené proti mladistvým výrazněji inkviziční charakter s rozsáhlejší vyhledávací aktivitou soudu, nikoliv však v neprospěch obviněného mladistvého. Na uvedeném nic nemění ani účast OSPODu v tomto typu řízení, neboť ani tak nemusí být zvláštní ochrana mladistvého v konkrétních případech zajištěna dostatečně.

Z oportunních prvků, jejichž uplatnění by bylo možné bez ohledu na vůli státního zástupce, bychom zachovali narovnání (§ 309 TŘ an.), jeho uplatnění totiž závisí na vůli poškozeného, tedy strany, která v řízení zpravidla vystupuje ve prospěch obžaloby. Narovnání by muselo být nadále schváleno soudem (k omezení schvalovací autonomie soudu, ale srov. kap. 7.2.1.1), podobně jako je tomu nyní; zůstala by samozřejmě též možnost i pro státního zástupce narovnání schválit. S omezením soudu v oblasti přijímání oportunních prvků proti vůli státního zástupce, by se mohlo uplatňování narovnání, které je nyní sporadické³⁵⁸ a zcela ve stínu podmíněného zastavení trestního stíhání, rozšířit, na rozdíl od podmíněného zastavení trestního stíhání (§ 307 TŘ) by jej totiž bylo možné schválit i proti vůli státního zástupce, ač s nutným souhlasem poškozeného.

6.3.6 Trvání na projednání věci

Trvání na projednání věci (§ 11 odst. 4 a § 172 odst. 4 TŘ) bude nutno zachovat, a to z důvodů, jež jsme k tomuto institutu uvedli výše. Neposkytují-li některé způsoby ukončení

³⁵⁷ Na možnost dekriminalizace v souvislosti s odklony a nepřepínáním trestní represe upozornil např. Zůbek (ZŮBEK, Jan. *Odklony v trestním řízení*. Praha: Wolters Kluwer, 2019, 6.2.5.2 Dekriminalizace).

³⁵⁸ Např. *Ibid.*, 3.6.4 K právnímu nároku obviněného na ukončení trestního řízení narovnáním, K mezím aplikace narovnání.

trestního stíhání dostatečnou morální i finanční satisfakci, musí být obviněnému umožněno, aby se jí domohl jiným vyřízením věci, k čemuž slouží právě právo trvat na jejím projednání. Alternativu v podobě úpravy, resp. zrušení ustanovení § 12 odst. 1 písm. b) a odst. 2 ZOŠ, která vylučují náhradu škody v případě ukončení trestního řízení některými způsoby, nepovažujeme za vhodnou. Přes respekt k presumpci nevině by totiž mohlo docházet k systémovému odškodňování faktických pachatelů.³⁵⁹

6.3.7 Vyjádření se k jednotlivým důkazním prostředkům

Možnost vyjádřit se ke každému důkaznímu prostředku po jeho provedení by byla zaručena pro každou stranu. V současnosti je tato možnost k dispozici jen obviněnému, který musí být vždy dotázán, zda se chce k důkazu vyjádřit (§ 214 TR). Osnova zaručuje právo vyjádřit se každé straně, avšak obviněný je privilegován, neboť musí být po provedení každého důkazního prostředku výslovně dotázán, zda chce svého práva využít (§ 40 Osnovy). S ohledem na větší zodpovědnost stran při zavedení formálního důkazního břemene by oprávnění obviněného a ostatních stran mohlo být postaveno zcela naroveň. Soud by se po provedení každého důkazního prostředku zeptal na vyjádření všech stran nebo naopak nikoho. Z důvodu větší přehlednosti průběhu řízení a maximální záruky práva vyjádřit se by bylo vhodnější dotázat se všech stran. Pořadí by nebylo striktně upraveno, určoval by jej soud a strany by na vyjádření ostatních mohly reagovat. Důležité by bylo, aby možnost odpovědět nikdy nebyla odepřena obviněnému, zkrácena by však neměla být ani práva stran ostatních.

6.3.8 Závěrečná vyjádření

V zájmu rovnováhy v postavení stran, zejm. oslabeného státního zástupce zatíženého důkazním břemenem, by mělo být privilegované postavení obviněného regulováno i v závěrečných vyjádřeních. Jak bylo zjištěno rozbořem judikatury Ústavního soudu (vizte kap. 4.), pro zaručení práva na spravedlivý proces je podstatné, aby se obviněný mohl v průběhu řízení ke všemu důležitému vyjádřit. Během hlavního líčení je tomu učiněno zadost oprávněním obviněného vyjádřit se ke každému důkaznímu prostředku po jeho provedení a institutem vyjádření k obžalobě. Nicméně ponechat obviněnému právo závěrečné řeči včetně práva odpovědět na proslovy ostatních stran bude nezbytné. Jedním z opatření pro větší rovnoprávnost stran v závěrečných vyjádřeních je zrušení práva posledního slova, jehož obsah bude moci obviněný vtělit do závěrečné řeči. Bude pouze na obviněném, zda a jakým

³⁵⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 29. 4. 2015, sp. zn.: 30 Cdo 2808/2014.

způsobem zahrne do závěrečné řeči okolnosti, jež by spíše odpovídaly právu posledního slova.

Ohledně závěrečných řečí lze souhlasit s opatřeními obsaženými v Osnově (§ y42), např. stanovením jasného časového limitu, vhodné by ovšem bylo částečně pozměnit jejich charakter a pořadí. Řeči by měly následovat v pořadí podle významu stran. Nejprve by měl hovořit státní zástupce jako strana, o jejímž návrhu se řízení vede. Pak obviněný jako odpůrce, do jehož práv může trestní řízení zasáhnout nejvíce. Následoval by poškozený, který měl být nejvýrazněji zasažen projednávaným trestným činem. Nakonec by promluvila zúčastněná osoba. Zastoupené strany by rozhodly, zda promluví samy nebo za sebe nechají hovořit své zástupce, příp. by si mohly stanovený čas se svými zástupci dle uvážení rozdělit. Jakkoliv by nebylo přijatelné, aby strany rušily projev stran jiných, po konci jejich závěrečné řeči by na ni mohly reagovat. Ustanovení § 216 odst. 3 TŘ umožňuje státnímu zástupci ujmout se slova po závěrečné řeči obviněného, možnost reagovat by se měla výslovně vztahovat i na ostatní strany. Reakce na proslov jiných stran by měla být více podchycena zákonem včetně časového limitu. Cílem takových opatření by bylo přiblížit i závěrečné řeči flexibilní kontradiktorní diskusi rovnoprávných subjektů a omezit tak jejich dosavadní poněkud rigidní charakter. Obviněný, příp. jeho obhájce by měl samozřejmě právo na poslední reakci, mohl by vždy odopovědět ostatním stranám.

Zmínku zaslouží i pojetí konečných návrhů ve veřejném zasedání (§ 235 odst. 3 TŘ). Přistoupení k nim by mělo nadále zůstat omezeno na případy, kdy se ve veřejném zasedání provádělo dokazování. Z jazykového výkladu dosavadní úpravy není příliš zřejmé, co se vlastně konečnými návrhy rozumí, jaký je jejich charakter, proto lze souhlasit s Osnovou (§ y64 odst. 3), aby se i ve veřejném zasedání používal pojem „závěrečné řeči“ a používala se úprava závěrečných řečí stanovená pro hlavní líčení.

6.4 Shrnutí a dílčí závěr

Po pojednání o konkrétních institutech je zjevné, že v případě zavedení formálního důkazního břemene pro státního zástupce by *favores defensionis* výraznější rekodifikaci vyžadovaly. Po zvýšení odpovědnosti strany obžaloby by měla být též obhajoba ponechána více na obviněném a jeho obhájci. Naopak inkvizičně-ochranitelská funkce zákona i soudu ve prospěch obhajoby by měla být zmírněna, byť ne eliminována.

Zákaz reformationis in peius by měl zůstat nadále zachován, a to dílem posílením principu vázanosti podaným opravným prostředkem, dílem výslovným zákonným ukotvením. Přesto by jeho použití nemělo být tak bezvýjimečné jako nyní, zvláště v novém hlavním líčení po zrušení rozsudku odvolacím soudem pouze ve prospěch obviněného. Omezena by měla být i možnost intervence odvolacího soudu ve prospěch obviněného, bylo-li odvolání podáno pouze v jeho neprospěch. Naproti tomu *beneficium cohaesionis* jako výrazně inkviziční prvek by mělo být v novém, výrazně adversárnějším procesu značně omezeno. Podobným restriktivnějšími změnami by měla projít práva jiných (třetích) osob ve vztahu k obviněnému, např. odepření souhlasu poškozeného s trestním stíháním by však bylo namíste v nějaké podobě zachovat jako ochranu před sekundární viktimizací³⁶⁰. Pro umožnění plné satisfakce obviněnému by bylo třeba ponechat institut trvání na projednání věci. Jiné zkoumané atributy by měly být změněny směrem k větší rovnosti stran, a to v některých případech natolik, až by ztratily svůj zvýhodňující charakter a přestaly by být prvky *in favorem defensionis*. Ostatním stranám by měl zákon umožnit navrácení lhůty i vyjádření se ke každému důkaznímu prostředku po jeho provedení; flexibilní kontradiktorní diskusi rovnoprávných stran by bylo vhodné přiblížit i závěrečná vyjádření s tím, že obviněnému by muselo být v nějaké formě bezpodmínečně zachováno právo vyjádřit se dostatečným způsobem ke všemu podstatnému, tedy v konečném důsledku možnost mluvit poslední.

³⁶⁰ Srov. nález Ústavního soudu ČR ze dne 10. 2. 2011, sp. zn.: III. ÚS 2523/10.

7. Favores defensionis a poškozený při zavedení formálního důkazního břemene pro státního zástupce

7.1 Obecně k právům poškozeného

Poškozený jako strana obvykle stojící vedle obžaloby je jedním z faktorů, který by mohl potřebu *favorum defensionis* pro obviněného modifikovat.

Poškozený má rozsáhlá práva, která jsou v současnosti obecně zakotvena především v § 43 TŘ, ale i v mnoha dalších ustanoveních TŘ. Především má poškozený právo činit návrhy na doplnění dokazování, nahlížet do spisů, zúčastnit se sjednávání dohody o vině a trestu včetně veřejného zasedání o jejím schválení, zúčastnit se hlavního líčení a veřejného zasedání o odvolání, vyjádřit se k věci před jejím skončením, nechat se zastupovat zmocněncem, ve stanovených případech podávat opravné prostředky, uplatnit proti obviněnému nárok na náhradu újmy či vydání bezdůvodného obohacení, navrhnout zajištění nároku na majetku obviněného aj.³⁶¹

Práva poškozených se postupně rozšiřují a postavení poškozeného vůbec se konceptuálně mění; s ohledem na judikaturu ESLP se kromě práv v rámci adhezního řízení stále více zdůrazňuje právo na účinné vyšetřování trestného činu, jež alespoň určitým způsobem zasahuje do jádra trestního řízení, tedy do procesu trestního stíhání obviněného.

Popisem trendů v právech poškozeného i jejich vývojem se zabýval Ústavní soud např. v nálezu, sp. zn.: Pl. ÚS 32/16, jímž bylo poškozenému pro některé případy přiznáno právo na navrácení lhůty dle § 61 odst. 1 TŘ: Poškozenému sice v trestním řízení nenáleží rovné postavení jako obviněnému, nejde o vztah obdobný poměru žalobce a žalovaného v civilním řízení, přesto došlo po roce 1989 k významnému prohloubení jeho práv, a to především v posledních letech. Nejprve byla účast poškozeného v trestním řízení chápána jako dobrodíní zákona, a proto se neuznávalo, že by mohla být v adhezním řízení porušena jeho základní práva. Poté došlo k mnoha legislativním novelám, které postavení poškozeného posilovaly, významné bylo posílení práv prostřednictvím zákona ZOTČ, jež zaručilo poškozenému mj. procesní práva v přípravném řízení. Sám Ústavní soud nejprve ústavní stížnosti poškozených vůbec nepřipouštěl, neboť s ohledem na možnost domoci se svých práv v civilním řízení

³⁶¹ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád: komentář*, § 43, 10. Práva poškozeného a 11. Další práva poškozeného podle § 43 odst. 3.

nebyla splněna podmínka subsidiarity, posléze však na základě judikatury ESLP přiznal poškozeným právo na účinné vyšetřování a svůj postoj změnil. Právo na účinné vyšetřování bylo shledáno zejm. u trestných činů zasahujících do práv čl. 2, čl. 3 a čl. 4 Úmluvy³⁶². Judikatura ESLP někdy tento okruh rozšiřuje i o práva jiná, ba v některých případech dokonce konstatuje, že při zjištění porušení základního práva musí dojít k potrestání s dostatečně odrazujícím efektem; právo na účinné vyšetřování se tudíž postupně přibližuje až právu na určité potrestání pachatele. Vývoj judikatury Ústavního soudu se týkal i přímo adhezního řízení, v současné době je poškozenému přiznáváno právo na soudní ochranu a do určité míry právo na rovnost v řízení.³⁶³

Z rozsáhlé judikatury ESLP týkající se práva poškozeného uvedme alespoň jeden příklad. Ve věci Jeronovičs proti Lotyšsku byl stěžovatel údajně podroben špatnému zacházení ze strany policie, případ nebyl řádně prošetřen. Stěžovatel se domáhal u ESLP práva na účinné vyšetřování coby procesní složky čl. 3 Úmluvy, lotyšská vláda jednostranně uznala porušení čl. 3 Úmluvy, a to v hmotné i procesní složce, a zavázala se vyplatit odškodné, stížnost byla vyškrtuta s poznámkou, že uvedené rozhodnutí stěžovateli nebrání uplatnit další prostředky nápravy. Poté se stěžovatel domáhal obnovy řízení v rámci vnitrostátního práva, ale nebyl úspěšný, neboť právní řád s takovým důvodem pro obnovu nepočítal. Věc se znovu dostala před ESLP, který prostřednictvím velkého senátu konstatoval trvající povinnost státu poskytnout stěžovateli nápravu v podobě účinného vyšetřování; pouhé odškodnění nebylo shledáno dostatečným. Překážky stanovené vnitrostátním právem nemohou stát zbavit pokračující povinnosti vést účinné vyšetřování ve smyslu čl. 3 Úmluvy; stát nemůže na špatné zacházení reagovat pouze odškodněním, aniž by trestně stíhal pachatele a uložil jim trest, neboť by to vedlo k beztrestnosti a učinilo ochranu čl. 3 Úmluvy iluzorní.³⁶⁴ Judikát je jedním z příkladů, kdy ESLP dokonce naznačuje určité právo poškozeného na potrestání pachatele, který byl usvědčen provedením účinného vyšetřování.

Jakkoliv směřují práva poškozeného zakotvená v TŘ především k zajištění jeho soukromoprávního nároku v adhezním řízení, má i za současné úpravy k dispozici některé

³⁶² Právo na život, zákaz mučení, nelidského a ponižujícího zacházení a trestání a zákaz otroctví a nucené práce.

³⁶³ Nález Ústavního soudu ČR, sp. zn.: Pl. ÚS 32/16.

³⁶⁴ Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 5. 7. 2016 ve věci Jeronovičs proti Lotyšsku, č. stížnosti 44898/10; anotace dostupná na adrese: eslp.justice.cz.

instituty, které směřují přímo do jádra trestněprocesního vztahu, tedy stíhání obviněného. Jde o souhlas poškozeného s trestním stíháním (§ 163 TŘ), uzavření dohody o narovnání (§ 309 an. TŘ) i stížnosti proti ukončení trestního stíhání či trestního řízení vůbec (odložení věci § 159a odst. 7 TŘ, postoupení věci § 171 odst. 2 TŘ a zastavení trestního stíhání § 172 odst. 3 TŘ).³⁶⁵ Osnova dává poškozenému navíc právo žádat nejvyššího státního zástupce o využití mimořádného kasačního oprávnění, nebyl-li úspěšný se svou stížností proti ukončení trestního řízení; v mnoha případech má taková žádost intervenci nejvyššího státního zástupce podmiňovat.³⁶⁶ Nebude-li v trestním řízení pokračováno ani po žádosti o využití mimořádného kasačního oprávnění, bude se poškozený dle Osnovy moci obrátit na předprocesního soudce, alternativně se počítá se subsidiární žalobou.³⁶⁷

Již Osnova tedy počítá se subsidiární žalobou jako možností, tím spíše bude její zakotvení namíste v případě zavedení formálního důkazního břemene pro státního zástupce. Jak jsme uvedli výše (vizte kap. 6.2.1), státní zástupce procesně odpovědný za úspěch obžaloby by měl mít širokou osobní autonomii ve svém rozhodnutí ji podat, v mnoha případech pak nebude možné jej k tomu donutit³⁶⁸. Za těchto okolností je více než legitimní, ba takřka nutné, aby měl jiný subjekt možnost vést řízení před soudem z vlastní iniciativy; s ohledem na jeho bezprostřední zasažení trestným činem a procesní postavení blízké obžalobě je vhodným kandidátem právě poškozený. Zásadě obžalovací naopak nevyhovuje, aby o podání obžaloby v některých případech fakticky rozhodoval tzv. předprocesní soudce tím, že zrušením usnesení o zastavení trestního stíhání a s tím spojenými závaznými pokyny nedá státnímu zástupci fakticky jinou možnost.³⁶⁹ Dále se však nekloníme ani k tomu, aby se zvýrazněním postavení poškozeného byla maximalizována subsidiarita subsidiární žaloby. Proti ukončení trestního řízení či stíhání by mělo postačovat využití řádného opravného prostředku, tj. stížnosti, v případě jejího marného uplatnění by byl poškozený aktivně legitimován k podání subsidiární žaloby bez dalšího. Požadavek § x27 Osnovy na podání žádosti, aby nejvyšší

³⁶⁵ Obdobně jsou taková oprávnění zakotvena v Osnově (§ x18, f05 an., x12 odst. 7, x24 odst. 2 a x25 odst. 3).

³⁶⁶ Ustanovení § x27 odst. 1 věty poslední a § x27 odst. 2 Osnovy.

³⁶⁷ Ustanovení § x28 Osnovy s následující pozn. TLM1.

³⁶⁸ Podobně jako nižší soudy bude vázán právním názorem vyšší instance, avšak nebude jej zpravidla možné zavázat konečným závěrem ve skutkových otázkách, např. ve volném hodnocení podkladů pro obžalobu.

³⁶⁹ Srov. GRIVNA, Tomáš; ŠIMÁNOVÁ, Hana. Právo poškozeného na účinné vyšetřování. In: *Přípravné řízení dnes a zítra*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2019, s. 117.

státní zástupce využil své mimořádné kasační oprávnění, shledáváme nepřiměřeným. Jak bylo pojednáno již výše (kap. 6.2.2.2), vztah mimořádného kasačního oprávnění a subsidiární žaloby by měl být obdobný jako vztah přezkumného řízení a žaloby proti rozhodnutí ve správním právu; bez ohledu na možnost přezkumu by se podání subsidiární žaloby včetně lhůty odvíjelo od rozhodnutí o řádném opravném prostředku. V případě využití mimořádného kasačního oprávnění, o němž by se mohlo rozhodnout souběžně, by soud případně mohl řízení o subsidiární žalobě přerušit a vyčkat výsledku přípravného řízení.³⁷⁰

Nicméně, ani zavedení subsidiární žaloby a další posílení práv poškozeného (např. zvýšení jeho důkazní iniciativy včetně práva důkaz provést³⁷¹ či zavedení subsidiárních odvolacích důvodů v neprospěch poškozeného stran viny a trestu, které nevyužil státní zástupce³⁷²) by nebylo zásadním důvodem pro zvrácení modifikace *favorum defensionis*, jež jsme navrhli výše v případě zavedení formálního důkazního břemene pro trestní řízení. Ostatně, řízení o subsidiární žalobě by zpravidla nebylo vedeno za účasti státního zástupce, nedošlo by tak ke kumulaci prosazování obdobného zájmu státním zástupcem i poškozeným.

Lze si ovšem představit způsob, jak ještě více posílit postavení poškozeného natolik, aby bylo možné zachovat obviněnému některá *favores defensionis*, jejichž zrušení jsme navrhli v případě zavedení formálního důkazního břemene státního zástupce. Cestou by mohlo být zavedení obdoby *favorum defensionis* i pro poškozeného, ať už těch, jež měla být obviněnému zachována, tak přímo i těch, u kterých byla konstatována vhodnost jejich zrušení.³⁷³

Již výše bylo navrženo, aby všem stranám svédčilo právo na navrácení lhůty, ale až na potřebu některých zásahů ve prospěch obviněného fakticky i zákaz *reformationis in peius*

³⁷⁰ Vycházíme z předpokladu, že kasační oprávnění nejvyššího státního zástupce by bylo vskutku mimořádné, a to tím spíše při minimalizaci zásahů do autonomie konkrétního státního zástupce zatíženého formálním důkazním břemenem. Pokud by naopak nejvyšší státní zástupce intervenoval ve velkém procentu případů, bylo by spíše vhodným navázat subsidiární žalobu, včetně lhůty pro její podání, až na tento prostředek nápravy.

³⁷¹ Srov. úpravu Osnovy, např. § 68 odst. 1 písm. c).

³⁷² Odvolání by muselo být zasláno poškozenému, který by jej v určité lhůtě byl oprávněn doplnit o další důvody a skutečnosti, které státní zástupce neuplatnil.

³⁷³ Kdyby byla obdobná práva zakotvena i ve prospěch poškozeného, neztratila by status *favorum defensionis*. Již na začátku této práce jsme označili za vhodné relativní pojetí, podle kterého jsou *favores defensionis* práva obviněného, jimiž nedisponuje státní zástupce, ale jiné subjekty trestního řízení včetně poškozeného jimi disponovat mohou.

v řízení o opravném prostředku, který by vyplýval z posílené odpovědnosti stran a zdůrazněné zásady obžalovací (v civilním právu zákaz *reformationis in peius* fakticky vyplývá ze zásady dispoziční³⁷⁴).

7.2 Konkrétní instituty a poškozený

Níže budou probrány tři dimenze *favorum defensionis* ve vztahu k poškozenému. První bude posílení poškozeného ve prospěch obviněného (narovnání a souhlas s trestním stíháním), druhá se bude týkat ústavně zakotvených institutů *in favorem defensionis* ve prospěch poškozeného³⁷⁵ (*nemo tenetur* a formální obhajoba) a třetí se bude zabývat účastí poškozeného na podústavních institutech *in favorem defensionis* (samostatná obhajovací práva třetích osob a *beneficium cohaesionis*).

7.2.1 Posílení poškozeného ve prospěch obviněného

7.2.1.1 Narovnání

Již výše bylo konstatováno, že schválit narovnání by mohl soudce proti vůli státního zástupce i po zavedení formálního důkazního břemene (vizte kap. 6.3.5). Možné by však zároveň bylo posílit poškozeného oslabením rozhodovací autonomie soudu. Pokud by poškozený uzavřel s obviněným dohodu o narovnání, jež by byla v souladu se zákonem, soud by ji musel schválit s výjimkou případů, kdy by nešlo o dobrovolný či vážný projev vůle některé ze „smluvních“ stran. Soud by ale byl oprávněn zavést některá další opatření, která by měla za následek snížení rizika recidivy nebo faktického pokračování v trestné činnosti. Soud by mohl především rozhodnout, že narovnání schvaluje pouze podmíněně³⁷⁶, a stanovit obviněnému přiměřená omezení a přiměřené povinnosti, příp. mu uložit dohled; pokud by se ve zkušební době obviněný osvědčil, byl by soud povinen schválit dohodu o narovnání s konečnou platností.

7.2.1.2 Odepření souhlasu s trestním stíháním

Poškozený by mohl mít více možností nedat souhlas k trestnímu stíhání (§ 163 TŘ). Mechanismus odepření souhlasu lze považovat za dostatečný, vhodná změna by spočívala

³⁷⁴ Nález Ústavního soudu ČR, sp. zn.: II. ÚS 3776/16, bod 16.

³⁷⁵ Tj. obdoba *favorum defensionis*, jež jsou ústavně zaručeny obviněnému.

³⁷⁶ V některých případech, např. u méně závažných zločinů by bylo vhodné podmíněnost narovnání zavést obligatorně ex lege. K podmíněnému schválení narovnání srov. Východiska, s. 31.

v rozšíření okruhu trestných činů a oprávněných osob. Ke konkrétnímu rozšíření okruhu trestných činů by bylo vhodné přistoupit po důkladnější úvaze, máme za to, že většina vhodných trestných činů je již v ustanovení § 163 TŘ zahrnuta, mj. v souvislosti s širším okruhem poškozených by ale nemělo být na některé trestné činy zapomínáno (např. ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky dle § 146a minimálně odst. 1 a 2 TZ či neoprávněný přístup k počítačovému systému a nosiči informací dle § 230 TZ alespoň některé odstavce). Výrazněji by bylo možné pojmout rozšíření okruhu osob oprávněných souhlas odepřít. Šlo by o poškozené, s nimiž je obviněný spojen vztahem citovým, pracovním, zájmovým apod. Mohlo by jít o kamarády, jejichž vztah nedosahuje úrovně osob blízkých³⁷⁷, spolužáky, spolupracovníky, členy téže právnické osoby jako jsou obchodní korporace a družstva, ale i zájmové spolky aj., vztah mezi společníky a členy statutárních orgánů obchodní korporace nebo mezi právnickou osobou a jejími členy či statutárními orgány. S přijetím těchto opatření by bylo vhodné, aby se prohloubila diferenciace mezi jednotlivými okruhy osob ohledně možnosti odepřít souhlas s trestním stíháním u různých trestných činů. U manžela, partnera, druha by šlo o všechny trestné činy, u jiných blízkých osob také s výjimkou znásilnění, příp. sexuálního nátlaku (§ 185 odst. 1 a 2 a § 186 odst. 1 a 2 TZ), zatímco např. u obviněného člena statutárního orgánu by poškozená právnická osoba nebo poškozený společník mohli odepřít souhlas pouze u majetkových trestných činů.

7.2.1.3 Shrnutí

Posílení poškozeného ve vztahu k dohodě o narovnání a k odepření souhlasu s trestním stíháním působí především ve prospěch obviněného, proto na rozsah *favorum defensionis* nemá takřka žádný či má jen minimální vliv, který nikterak neodůvodňuje legislativní změnu. Značná část případů, kdy by nově bylo možné odepřít souhlas s trestním stíháním, by stejně již byla kryta oprávněním uzavřít dohodu o narovnání, takže i bez možnosti souhlas odepřít by k odsouzení obviněného nedošlo; na druhou stranu je nutno vzít v úvahu oprávnění soudu schválit narovnání toliko podmíněně se stanovením dohledu nebo přiměřených omezení či povinností, čímž se odepření souhlasu s trestním stíháním oproti dohodě o narovnání stává pro obviněného ještě mnohem příznivějším.

³⁷⁷ Ostatně, Osnova plánuje omezit definici osoby blízké tak, aby kamarády bez ohledu na citové vazby zahrnovat nemohla (pozn. TLM9 k § e12 odst. 2 Osnovy).

7.2.2 Ústavně zakotvená „favores defensionis“ ve prospěch poškozeného

7.2.2.1 Poškozený a „formální obhajoba“

Již v současnosti má poškozený právo být zastupován zmocněncem, který má široká oprávnění (§ 51 TŘ). S rozšířením práv poškozeného by se samozřejmě rozšířila práva i jeho zmocněnce, který jej zastupuje. Stejně tak by byl zmocněnec oprávněn podat za poškozeného subsidiární žalobu příp. odvolání v neprospěch obviněného nad rámec důvodů uvedených státním zástupcem. Kromě samotného rozšíření práv poškozeného, a tím akcesoricky i jeho zmocněnce, je namístě zabývat se i usnadněním přístupu k zmocněnci a též obligatornímu zmocnění (obdobě nutné obhajoby).

7.2.2.2 Právo na přístup k zmocněnci

Právo na přístup k zmocněnci, resp. právo být zastupován zmocněncem zahrnuje mj. atributy být o tomto právu informován a moci si zmocněnce dovolit bez ohledu na majetkové poměry. Oba atributy mají nadále zůstat zachovány, ale u práva na bezplatnou pomoc zmocněnce lze uvažovat o jeho rozšíření oproti úpravě současné (§ 51a TŘ). Právo na bezplatnou pomoc zmocněnce by mělo svědčit všem poškozeným, kteří doloží, že nemají dostatečné prostředky, na druhou stranu bezplatná pomoc by měla být podmíněna neblahými majetkovými poměry i u zvláště zranitelné oběti³⁷⁸. Příslušné OČTŘ by však zejm. k zvláště zranitelným obětem měly přistupovat citlivě a smířit se s určitou mírou pravděpodobnosti doložení poměrů, nikoliv opakovaně vyzývat k detailnímu prokázání všech skutečností. Každý poškozený má i za současné úpravy relativně rozsáhlá práva a neměl by být diskvalifikován jen proto, že nemá majetek a zároveň nepatří k „privilegovaným“ skupinám poškozených; též poškozený má právo na právní pomoc dle čl. 37 odst. 2 LZPS, které s ohledem na rozšiřující se ochranu jeho práv i v judikatuře Ústavního soudu³⁷⁹ nelze podceňovat. Zmocněnec, zpravidla právní profesionál, bude moci uplatnit práva, která by nezastoupený poškozený mohl uplatnit jen stěží (např. právo na provedení důkazního prostředku, které je zakotveno již v § 68 odst. 1 písm. c) Osnovy, a tím spíše by jej bylo vhodné upravit po uzákonění větší odpovědnosti stran v souvislosti s formálním důkazním břemenem státního zástupce). Nemá-li každý poškozený

³⁷⁸ Ustanovení § 51a odst. 2 TŘ u zvláště zranitelné oběti s výjimkou obětí trestného činu zanedbání povinné výživy (§ 196 TZ) prokázání nedostatku prostředků nevyžaduje, naproti tomu Osnova již ano (§ 72 odst. 1 písm. a) Osnovy).

³⁷⁹ Vizte v této práci již mnohokrát zmiňovaný náleží Ústavního soudu ČR, sp. zn.: Pl. ÚS 32/16.

přístup k zmocněnci, hrozí mu újma na právech, proto by nárok na bezplatné zastupování měl svědčit každému nemajetnému poškozenému.

7.2.2.3 Obligatorní zastoupení zmocněncem

Obecně není vhodné poškozenému jakékoliv zastoupení vnucovat, každý jednotlivec je jiný a odlišně reaguje na trestný čin, který na něm měl být spáchán. V tomto ohledu by měla být poškozenému ponechána autonomie v rozhodování. Poškozený je v jiné situaci než obviněný, jemuž je třeba v některých případech nutnou obhajobu vnutit. Zatímco poškozený se nemusí v trestním řízení příliš angažovat (krom povinnosti sloužit jako důkazní prostředek), obviněný se nutně dostává do centra dění, na čemž nic nemění ani jeho případná procesní pasivita. Na druhou stranu považujeme takřka za nutné zavést obligatorní zastoupení zmocněncem pro podání subsidiární žaloby a následné řízení o ní. Subsidiární žaloba má být kvalifikovaný návrh, na jehož základě by měla být obviněnému prokázána vina bez důvodných pochybností, a to za situace kdy se ani státní zástupce nerozhodl podat obžalobu. Formulace subsidiární žaloby a vedení trestního řízení směrem k prokázání tvrzení v ní obsažených, a to za současné vyšší odpovědnosti stran, by byly pro poškozeného, často právního laika, zpravidla nad jeho síly. Vhodné by bylo zavést obligatorní zastoupení také pro podání odvolání v neprospěch obviněného, v němž by poškozený nad rámec odvolání státního zástupce brojil proti výroku o vině či trestu, příp. by nutné zastoupení platilo i pro následné odvolací řízení samotné. Obligatorní zastoupení zmocněncem by mělo být pojato takto restriktivně. Obligatorním zmocněncem by musel být advokát, příp. lze uvažovat i o zaměstnanci právnické osoby zabývající se pomocí obětem trestných činů.

7.2.2.4 Právo odepřít výpověď

Otázkou je, zda by měla poškozenému svědčit jistá obdoba zákazu *nemo tenetur*. Přestože především ZOTČ obsahuje záruky pro šetrné zacházení v trestním řízení, samotné právo odepřít výpověď nemá poškozený širší než jakýkoliv jiný svědek (§ 100 TŘ). Takovou úpravu vnímáme jako nežádoucí, neboť je to právě poškozený, kdo byl trestnou činností zpravidla zasažen nejvíce, případná výpověď by pak mohla představovat závažnou sekundární viktimizaci³⁸⁰; to bude platit tím spíše, pokud se zvýrazní odpovědnost stran v trestním řízení včetně poškozeného (tedy většinou oběti trestného činu). Je zřejmé, že výpověď poškozeného

³⁸⁰ K právní reflexi hrozící sekundární viktimizace oběti v trestním řízení srov. náleží Ústavního soudu ČR, sp. zn.: III. ÚS 2523/10.

představuje zásadní důkazní prostředek, na druhou stranu se právo odepřít výpověď přiznává osobám obviněnému blízkým, aby nepocit'ovaly újmu kvůli této výpovědi. Přitom vynucování výpovědi na poškozeném, který je povinen znovu prožít možná nejhorší okamžiky svého života, představuje typově újmu minimálně stejně závažnou. Trvání na tom, aby poškozený vypovídal za takřka všech okolností, je v rozporu s trendem zvyšování práv poškozeného, resp. oběti trestného činu i restorativní justice vůbec. Zmínku si v této souvislosti zaslouží i hmotněprávní institut, který je však na procesní rovinu velmi úzce navázán. Za vrcholně nevhodnou lze totiž považovat úpravu neoznámení trestného činu (§ 368 TZ), která potencionálně kriminalizuje i poškozeného (oběť) za to, že neoznámil trestný čin, který na něm byl spáchán; kriminalizace jednoznačně představuje sekundární viktimizaci nejvyšší závažnosti.³⁸¹ Odepře-li tedy poškozený *de lege ferenda* výpověď, budou muset OČTŘ vycházet z jiných důkazů, lze nicméně předpokládat, že ve většině případů poškozený vypovídat bude, stejně jako tomu v současnosti je u velké většiny obviněných.

Právo odepřít výpověď by však nemělo být poškozenému zajištěno v takovém rozsahu jako obviněnému, především, bude-li vypovídat, nesmí uvádět nepravdivé skutečnosti, nebyl by tudíž beztrestný ve vztahu k trestnému činu křivé výpovědi (§ 346 TZ). Ostatně, uváděl-li by nepravdivé skutečnosti v neprospěch obviněného, již by se poškozený dostával do oblasti křivého obvinění (§ 345 TZ), pro něj je trestně odpovědný i samotný obviněný. Problematické se jeví posouzení vnucené účasti na jiných úkonech. Patrně není přípustné, aby poškozený nemusel strpět úkony, které je povinen absolvovat i obviněný (např. prohlídka těla a jiné podobné úkony (§ 114 TŘ), ale i vyšetření duševního stavu (§ 116 an. TŘ), za jehož účelem může být (pouze) obviněný omezen na svobodě). U jiných úkonů se jeví možnost odepření součinnosti jako vhodná (konfrontace a rekonstrukce dle § 104a a 104d TŘ). Jde-li o

³⁸¹ Pachatelem trestných činů dle § 367 a § 368 TZ se může stát kdokoliv, tedy i oběť trestného činu, neboť objektem je zájem společnosti (tj. nikoliv jedince, oběti) na odhalení kriminality, neuplatní se tak zásada nepostihnutelnosti prostřednictvím ustanovení, jež bylo zavedeno na ochranu dotyčného; vždy je třeba posuzovat situaci s ohledem na okolnosti konkrétního případu, nicméně i přes restriktivní přístup k represí nelze trestní odpovědnost oběti pro nepřekážení a neoznámení trestného činu vyloučit (vizte Stanovisko k postihu obětí trestného činu obchodování s lidmi a pracovníků nevládních organizací pracujících s oběťmi této trestné činnosti pro spáchání trestného činu nepřekážení a neoznámení trestného činu podle § 367 a § 368 zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku, vydané Ministerstvem vnitra, odborem bezpečnostní politiky, dne 11. 2. 2010 pod č. j.: MV-81449-3/OBP-P-2009 [online]. [cit. 2021-09-03]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/archiv-dokumenty-cr.aspx>).

rekognici (§ 104b TŘ), patrně by bylo legitimní požadovat po poškozeném, aby se jí povinně účastnil, a to minimálně, dokud bude účast na rekognici povinná i pro obviněného, nicméně rekognice bez předchozího výslechu, který by poškozený odmítl, by patrně postrádala smysl.

7.2.2.5 Shrnutí

Přestože výše uvedená práva poškozeného směřují primárně k jeho posílení, nejde ani zde o tak zásadní změnu, aby to odůvodnilo úpravu *favorum defensionis*, byť některé dílčí změny by možné byly. Výhoda práv zmocněnce poškozeného je vyrovnávána týmiž právy zmocněnce zúčastněné osoby, která by nadále měl s výjimkou podání subsidiární žaloby, avšak mohl by před ní chránit obviněného v následném řízení. V mnohých řízeních nebude zúčastněná osoba vystupovat, ale v případě zmocněnce primárně nejde o rozšíření práv³⁸², neboť poškozeného pouze zastupuje, nýbrž o to, aby byla práva poškozeného řádně uplatněna; zmocnění má vyvážit profesionalitu státního zástupce a obhájce obviněného. Důvodem pro navrácení některých institutů *in favorem defensionis* obviněnému není ani právo poškozeného odepřít výpověď, neboť absence zásadní výpovědi poškozeného fakticky mnohdy pomůže obviněnému, ať už cíleně nebo se záměrem vyhnout se sekundární viktimizaci.

7.2.3 Favores defensionis na podústavní úrovni a poškozený

7.2.3.1 Osoby se samostatnými právy

Jako realistické vnímáme zavedení práv osob se samostatnými právy i ve prospěch poškozeného. Mnozí poškození nebudou ve stavu, v němž mohou efektivně bránit a prosazovat svá práva, naopak osoby, které jsou jim blízké, budou ochotny hájit jejich zájmy vlastním jménem.

Mezi minimální samostatná práva by patřila možnost zvolit poškozenému zmocněnce a podat za něj odvolání do výroku o náhradě újmy v rámci adhezního řízení. Jednalo by se o jistou obdobu ustavení § 37 odst. 1 a § 247 odst. 2 TŘ zakotvených ve prospěch obviněného.

V úvahu by mohlo přicházet i podání stížnosti proti usnesení o ukončení trestního stíhání, tj. postoupení věci a zastavení trestního stíhání, či odložení věci, a to minimálně v rámci přípravného řízení. Pak by ale bylo vhodné zavést nějaké další samostatné právo třetím

³⁸² S určitou výhradou ohledně např. účasti na vyšetřovacích úkonech, kterou má však i v současnosti (§ 51 odst. 2 TŘ).

osobám ve prospěch obviněného. V úvahu by přicházel opravný prostředek proti zahájení trestního stíhání, ať už by se zahajovalo usnesením nebo méně formálním způsobem (např. sdělením obvinění, jak navrhuje § 17 Osnovy). Za současné úpravy mohou třetí osoby ve prospěch obviněného podat stížnost proti usnesení o omezení obviněného na osobní svobodě (§ 142 odst. 2 TR). Nejde ale o výhodu, nýbrž toliko o částečnou kompenzaci značné nevýhody, již možnost omezení na osobní svobodě představuje. Poškozený nemůže být na osobní svobodě omezen, proto žádné obdobné oprávnění nepřichází v úvahu.

Třetí osoby by však za poškozeného mohly vlastním jménem podat návrh na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení. Návrh by samozřejmě nemohl být učiněn proti vůli svéprávného a zletilého poškozeného, resp. by mohl být vzat tímto poškozeným zpět.

Teoreticky by přicházelo v úvahu i zahrnutí dalších osob do kontradiktorního procesu, v jehož rámci by ve prospěch obviněného a poškozeného např. mohly klást vyslychaným osobám otázky nebo navrhnout provedení důkazního prostředku a vyhledat pramen důkazu, ale též seznámit se s důkazy a vyjádřit se k nim, stejně jako vyjádřit se k celé věci.

Realističtější než zahrnutí osob se samostatnými právy do standardního řízení před soudem, resp. běžného hlavního líčení se jeví možnost převzít za poškozeného vedení subsidiární žaloby. Stranou by byla osoba se samostatnými právy, zatímco poškozený by měl status jakéhosi „vedlejšího účastníka“, příp. pouze důkazního prostředku a v rámci svého výslechu by mohl učinit prohlášení o dopadech spáchaného trestného činu na dosavadní život (§ 43 odst. 4 TR). Ve své podstatě by se jednalo o určitou omezenou obdobu tzv. *actio popularis*. Žalobu by zastupovala vždy jedna z oprávněných osob, jež by musela být zastoupena advokátem. Jako realističtější vidíme tuto možnost než masivní účast dalších osob ve standardním hlavním líčení, neboť na straně žaloby nebude státní zástupce ani poškozený, nýbrž určitý jednatel, zatímco při účasti v běžném hlavním líčení by bylo příliš mnoho oprávněných osob, zvláště v řízeních o více obviněných, a trestní proces by se stal značně nepřehledným.

Směřoval-li by trend k posílení práv poškozeného i ve vztahu k rozhodnutí o vině a trestu, mohly by za něj podávat třetí osoby samostatně opravné prostředky i v tomto ohledu, např. odvolání proti rozsudku v řízení o subsidiární žalobě, ale i rozsudku v běžném hlavním líčení.

Kdyby se práva poškozeného posunula výrazně, dalo by se do vzdálenější budoucnosti uvažovat i o podání dovolání či návrhu na povolení obnovy.

Bez ohledu na rozsah práv osob se samostatnými právy by měl být jejich okruh určen v zásadě shodně pro poškozeného jako pro obviněného, jednalo by se o osoby s blízkými vazbami, zpravidla nejbližší příbuzné. Za dnešní úpravy může obviněnému zvolit obhájce i zúčastněná osoba (§ 37 odst. 1 TŘ), jistě by bylo možno uvažovat i o rozšíření práv o možnost podat odvolání ve prospěch poškozeného. Osobou odpovídající zúčastněné osobě ve vztahu k poškozenému by mohl být spolupoškozený, který by mohl zvolit prvnímu poškozenému zmocněnce nebo za něj podat opravný prostředek.

7.2.3.2 Beneficium cohaesionis

Teoreticky je možno uvažovat též o zakotvení *beneficia cohaesionis* ve prospěch poškozeného. Předmětný institut nikdy poškozenému nesvědčil a ani Ústavní soud neuvažoval o jeho přiměřené aplikaci, když se jej stěžovatelka domáhala ve prospěch osob, které spolu s ní nebyly dle § 206 odst. 4 TŘ připuštěny k hlavnímu líčení jako poškození.³⁸³

V jakých případech by bylo možné přemýšlet o aplikaci *beneficia cohaesionis* ve prospěch poškozeného?

Z prvků přítomných v současné úpravě trestního procesu dle TŘ by se dalo uvažovat o odvolání poškozeného proti výroku o náhradě újmy (§ 246 odst. 1 písm. d) TŘ), domáhání se práva na účinné vyšetřování prostřednictvím stížnosti proti usnesení o odložení věci (§ 159a odst. 7 TŘ), o postoupení věci jinému orgánu (§ 171 odst. 2 TŘ) či o zastavení trestního stíhání (§ 172 odst. 3 TŘ) nebo o podávání jiných stížností (např. právě výše uváděné nepřipuštění poškozeného k hlavnímu líčení).

Osnova navrhuje další možnosti opravných prostředků často souvisejících s právem na účinné vyšetřování (žádost o přezkoumání rozhodnutí nejvyšším státním zástupcem dle § x27 odst. 2 Osnovy a žádost o soudní přezkum ukončení trestního řízení dle § x28 odst. 1 Osnovy).

De lege ferenda by v případě zavedení formálního důkazního břemene pro státního zástupce bylo dalším z možných opravných prostředků odvolání poškozeného do viny i trestu, neboť

³⁸³ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 19. 9. 2017, sp. zn.: I. ÚS 1943/17.

státního zástupce odpovědného za průběh trestního procesu by do podání opravného prostředku nikdo nemohl nutit.

V případě podání subsidiární žaloby by uplatnění *beneficia cohaesionis* nepřicházelo v úvahu, neboť se nejedná o přezkum, opravný prostředek, ale o nahrazení vůle státního zástupce podat obžalobu. Mnohost subsidiárních žalobců lze řešit různými jinými způsoby.³⁸⁴

Při bližším pohledu lze nalézt různé limity a nedostatky, které zavedení *beneficia cohaesionis* ve prospěch poškozeného znesnadňují, resp. snižují smysluplnost jeho přijetí. Předně může být velmi složité najít společný důvod, jenž by svědčil i spolupoškozenému, který si opravný prostředek nepodal; zájmy jednotlivých poškozených mohou být velmi rozdílné. S tím souvisí i okolnost, že *beneficium cohaesionis* je zamýšleno a upravováno ve prospěch spoluobviněných, postavení spolupoškozených je zcela jiné, odlišné i od státního zástupce. Trestní proces je koncipován jako řízení o skutku, pro nějž jsou obvinění stíháni. Stíhání jednoho obviněného není natolik závislé na stíhání jiného obviněného, aby se nemohli dostat do procesní situace, kdy jeden z nich podá opravný prostředek čistě ve svůj prospěch, což následně aplikaci *beneficia cohaesionis* umožňuje. Naproti tomu o poškozených lze totéž říci v rámci adhezního řízení, příp. při nepřipuštění do hlavního líčení, ale zpravidla nikoliv při uplatňování opravných prostředků v souvislosti s právem na účinné vyšetřování. Podá-li např. poškozený úspěšně stížnost proti zastavení trestního stíhání, v trestním stíhání (v řízení o skutku) bude pokračováno, a to i stran spolupoškozeného bez dalšího, bez nutnosti *beneficium cohaesionis* použít. Jistě je možné si představit, že bude vedeno trestní stíhání pro více skutků, které bude zastaveno, následně poškozený do zastavení jednoho ze skutků podá úspěšnou stížnost a trestní stíhání bude pokračovat jen pro tento skutek. Potom by prostřednictvím *beneficia cohaesionis* bylo možné otevřít stíhání i o ostatních skutcích, kterými byli postiženi jiní spolupoškození. Zásadní potíž takové konstrukce spočívá v nalezení společného důvodu; byť je obecně nalézt lze (např. zastavení trestního stíhání ze závažných zdravotních důvodů dle § 172 odst. 1 písm. d) TŘ s odkazem na § 11 odst. 1 písm. f) a g) TŘ), nelze předpokládat jejich přílišnou koncentrovanost v konkrétních případech.

V adhezním řízení, kde by postavení různých poškozených bylo díky jejich soukromým, individuálním zájmům vzájemně nezávislejší, by si *beneficium cohaesionis* bylo možné

³⁸⁴ K tomu vizte např. DOSTÁL, František. Souběh práv žalobních v řízení trestním. In: *Právník*, ročník 66 (1927), s. 633 an.

představit spíše, ovšem dostáváme se zde k jinému problému. Adhezní řízení je a patrně i zůstane vedlejší entitou, jejímuž významu přese vše neodpovídá zavádění obdobných zvýhodnění spolupoškozených. Za druhé a především není verdikt trestního soudu v otázce náhrady újmy definitivní, neboť všichni spolupoškození včetně těch, kteří opravný prostředek nepodali, se mohou svého nároku domáhat jiným způsobem, zpravidla pořadem civilního práva. Uvedené činí *beneficium cohaesionis* pro adhezní řízení nevhodným.

Přestože by zavedení formálního důkazního břemene státního zástupce mohlo ve vztahu ke všem stranám posílit princip vázanosti podaným opravným prostředkem, výraznější omezení přezkumu na osobu, která opravný prostředek podala, je zakotveno již v současné úpravě³⁸⁵. Ve vztahu k *beneficiu cohaesionis*, které rozšiřuje právě okruh osob, v jejichž prospěch je v řízení o opravném prostředku rozhodováno, by se tudíž nejednalo o výraznější změnu oproti současné úpravě.

Uplatnění *beneficia cohaesionis* ve prospěch poškozeného by se týkalo pouze malého množství případů, kvůli čemuž není namístě činit výrazné konceptuální změny. Kompenzovat uvedené oprávnění obviněného obdobným právem poškozeného není pro případ zavedení formálního důkazního břemene v trestním řízení případné, a proto zůstáváme na pozici výraznějšího okleštění, ne-li přímo eliminaci, *beneficia cohaesionis* obecně, jak je prezentováno v předchozí kapitole.

7.2.3.3 Shrnutí

Zachovat některé instituty *in favorem defensionis* s tím, že budou vyváženy obdobnými výhodami pro poškozeného, není namístě stran *beneficia cohaesionis*. Naproti tomu ohledně práv osob se samostatnými právy by určitá kompenzovatelnost byla možná, v zásadě by veškerá taková práva v trestním řízení měla být obdobná ve prospěch obviněného i poškozeného. Je třeba nicméně zdůraznit, že charakter trestního řízení s formálním důkazním břemenem pro státního zástupce by vyžadoval adversárnější charakter včetně zvýšené odpovědnosti stran za průběh trestního řízení, a proto by rozsah samostatných práv třetích osob neměl být přehnaně rozsáhlý, ba naopak spíše velmi restriktivní (k tomu srov. kap. 6.3.4). Na druhou stranu na rozdíl od inkvizičního *beneficia cohaesionis* uplatňovaného soudem bezprostředně na základě zákona, vyžadují samostatná práva třetích osob jejich procesní iniciativu, tudíž mají k adversárnímu řízení relativně blíže.

³⁸⁵ Vizte ustanovení § 254 odst. 4 TŘ ve vztahu k odvolání a ustanovení § 147 odst. 2 TŘ pro řízení o stížnosti.

7.3 Dílčí závěr

Při zavedení formálního důkazního břemene pro státního zástupce by bylo potřebné některé *favores defensionis* omezit. Otázkou bylo, zda by tato potřeba nemohla být výrazněji zmírněna zavedením obdoby *favorum defensionis* i ve prospěch poškozeného.³⁸⁶ Jak se během rozboru ukázalo, podobná úprava by v závislosti na konkrétních změnách byla nevhodná či ve vztahu k rovnosti stran inertní, ba v některých případech by dokonce posilovala obviněného (např. právo poškozeného odepřít výpověď). Určitý kompenzační účinek vůči právům obviněného se ukázal pouze ohledně práv třetích osob ve prospěch poškozeného a zlepšení jeho přístupu k zmocněnci. Úvaha, že by zavedení obdoby některých *favorum defensionis* ve prospěch poškozeného umožnilo jejich zachování obviněnému, se ukázala být lichou, resp. platnou jen v míře minimální. Jakkoliv by jejich přijetí bylo v některých případech možné a snad i vhodné³⁸⁷, nešlo by o faktor, který by měl výraznější vliv na posílení strany obžaloby vůči straně obhajoby s cílem postavení obou entit vyrovnat.

³⁸⁶ U každého nového práva ve prospěch poškozeného by se měl zákonodárce důkladně zamyslet i nad tím, zda jej nepřiznat též zúčastněné osobě.

³⁸⁷ Např. právo odepřít výpověď coby ochrana před sekundární viktimizací.

Závěr

Po analýze pojmu „*favor defensionis*“ v české literatuře a judikatuře se vyskytla dvě základní pojetí. V obou případech jde o instituty, jež náleží obviněnému a nenáleží státnímu zástupci při jeho úkonech v neprospěch obviněného, odlišnost se týká přístupu k ostatním subjektům. Absolutní pojetí přiznává konkrétní práva pouze straně obhajoby (obviněnému a jeho obhájci, příp. zúčastněné osobě), relativní pojetí naopak připouští zakotvení takových práv i ve prospěch jiných subjektů trestního řízení, zejm. poškozeného. Po analýze právní úpravy (např. zákaz *reformationis in peius* po podání stížnosti) i judikatury (např. přiznání navrácení lhůty v některých případech i poškozenému) se absolutní pojetí ukázalo být neudržitelné a jako přílišné lze označit toliko pojetí relativní. *Favor defensionis* je tudíž institut, který svědčí obviněnému a nesvědčí státnímu zástupci při jeho úkonech v neprospěch obviněného bez ohledu na to, zda je či není zakotven i ve prospěch jiných subjektů trestního řízení včetně poškozeného. Jako účel institutů *in favorem defensionis* byla identifikována především kompenzace fakticky silnějšího postavení strany obžaloby (včetně kompenzace konkrétních institutů, které nejsou ve prospěch obhajoby zavedeny).

Mezi *favores defensionis* je třeba zařadit jak instituty typicky uváděné literaturou a judikaturou (např. zákaz reformace *in peius*, *beneficium cohaesionis* a navrácení lhůty), tak i atributy takto běžně nepojímané (např. oprávnění blízké osoby odepřít výpověď dle § 100 odst. 1 TŘ, právo trvat na projednání věci a prosazení oportunity (odklon či fakultativní zastavení trestního stíhání) proti vůli státního zástupce). K zákazu *reformationis in peius* je nutno připočíst i tzv. „dočasný“ zákaz (§ 259 odst. 5 a § 265m odst. 1 TŘ) a nepřipustnost uložení trestu poté, co bylo vedeno trestní stíhání jen proto, že obviněný na projednání věci trval (§ 227 TŘ a § 70 odst. 6 ZSVM).

Favores defensionis mají velmi úzkou návaznost především na tři základní zásady trestního procesu, tj. zásadu zajištění práva na obhajobu, zásadu zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností (tzv. materiální pravdy) a zásadu obžalovací. Nejužší provázanost je dána se zásadou zajištění práva na obhajobu, neboť *favores defensionis* jsou svou podstatou právy na obhajobu, resp. instituty ve prospěch obhajoby. Ze dvou zbývajících zásad vedou současné trendy v trestním procesu spíše k posilování zásady obžalovací ve smyslu rozdělení procesních funkcí a odpovědnosti stran než ke zdůrazňování materiální pravdy, která naopak na svém bezvýjimečném postavení přece jen poněkud ztrácí. V souladu s tímto vývojem se jeví vhodným v případě potřeby měnit a oslabovat spíše ty *favores defensionis*, jež přispívají

zásadě materiální pravdy a naopak nepomáhají důsledkům zásady obžalovací, tedy instituty spíše inkvizičního typu. Typickými představiteli jsou *beneficium cohaesionis* a uplatnění oportunních prvků soudem proti vůli státního zástupce.

Při úvahách *de lege ferenda* je vždy nezbytné předběžně zodpovědět, zda konkrétní uvažovaný institut, příp. v kontextu s ostatními, má ústavněprávní zakotvení, a proto nemůže být s výhradou dílčích marginálií měněn, nebo je naopak zaručen pouze na úrovni podústavní.

Zákaz *reformationis in peius* není bezprostředně zakotven v ústavním pořádku, přesto si prakticky nelze představit ústavněkonformní úpravu, jež by jej vůbec neznala, tj. ani stran trestu. Naproti tomu by bylo možné eliminovat *beneficium cohaesionis*, jakkoliv jej Ústavní soud sám analogicky aplikuje. Ústavně nezbytný institut není ani navrácení lhůty, jsou-li zákonem garantovány dostatečné záruky (např. její dostatečná délka a možnost učinit toliko blanketní podání); ve zcela mimořádných případech je však třeba učinit ústavněkonformní výklad, jehož důsledkem je faktické prominutí zmeškání lhůty. Za současné úpravy trestního procesu je vzhledem ke krátkosti lhůt (osm dní pro odvolání a tři dny pro stížnost) ponechání navrácení lhůty pro podání řádných opravných prostředků ústavně nezbytné. Nutné není zachování práva obviněného vyjádřit se ke každému důkaznímu prostředku po jeho provedení a *favores defensionis* související se závěrečnými vyjádřeními, leč pouze zachování práva na spravedlivý proces v řízení jako celku; obviněný musí mít prostor se ke všemu vyjádřit a na vše reagovat, není ale ústavně závazné, v jakém okamžiku v rámci hlavního líčení, příp. veřejného zasedání, k tomu musí dojít. Pokud nebude mít alternativní ukončení trestního stíhání pro obviněného plně satisfakční charakter včetně nároku na náhradu újmy, bude nezbytné nadále upravovat institut trvání na projednání věci.

Většina *favorum defensionis* je z ústavního hlediska odstranitelná. Na druhou stranu nelze činit nepromyšlené změny, ale vždy se musí přihlížet ke kontextu ostatních institutů i celého trestního procesu, neboť zvláště při kumulativních změnách může snadno dojít k protiústavně nevyváženému, oslabenému postavení obviněného. Krom toho mohou být určité instituty eliminovány, avšak plní nějaký účel, jenž má ústavní rozměr, proto by se vyžadovalo zakotvení či uchování kompenzujícího institutu s totožným účelem.

S přijetím Osnovy by se koncepce českého trestního procesu v podstatných rysech nezměnila, přes určité teoretické posílení odpovědnosti stran by trestní řízení nadále zůstalo výrazně

inkviziční. Rovněž vztahy mezi jednotlivými stranami by zůstaly vyvážené, neboť jejich posílení by bylo v zásadě rovnoměrné.

Velice zdařile je v Osnově upravena presumpce nevinu včetně výslovného zakotvení principu *in dubio pro reo*. Zákaz *reformationis in peius* Osnova zatím upravuje okrajově a v zásadě shodně se současným stavem. Na podstatě institutu obecně ani na šíři jeho uplatnění není třeba nic zásadního měnit, neboť obviněný zůstává výrazně slabší stranou. Namísto není ani rozšiřování zákazu změny k horšímu s výjimkou řízení po povolení obnovy, v němž je dle TŘ zákaz nesystémově omezen na trest. Navrácení lhůty by se dle našeho názoru mělo stát obecným aspektem opravných prostředků svědčícím všem stranám, resp. subjektům; tomuto závěru napomáhá i vývoj judikatury, především v této práci již hojně citovaný náleží Ústavního soudu, sp. zn.: Pl. ÚS 32/16. Osnova jednoznačně zvyšuje právní jistotu stran závěrečných návrhů a zároveň stanovuje určité záruky proti procesním obstrukcím. *De lege ferenda* navrhuje, aby se po závěrečné řeči obviněného mohl ujmout slova nejen státní zástupce, ale v zájmu kontradiktornosti řízení i ostatní strany.

Přes uvedenou vhodnost dílčích úprav není v případě přijetí Osnovy třeba konceptuální ani podstatné změny *favorum defensionis*. S ohledem na požadavky kontradiktornosti řízení a větší odpovědnosti jednotlivých stran by změny měly směřovat spíše k omezení jednotlivých institutů než k jejich rozšíření. Část Osnovy již byla do současné úpravy TŘ včleněna zákonem č. 333/2020 Sb., s čímž se ale nelze ztotožnit, neboť komplexní úprava je tím rozměňována a oddaluje se okamžik jejího přijetí. Konkrétní příklad nekoherence představuje zakotvení vyjádření k obžalobě, aniž by bylo i jiným stranám než obviněnému přiznáno právo vyjádřit se ke každému důkaznímu prostředku po jeho provedení, čímž dochází k vychýlení rovnováhy ve prospěch obviněného.

V případě zatížení formálním důkazním břemenem by na státního zástupce dopadla zvýšená odpovědnost za průběh a výsledek dokazování i trestního řízení vůbec, proto by bylo nezbytné poskytnout mu nezávislejší postavení na soustavě státního zastupitelství, aby měl dostatečný autonomní prostor k plnění takto ztížených úkolů veřejné žaloby. Konkrétní státní zástupce by v řízení před soudem zastupoval obžalobu po celou dobu včetně dovolacího řízení, s tím, že i podání dovolání by bylo na jeho uvážení. Státní zastupitelství by v rámci ústavního pořádku však nadále mělo zůstat podřazeno moci výkonné.

Zvýšená odpovědnost státního zástupce s formálním důkazním břemenem by výrazně vychýlila rovnováhu mezi stranou obžaloby a obhajobou. Pouhé drobnější úpravy *favorum defensionis* by pak nemohly dostačovat, nýbrž by nezbytně muselo dojít k jejich důkladnější revizi, a to směrem k jejich redukci.

Zrušení zákazu *reformationis in peius* v řízení o opravném prostředku by nesystémově posilovalo soud nad rámec jeho rozhodovací funkce. Pro trestní proces založený na formálním důkazním břemeni státního zástupce by však měla být zdůrazněna i odpovědnost obviněného a alespoň v odvolacím řízení vedeném pouze o odvolání v jeho neprospěch by bylo vhodné podstatně zredukovat možnost soudu rozhodnout v jeho prospěch. Zásada vázanosti podaným opravným prostředkem by v odvolacím řízení měla platit výrazně důsledněji, než je tomu dosud; výjimky dle § 254 TŘ podstatně rozšiřující přezkum až takřka k popření uvedené zásady vyžadují zevrubnou redukci, byť nikoliv plnou eliminaci. Zákaz změny k horšímu by měl zůstat zachován i pro nové řízení poté, co předchozí rozhodnutí bylo zrušeno pouze na základě opravného prostředku ve prospěch obviněného, avšak bylo by třeba upravit výjimku umožňující po zrušení rozsudku zhoršit postavení obviněného z nových důvodů, jež by jinak byly okolnostmi pro povolení obnovy v jeho neprospěch. *Beneficium cohaesionis* představuje výrazně inkviziční institut odporující adversárnímu typu řízení, bylo by proto namíste jeho výrazné zredukování či plné odstranění. Práva osob se samostatnými obhajovacími právy při zvýšené odpovědnosti stran by měla být eliminována až na účast OSPODu v řízení proti mladistvému a na žádost o povolení obnovy ve prospěch obviněného po jeho smrti podaná nejbližšími příbuznými. Státní zástupce zatížený formálním důkazním břemenem by měl mít při zvýšené odpovědnosti větší kontrolu nad uplatněním oportunity, a proto by aplikace oportunních oprávnění soudem proti jeho vůli měla být výrazně omezena. Výjimku by představovalo schválení narovnání, k němuž je ovšem třeba souhlas poškozeného; narovnání by tím bylo zvýhodněno vůči podmíněnému zastavení trestního stíhání, což by mohlo vést k jeho častějšímu uplatnění. *Favores defensionis* by měly doznat omezení i v rámci závěrečných vyjádření. Právo posledního slova by bylo zrušeno a jeho obsah by se mohl vtělit do závěrečné řeči. Pořadí závěrečných řečí by se upravilo tak, aby nejprve promluvily hlavní strany (státní zástupce a obviněný) a až poté strany vedlejší (poškozený a zúčastněná osoba), po každé závěrečné řeči by všechny ostatní strany mohly reagovat, pro reakce i závěrečné řeči samotné by bylo vhodné stanovit přesnější pravidla včetně časového limitu, dosud rigidní

charakter závěrečných řečí by se měl přiblížit flexibilní kontradiktorní diskusi rovnoprávných subjektů.

Je tudíž zjevné, že v případě zavedení formálního důkazního břemene pro státního zástupce by úprava institutů ve prospěch obhajoby vyžadovala podstatné změny. Nešlo by přitom o změnu koncepce *favorum defensionis*, pouze by bylo nutné výrazně redukovat jejich rozsah. Obviněný by byl v rámci trestního řízení méně závislý na inkvizičních zásadách OČTŘ v jeho prospěch a zásadním způsobem by se přiblížil emancipovanému procesnímu subjektu.

Zavedení obdoby institutů *in favorem defensionis* ve prospěch poškozeného, příp. posílení těchto práv by nemělo výraznější vliv na postavení strany obžaloby vůči straně obhajoby. Posílení poškozeného ohledně narovnání, oprávnění odepřít souhlas s trestním stíháním i práva odepřít výpověď by v konečném důsledku posílilo též obviněného. Určitý kompenzační účinek vůči právům obviněného se ukázal jen u práv osob se samostatnými právy ve prospěch poškozeného a u zlepšení jeho přístupu k zmocněnci, výsledný efekt by však byl pouze malý. Původní předpoklad, že by při zavedení formálního důkazního břemene pro státního zástupce mohla být potřeba revize *favorum defensionis* podstatně zmírněna přiznáním obdobných práv poškozenému, byl vyvrácen.

Nyní lze odpovědět na elementární otázku vytčenou v úvodu, zda instituty *in favorem defensionis* potřebují rekodifikaci:

V případě přijetí právní úpravy, jak je zakotvena v Osnově, není nutné rekodifikaci požadovat, pouze se jeví vhodnými některé změny dílčího rázu. Za předpokladu zakotvení formálního důkazního břemene pro státního zástupce se však rekodifikace stává nezbytnou, a to především směrem k omezení institutů inkvizičního rázu a k zvýšené procesní odpovědnosti stran včetně obviněného; případné zavedení obdoby některých *favorum defensionis* ve prospěch poškozeného by uvedený závěr mohlo modifikovat toliko v marginální míře.

Seznam používaných zkratk

ESLP	Evropský soud pro lidská práva
LZPS	usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky
OČTŘ	orgány činné v trestním řízení
Osnova	osnova paragrafovaného znění nového trestního řádu s názvem Rekodifikace trestního práva procesního aktualizovaná ke dni 1. 1. 2020
OSPOD	orgán sociálně-právní ochrany dětí
OSŘ	zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád
SŘ	zákon č. 500/2004 Sb., správní řád
SŘS	zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní
StGB	Strafgesetzbuch. Německý trestní zákoník.
StPO	Strafprozessordnung. Německý trestní řád.
TZ	zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
TŘ	zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)
TŘ 1873	zákon č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního
TŘ 1950	zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)
TŘ 1956	zákon č. 64/1956 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)
TŘ 1961	zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění účinném do dne 31. 7. 1965
Úmluva	Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod
Ústava	Ústavní zákon České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky
Úvod	Úvod k Osnově, aktuální ideový záměr nového trestního procesu

VJŘSZ	vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 23/1994 Sb., o jednacím řádu státního zastupitelství, zřízení poboček některých státních zastupitelství a podrobnostech o úkonech prováděných právními čekateli
Východiska	Východiska a principy nového trestního řádu, ideový záměr nového trestního procesu předcházející Osnově
ZOP	zákon č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich
ZOŠ	zákon č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem a o změně zákona České národní rady č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád)
ZOTČ	zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů)
ZSVM	zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)
ZSZ	zákon č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství
ZTOPO	zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim
ZÚS	zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu

Seznam použitých zdrojů

1. Seznam použité literatury

Monografie, učebnice a komentáře

CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Hlava VII, Obviněný a obhájce. In: RŮŽEK, Antonín. *Československé trestní řízení*. Praha: Panorama, 1982.

DRAŠTÍK, Antonín; FENYK, Jaroslav a kol. *Trestní řád: komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2017. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: KO141_1961CZ)].

FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar; GŘIVNA, Tomáš a kol. *Trestní právo procesní, 7. aktualizované vydání*. Praha: Wolters Kluwer, 2019. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: MN364CZ)].

GŘIVNA, Tomáš; ŠIMÁNOVÁ, Hana. Právo poškozeného na účinné vyšetřování. In: *Přípravné řízení dnes a zítra*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2019.

CHMELÍK, Jan. *Rukověť trestního práva: učební pomůcka ke studiu trestního práva, 3. vydání*. Praha: Linde, 2012. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: MN6392CZ)].

JIRSA, Jaromír. *Občanský soudní řád, 3. část: Soudcovský komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2019. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: KO99_p2c1963CZ)].

KALLAB, Jaroslav. *Učebnice trestního řízení*. Brno: Právnick, 1930.

KRATOCHVÍL, Vladimír. *České trestní právo hmotné a procesní v evropském právním prostředí (vybrané problémy)*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: MN18651CZ)].

MATHERN, Vladimír. Hlava X, Obecné výklady o procesních úkonech. In: RŮŽEK, Antonín. *Československé trestní řízení*. Praha: Panorama, 1982.

MIŘIČKA, August. *Trestní právo procesní*. Praha: Všehrad, 1932.

REPÍK, Bohumil. *Evropská úmluva o lidských právech a základních svobodách a trestní právo*. Praha: Orac, 2002.

SOLNAŘ, Vladimír. *Učebnice trestního řízení*. Praha: Melantrich, 1946.

STORCH, František. *Řízení trestní rakouské. I. díl*. Praha: Wolters Kluwer, 2011.

ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní odpovědnost právnických osob: komentář, 2. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2018. Beckova edice komentované zákony. Dostupné v Beck-online.cz (obj. číslo: EKZ185).

ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád: komentář, 7. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2013. Edice velké komentáře. Dostupné v Beck-online.cz (obj. číslo: EVK16).

ŠÁMAL, Pavel. *Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému*. Praha: Codex Bohemia, 1999.

VISINGER, Radek. *Stížnost pro porušení zákona ve věcech trestních*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: MN5475CZ)].

ZŮBEK, Jan. *Odklony v trestním řízení*. Praha: Wolters Kluwer, 2019. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: MN383CZ)].

Časopisecké články

CÍSAŘOVÁ, Dagmar. K aktuálním problémům obhajoby. In: *AUC Iuridica*, č. 1/1969.

CÍSAŘOVÁ, Dagmar. K některým otázkám použití benefícia cohaesionis v československém trestním řízení. In: *Socialistická zákonnost*, č. 2/1960.

DOSTÁL, František. Souběh práv žalobních v řízení trestním. In: *Právník*, ročník 66 (1927).

ELIÁŠ, Karel. Právní úprava odvolání se zřetelem k obchodním věcem. In: *Právní rozhledy*, č. 4/1993. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: LIT2743CZ)].

FASTNER, Jindřich. K odmítnutí odvolání, které nespĺňuje obsahové náležitosti. In: *Trestněprávní revue*, č. 4/2003. Dostupné v Beck-online.cz (TR 4/2003).

HURYCH, Jan. Heuristika kotvy v právním rozhodování: čas pro psychologickou intervenci? In: *Jurisprudence*, č. 5/2019. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: LIT271172CZ)].

MULÁK, Jiří. Zásada kontradiktornosti v trestním řízení – evropské souvislosti a česká reflexe. In: *Bulletin advokacie*, č. 3/2019.

PUDILOVÁ, Anežka. Nestrannost soudce při dokazování v trestním řízení. In: *Trestní právo*, č. 3/2019. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: LIT266527CZ)].

RŮŽIČKA, Miroslav. Role veřejné žaloby. In: *Právní rádce*, č. 6/2020. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: LIT15375CZ)].

ŠABATA, Karel; RŮŽIČKA, Miroslav. K novému zákonu o státním zastupitelství. In: *Státní zastupitelství*, č. 3/2016. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: LIT206067CZ)].

VISINGER, Radek. Stížnost pro porušení zákona – aktuální praxe a perspektivy. In: *Trestněprávní revue*, č. 10/2010. Dostupné v Beck-online.cz (TR 10/2010).

VYCHYTA, Jan. K některým aspektům obžaloby a postavení státního zástupce v hlavním líčení podle paragrafovaného znění návrhu nového trestního řádu. In: *Státní zastupitelství*, č. 3/2019. Dostupné v ASPI [identifikační číslo (ASPI ID: LIT263529CZ)].

Vyšší úředník soudní (nejmenován). Processuální úvahy o rozhodnutí c. k. nejvyššího soudu jako soudu kasačního ze dne 30. 11. 1895 č. 11644. In: *Právník*, ročník 35 (1896).

Kvalifikační práce

MRÁZKOVÁ, Tereza. *Zákaz reformationis in peius ve správním právu trestním. Diplomová práce.* Právnická fakulta Univerzity Karlovy. Obhájena 2019.

PUDILOVÁ, Anežka. *Formální důkazní břemeno státního zástupce v trestním řízení. Disertační práce.* Právnická fakulta Univerzity Karlovy. Obhájena 2020.

ŠELLENG, Dalibor. *Trestní příkaz. Rigorosní práce.* Právnická fakulta Univerzity Karlovy. Obhájena 2015.

TOMAŠČÍNOVÁ, Jana. *Zásada kontradiktornosti a její uplatnění v trestním řízení. Diplomová práce.* Právnická fakulta Univerzity Karlovy. Obhájena 2016.

TOMEŠ, Jan. *Zahájení trestního stíhání a úkony prováděné před zahájením trestního stíhání. Diplomová práce.* Právnická fakulta Univerzity Karlovy. Obhájena 2016.

2. Seznam použitých internetových zdrojů

GŘIVNA, Tomáš. Základní zásady trestního řízení ve světle rekodifikace trestního řádu [online]. Kongres právní prostor 2015. Seč u Chrudimi, 2015. [cit. 2021-04-28]. Dostupné z:

<https://www.pravniprostor.cz/clanky/trestni-pravo/zakladni-zasady-trestniho-rizeni-ve-svetle-rekodifikace-trestniho-radu>.

Heslo: „favor“. In Wiktionary The free dictionary [online]. [cit. 2021-04-28]. Dostupné z: <https://en.wiktionary.org/wiki/favor#Latin>.

Ministerstvo spravedlnosti ČR. Osnova paragrafovaného znění nového trestního řádu s názvem Rekodifikace trestního práva procesního aktualizovaná ke dni 1. 1. 2020 [online]. [cit. 2020-09-17]. Dostupné z: <https://tpp.justice.cz/>.

Ministerstvo spravedlnosti ČR. Úvod k osnově paragrafovaného znění nového trestního řádu s názvem Rekodifikace trestního práva procesního [online]. [cit. 2020-09-17]. Dostupné z <https://tpp.justice.cz/uvod/>.

Ministerstvo spravedlnosti ČR. Východiska a principy nového trestního řádu [online]. [cit. 2021-04-28]. Dostupné z: https://eudeska.justice.cz/Lists/EUD/Attachments/442/MSP-927_2016-OSV-OSV%20-%20p%C5%99%C3%ADloha.pdf.

MUSIL, Jan. Zákaz donucování k sebeobviňování (*nemo tenetur se ipsum accusare*). In Kriminální právo, č. 4/2009 [online]. [cit. 2021-04-28]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/4-2009-zakaz-donucovani-k-sebeobvinovani-nemo-tenetur-se-ipsum-accusare.aspx>.

Stanovisko k postihu obětí trestného činu obchodování s lidmi a pracovníků nevládních organizací pracujících s oběťmi této trestné činnosti pro spáchání trestného činu nepřekážení a neoznámení trestného činu podle § 367 a § 368 zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku, vydané Ministerstvem vnitra, odborem bezpečnostní politiky, dne 11. 2. 2010 pod č. j.: MV-81449-3/OBP-P-2009 [online]. [cit. 2021-09-03]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/archiv-dokumenty-cr.aspx>.

3. Seznam použitých právních předpisů

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod.

Mezinárodní pakt OSN o občanských a politických právech.

Strafgesetzbuch. Německý trestní zákoník.

Strafprozessordnung. Německý trestní řád.

Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky.

Ústavní zákon České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 23/1994 Sb., o jednacím řádu státního zastupitelství, zřízení poboček některých státních zastupitelství a podrobnostech o úkonech prováděných právními čekateli.

Zákon č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního.

Zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

Zákon č. 64/1956 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění účinném do dne 31. 7. 1965.

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád.

Zákon č. 178/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní řád; zákon č. 292/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), zákon č. 21/1992 Sb., o bankách, a zákon č. 335/1991 Sb., o soudech a soudcích.

Zákon č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství.

Zákon č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem a o změně zákona České národní rady č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád).

Zákon č. 265/2001 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

Zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní.

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže).

Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád.

Zákon č. 539/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů.

Zákon č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence o změně některých souvisejících zákonů.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

Zákon č. 41/2009 Sb., o změně některých zákonů v souvislosti s přijetím trestního zákoníku.

Zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.

Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů).

Zákon č. 333/2020 Sb., kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

4. Seznam použité judikatury

Nálezy a stanovisko Ústavního soudu

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 30. 11. 1995, sp. zn.: III. ÚS 62/95.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 4. 12. 1997, sp. zn.: III. ÚS 149/97.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 13. 5. 1998, sp. zn.: IV. ÚS 36/98.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 4. 11. 1999, sp. zn.: III. ÚS 188/99.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 31. 10. 2001, sp. zn.: Pl. ÚS 15/01.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 20. 2. 2002, sp. zn.: II. ÚS 213/2000.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 27. 6. 2002, sp. zn.: IV. ÚS 525/01.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 17. 6. 2004, sp. zn.: IV. ÚS 37/03.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 24. 4. 2006, sp. zn.: I. ÚS 670/05.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 26. 4. 2006, sp. zn.: Pl. ÚS 37/04.

Nález Ústavního soudu ze dne 7. 11. 2006, sp. zn.: I. ÚS 631/05.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 23. 5. 2007, sp. zn.: II. ÚS 615/06.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 11. 10. 2007, sp. zn.: III. ÚS 528/06.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 3. 3. 2009, sp. zn.: I. ÚS 3026/07.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 19. 3. 2009, sp. zn.: III. ÚS 1104/08.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 28. 4. 2009, sp. zn.: IV. ÚS 618/08.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 1. 12. 2009, sp. zn.: Pl. ÚS 17/09.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 10. 12. 2009, sp. zn.: III. ÚS 39/09.

Stanovisko pléna Ústavního soudu ČR ze dne 30. 11. 2010, sp. zn.: Pl. ÚS – st. 30/10.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 10. 2. 2011, sp. zn.: III. ÚS 2523/10.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 28. 6. 2011, sp. zn.: Pl. ÚS 17/10.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 12. 7. 2011, sp. zn.: IV. ÚS 569/11.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 30. 4. 2013, sp. zn.: I. ÚS 4642/12.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 9. 10. 2013, sp. zn.: Pl. ÚS 25/13.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 5. 12. 2013, sp. zn.: III. ÚS 281/12.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 9. 1. 2014, sp. zn.: III. ÚS 1980/13.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 28. 1. 2014, sp. zn.: Pl. ÚS 49/10.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 27. 3. 2014, sp. zn.: III. ÚS 2264/13.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 7. 5. 2014, sp. zn.: Pl. ÚS 47/13.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 20. 7. 2016, sp. zn.: IV. ÚS 2585/13.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 8. 11. 2016, sp. zn.: III. ÚS 525/15.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 21. 3. 2017, sp. zn.: III. ÚS 3816/16.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 27. 3. 2017, sp. zn.: II. ÚS 3776/16.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 6. 6. 2017, sp. zn.: III. ÚS 1126/15.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 8. 8. 2017, sp. zn.: Pl. ÚS 32/16.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 14. 9. 2017, sp. zn.: III. ÚS 222/16.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 26. 9. 2017, sp. zn.: I. ÚS 741/17.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 7. 11. 2017, sp. zn.: IV. ÚS 2867/16.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 21. 11. 2017, sp. zn.: I. ÚS 2084/16.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 19. 6. 2018, sp. zn.: Pl. ÚS 36/17.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 3. 3. 2020, sp. zn.: III. ÚS 4284/18.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 26. 5. 2020, sp. zn.: Pl. ÚS 46/18.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 29. 9. 2020, sp. zn.: I. ÚS 825/20.

Usnesení Ústavního soudu

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 10. 2. 1999, sp. zn.: I. ÚS 174/98.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 16. 5. 2000, sp. zn.: II. ÚS 137/2000.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 5. 3. 2002, sp. zn.: I. ÚS 609/01.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 19. 8. 2002, sp. zn.: II. ÚS 218/02.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 12. 8. 2004, sp. zn.: II. ÚS 130/03.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 19. 8. 2004, sp. zn.: III. ÚS 309/04.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 5. 10. 2004, sp. zn.: I. ÚS 322/03.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 9. 2. 2005, sp. zn.: II. ÚS 479/03.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 6. 6. 2006, sp. zn.: IV. ÚS 193/06.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 25. 7. 2006, sp. zn.: I. ÚS 323/06.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 14. 12. 2006, sp. zn.: II. ÚS 63/06.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 22. 3. 2007, sp. zn.: I. ÚS 405/06.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 28. 5. 2007, sp. zn.: IV. ÚS 238/04.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 9. 7. 2007, sp. zn.: IV. ÚS 195/07.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 5. 12. 2007, sp. zn.: IV. ÚS 2676/07.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 13. 3. 2008, sp. zn.: I. ÚS 484/08.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 9. 10. 2008, sp. zn.: III. ÚS 1815/08.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 4. 12. 2008, sp. zn.: II. ÚS 59/08.

Usnesení Ústavního soudu v ČR ze dne 28. 1. 2009, sp. zn.: III. ÚS 880/08.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 12. 3. 2009, sp. zn.: I. ÚS 2233/08.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 25. 3. 2009, sp. zn.: II. ÚS 1641/08.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 15. 10. 2009, sp. zn.: III. ÚS 2503/09.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 1. 4. 2010, sp. zn.: II. ÚS 2942/09.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 7. 10. 2010, sp. zn.: IV. ÚS 2487/10.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 12. 5. 2011, sp. zn.: II. ÚS 1753/10.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 24. 11. 2011, sp. zn.: III. ÚS 3122/11.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 1. 3. 2012, sp. zn.: II. ÚS 2761/11.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 18. 12. 2012, sp. zn.: Pl. ÚS 19/12.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 5. 3. 2013, sp. zn.: Pl. ÚS 4/13.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 15. 8. 2013, sp. zn.: II. ÚS 2346/13.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 15. 10. 2014, sp. zn.: IV. ÚS 1926/14.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 13. 11. 2014, sp. zn.: III. ÚS 414/14.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 28. 4. 2015, sp. zn.: II. ÚS 671/15.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 9. 2. 2016, sp. zn.: I. ÚS 1486/15.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 19. 4. 2016, sp. zn.: III. ÚS 3/16.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 19. 9. 2017, sp. zn.: I. ÚS 1943/17.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 9. 1. 2018, sp. zn.: I. ÚS 2727/17.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 16. 1. 2018, sp. zn.: I. ÚS 3302/17.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 22. 5. 2018, sp. zn.: III. ÚS 825/18.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 16. 10. 2018, sp. zn.: II. ÚS 3128/18.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 19. 3. 2019, sp. zn.: III. ÚS 430/19.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 7. 5. 2019, sp. zn.: II. ÚS 1020/19.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 3. 12. 2019, sp. zn.: I. ÚS 1604/18.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 19. 12. 2019, sp. zn.: III. ÚS 3701/19.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 21. 1. 2020, sp. zn.: III. ÚS 544/19.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 4. 2. 2020, sp. zn.: IV. ÚS 103/20.

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 9. 6. 2020, sp. zn.: I. ÚS 1255/20.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu

Plenární rozhodnutí Nejvyššího soudu Československa ze dne 29. 10. 1928, Pres. 1490/26.

Dostupné in: *Právník*, ročník 68 (1929).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu SR ze dne 27. 4. 1971, sp. zn.: 1 To 6/71, publikované pod č. 25/1972 Sb. rozh. tr.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu SR ze dne 15. 10. 1976, sp. zn.: 5 Tz 86/76, publikované pod č. 59/1977 Sb. rozh. tr.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 29. 6. 1977, sp. zn.: 2 Tzf 2/77, publikované pod č. 1/1978 Sb. rozh. tr.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 12. 1. 1982, sp. zn.: 7 To 51/81.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 3. 1988, sp. zn.: 11 To 25/88.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 9. 1. 1997, sp. zn.: 2 Tvno 32/96, publikované pod č. 42/1997 Sb. rozh. tr.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 1. 7. 1998, sp. zn.: 5 Tz 57/98, publikované pod č. 22/1999 Sb. rozh. tr.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 27. 10. 1999, sp. zn.: 4 Tz 149/99, publikované pod č. 41/2000 Sb. rozh. tr.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 10. 7. 2001, sp. zn.: 4 Tvo 86/2001.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 10. 7. 2002, sp. zn.: 6 Tdo 340/2002.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 11. 2002, sp. zn.: 3 Tdo 729/2002.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 11. 2002, sp. zn.: 3 Tdo 932/2002.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 17. 12. 2003, sp. zn.: 11 Tdo 1249/2003.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27. 1. 2004, sp. zn.: 4 Tz 7/2004.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 8. 3. 2005, sp. zn.: 11 Tdo 195/2005, publikované pod č. 60/2005 Sb. rozh. tr.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 27. 7. 2005, sp. zn.: 5 Tdo 892/2005 – I., publikované pod č. 41/2007 Sb. rozh. tr.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 18. 1. 2006, sp. zn.: 11 Tdo 1158/2005, publikované pod č. 38/2006 Sb. rozh. tr.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 8. 2006, sp. zn.: 8 Tdo 925/2006.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 4. 2010, sp. zn.: 8 Tdo 237/2010, publikované pod č. 22/2011 Sb. rozh. tr.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 12. 8. 2010, sp. zn.: 8 Tz 47/2010.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 6. 2011, sp. zn.: 6 Tdo 332/2011 – I.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 7. 2011, sp. zn.: 6 Tdo 854/2011.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 9. 11. 2011, sp. zn.: 3 Tdo 1393/2011.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 19. 9. 2012, sp. zn.: 5 Tdo 946/2012.

Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 1. 2013, sp. zn.: Tpjn 303/2012, publikované pod č. 21/2013 Sb. rozh. tr.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 7. 5. 2013, sp. zn.: 4 Tdo 384/2013.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 14. 8. 2013, sp. zn.: 5 Tdo 741/2013, publikované pod č. 44/2014 Sb. rozh. tr.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 11. 9. 2013, sp. zn.: 7 Tz 43/2013, publikovaný pod č. 38/2014 Sb. rozh. tr.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 10. 12. 2013, sp. zn.: 11 Tdo 1214/2013.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 9. 10. 2014, sp. zn.: 7 Tdo 1083/2014.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 11. 2014, č. j.: 33 Cdo 729/2013.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 29. 4. 2015, sp. zn.: 30 Cdo 2808/2014.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27. 8. 2015, sp. zn.: 30 Cdo 4389/2013, publikovaný pod č. 44/2016 Sb. rozh. tr.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 21. 9. 2016, sp. zn.: 5 Tdo 1207/2016, publikované pod č. 46/2017 Sb. rozh. tr.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 3. 10. 2018, sp. zn.: 7 Tdo 1121/2018.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 31. 10. 2018, sp. zn.: 3 Tdo 1155/2018.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 17. 4. 2019, sp. zn.: 15 Tdo 1443/2018, publikované pod č. 31/2019, Sb. rozh. tr.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 18. 12. 2019, sp. zn.: 7 Tdo 1396/2019.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 18. 12. 2019, sp. zn.: 8 Tdo 87/2019.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 1. 2020, sp. zn.: 5 Tdo 562/2019.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 13. 5. 2020, sp. zn.: 4 Tdo 300/2020.

Judikatura dalších soudů

Usnesení Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 6. 12. 1966, sp. zn.: 1 To 333/66, publikované pod č. 38/1967 Sb. rozh. tr.

Rozhodnutí Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 20. 2. 1980, sp. zn.: 2 To 137/80, publikované pod č. 63/1980 Sb. rozh. tr.

Rozhodnutí Vrchního soudu v Praze ze dne 12. 1. 1994, sp. zn.: 6 To 35/93, publikované pod č. 59/1994 Sb. rozh. tr.

Rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 22. 4. 1994, sp. zn.: 7 To 59/94, publikovaný pod č. 42/1994 Sb. rozh. tr.

Usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 4. 6. 1997, sp. zn.: 12 To 88/97, publikované pod č. 42/1998 Sb. rozh. tr.

Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 23. 9. 1997, sp. zn.: 4 To 829/97, publikované pod č. 49/1998 Sb. rozh. tr.

Usnesení Krajského soudu v Plzni ze dne 21. 3. 1999, sp. zn.: 8 To 814/98, publikované pod č. 35/2000 Sb. rozh. tr.

Usnesení Městského soudu v Praze ze dne 28. 3. 2000, sp. zn.: 8 To 948/99, publikované pod č. 8/2001 Sb. rozh. tr.

Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 31. 3. 2003, sp. zn.: 3 To 278/2003, publikované pod č. 7/2004 Sb. rozh. tr.

Usnesení Vrchního soudu v Olomouci ze dne 30. 7. 2003, sp. zn.: 5 To 66/2003, publikované pod č. 35/2004 Sb. rozh. tr.

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 15. 12. 2005, č. j.: 3 As 57/2004 – 39, publikovaný pod č. 845/2006 Sb. rozh. NSS.

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 18. 6. 2008, č. j.: 1 As 26/2008 – 69.

Usnesení rozšířeného senátu Nejvyššího správního soudu ze dne 8. 3. 2011, č. j.: 7 Azs 79/2009 – 84, publikované pod č. 2288/2011 Sb. rozh. NSS.

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 3. 4. 2013, č. j.: 6 As 23/2013 – 9.

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 31. 5. 2017, č. j.: 7 As 130/2017 – 9.

Usnesení rozšířeného senátu Nejvyššího správního soudu ze dne 18. 2. 2020, č. j.: 10 As 156/2018 – 110, publikované pod č. 4007/2020 Sb. rozh. NSS.

Rozhodnutí ESLP

Rozsudek ESLP ze dne 22. 11. 2012 ve věci Tseber proti ČR, č. stížnosti 46203/08 [online]. [cit. 2021-04-28]. Dostupné z: [http://eslp.justice.cz/justice/judikatura_eslp.nsf/0/F2B18782ACE6B5D7C1257D1E00447142/\\$file/Tseber-rozsudek.pdf?open&](http://eslp.justice.cz/justice/judikatura_eslp.nsf/0/F2B18782ACE6B5D7C1257D1E00447142/$file/Tseber-rozsudek.pdf?open&).

Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 9. 7. 2013 ve věci Vinter et al. proti Spojenému království, č. stížnosti 66069/09, 130/10 a 3896/10. Anotace [online]. [cit. 2021-04-28]. Dostupné z: [http://eslp.justice.cz/justice/judikatura_eslp.nsf/0/45B50BDC57E6A2D1C1257CD8004035EF/\\$file/Vinter%20a%20ostatní%20proti%20Spojenému%20království_annotace.pdf?open&](http://eslp.justice.cz/justice/judikatura_eslp.nsf/0/45B50BDC57E6A2D1C1257CD8004035EF/$file/Vinter%20a%20ostatní%20proti%20Spojenému%20království_annotace.pdf?open&).

Rozsudek ESLP ze dne 4. 9. 2014 ve věci Trabelsi proti Belgii, č. stížnosti 140/10. Anotace [online]. [cit. 2021-04-28]. Dostupné z: [http://eslp.justice.cz/justice/judikatura_eslp.nsf/0/3385680C732E9540C1257E43002DA8C4/\\$file/Trabelsi%20proti%20Belgii_annotace.pdf?open&](http://eslp.justice.cz/justice/judikatura_eslp.nsf/0/3385680C732E9540C1257E43002DA8C4/$file/Trabelsi%20proti%20Belgii_annotace.pdf?open&).

Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 26. 4. 2016 ve věci Murray proti Nizozemsku, č. stížnosti 10511/10. Anotace [online]. [cit. 2021-04-28]. Dostupné z: [http://eslp.justice.cz/justice/judikatura_eslp.nsf/0/5978FD9F707EE1BDC1258065004D284A/\\$file/Murray%20proti%20Nizozemsku_annotace.pdf?open&](http://eslp.justice.cz/justice/judikatura_eslp.nsf/0/5978FD9F707EE1BDC1258065004D284A/$file/Murray%20proti%20Nizozemsku_annotace.pdf?open&).

Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 5. 7. 2016 ve věci Jeronovičs proti Lotyšsku, č. stížnosti 44898/10. Anotace [online]. [cit. 2021-04-28]. Dostupné z: [http://eslp.justice.cz/justice/judikatura_eslp.nsf/0/9B652DE389A31C04C12580AA005BA945/\\$file/Jeronovičs%20proti%20Lotyšsku_annotace.pdf?open&](http://eslp.justice.cz/justice/judikatura_eslp.nsf/0/9B652DE389A31C04C12580AA005BA945/$file/Jeronovičs%20proti%20Lotyšsku_annotace.pdf?open&).

Rozhodnutí ESLP ze dne 4. 9. 2018 ve věci Saidani proti Německu, č. stížnosti 17675/18.
Anotace [online]. [cit. 2021-04-28]. Dostupné z:
[http://eslp.justice.cz/justice/judikatura_eslp.nsf/0/855BD214FA5E39CEC125838B003D290C/\\$file/Saidani%20proti%20Německu_annotace.pdf?open&](http://eslp.justice.cz/justice/judikatura_eslp.nsf/0/855BD214FA5E39CEC125838B003D290C/$file/Saidani%20proti%20Německu_annotace.pdf?open&).

Název práce v českém jazyce, abstrakt, klíčová slova

Instituty in favorem defensionis

Abstrakt

Tato rigorózní práce se zabývá instituty *in favorem defensionis* coby součástí českého trestního procesu. Mezi tyto instituty tradičně patří na příklad zákaz *reformationis in peius*, *beneficium cohaesionis*, navrácení lhůty, právo obžalovaného na poslední slovo, pořadí závěrečných řečí a některé další.

Toto téma není pro českou právníckou literaturu typické. Existují články, které se zabývají konkrétními instituty, avšak není žádná práce, která by se zabývala instituty *in favorem defensionis* celkově.

Hlavním cílem práce je popsat, co jsou *favores defensionis*, jakou podobu mají v českém právu a jak by měly být upraveny v novém českém trestním procesu. Elementární otázkou této práce je, zda instituty *in favorem defensionis* potřebují rekodifikaci.

Práce je členěna do sedmi kapitol. První čtyři kapitoly popisují úpravu *de lege lata*, zbývající tři kapitoly se zabývají úvahami *de lege ferenda*.

První kapitola popisuje odraz institutů *in favorem defensionis* v české právnícké literatuře a definuje pojem „*favor defensionis*“. Druhá kapitola charakterizuje konkrétní instituty, které pod *favores defensionis* spadají. Třetí kapitola se zaměřuje na vztah mezi instituty *in favorem defensionis* a některými základními zásadami českého trestního procesu. Ve čtvrté kapitole se zkoumá, které konkrétní instituty mají ústavněprávní základ, a které nikoliv, poněvadž instituty nemající oporu v ústavním pořádku mohou být jednodušeji změněny. Pátá kapitola se týká aktuálního návrhu nového českého trestního procesu a jeho vlivu na instituty *in favorem defensionis*. Šestá kapitola představuje úpravy institutů *in favorem defensionis* pro případ uzákonění formálního důkazního břemene státního zástupce. Sedmá kapitola se zabývá poškozeným a jeho právy, která jsou institutům *in favorem defensionis* analogická.

Závěr obsahuje shrnutí všech kapitol a odpověď na elementární otázku.

Klíčová slova: *favor defensionis*, zákaz *reformationis in peius*, *beneficium cohaesionis*, formální důkazní břemeno

Název práce v anglickém jazyce, abstract, key words

Institutions in favorem defensionis

Abstract

This thesis deals with the *favores defensionis* as a part of Czech criminal procedure. These institutes traditionally include, for example, prohibition of *reformatio in peius*, *beneficium cohaesionis*, the recurrence of a time-limit, the defendants's right of the last word, the order of closing arguments and some others.

This topic is not typical for the Czech legal literature. There are some articles about specific institutes, but there is no law paper that would deal with the *favores defensionis* in general.

The main aim of this thesis is to describe what the *favores defensionis* are, which form they take in the Czech law and how they should be regulated in the new Czech criminal procedure. The fundamental question of the thesis is whether the *favores defensionis* need recodification.

The thesis is composed of seven chapters. The first four describe legal regulation *de lege lata*, the following three chapters discuss *de lege ferenda*.

Chapter One describes the reflection of *favores defensionis* in the Czech legal literature and defines the concept of *favor defensionis*. Chapter Two characterises specific institutes which fall under the *favores defensionis*. Chapter Three focuses on the relationship between the *favores defensionis* and some of the basic principles of the Czech criminal procedure. Chapter Four examines which specific institutes have the constitutional basis and which of them do not, because the institutes without support in constitutional law can be changed more easily. Chapter Five refers to the current proposal for the new Czech criminal procedure and its impact on the *favores defensionis*. Chapter Six presents modifications of the *favores defensionis* in the case of enactment of the formal burden of proof of the public prosecutor. Chapter Seven concerns the injured party and their rights which correspond to *favores defensionis*.

In the conclusion the content of all chapters is summarized and the fundamental question is answered.

Key words: *favor defensionis*, prohibition of *reformatio in peius*, *beneficium cohaesionis*, formal burden of proof